

PRAVICA BITI SLIŠAN

Izzivi in projekti na področju sodnega
in skupnostnega tolmačenja in prevajanja

Uredile:

Jasmina Markič

Marija Uršula Geršak

Amalija Maček

**UNIVERZA
V LJUBLJANI**

FF

**Filozofska
fakulteta**

PRAVICA BITI SLIŠAN

IZZIVI IN PROJEKTI NA PODROČJU SODNEGA
IN SKUPNOSTNEGA TOLMAČENJA IN PREVAJANJA

Uredile: *Jasmina Markič, Marija Uršula Geršak, Amalija Maček*

Recenzenta: *Miran Košuta, Andreas Leben*

Lektura: *Anja Muhvič*

Tehnično urejanje: *Jure Preglau*

Prelom: *Eva Vrbnjak*

Založila: Založba Univerze v Ljubljani

Za založbo: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani

Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Za izdajatelja: Mojca Schlamberger Brezar, dekanja Filozofske fakultete

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.

Ljubljana, 2025

Prva izdaja

Naklada: 150

Cena: 27,90 EUR

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije v okviru Javnega razpisa za sofinanciranje izdajanja znanstvenih monografij.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL>

DOI: 10.4312/9789612977221

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga

COBISS.SI-ID=257467395

ISBN 978-961-297-724-5

E-knjiga

COBISS.SI-ID 257230339

ISBN 978-961-297-722-1 (PDF)

Kazalo

Uvodne besede	7
<i>Amalija Maček, Marija Uršula Geršak, Jasmina Markič</i>	

Monografiji na pot	13
<i>Andreja Sedej Grčar</i>	

I IZZIVI DANAŠNJEGA ČASA

Umetna inteligenca in prevajanje: kako se obnesejo veliki jezikovni modeli pri najzahtevnejših jezikovnih nalogah	23
<i>Špela Vintar</i>	

Skupnostno tolmačenje v Sloveniji	39
<i>Tamara Mikolič Južnič, Nike K. Pokorn</i>	

Kultura v medjezikovnem posredovanju	53
<i>Natalija Orlić</i>	

Učinkovito sodelovanje sodnih tolmačev in pravosodnih organov	67
<i>Lea Burjan</i>	

Strategije in načini tolmačenja znakovnega jezika v izobraževalnem sistemu gluhih in naglušnih	89
<i>Marjetka Kulovec</i>	

II TOLMAČENJE V POLICIJSKIH, KAZENSKIH, CIVILNIH, DRUŽINSKIH IN UPRAVNIH POSTOPKIH TER SPECIFIKA TOLMAČENJA ZA OTROKE IN MLADOSTNIKE

Pravica uporabe svojega jezika v civilnih sodnih postopkih	111
<i>Tanja Dolar Božič</i>	

Upravno pravo in pravo mednarodne zaščite ter vloga tolmačev	127
<i>Martina Greif</i>	

Sodelovanje mladoletnikov v postopku za pridobitev mednarodne zaščite – vloga in pomen tolmačenja Ana Samobor	145
--	-----

O sodnem tolmačenju in prevajanju zadev s področja družinskega prava Jasmina Markič	165
--	-----

Vloga in delo sodnega tolmača v kazenskem postopku Ignac Fock	185
---	-----

III PROJEKTI, RAZISKAVE IN IZOBRAŽEVALNI PROGRAMI

Strokovno izpopolnjevanje tolmačev za sodišča in urade Amalija Maček	211
--	-----

Primerjava ureditve sodnega tolmačenja v Sloveniji in na Hrvaškem Saša Horvat Šimonka, Simon Zupan	221
--	-----

Program stalnega strokovnega izobraževanja Društva prevajalcev in tolmačev Slovenije Barbara Rován, Irena Ivelja, Špela Kutin, Andreja Pignar Tomanič	237
--	-----

Strokovno znanje in vestno delo sodnega tolmača Viktorija Osolnik Kunc	259
--	-----

Izobraževanje prevajalcev in tolmačev: iz zakladnice arhiva Društva znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije (DZTPS) Živa Malourh	275
--	-----

Odprti izobraževalni viri o prevajanju pravnih besedil Ada Gruntar Jermol, Mojca Plesničar	291
--	-----

Tolmačenje v Hiši za otroke Marta Biber, Helena Biffio Zorko	301
--	-----

Imensko kazalo	313
----------------	-----

Znanstvena monografija, posebej prispevek in souredniško delo Jasmine Markič, je nastala v okviru raziskav raziskovalnega programa P6-218 »Teoretične in aplikativne raziskave jezikov: kontrastivni, sinhroni in diahroni vidiki«.

Znanstvena monografija, posebej prispevek in souredniško delo Amalije Maček kot tudi prispevek Ignaca Focka, je nastala v okviru raziskav raziskovalnega programa Medkulturne literarnovedne študije (P6-0265), ki ga iz sredstev proračuna RS financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

Uvodne besede

Amalija Maček, Marija Uršula Geršak, Jasmina Markič

Živimo v svetu, ki se spreminja z nesluteno hitrostjo. Globalizacija, migracije, podnebne spremembe, vojne, zdravstvene in socialne krize, merkantilizacija človekovih dejavnosti, digitalizacija in umetna inteligenca, razcvet avtoritativnih vlad, spreminjajoči se svetovni red in vrednote so nas pahnili v globoko negotovost, ki zaznamuje naše osebno in poklicno življenje. Negotovost, ki nam zastavlja vprašanje, kaj nas čaka, kako bomo živeli novo geografsko, poklicno, družbeno in politično stvarnost. Pereča vprašanja in izzivi, s katerimi se srečujemo tudi prevajalci in tolmači¹, ker še ne vemo, kakšne so dejanske razsežnosti vseh sprememb, ki se jih ne moremo povsem zavedati, še manj predvideti. Negotovost in strah pa lahko, med drugim, vplivata na kakovost življenja, na kršenje človekovih pravic, na povečanje nestrpnosti.

Prav s povečanjem nestrpnosti in kršenjem človekovih pravic smo se zlasti tolmači v Evropi srečali ob velikem migracijskemu valu leta 2015. In stanje se do danes ni izboljšalo. Na našem področju predvsem zato, ker smo se soočili in se še soočamo z velikim pomanjkanjem tolmačev iz jezikov, ki so v Evropi redko zastopani (farsi, različni afriški jeziki, albanščina, arabščina ...). Prav tako se je pokazala velika potreba po skupnostnem tolmačenju, premagovanju kulturnih razlik in po empatiji tolmačev. Nato nas je pretresla epidemija COVID-a, ko smo morali v večji meri poseči po orodjih in programih, ki so nam omogočali tolmačenje na daljavo, ter se jih v zelo kratkem času privaditi. In tu je še tehnološka revolucija, zlasti razvoj umetne inteligence, ki dodatno pripomore

1 V tej monografiji so izrazi, zapisani v moški slovnični obliki, uporabljeni kot nevtralni.

k negotovosti prav v našem poklicu prevajalcev in tolmačev. V zadnjih mesecih smo bile urednice te monografije na dveh mednarodnih konferencah z našega poklicnega področja in obe sta se posvečali izključno izzivom in bojaznim, ki jih za nas predstavlja umetna inteligenca. Kljub vsemu smo za našete težave uspeli najti tudi nekatere rešitve ali pa jih še iščemo. Dolžnost in poklicanost akademskega okolja je, da o vseh teh izzivih razmišlja ter razpravlja, ne glede na to, da bodo naše ugotovitve zagotovo zahtevale nenehne posodobitve, spremembe in izboljšave. Naša odgovornost in velik privilegij kot izobraženih oseb je med drugim, da prenašamo znanje na mlajše generacije, da oza-veščamo in smo znanilci sprememb, ki bodo potrebne tudi v našem poklicu.

V Sloveniji se prevajalci in tolmači srečujemo s številnimi težavami (nekatero so ome-njene tudi v prispevkih), kot so skopo poznavanje našega dela s strani naročnikov in institucij, občasne slabe delovne razmere, nerazumni roki, nizka in zakasnela plačila, prevajalske agencije, ki včasih pomenijo nelojalno konkurenco in ne zagotavljajo kako-vosti storitve ter še bi lahko naštevali. Po drugi strani pa je dejstvo, da je vsaj področje sodnega tolmačenja relativno dobro urejeno (glej Horvat Šimonka in Zupan). Imamo uradni seznam sodnih tolmačev, zakon, ki določa priporočene honorarje, in tri stro-kovna združenja, ki skrbijo za naše pravice, pogoje in kakovost dela (glej Rovar, Ivelja, Kutin, Pignar Tomanič; Osolnik Kunc in Malovrh). Poleg tega smo obvezani k stal-nemu usposabljanju in izobraževanju, kar zagotovo tudi prispeva h kakovosti storitev. Več regulative bi morda zahtevala druga področja, kot je skupnostno tolmačenje (glej Mikolič Južnič in Kocijančič Pokorn).

* * *

Zamisel o monografiji se je porodila znotraj kroga predavateljev na programu Stro-kovnega izpopolnjevanja tolmačev za sodišča in urade, ki se izvaja vsako drugo leto na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (glej Maček), ker želimo prispevati k premi-sleku o vlogi prevajanja in tolmačenja danes, predvsem v Sloveniji in izpod peres naših strokovnjakov, ter obenem analizirati, kje se trenutno nahajamo. Drugi, verjetno še po-membnejši razlog pa je, da so udeleženci enoletnega programa Strokovnega izpopolnje-vanja tolmačev za sodišča in urade večkrat izrazili željo po preglednih pisnih gradivih v slovenščini, da se pripravijo na predavanja ali izpite in da jih lahko uporabljajo tudi po končanem usposabljanju. Želeli so si gradiv, ki bi se osredotočala na vlogo prevajalca in tolmača ter vsebovala primere iz prakse. Udeleženci, ki prihajajo iz tujine, potrebujejo predvsem natančne prikaze slovenskega pravnega sistema in gradivo za izdelavo glosar-jev za jezike, za katere v Sloveniji žal še ni na voljo študijskih programov ali slovarjev. Po drugi strani pa se strokovnega izpopolnjevanja pogosto udeležujejo tudi že zapriseženi

sodni tolmači, ki želijo poglobiti svoje znanje. Ti že poznajo postopke in izzive v praksi ter bi si želeli bolj poglobljeno, strokovno in znanstveno gradivo. Teme, obravnavane v monografiji, so zato osvetljene tako s teoretičnega kot praktičnega vidika. Naša želja je pripomoči k izobraževanju in usposabljanju kakovostnih prevajalcev in tolmačev, ki bodo dobri strokovnjaki, družbeno odgovorne osebe ter aktivni udeleženci komunikacije, v kateri imajo, nenazadnje, odločilno in zelo odgovorno vlogo.

Pravica biti slišan. Izzivi in projekti na področju sodnega in skupnostnega tolmačenja in prevajanja je verjetno ena najobsežnejših slovenskih znanstvenih monografij s področja (predvsem) sodnega tolmačenja, s področja izobraževanja tolmačev, raziskovalnih projektov in delovanja strokovnih združenj. Prispevki pravnikov, jezikoslovcev in tolmačev osvetljujejo področje z različnih vidikov – od slovenskih in evropskih predpisov, ki urejajo status (sodnih) tolmačev, prek zakonodaje s področja kazenskih, civilnih in upravnih postopkov do konkretnih primerov izzivov, s katerimi se tolmači srečujejo v praksi. Monografija je nastajala več let in predstavlja prerez stanja v zadnjih letih, posebej dragocene so povezave do spletnih gradiv in že izvedenih projektov ter prikazi delovanja akademskih ustanov in društev. Urednice smo se odločile za vključujoč pristop z namenom povezovanja številnih strokovnjakov, ki si prizadevajo za primerne okvirne razmere in kakovostno delo ustrezno izobraženih (sodnih) tolmačev, ker smo prepričane, da lahko le s sodelovanjem in povezovanjem dosegamo dobre rezultate. Vključujoči pristop se nanaša tudi na teme prispevkov, ki so zelo raznovrstne.

Namen monografije je torej celovit prikaz dejavnosti, zakonodaje ter izzivov na področju tovrstnega prevajanja in tolmačenja v Sloveniji, predvsem pa poudariti pomen kakovosti, ki ni le vprašanje obvladovanja slovničnih pravil, temveč dejansko lahko vpliva na izid postopkov in ohranjanje ali kršenje človekovih pravic. Sodni tolmač lahko vsekar kroji usodo posameznika (na primer v azilnem postopku), v skrajnem primeru gre lahko celo za življenje. Visoko raven kakovosti lahko dosežemo le s stalnim izobraževanjem, preverjanjem ter sledenjem spremembam na področju zakonodaje, tehnologije in družbe.

Most med prevodoslovno-jezikoslovno in pravno stroko vzpostavljajo že uvodne besede sodnice Andreje Sedej Grčar, ki izpostavlja pomembno vlogo nepristranskih in strokovnih sodnih tolmačev pri zagotavljanju temeljnih pravic (*fair trial*). Zastavlja tudi zanimivo vprašanje, kaj pomeni, da ima vsakdo pravico, da je deležen tolmačenja v »svoj« jeziku, in poudarja, da tolmačenje ne sme predstavljati tolmačeve interpretacije pravnega postopka.

Na podlagi prejetih prispevkov so se izoblikovali trije vsebinski sklopi.

Drugi sklop, z naslovom **Tolmačenje v policijskih, kazenskih, civilnih, družinskih in upravnih postopkih ter specifika tolmačenja za otroke in mladostnike**, je posvečen predvsem pravnim vsebinam, s poudarkom na zakonodaji, ki je temelj bodisi kazenskih (Fock), civilnih (Dolar Božič in Markič) ali upravnih postopkov, predvsem postopka za pridobitev mednarodne zaščite (Greif). Pri vsem tem gre vselej za zagotavljanje pravičnega sojenja ali pravičnega postopka. Na podlagi pravne podlage avtorji prispevkov nato osvetlijo še vlogo in izzive tolmačev, njihovo pripravo, plačilo, predstavijo pa tudi dokumente, s katerimi se ti srečujejo na različnih stopnjah pravnih postopkov. Poklic sodnega tolmača je za razliko od konferenčnega in skupnosodnega tolmača, ki večinoma tolmačita le ustno, specifičen tudi glede tega, da sodni tolmači poleg ustnega tolmačenja tudi (ali predvsem) prevajajo pisne dokumente ter za ustreznost prevoda jamčijo s svojim osebnim žigom in imenom. Izkušeni sodni tolmači posamezne korake postopkov in predvsem načine premoščanja medkulturnih razlik včasih poznajo bolje od pravnih teoretikov. Ta, osrednji del monografije na enem mestu združuje bogato znanje vrhunskih in izkušenih znanstvenikov ter sodnih tolmačev, pogosto v isti osebi. Posebne pozornosti so deležni prevajanje dokumentov družinskega prava (Markič) in pa pravice otrok, kjer je zakonodaja sicer urejena, vendar so v praksi pogosto preslišani in prepogosto se predpostavlja, da na primer v azilnem postopku nimajo lastnega mnenja ter da v njihovem imenu lahko govorijo skrbniki ali starši (Samobor).

Tretji sklop, z naslovom **Projekti, raziskave in izobraževalni programi**, je prerez projektov in izobraževalnih dejavnosti, ki so jih akademske ustanove ali profesionalna združenja izvajala v zadnjih letih. Tudi tu prispevki izhajajo iz zakonodaje, ki ureja posamezno področje. Posebej dragocene so številne povezave do spletnih gradiv. Prvi prispevek tega razdelka govori o do sedaj izvedenih štirih Strokovnih izpopolnjevanjih tolmačev za sodišča in urade na Filozofski fakulteti v Ljubljani, in sicer na kratko predstavlja strukturo izobraževanja, do sedaj vključene jezike ter nekatere prednosti in slabosti programa (Maček). Kolegica in kolega z Univerze v Mariboru podrobno predstavita razlike na področju predpisov o imenovanju in preverjanju sodnih tolmačev ter njihove delovne razmere v Sloveniji in na Hrvaškem (Horvat Šimonka, Zupan). Posebej zanimiva sta vprašanje prevzemanja odgovornosti in vodenje evidence overjenih prevodov. Iz članka je razvidno, da v Sloveniji ni obvezno, da bi kandidati za sodne tolmače opravili kakršnokoli usposabljanje, preden pristopijo k izpitu. Sledi prikaz splošnega delovanja in predvsem strokovnih izobraževalnih seminarjev, ki jih v vseh letih svojega obstoja skrbno organizira Društvo prevajalcev in tolmačev Slovenije – DPTS z močno sekcijo sodnih tolmačev, ki je edino član Evropskega združenja pravnih tolmačev in prevajalcev

EULITA (Rovan, Ivelja, Kutin, Pignar Tomanič). Sledi predstavitev Združenja stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije SCIT, prispevek pa se osredotoča predvsem na zanimivo zgodovino certificiranja, izpopolnjevanja in preverjanja kakovosti sodnih tolmačev v Sloveniji (Osolnik Kunc). Društvo znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije DZTPS predstavlja svojo dolgoletno tradicijo in številne izkušnje na področju izobraževanja sodnih tolmačev (Malovrh). Nemškemu pravnemu sistemu in terminologiji je posvečen spletni projekt odprte znanosti, ki uporabnikom omogoča seznanitev s terminologijo v nemškem, angleškem in slovenskem jeziku ter nekaterimi konkretnimi primeri (Gruntar, Plesničar). Tako kot drugi sklop tudi tretjega zaključujemo s temo, za katero bi si želeli, da zbudi pozornost – poseben pomen strokovne, tolmaške in psihološke usposobljenosti tolmačev za otroke, ki so posebej ranljivi udeleženci v postopkih ali celo žrtve kaznivih dejanj, kakor prikazuje projekt priprave izobraževalnih seminarjev v sklopu skandinavske ustanove Barnahus, ki deluje tudi v Sloveniji (Biffio Zorko, Biber).

Urednice se zahvaljujemo vsem avtoricam in avtorjem prispevkov za profesionalno in odzivno sodelovanje. Zahvaljujemo se Založbi Filozofske fakultete UL in njenemu vodji Juretu Preglauu ter Evi Vrbnjak za njuno strokovno in potrpežljivo spremljanje na tej dolgi poti ter lektorici Anji Muhvič za skrbno in vsebinsko relevantno lektoriiranje. Sourednici se še posebej prisrčno zahvaljujeva prof. dr. Jasmini Markič, ki je s svojimi profesionalnimi izkušnjami kot konferenčna in sodna tolmačka, kot ena prvih predavateljic tolmačenja pri nas in za institucije EU v Bruslju ter kot znanstvenica z bogatim opusom in natančnim pogledom bistveno prispevala k nastanku in podobi te monografije.

Monografijo smo zasnovali in na vsaki stopnji procesa pripravljale z veseljem, zato ji želimo, da bi bila bralcem v pomoč in da bi v slovenski prostor vnesla duha sodelovanja.

Monografiji na pot

Andreja Sedej Grčar*

V veliko čast mi je, da so me urednice povabile k pisanju uvodnika monografije *Pravica biti slišan. Izzivi in projekti na področju sodnega in skupnostnega tolmačenja in prevajanja*. Po devetindvajsetletni karieri kazenske sodnice vseh stopenj rednega sodstva se namreč še predobro zavedam teže in pomena tolmačenja ter prevajanja v vseh postopkih pred sodišči, kot tudi pred uradi in državnimi organi. V kazenskem procesnem pravu imajo človekove pravice in svoboščine prav posebno težo in pomen. Čeprav na problematiko tolmačenja zaradi svojega poklica gledam skozi prizmo kazenskega sodnika, torej v okviru kazenskega prava, pa pravno tolmačenje in prevajanje nimata nič manjšega pomena tudi v vseh drugih postopkih pred različnimi državnimi organi, kjer zakon ne zahteva sodno zapriseženega tolmača. V sodnem postopku je sodni tolmač strokovni pomočnik sodišča, ki sodniku v okviru svojih pristojnosti in pooblastil omogoči zakonito izvedbo postopka. Sodni tolmač v dvorani nikoli ni tiho.

Temeljna zaveza vsakega slovenskega sodnika je spoštovanje Ustave Republike Slovenije, zakonov, odločb Ustavnega in Vrhovnega sodišča ter mednarodno zavezujočih pravnih aktov. Med mednarodno zavezujočimi pravnimi akti gre na tem mestu posebej izpostaviti Evropsko konvencijo o človekovih pravicah, ki jo je Republika Slovenija ratificirala leta 1994, kjer velja glede na obravnavano problematiko posebno pozornost posvetiti 5. in 6. členu.

* mag. Andreja Sedej Grčar, vrhovna sodnica, Vrhovno sodišče Republike Slovenije

Evropska konvencija o človekovih pravicah

Specialna jamstva, ki so določena v tretjem odstavku 6. člena Evropske konvencije o človekovih pravicah, so sestavni del sojenja v vseh postopkih, ne samo kazenskem, katerih notranji smisel in cilj je zagotovitev poštenega sojenja (*fair trial*), v celoti. Jamstva, izhajajoča iz tretjega odstavka 6. člena, in načelo enakosti orožij so *conditio sine qua non* poštenega postopka ter niso sami sebi namen. Alineja e tretjega odstavka 6. člena določa, da ima oseba, zoper katero teče postopek in ne govori ali razume jezika, ki se uporablja pred sodiščem, pravico do brezplačnega tolmača. Ta pravica se nanaša na izjavo te osebe, torej na vso komunikacijo – tako ustno kot tudi pisno – med sodiščem in osebo, zoper katero teče postopek. Pravica te osebe zajema namreč tudi pravico do sodelovanja v postopku, to pa pomeni njeno sposobnost razumeti potek postopka ter možnost podajanja pripomb v svojo obrambo, v vsakem delu postopka in v vsakem delu obtožbe. Le na ta način oseba udejanja pravico, da jo sodišče obravnava kot aktivnega udeleženca. Če oseba ne govori in razume jezika, v katerem teče postopek, ima pravico do tolmača.

V pravico do poštenega sojenja po 6. členu konvencije je kot njen nedeljivi del vpeta pravica do uporabe jezika. Ta je vpeta na dveh nivojih, določenih v tretjem odstavku. Na prvem nivoju gre za obveznost državnega organa ali sodišča, da osebo, osumljeno kaznivega dejanja, takoj seznani z bistvom in vzroki obtožbe, ki jo bremenijo, v jeziku, ki ga osumljeni razume, ter na drugem nivoju za dolžnost zagotovitve brezplačnega tolmačenja, če oseba, ki je osumljena kaznivega dejanja, ne govori ali razume jezika, ki se uporablja pred sodiščem.

Ustava Republike Slovenije

Ustava Republike Slovenije pravico do uporabe svojega jezika in pisave v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, ureja v 62. členu kot posebno pravico, zajeta pa je širše kot v mednarodnih pogodbah. Gre za pravico, ki je zagotovljena ne le v kazenskih in drugih sodnih postopkih, temveč tudi v vseh upravnih ali drugih postopkih, ki jih vodijo organi, ki niso sodišča. S pravico do uporabe lastnega jezika in pisave je stranki dana možnost, da se opredeli do dejanskih in pravnih navedb nasprotnne stranke in tako – na način aktivnega sodelovanja v postopku – v razmerju do nasprotnne stranke ni zapostavljena. Na ta način so stranke v postopku enakopravne, zagotavlja se procesno ravnotežje v postopku, v kazenskem postopku pa je tudi zagotovljena enakost orožij. Udejanjanje pravice do uporabe lastnega jezika in pisave ter s tem enakosti orožij pa je najpomembnejši izraz enakega varstva pravic po 22. členu Ustave.

Izhodišče za pravico uporabe svojega jezika v kazenskem postopku je 62. člen Ustave, ki zagotavlja pravico vsakogar, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, kot ga določa zakon. Iz dikcije ustavne odločbe izhaja, da je za njeno implementacijo izrecno potreben zakon, ki določa, na kakšen način se ta pravica uresničuje v različnih življenjskih situacijah, in tako podrobneje določa njeno vsebino. Po stališču Ustavnega sodišča se navedeni člen nanaša na naroke in druga ustna procesna dejanja, ki morajo glede na vsebino ustavne določbe potekati v jeziku, ki ga udeleženci postopka razumejo. To pomeni, da morajo biti vsa procesna dejanja na narokih ustrezno prevajana oziroma tolmačena.¹

Iz 62. člena Ustave pa ne izhaja zahteva, da bi morala sodišča v civilnih postopkih strankam omogočiti uporabo njihovega jezika ali jezika, ki ga razumejo, tudi v pisni komunikaciji. Določbo 62. člena Ustave je treba brati v povezavi z 11. členom Ustave, ki določa, da je uradni jezik v Sloveniji slovenščina. Na območjih občin, v katerih živi italijanska in madžarska narodna skupnost, sta uradna jezika tudi italijanščina in madžarščina. Od stranke je mogoče zahtevati, da sama poskrbi za prevod pisnih vlog, ki jih naslavlja na sodišče, in tudi, da sama poskrbi za prevod sodnih pisanj, ki jih prejme od sodišča, in sicer neodvisno od tega, ali je treba sodno pisanje vročiti na ozemlju RS ali zunaj njega. Vsebina 62. člena Ustave, kot poudarja Ustavno sodišče,² ne zagotavlja brezplačnega tolmača, razen v postopkih, kjer je osebi odvzeta prostost. Stališče, da mora stranka v civilnem postopku sama poskrbeti za prevod sodnih pisanj v jezik in pisavo, ki ju razume, ni v neskladju s pravico do uporabe svojega jezika v postopku.³

Zakon o kazenskem postopku

Zakon o kazenskem postopku med temeljna načela kazenskega postopka uvršča načelo uporabe svojega jezika v preiskovalnih in drugih sodnih dejanjih. Člen 8 določa uporabo jezika v kazenskih postopkih, kjer eden ali več procesnih udeležencev ne zna jezika, v katerem poteka postopek pred sodiščem. Ta pravica je zagotovljena vsakomur, ki jezika, v katerem teče postopek na sodišču, ne govori in ga ne razume. Vsakomur je zagotovljena pravica, da postopek spremlja v jeziku, ki ga razume, kajti le na ta način lahko v postopku sodeluje.

Ko gre za obdolženca, je pravica do uporabe lastnega jezika in pisave hkrati element pravice do poštenega sojenja in omogoča izvajanje pravice do obrambe ter jamči

1 Sklep Ustavnega sodišča RS Up-1378/06 z dne 20. 5. 2008.

2 Sklep Ustavnega sodišča RS Up-42/96 z dne 30. 5. 2000.

3 Sklep Ustavnega sodišča RS Up-1378/06 z dne 20. 5. 2008.

kontradiktornost postopka. Ustava Republike Slovenije, ko gre za človekovo pravico do osebne svobode in njeno varstvo, izrecno zahteva, da mora biti vsak, ki mu je vzeta prostost, v materinščini ali v jeziku, ki ga razume, takoj obveščen o razlogih za odvzem prostosti. V zvezi s to pravico sicer najprej pomislimo na odvzem prostosti v kazenskih postopkih, vendar ta ustavna pravica zajema tudi vse tiste situacije, ko gre za odvzem prostosti pri pridržanju oseb v psihiatričnih bolnišnicah ali namestitev v socialnovarstvenih zavodih. Kot sem že omenila, Ustava izrecno ureja nekatera posebna jamstva v kazenskem postopku (29. člen Ustave), vendar med njimi ne bomo našli pravice osebe, ki je v kazenskem postopku, do seznanitve z obtožnico v jeziku, ki ga razume, in pravice do brezplačnega tolmača v kazenskem postopku. Ti dve pravici sta namreč v celoti zagotovljeni neposredno na podlagi določb Evropske konvencije o človekovih pravicah, ki je za Slovenijo neposredno zavezujoča mednarodna pogodba in se uporablja neposredno.

Dodatna ustavna jamstva veljajo glede uporabe jezika oseb, ki jim je bila odvzeta prostost. Oseba, ki ji je odvzeta prostost, mora biti takoj v maternem jeziku ali jeziku, ki ga razume, obveščena o razlogih za odvzem prostosti. Zaradi izpolnitve te zahteve mora biti v predkazenskem in kazenskem postopku na vseh narokih navzoč sodni tolmač, če osumljeni ali obtoženi jezika, ki se uporablja pred sodiščem, ne razume. Pravica pa se ne nanaša le na ustne izjave, temveč tudi na pisno dokumentacijo.

Pri sodelovanju tolmača v kazenskem postopku je brez dvoma treba omeniti dve načeli, načeli ustnosti in pisnosti, ki sta za sodelovanje sodnega tolmača in sodišča pomembni v luči načela zakonitosti ter posledično udejanjanja načela poštenega postopka.

Vloga sodnika

Dolžnost sodnika v kazenskem postopku je, da ugotovi potrebo po zagotovitvi tolmačenja in prevajanja ter tako na podlagi dejanskih okoliščin oceni jezikovne kompetence osebe, ki je v postopku. Ugotoviti mora torej, ali ta oseba zna jezik, v katerem teče kazenski postopek, in, če ga ne zna, kateri jezik oseba govori ali ga razume. Sodišče se mora vprašati, ali oseba dovolj dobro razume in zna jezik, v katerem teče postopek, glede na svojo vlogo v postopku. Zakon o kazenskem postopku sodišču ne daje oprijemljivih smernic, kaj naj bi se pri tem upoštevalo, iz sodne prakse pa je razvidno, da sodišče na podlagi različnih dejanskih okoliščin presoja, ali oseba razume jezik, v katerem teče postopek, oziroma nje- ne jezikovne kompetence. Sodišče je dolžno preveriti obdolženčevo potrebo po tolmačenju in prevajanju tudi s posvetovanjem z obdolženim, če ga na primer njegov zagovornik opozori, da je imel težave pri komunikaciji z obdolženim v jeziku, ki ga uporablja sodišče.

Na tem mestu se v praksi izkaže kot pomembna tudi vsebina 28. točke Direktive 2010/64/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 20. 10. 2010 o pravici do tolmačenja

in prevajanja v kazenskih postopkih, ki jo je Republika Slovenija sprejela v svoj pravni red in določa, da bi morali imeti pristojni organi možnost uporabiti orodja, ki se razvijajo v okviru evropskega e-pravosodja.

Kdaj je jezik »svoj«?

Pri presoji, kateri jezik je nekomu »svoj«, je ključnega pomena dejstvo, da je to jezik, ki ga nekdo govori in razume tako dobro, da lahko v njem spremlja postopek. To pa ni nujno materni jezik, če oseba dovolj dobro razume drug, in ne materni jezik. Ko gre za obdolženca, gre za tisti jezik, ki ga razume dovolj dobro, da lahko v celoti uveljavlja svojo pravico do obrambe in da se zagotovi pravičnost postopka. Ustavno sodišče je pojasnilo, da je jezik, ki ga obdolženi uporablja v kazenskem postopku, praviloma materni jezik oziroma jezik naroda, ki mu pripada, ali uradni jezik države, katere državljan je, ni pa to nujno. Ta razlaga pa istočasno ne pomeni, da obdolženi v tem jeziku tudi vlaga pravna sredstva, ker pisno sporazumevanje v določenem jeziku namreč terja višjo raven znanja jezika kot ustno sporazumevanje.⁴

Pri tolmačenju in prevajanju obstaja določeno tveganje, ker ni mogoče vselej domnevati, da sicer kompetenten tolmač, zavezan profesionalnim etičnim standardom, v nekaterih okoliščinah ne more imeti težav pri tolmačenju in prevajanju. Posledica nepravilnega ali napačnega tolmačenja pa je praviloma zmotna odločitev sodišča.

Kaj kot sodnica pričakujem od (sodnega) tolmača?

Sodni tolmač je udeleženec postopka, brez katerega sodišče, če stranke tega postopka ne govorijo in razumejo slovenskega jezika, ne more izvesti zakonitega postopka; zato je nepogrešljiv strokovni pomočnik sodišča. Med sodnikom in sodnim tolmačem mora torej obstajati odnos popolnega zaupanja, saj je sodni tolmač tista oseba, s pomočjo katere sodnik izvede zakonit ter pošten postopek, k čemur ga zavezujejo Ustava, zakoni in mednarodne pogodbe.

Pogoj dobrega sodelovanja med sodiščem in tolmačem je odzivnost in dosegljivost slednjega, ne glede na obdobje dneva, meseca ali leta. Treba se je namreč zavedati, da je časovni okvir, v katerem mora bodisi preiskovalni ali sodeči sodnik sprejeti svojo odločitev, kadar je osebi odvzeta prostost, natančno zakonsko določen in ga ni dopustno prekoračiti. Sodelovanje tolmača s sodiščem je zato v vseh fazah postopka izjemno pomembno, pri čemer mora sodni tolmač izpolnjevati tudi naložene časovne roke. Od

4 Odločba US RS Up-599/04 z dne 24. 3. 2005, tč. 18.

tod zahteva, da morajo sodni tolmači vse svoje kontaktne podatke, na katerih so ves čas dosegljivi (telefonske številke, elektronski naslovi), pravočasno sporočiti bodisi državnim organom, ki njihove storitve potrebujejo, bodisi Ministrstvu za pravosodje, ki vodi seznam sodnih tolmačev.

Pri udeležbi tolmačev in sodnih tolmačev v postopkih se kot nujna pokaže njihova pripravljenost, da delajo na nujnih zadevah, ko zakon od sodnika zahteva odločitev v določenem časovnem okviru. To pa med drugim tudi pomeni pripravljenost (sodnega) tolmača, da gre k priprtemu obdolžencu ter mu zaradi priprave na obrambo ustno tolmači dokumente in tudi (tajni) pogovor med njim in njegovim zagovornikom. Seveda sodniki pričakujemo, da sodni tolmač zavrne naloženo mu delo, če sam oceni, da za njegovo izvedbo ni dovolj strokovno usposobljen ali ga zaradi pomanjkanja časa ne bi mogel pravočasno opraviti. V okvir strokovne usposobljenosti in pripravljenosti sodi brez dvoma tudi priprava na (sodno) tolmačenje z vpogledom v spis in seznanitvijo z zadevo, saj bo le na ta način delo sodnega tolmača – bodisi v razpravni dvorani ali zunaj nje – teklo strokovno in gladko. V okviru priprav na (sodno) tolmačenje sodnik od (sodnega) tolmača pričakuje, da bo proučil določena standardna besedila (pravni pouki) in strokovne izraze, katerih poznavanje je nujno za hitro ter strokovno opravljeno delo.

Strokovnost (sodnega) tolmačenja je odvisna tudi od uporabe ustreznih tehnik tolmačenja (konsekutivno ali šepetano tolmačenje ali prevod na vpogled), pri čemer mora tolmač pri sodnem tolmačenju »preklapljati med registri«, kar pa v praksi pomeni, da mora vse pravne pouke obdolženemu in pričam prevesti v pravnem, strokovnem jeziku. Enako velja, ko gre za sodno tolmačenje izvedeniških mnenj in izpovedb sodnih izvedencev ter cenitve in izpovedbe sodnih cenilcev. Ker gre za strokovni jezik, je priprava na tolmačenje še toliko pomembnejša. Sodni tolmač pri tolmačenju zagovora obdolženca ter izpovedbah prič, oškodovancev in izvedencev ne odloča o tem, kaj je v konkretnem postopku pomembno in kaj ne. Vloga sodnega tolmača je v strokovni pomoči sodišču, procesno vodstvo postopka pa ostaja v rokah sodnika. Sodno tolmačenje ne sme biti niti preširoko niti preozko, treba je tolmačiti sleng, kletvice ... Posebej je to pomembno v kazenskih postopkih, kjer gre za dokazno oceno zagovorov obdolžencev in izpovedb prič ter kjer ni materialnih dokazov (na primer kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost).

Poseben poudarek morajo tolmači posvetiti nadgrajevanju in izpopolnjevanju svojega znanja z nenehnim izobraževanjem; vzdrževanju tehnik in veščin sodnega tolmačenja (6. člen Direktive), pri čemer pa je nadvse pomembno tudi dobro znanje slovenskega jezika. Sodni tolmač mora ob svojem strokovnem znanju imeti tudi ustrezno znanje o poteku postopka, da ve, kam umestiti določeno listino (denimo zahteva za preiskavo po slovenskem procesnem zakonu – drugi pravni redi te faze kazenskega postopka ne

poznajo), vse to pa lahko doseže s stalnim strokovnim izobraževanjem. Izobraževanje tolmačev⁵ je bistvenega pomena za kakovostno in učinkovito delo v postopkih. Direktiva, ki so jo dolžne upoštevati države podpisnice, v 5. členu le-te zavezuje k sprejetju ukrepov za kakovostno tolmačenje in prevajanje, to pa na konkretni ravni, po moji oceni, pomeni tudi nenehno izobraževanje tolmačev.

V sodnih postopkih sodi sodnik, ki mora biti nepristranski in neodvisen, slednje pa velja tudi za sodnega tolmača. Zaradi zakonite izvedbe postopka ter ohranjanja videza nevtralnosti in nepristranosti se je tolmač dolžan izogibati neprimernim stikom s pričami, obdolženci ter njihovimi zagovorniki in družinskimi člani. Med pomembnimi načeli velja poudariti tudi načelo zaupnosti, zaradi katerega (sodni) tolmač ne sme razkriti nobene informacije, ki jo izve med postopkom sodnega tolmačenja oziroma v času priprav nanj. To pričakovanje je še posebej pomembno v delu, ko sodni tolmač tolmači zaupne pogovore med obdolženim in njegovim zagovornikom.⁶ Postavlja pa se vprašanje, ali oseba, ki je tolmačila zaupne pogovore med obdolženim in njegovim zagovornikom (ter se na ta način seznanila z obrambno strategijo in zaupno komunikacijo med njima), lahko opravlja delo tolmača pri procesnih dejanjih sodišča in na glavni obravnavi. Po moji oceni gre za konflikt interesov. Utemeljeno se izpostavi objektivno in nepristransko tolmačenje sodnega tolmača⁷ ter morebiten predlog strank za izločitev sodnega tolmača.

Sklepne misli

Korekten in strokoven odnos sodnika in sodnega tolmača, ki je zgrajen na medsebojnem zaupanju, spoštovanju, razumevanju, strokovnosti, zanesljivosti ter odgovornosti, je osnova za njuno čim boljše sodelovanje. Kakovostna in ažurna storitev sodnega tolmača ter zakonito in strokovno delo sodnika krepi zaupanje v spoštovanje človekovih pravic in delovanje pravne države.

Sodni tolmači so zato nepogrešljivi pomočniki sodišč in vseh državnih organov pri zagotavljanju poštenosti postopkov ter pravičnosti in zakonitosti sojenja. So izvedenci

5 Bodisi v okviru treh društev: Sekcije sodnih tolmačev Društva prevajalcev in tolmačev Slovenije (DPTS), Društva znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije (DZTPS) ter Združenja stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije (SCIT), v okviru seminarjev, ki jih organizira Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije, ali v okviru programa »Tolmačenje za sodišča in urade« na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

6 Navedeno je urejeno v drugem odstavku 74. člena ZKP, ko je sodišče na zahtevo priprtega obdolženca ali njegovega zagovornika dolžno zagotoviti tolmača, pri čemer je treba upoštevati zaupno naravo pogovora.

7 Na podlagi 6. točke prvega odstavka 39. člena ZKP.

za določen tuji jezik, hkrati pa za sodišče ali organ, ki vodi postopek, nujno potrebni visoko usposobljeni pomočniki. **Orodje sodnega tolmača je jezik. Sodno tolmačenje ni njegova interpretacija poteka postopka.** Pomoč tolmača osebi, ki je v postopku ter ne govori in ne razume jezika, v katerem posluje sodišče, je zato s stališča zakonitosti in poštenosti postopka bistvenega pomena, saj je osebi prav s sodelovanjem tolmača omogočena seznanitev z vsemi dokazi, ki ga bremenijo ali so mu v korist, omogoča pa mu tudi, da v postopku aktivno sodeluje kot stranka.

I

Izzivi današnjega časa

Umetna inteligenca in prevajanje: kako se obnesejo veliki jezikovni modeli pri najzahtevnejših jezikovnih nalogah

Špela Vintar

1 Uvod

Veliki jezikovni modeli nas spremljajo že tri leta, v tem vznemirljivem obdobju pa so dokazali, da bo umetna inteligenca v skladu s številnimi desetletja starimi napovedmi korenito spremenila svet. Svet se je v resnici pod vplivom digitalizacije in inteligentnih tehnologij, ki selektivno usmerjajo dotok informacij do uporabnikov, spremenil že precej prej, prav tako smo se prevajalci z nevronskimi mrežami in matematičnimi reprezentacijami pomena pri programih Google Translate in DeepL srečali vsaj štiri leta pred umetnointeligentnim valom, ki je v splošno javnost pljusnil konec leta 2022 z objavo ChatGPT-ja.

Danes strojne prevajalnike uporablja približno petina svetovnega prebivalstva,¹ v profesionalnem prevajanju pa jih po podatkih evropske raziskave o trendih v jezikovni

¹ Ocena temelji na javno dostopnih številih uporabnikov prevajalskih storitev treh največjih ponudnikov – Googla, Yandexa in DeepLa.

industriji (ELIS 2024) redno uporablja približno 75 odstotkov udeleženih akterjev. Na področje jezikovnih storitev so močno prodrli tudi orodja umetne inteligence, ki se po podatkih prej omenjene raziskave za jezikovne naloge uporabljajo pri 30 odstotkih udeležencev, še precej večja pa je njihova vloga v integriranih prevajalskih okoljih, kakršna so Phrase, Trados in memoQ. Z njimi je vodenje prevajalskih projektov vse bolj avtomatizirano, samodejno se za strokovna področja izbere najustreznejši prevajalnik, z uporabniško določenimi pozivi (angl. *prompt*) pa je mogoče umetni inteligenci prepustiti tudi revidiranje in lekturo besedil, preverjanje terminologije in še marsikaj.

Veliki jezikovni modeli vse bolj vstopajo tudi na področje tolmačenja, kjer se v zadnjih letih že pojavljajo dovolj zmogljivi sistemi za simultano tolmačenje v realnem času (eden od njih je Kudo.ai, glej tudi Fantinuoli 2023). Pri prenosu govornega signala iz enega jezika v drugega je največji tehnološki izziv ravnotežje med čim večjo točnostjo modela in čim manjšim zamikom med vhodnim govornim sporočilom in pretolmačenno vsebino, saj manjši zamik pomeni, da mora model pravilno predvideti, kako se bo izjava nadaljevala.

Bliskoviti napredek, ki se je hitro prelevil v globalno tekmo za prevlado na področju vse pametnejših jezikovnih modelov ter njihove vse hitrejša implementacije v različna področja življenja in dela, ima brez dvoma tudi negativne posledice, med drugim izginjanje ali preobražanje številnih delovnih mest. Temu trendu se tudi jezikovna panoga ne more izogniti, saj kljub rastočim potrebam po jezikovnih storitvah namere delodajalcev po zaposlovanju jezikoslovcev in terminologov upadajo, raste le potreba po strokovnjakih za upravljanje podatkov in inteligentne tehnologije (ELIS 2024). Precej vprašanj se poraja tudi v zvezi z etičnimi in pravnimi vidiki umetne inteligence; na področju prevajanja in tolmačenja je najpogostejše slišati pozive za ustrezno ovrednotenje jezikovnih podatkov, na katerih se modeli učijo in ki so plod človeškega ustvarjanja.²

V današnjem času je posebej nevhvaležno tudi pisanje člankov o umetni inteligenci. Področje jezikovnih tehnologij je v zgolj nekaj letih preraslo iz obrobne podpanoge računalništva v osrednje raziskovalno polje z neprimerno večjimi finančnimi vložki in posledično znanstveno (hiper)produkcijo. Novi raziskovalni dosežki se vrstijo tako hitro, da jih ažurno ne uspe sprocesirati niti sama umetna inteligenca, kaj šele človek. Ker se vse boljši jezikovni modeli pojavljajo praktično na dnevni bazi, so kakršne koli ugotovitve o današnjih zmogljivostih modelov že jutri zastarele. S tem se smiselnost pričujočega prispevka v monografski publikaciji kar dramatično zmanjša, vseeno pa se

2 V času pisanja tega prispevka (marec/april 2025) se je takšna polemika razvila v zvezi z akcijo zbiranja besedil za slovenski jezikovni model v okviru projekta PoVeJMo; Društvo slovenskih književnih prevajalcev (DSKP) je namreč na vodje projekta nasloвило javno pismo s številnimi vprašanji, <https://www.dskp-drustvo.si/wp-content/uploads/2025/03/Vprasanja-DSKP-v-zvezi-z-zbiralno-akcijo-besedil-PovejmoSi-final.pdf>.

bomo v nadaljevanju posvetili dvema temama, ki predstavljata osrednji vidik prevajalskega dela ter se pomembno navezujeta tudi na širše področje pravnega in skupnostnega tolmačenja, in sicer, prvič, strokovno terminologijo in terminološko doslednost, in drugič, jezikovno pragmatiko.

V osrednjem delu prispevka tako obravnavamo velike jezikovne modele s teh dveh vidikov, pri tem pa posebno pozornost namenjamo še vedno precejšnjim omejitvam, ki se pojavljajo pri uporabi sodobnih jezikovnih tehnologij za manjše jezike, kakršen je slovenščina.

2 Umetna inteligenca in strojno prevajanje

Preden se posvetimo pregledu trenutnega stanja na področju računalniškega prevajanja, pojasnimo temeljne izraze. Strojno prevajanje (angl. *Machine Translation*, MT) se danes skoraj izključno nanaša na nevronske strojno prevajanje, ki se je razmahnilo po letu 2017 s premikom vseh večjih komercialnih sistemov od statističnega pristopa k nevronskega. Za jezikovni par angleščina-slovenščina je nevronske model dostopen na prevajalniku Google Translate od leta 2018, istega leta so ta pristop uvedli tudi pri prevajalniku evropskih institucij eTranslation, prevajalnik DeepL pa je naš jezik pričel podpirati leta 2021. Nevronske strojne prevajalnik se uči za vsak jezikovni par posebej, in sicer s pomočjo globokega strojnega učenja iz velikih dvojezičnih korpusov, rezultat pa je jezikovni model. Procesiranje jezika poteka sekvenčno, tako da kodirnik zaporedoma pretvarja vhodne besede izvirnega segmenta v vektorske vložitve, dekodirnik pa ob pomoči mehanizma pozornosti ustvarja ciljno besedilo.

Prevajanje z umetno inteligenco se običajno nanaša na uporabo velikih jezikovnih modelov (angl. *large language model*, LLM) za prevajanje, kakršni so ChatGPT, Copilot, Gemini ali odprtokodna Llama. Ti modeli so sicer prav tako naučeni na velikih količinah podatkov ter uporabljajo vektorske vložitve in arhitekturo transformer, a je med njimi in prevajalniki nekaj pomembnih razlik. Prva je, da so jezikovni modeli prevajalnikov precej manjši, saj običajno obsegajo nekaj sto milijonov parametrov, medtem ko sodobni veliki jezikovni modeli dosegajo do 500 milijard parametrov, in celo njihove zmanjšane (kvantizirane) različice uporabljajo nekaj milijard parametrov. Druga razlika, ki sledi iz prejšnjega podatka, je dejstvo, da z velikimi jezikovnimi modeli lahko opravljamo najrazličnejše naloge, saj so ustvarjeni za razmišljanje in sklepanje. Njihova jezikovna kompetenca je na neki način stranski produkt srečevanja s tako velikimi količinami (pretežno jezikovnih) podatkov, njihov enormni semantični prostor pa jim omogoča prenos jezikovnih sporočil med jeziki, in sicer tudi med tistimi jezikovnimi pari, za katere obstaja malo ali nič dvojezičnih podatkov.

Ena od posledic teh razlik je, da pri prevajanju s »klasičnimi« strojnimi prevajalniki med jezikovnimi pari, ki ne vključujejo angleščine, utegnemo zaslediti interferenco vmesnega jezika. Ta se na primer pokaže pri prevajanju ženskih samostalniških oblik (*prijateljica, kuharica, raziskovalka*) iz češčine v slovenščino ali kak drug oblikoslovno bogat jezik. Prevajalniki, kot sta Google Translate in DeepL, kot vmesni jezik uporabljajo spolno nezaznamovano angleščino, pri tem pa se ženska samostalniška oblika nadomesti z bolj generično moško (npr. *Moje najlepši kamarádka tu nikdy nebyla.* -> Moj najboljši prijatelj ni bil nikoli tukaj.).³

Veliki jezikovni modeli po drugi strani pridobijo prevajalsko kompetenco s precej manjšo količino podatkov za posamezni jezik, kot bi jih potrebovali za učenje klasičnega prevajalnika, saj izkoriščajo podobnosti med jeziki in svoj enormni semantični prostor. Eno obsežnejših evalvacij velikih jezikovnih modelov pri prevajanju predstavljajo Zhu in soavtorji (2024), ki sistematično primerjajo sedem jezikovnih modelov (OPT, Llama2-7B, Falcon, XGLM, BLOOMZ, ChatGPT in GPT4) ter dva »klasična« nevronska prevajalnika, NLLB in Google Translate (GT), za kar 102 jezika in 606 jezikovnih kombinacij. Rezultati, ki jih avtorji grupirajo po jezikovnih družinah, pri večini le-teh sicer še vedno pokažejo premoč prevajalnika Google Translate, razen za nekatere kombinacije germanskih jezikov (kamor sodi tudi angleščina). GPT4 tako prekaša GT pri afrikanščini, nemščini in norveščini, pri številnih jezikovnih parih pa sta sistema skoraj izenačena. Pri slovensko-angleškem prevodu doseže GPT4 vrednost COMET⁴ 88,45, GT pa 88,53.

Pri teh rezultatih velja omeniti, da so bili jezikovni modeli testirani leta 2023, tako da glede na njihov bliskoviti napredek rezultati niso več relevantni. Morda je pomembnejša ugotovitev omenjene raziskave, da se pri uporabi jezikovnih modelov za prevajanje odlično obnese metoda kontekstnega učenja (angl. *in-context learning*), kar pomeni, da v poziv dodamo nekaj primerov uspešnih prevodov za izbrani jezikovni par. Videti je, da s tem jezikovni model »pripravimo« na nalogo, ki ga čaka, pri tem pa se pokaže še, da je optimalno število primerov osem, saj pri večjem številu kakovost prevodov začne ponovno upadati. Nadalje avtorji sklepajo, da lahko jezikovni modeli razvijejo dokaj visoko prevajalsko kompetenco za jezikovni par angleščina-X, tudi če so v fazi predučjenja »videli« zgolj en odstotek podatkov za jezik X v primerjavi s količino podatkov za angleščino.

Kontekstno učenje pa ni edini način, kako izboljšati prevode, ki jih generirajo veliki jezikovni modeli. He in soavtorji (2024) predlagajo metodo večnivojskega pozivanja,

3 Prevod ustvarjen s prevajalnikom DeepL dne 26. 3. 2025.

4 COMET je novejša metrika za vrednotenje nevronskega strojnega prevoda, ki izkazuje visoko stopnjo korelacije s človeškimi ocenami (Rei in dr. 2020).

imenovano MAPS (angl. *multi-aspect prompting and selection*), s katero naj bi se proces prevajanja približal človeškemu. Ljudje namreč pri prevajanju intuitivno prepoznamo ključne izraze in tematiko besedila, s tem pa aktiviramo znanje, potrebno za ustrezen prevod. Če jezikovnemu modelu podamo navodilo, naj v izvirnem besedilu najprej identificira ključne besede in teme, nato generira krajše sorodno besedilo in se šele zatem poda v prevajanje, so rezultati precej boljši od prevoda brez navodil, prav tako naj bi ta metoda za vseh enajst preskušanih jezikovnih parov delovala bolje od kontekstnega učenja. Prednost metode MAPS je, da za njeno uporabo ne potrebujemo dodatnih jezikovnih virov, kot so denimo referenčni primeri prevodov.

Veliki jezikovni modeli se v zadnjem času uporabljajo tudi za evalvacijo strojnih prevodov, o čemer piše več avtorjev (Kocmi in Federmann 2023, Wei in dr. 2024). Tudi za to nalogo se preskušajo različni načini pozivanja, zadnja dostopna raziskava (Qian in dr. 2024) pa ugotavlja, da se še najbolj obnese poziv, ki modelu sicer ne predpiše specifične tipologije napak, ampak v poziv poleg strojnega prevoda vključi tudi referenčni prevod.

Iz doslej napisanega je razvidno, da je umetna inteligenca že dodobra vstopila v svet prevajanja. V nadaljevanju prispevka se podrobneje posvetimo dvema zahtevnejšima vidikoma prevajalskega dela, ki sta relevantna tudi pri sodnem prevajanju in tolmačenju, in sicer najprej strokovnim izrazom oziroma terminologiji, nato pa jezikovni pragmatiki.

2.1 Veliki jezikovni modeli in terminološka doslednost

Ustrezno prevedena strokovna terminologija je najpomembnejši element kakovosti prevoda, tako po mnenju naročnikov kot prevajalcev. Kljub bliskovitemu razvoju jezikovnih modelov strojno prevajanje strokovnih besedil s specializiranim izrazjem ostaja izziv. Še v času statističnih strojnih prevajalnikov s fraznim modelom (Koehn in dr. 2003) je bilo delovanje prevajalnika mogoče eksplicitno usmerjati, bodisi z dodajanjem specializiranih glosarjev v tabelo fraz ali pa s spreminjanjem verjetnostnih uteži za določene besede ali fraze. A od nevronskega prevajalnika dalje to ni več tako enostavno, saj uvajanje omejitev (tj. eksplicitnih terminoloških izbir) v fazo dekodiranja precej upočasni procesiranje (Anastasopoulos in dr. 2021).

Nevronski prevajalniki besedilo še vedno prevajajo po posameznih segmentih in zato ne preverjajo doslednosti svojih rešitev; zlahka se torej zgodi, da prevajalnik za isti termin v izvirniku uporabi več različnih ustreznice. Kmalu po pojavu nevronske različice GT smo v lastni raziskavi izvedli primerjavo doslednosti prevajanja terminologije s statističnim in nevronskim modelom (Vintar 2018). V kvantitativnem delu raziskave smo pri obeh sistemih zabeležili približno 70-odstotno natančnost pri prevajanju terminoloških izrazov, podrobnejši vpogled v prevode pa je pokazal, da je nevronski model

nagnjen k še večji variabilnosti terminologije kot statistični, pa tudi k halucinacijam v obliki izmišljenih besed.

Da je terminološka doslednost pomembna, je razvidno tudi iz dejstva, da se z njo posebej ukvarjajo na svetovnem tekmovanju prevajalnikov WMT⁵ v obliki skupne naloge *Machine Translation using Terminologies*. Semenov in Bojar (2022) ugotavljata, da običajne metrike za ocenjevanje strojnih prevodov, kot sta BLEU in COMET, ne povedo kaj dosti o terminološki doslednosti, poleg tega se izkaže, da tudi človeški ocenjevalci, ki niso strokovnjaki na izbranem področju, težko opazijo napačno rabo specializirane- ga izrazja. Avtorja zato predlagata nov način merjenja doslednosti, ki posebej kaznuje terminološko variabilnost v prevodu in dvoumno rabo izrazov.

2.2 Preskus jezikovnih modelov pri zagotavljanju terminološke doslednosti

Ker se veliki jezikovni modeli danes vse pogosteje uporabljajo za preverjanje besedil in zagotavljanje kakovosti, smo izvedli kratek preskus zmogljivosti sodobnih modelov pri preverjanju terminološke doslednosti za jezikovni par angleščina-slovenščina. Za preskus smo pripravili kratko besedilo v izvirni angleščini in slovenskem prevodu, pri tem pa slovenski prevod vsebuje skupno osem primerov nedosledne rabe terminologije (slika 1). Preskus smo izvedli s štirimi velikimi jezikovnimi modeli, in sicer s ChatGPT-4o in Claude Sonnet 3.7 kot predstavnikoma komercialnih modelov ter z Llama 3.3 in DeepSeek-R1-14B kot predstavnikoma odprtokodnih modelov. Pri obeh odprtokodnih modelih poudarjamo, da uporabljamo destilirani različici modelov z manjšim številom parametrov, in sicer jih ima DeepSeek 14 milijard, Llama 3.3 pa 70 milijard. Poleg primerjave modelov so nas zanimali tudi različni pozivi, saj iz prej omenjenih raziskav izhaja, da je uspešnost strokovnega prevajanja in – domnevno – tudi terminološkega preverjanja prevodov odvisna od dobro oblikovanega poziva.

Pri pozivanju smo tako uporabili tri strategije, in sicer je prva osnovni poziv brez dodatnega znanja (*zero-shot*), druga je uporaba miselnega procesa (*chain-of-thought*) in tretja je kontekstno učenje (*in-context learning*). Vse tri različice pozivov smo preskusili v angleščini in slovenščini. Tabela 1 navaja različice pozivov, ki so jim v vseh primerih sledili dvojezični podatki, v tabeli 2 pa podajamo rezultate, in sicer najprej število odkritih nedoslednosti, nato število napačno ugotovljenih nedoslednosti, nazadnje pa – kljub izredno majhnim številkam – izračunamo še natančnost, priklic in vrednost F1.

5 Konferenca World Machine Translation Summit je največji svetovni dogodek na temo strojnega prevajanja in poteka od leta 2006. Zasnovan je v obliki skupnih nalog (*shared task*), pri katerih raziskovalne ekipe z vsega sveta preiskujejo svoje sisteme na vnaprej določenih podatkovnih zbirkah.

Tabela 1: Pozivi za preverjanje terminološke doslednosti

Tip poziva	Poziv v angleščini	Poziv v slovenščini
Osnovni	In the following table, which contains ID, original, target, please check terminological consistency of translations into Slovenian. List possible inconsistencies by line IDs.	Tabela spodaj vsebuje ID, izvirnik in prevod. Prosim preveri terminološko doslednost prevodov v slovenščino. Morebitne nedoslednosti navedi po ID-jih vrstic.
Miselni proces	<system>You are a professional terminologist ensuring the consistency of term use in translations.</system> <instructions>In the following table, which contains ID, original, target, please check terminological consistency of translations into Slovenian. Proceed as follows: • Read the entire text in English and Slovenian. Identify important terms in English first. • Proceed by checking all occurrences of the original English term, and its translations. If a term is translated in more than one way, it is inconsistent. • List all inconsistencies by line IDs.</instructions>	<system>Si profesionalni terminolog, ki skrbi za terminološko doslednost v prevodih.</system> <instructions>Tabela spodaj vsebuje ID, izvirnik in prevod. Prosim preveri terminološko doslednost v prevodu v slovenščino, pri tem pa uporabi naslednji postopek: • Preberi celotno besedilo v angleščini in slovenščini. Najprej izlušči pomembne termine v angleškem besedilu. • Nato preveri vse pojavitve izvirnega angleškega termina ter njegovih prevodov. Če je termin preveden na več kot en način, gre za nedoslednost. • Naštej vse nedoslednosti skupaj z ID-jem vrstice.</instructions>
Kontekstno učenje	<system>You are a professional terminologist ensuring the consistency of term use in translations.</system> <instructions>Identify terminological inconsistencies in the translated text. Below are some examples.</instructions> <examples>1 In the northwestern part of Matarsko podolje two types of alluvial fans occur. V severozahodnem delu Matarskega podolja se pojavljata dva tipa aluvialnih vrtač. 2 One alluvial fan has an active process of alluvial sedimentation. Pri enem aluvialnem ventilatorju je na površini aktiven proces rečne sedimentacije. </examples> <expected_result>Inconsistency 1: alluvial fan – aluvialna vrtača / aluvialni ventilator Inconsistency 2: alluvial - aluvialen / rečni</expected_result>	<system>Si profesionalni terminolog, ki skrbi za terminološko doslednost v prevodih.</system> <instructions>Izlušči terminološke nedoslednosti v prevedenem besedilu. Spodaj je nekaj primerov.</instructions> <examples>1 In the northwestern part of Matarsko podolje two types of alluvial fans occur. V severozahodnem delu Matarskega podolja se pojavljata dva tipa aluvialnih vrtač. 2 One alluvial fan has an active process of alluvial sedimentation. Pri enem aluvialnem ventilatorju je na površini aktiven proces rečne sedimentacije. </examples> <expected_result>Nedoslednost 1: alluvial fan – aluvialna vrtača / aluvialni ventilator Nedoslednost 2: alluvial – aluvialen / rečni</expected_result>

Rezultati pri preskusu odkrivanja terminoloških nedoslednosti pokažejo premoč komercialnih modelov, pri čemer Claude Sonnet 3.7 v štirih scenarijih prekaša ChatGPT in edini doseže stoodstotno pravičen rezultat. Nadalje lahko ugotovimo, da je od preiskanih različic pozivov najuspešnejše kontekstno učenje, saj pri treh od štirih preiskanih modelov v angleščini dosežemo najboljši rezultat prav z njim. Pri odprtokodnih modelih opažamo poslabšanje rezultatov s slovenskim pozivom, še posebej pri kitajskem modelu DeepSeek-R1-14B, ki je v tej skupini tudi najmanjši. Pri slednjem je iz odgovorov moč sklepati, da slabo razlikuje med bližnjimi slovanskimi jeziki, zato svoje razlage oblikuje v mešanici slovenščine, hrvaščine in srbsčine, pri tem pa se ob pozivu v slovenščini odreže še slabše. Iz miselnega procesa DeepSeeka, ki je pri tem modelu viden, izhaja napačna identifikacija ciljnega jezika, od tod pa tudi vse druge napake: »Alright, so I've been given this task to identify terminological inconsistencies in a translated text. The examples provided show that sometimes the direct translation doesn't quite match the correct terminology used in the target language, which in this case is Serbian.« (DeepSeek-R1-14B, 28. 3. 2025)

Tabela 2: Besedilo v izvirniku in prevodu z označenimi nedoslednostmi (Vir besedila: portal Evropske komisije; vir prevoda: DeepL in ročno vnesene nedoslednosti)

Original	Target
Role of CAP Strategic Plans	Vloga <i>strateških načrtov SKP</i>
EU countries implement the CAP 2023-27 with a CAP Strategic Plan at national level.	Države EU izvajajo <i>CAP</i> v obdobju 2023–2027 s <i>strategijo SKP</i> na nacionalni ravni.
Each Plan combines a wide range of targeted interventions addressing the specific needs of that EU country and deliver tangible results in relation to EU-level objectives, while contributing to the ambitions of the European Green Deal.	Vsak načrt združuje najrazličnejše ciljno usmerjene intervencije za obravnavanje posebnih potreb posameznih držav EU in doseganje oprijemljivih rezultatov glede na cilje na ravni EU, hkrati pa prispeva k izpolnitvi ciljev <i>evropskega zelenega dogovora</i> .
During the approval process, the Commission assessed whether the EU countries' CAP Strategic Plans contribute to, and are consistent with, EU legislation and commitments in relation to climate and the environment, including those laid out in the Farm to Fork and Biodiversity strategies.	Komisija je med postopkom odobritve ocenila, ali <i>strateški plani SKP</i> držav EU prispevajo in so skladni z zakonodajo in zavezami EU v zvezi s podnebjem in okoljem, vključno s tistimi iz strategije „od vil do vilic“ in strategije za biodiverziteto.
The Commission supported EU countries throughout the preparation of their CAP Strategic Plan so that:	Komisija je <i>države članice</i> podpirala v postopku priprave <i>strateških načrtov ZKP</i> , da bi:
EU countries take full advantage of the CAP 2023-27 and its instruments to support their farmers in the transition towards increased sustainability in our food systems.	lahko države EU v celoti izkoristile možnosti <i>SKP</i> v obdobju 2023–2027 in njene instrumente za podporo kmetom pri prehodu na večjo trajnostnost naših prehranskih verig;
Each CAP Strategic Plan includes an intervention strategy explaining how each EU country will use CAP instruments to achieve the CAP objectives, in keeping with the European Green Deal ambitions.	vsak <i>strateški načrt ZKP</i> vključeval intervencijsko strategijo, v kateri je pojasnjeno, kako bo vsaka država EU uporabila <i>ukrepe SKP</i> za uresničevanje ciljev SKP v skladu s cilji <i>evropske zelene pogodbe</i> .

Po drugi strani iz preskusa izhaja, da največji jezikovni modeli tudi brez posebnega predznanja razumejo zahtevne jezikovne naloge, če pa jim pomagamo z jasnejšimi navodili ali primeri pričakovanih rezultatov, lahko dosežemo tudi stoddostno uspešnost.

Tabela 3: Rezultati odkrivanja terminoloških nedoslednosti z jezikovnimi modeli

		Claude Sonnet 3.7			ChatGPT 4o			deepseek-r1:14b			llama3.3		
Tip poziva		Natan-čnost	Pri-klic	F1	Natan-čnost	Pri-klic	F1	Natan-čnost	Pri-klic	F1	Natan-čnost	Pri-klic	F1
angl.	osnovni	1,00	0,63	0,77	1,00	0,50	0,67	0,29	0,25	0,27	0,75	0,38	0,50
	miselni proces	1,00	0,75	0,86	1,00	0,63	0,77	1,00	0,25	0,40	1,00	0,75	0,86
	kon-tekstno učenje	1,00	1,00	1,00	1,00	0,75	0,86	0,86	0,75	0,80	0,86	0,75	0,80
sl.	osnovni	1,00	0,75	0,86	1,00	0,75	0,86	0,17	0,13	0,14	0,40	0,25	0,31
	miselni proces	1,00	0,88	0,93	1,00	0,88	0,93	0,50	0,13	0,20	1,00	0,63	0,77
	kon-tekstno učenje	0,88	0,88	0,88	1,00	0,75	0,86	0,00	0,00	0,00	1,00	0,75	0,86

Najnovejše raziskave o uporabi velikih jezikovnih modelov za prevajanje strokovno specifičnih besedil potrjujejo intuitivno domnevo, da imajo največji modeli ogromno strokovnega znanja, zato lahko od njih pričakujemo visoko uspešnost tudi pri terminoloških rešitvah. Vendar pa je koristno, če njihovo znanje pred samim prevajanjem najprej »aktiviramo« oziroma »spravimo na površje«, pri prevajanju zelo specifičnih besedil z novejšim besediščem ali med jeziki, za katere obstaja malo ali nič virov, pa pred prevodom izluščimo terminologijo in jo – spet ob pomoči samega modela – prevedemo vnaprej. Eksperiment, ki ga opisujejo Li in soavtorji (2025), primerja uspešnost jezikovnih modelov pri prevajanju strokovno specifičnih besedil z dvema scenarijema, in sicer pri prvem scenariju, imenovanem »priklic«, model pred prevajanjem bodisi poišče terminologijo v vnaprej določenih eksternih virih ali glosarjih bodisi si v prav tako eksternih besedilnih zbirkah poišče nekaj primerov podobnih prevodov. V drugem scenariju, imenovanem »tvorjenje«, model sam generira bodisi prevode terminov bodisi primere prevedenih stavkov. Verjetno ni treba posebej poudarjati, da je drugi scenarij podatkovno precej cenejši, saj nam ni treba zagotavljati eksternih virov. Ugotovitev na jezikovnem paru angleščina-nemščina kažejo, da oba scenarija precej izboljšata terminološko kakovost prevodov, ali z drugimi besedami – tudi kontekstno učenje iz samogeneriranih primerov jezikovnemu modelu pomaga ustvariti boljši prevod.

3 Umetna inteligenca in jezikovna pragmatika

V tem razdelku se posvetimo še drugi temi, ki se dotika zmožnosti in omejitev umetne inteligence pri spopadanju z zahtevnejšimi jezikovnimi nalogami. Številna jezikovna sporočila za pravo interpretacijo pomena zahtevajo kompleksno razumevanje konteksta, ta pa lahko vključuje celo vrsto jezikovnih in nejezikovnih dejavnikov, kot so – pri govornih sporočilih – intonacija, mimika in gestika, v širšem smislu pa človeška komunikacija vključuje tudi univerzalno izkušnjo utelešenosti ter družbeni in kulturni kontekst. Pravilno interpretiranje sporočil v povezavi z njihovim ožjim in širšim kontekstom je pomembna veščina tolmačev, še posebej ključna pa je v različnih oblikah skupnostnega tolmačenja. Kot poudarja Orlić (2024, po Garber 2000), potreba po medjezikovnem posredniku izhaja iz določene stiske uporabnika, ki se z nerazumevanjem še pogloblja, med sogovornikoma pa pogosto poleg jezikovnega vlada tudi vzajemno kulturno nerazumevanje. Visoka (med)kulturna kompetenca je povezana tudi z visoko stopnjo pragmatične kompetence v obeh jezikih, saj ta vpliva med drugim na izbiro pravilne tolmaške strategije v določeni situaciji.

Pragmatika se torej kot jezikoslovna veda ukvarja z delovanjem jezika v dejanskih kontekstih rabe, pri tem pa opazuje družbene dejavnike, ki vplivajo na to, kako bo govorec oblikoval sporočilo, vključno z okoliščinami sporazumevanja, družbenim razmerjem med udeleženci ter njihovimi nameni in vrednotami (prim. Jakop 2005: 44–46).

Veliki jezikovni modeli so iz ogromnih količin podatkov pridobili zavidljivo jezikovno kompetenco, zanima pa nas, v kolikšni meri se lahko umetna inteligenca iz besedil, ki so jih ustvarili ljudje v najrazličnejših komunikacijskih situacijah, nauči tudi jezikovne pragmatike. V zadnjih nekaj letih so se za primerjavo in evalvacijo jezikovnih modelov oblikovali številni načini vrednotenja (angl. *benchmarking*), ki so sprva ciljno preverjali njihove specifične kompetence v, denimo, odgovarjanju na vprašanja, programiranju, in logičnem sklepanju. Vendar je medtem umetna inteligenca prešla v širšo javno rabo, in predvsem se vsak dan večje število ljudi z njo *pogovarja*. Iz tega izhaja tudi motivacija za preskušanje sposobnosti jezikovnih modelov pri razumevanju in tvorjenju kontekstualiziranih sporočil, pa tudi sporočil, ki vključujejo figurativno rabo jezika, na primer metafore, ironijo, sarkazem in humor.

Različni avtorji so zato pričeli oblikovati vrednotenjske teste za to področje jezikovnega vedënja, ki jih na kratko predstavljamo. Sravanthi in soavtorji (2024) predstavljajo test za vrednotenje razumevanja pragmatike PUB (*Pragmatics Understanding Benchmark*). Ta vključuje štirinajst nalog, ki pokrivajo štiri pragmatične pojave: implicitni pomen, predpostavke, reference in deikte, pri čemer so vse naloge oblikovane kot vprašanja z več možnimi odgovori za celovito ocenjevanje sposobnosti jezikovnih modelov za

pragmatično sklepanje v resničnih jezikovnih situacijah. Park in soavtorji (2024) so prav tako oblikovali vrednotenjski test, z naslovom MultiPragEval, ki se naslanja na Griceove konverzacijske maksime. Grice (1975) je v teorijo pragmatike vpeljal načelo sodelovanja, ki pravi, da govorci v pogovoru tvorno sodelujejo in tako dosegajo čim višjo stopnjo medsebojnega razumevanja, pomembno pa je spoštovanje štirih maksim, in sicer količine (naj bo izjava kar najbolj informativna), kakovosti (naj bo izjava resnična), relacije (naj bo izjava kar najbolj relevantna za dani pogovor) ter načina (naj bo izjava jasna, enoznačna in jedrnata). Test obsega 300 primerov implicitnih pomenov z več možnimi odgovori, in sicer po 60 nalog za vsako od maksim, poleg tega pa je dodanih še 60 nalog z dobesednimi pomeni. Avtorji članka so z zbirko MultiPragEval ovrednotili skupno petnajst velikih jezikovnih modelov ali njihovih različic, najboljše rezultate pa so zabeležili pri modelu Claude 3-Opus, ki je pri reševanju testa v korejščini dosegel kar 87-odstotno uspešnost, sledi pa mu GPT4 z 81 odstotki pravih odgovorov. Precej slabše so se odrezali vsi preskušeni odprtokodni modeli (tri različice Llama, Gemma, Solar in Qwen), od katerih doseže najboljšo, 59-odstotno, uspešnost Solar za angleščino, sledita pa Qwen in Llama z rezultatom pod 50 odstotkov.

V okviru projekta Veliki jezikovni modeli za digitalno humanistiko (LLM4DH) smo s študenti prevajanja in digitalnega jezikoslovja vrednotenjski test MultiPragEval prevedli in prilagodili tudi za slovenščino, kar ni bila enostavna naloga. Test je bil namreč prvotno razvit za korejščino, nato pa preveden v angleščino, nemščino in kitajščino s strojnim prevajalnikom DeepL. Po strojnem prevodu so človeški prevajalci opravili še revizijo. Pri prevajanju v slovenščino smo kot izvirnik uporabili angleško različico, pri prevodu pa smo se srečali s številnimi primeri kulturno specifičnih kontekstov, ki jih je bilo treba prilagoditi, v nekaterih primerih pa smo se odločili za popolno preoblikovanje naloge. Po končanem prevajanju in reviziji smo prek družabnih omrežij pridobili človeške ocenjevalce, ki so bili pripravljeni rešiti test v slovenskem prevodu. Primera 1 in 2 kažeta dve vzorčni nalogi, prva je manj kulturno specifična in ni zahtevala posebne prilagoditve, druga pa je v izvirniku omenjala Korejo, Japonsko in Kitajsko, kar smo v prevodu prilagodili. Skupno smo privabili 80 udeležencev, ki so prek e-pošte prejeli izseke iz testa (po 50 naključno izbranih vprašanj) ter nam posredovali svoje odgovore. Za vsako od 300 vprašanj smo tako pridobili med osem in deset človeških rešitev.

Poleg tega smo test v trenutni, še ne končni, obliki dali v reševanje dvema odprtokodnima modeloma, in sicer modelu Llama 3-8B-Instruct in DeepSeek-R1-Distill-Qwen-14B. Oba modela smo uporabili v lokalno nameščeni različici, da bi s tem preprečili morebitno kontaminacijo podatkov. Poziv je poleg same naloge vključeval še navodilo, naj bo odgovor v obliki ene same črke, to je črke pravilnega odgovora, saj sicer oba modela, še posebej pa DeepSeek, odgovarjata z daljšo razlago svojih miselnih procesov. Navodila nobeden od modelov ni povsem upošteval, saj so odgovori marsikdaj še vedno

vključevali dodatno besedilo (npr. »Pravilni odgovor je E.«, »Kako zanimivo vprašanje! Odgovor je: D.«).

Najprej smo analizirali odgovore človeških udeležencev in ugotovili, da je bilo strinjanje med njimi razmeroma visoko. Pri 177 od skupaj 300 nalog so vsi sodelujoči izbrali isti odgovor, kar znaša 59 odstotkov, izračunali pa smo tudi statistični koeficient strinjanja Fleissova kapa, ki se uporablja za ugotavljanje skladnosti med več kot dvema ocenjevalcema, in dobili rezultat 0,88. Če najpogostejši odgovor naših sodelujočih primerjamo z referenčnim (pravilnim) odgovorom angleškega testa, je ujemanje med njima kar 90,7-odstotno. Iz tega sledi, da so sodelujoči pri večini nalog pragmatičnega razumevanja na podoben način interpretirali dano situacijo in izbrali pričakovani odgovor.

Primer 1

Tadejevo mamo so po tem, ko je doživela nesrečo, odpeljali v bolnico. Ko je Tadej vprašal zdravnika, kako je z mamo, mu je ta odgovoril: »Bomo videli, včasih se dogajajo čudeži.«

Med naslednjimi možnostmi izberite najustreznejši pomen zgornje izjave.

- (A) Mamino stanje je kritično.
- (B) Moramo počakati, ker se včasih v bolnišnicah dogajajo čudeži.
- (C) Mamino stanje se je čudežno izboljšalo.
- (D) Večina ljudi, ki so v bolnišnici igrali na loteriji, je zmagala.
- (E) Nič od naštetega.

Primer 2

Na zgodovinskem krožku je Tadej omenil Srbijo, Hrvaško in Slovenijo kot nekdanjo kraljevino z imenom SHS. Ema ga je popravila: »Ne Srbija-Hrvaška-Slovenija, prav je Slovenija-Hrvaška-Srbija.«

Med naslednjimi možnostmi izberite najustreznejši pomen zgornje izjave.

- (A) »Srbija-Hrvaška-Slovenija« je NAPAČNO, v splošnem velja zaporedje »Slovenija-Hrvaška-Srbija« pri omenjanju nekdanje kraljevine.
- (B) Ema izpostavlja svojo preferenco, da se Slovenija pojavi kot prva v tem zaporedju.
- (C) Ema in Tadej bosta obiskala Srbijo, Hrvaško in Slovenijo v tem zaporedju.
- (D) Ime zgodovinskega krožka je SHS.
- (E) Nič od naštetega.

Če si ogledamo nekaj primerov, pri katerih se sodelujoči niso odločali za iste odgovore, lahko opazimo, da je do težav pogosto prihajalo zaradi neustrezne kulturne prilagoditve v prevodu, pogosto pa se sodelujoči zaradi pomanjkljivega konteksta, ki ga že sama

po sebi predstavlja pisna oblika, niso mogli odločiti za enoznačno interpretacijo. Tako se v enem od primerov pojavi izjava »*Pevec je pevec*«, ki naj bi izražala pozitiven odnos do pevskih sposobnosti nastopajočega, vendar se je – ob umanjkanju govornega dejanja z intonacijo, mimiko in gestiko – ta pomen uvrstil v ospredje le pri polovici ocenjevalcev. Po drugi strani so izjavo »*Prijatelji so prijatelji*« vsi sodelujoči razumeli kot poziv k strpnosti in nekritičnosti pri vrednotenju prijateljevega obnašanja.

Ko si pogledamo še rezultate obeh preskušanih jezikovnih modelov, je slika nekoliko drugačna, saj sta pravilno odgovorila v manj kot polovici primerov. V tabeli 3 navajamo strinjanje med modelom in človeškimi udeleženci (UI-H) ter strinjanje med modelom in referenčnim odgovorom iz angleškega testa (UI-REF), nekoliko boljši rezultat pa dobimo z modelom Llama 3, čeprav ima manj parametrov kot destilirani DeepSeek-Qwen.

Tabela 4: Uspešnost obeh modelov pri reševanju testa v slovenščini

	Llama 3-8B-Instruct	DeepSeek-R1-Distill-Qwen-14B
Strinjanje UI-H (v %)	48,3	46,6
Strinjanje UI-REF (v %)	48,3	44,7

Dobljene rezultate bi morda lahko vzeli kot dokaz, da so jezikovni modeli še precej daleč od človeku podobnih jezikovnopragmatičnih veščin, saj implicitnega pomena v več kot polovici primerov ne razumejo. Druga možna interpretacija bi lahko bila tudi, da je skromen rezultat posledica slabše jezikovne zmožnosti modelov v slovenščini in da bi bili rezultati za angleščino skoraj zagotovo boljši. To bi bilo v skladu s Xuanom in soavtorji (2025), ki v nedavni študiji ugotavljajo dosledno upadanje zmožnosti modelov v nedominantnih jezikih. Če naše rezultate primerjamo s tistimi, ki jih v svojem članku poročajo Park in dr. (2024), pa se izkaže, da Llama v angleščini doseže le marginalno boljši rezultat (50,2), medtem ko v nemščini, korejščini in kitajščini za slovenskim celo zaostaja. Modela DeepSeek-R1-Distill-Qwen-14B ni mogoče primerjati, ker v času pisanja Parkovega članka še ni bil na voljo.

Največjih komercialnih modelov, ki trenutno prednjačijo na lestvici LM Arena,⁶ z našimi podatki namenoma nismo preskusili, v izvirnem preskusu Parka in soavtorjev pa v angleščini zmaga Claude 3-Opus s 85-odstotno uspešnostjo. Če to primerjamo s približno 90-odstotno uspešnostjo človeških govorcev, lahko ugotovimo, da veliki jezikovni modeli tudi pri pragmatičnem razumevanju bliskovito napredujejo in se – vsaj sodeč po opisanem testu – približujejo naravni jezikovni kompetenci.

⁶ <https://lmarena.ai/?leaderboard=>

4 Sklep

V prispevku smo opisali le delček nedavnih premikov, ki jih na področju jezika, prevajanja in tolmačenja beležimo od pojava velikih jezikovnih modelov. Pri tem smo se nekoliko podrobneje posvetili terminologiji in terminološki doslednosti, saj je ta vidik morda najpomembnejši element funkcionalnosti prevoda strokovnega besedila, najsi gre za pisno ali govorno obliko. Iz pregleda literature in lastnih raziskav izhaja, da umetna inteligenca nesporno predstavlja velik korak predvsem v smislu ogromne količine (latentnega) znanja, ki ga s pravimi pristopi lahko priključimo in aktiviramo za boljše prevajanje ter preverjanje strokovnih besedil. Po drugi strani je uspešnost – predvsem odprtokodnih – modelov tesno povezana z velikostjo oziroma jezikovno opremljenostjo posameznega jezika in posledično upade pri prevajanju manjših jezikov ali jezikovnih parov. Če si želimo, da bi bila jezikovna orodja tudi za slovenščino na visoki ravni, je na področju terminologije treba poskrbeti za dobro opremljenost s preverjenimi, obsežnimi in ažurnimi terminološkimi zbirkami, pa tudi za dostopnost strokovnih besedil. Zaradi grožnje, ki jo umetna inteligenca predstavlja za prevajalski in tolmaški poklic, v jezikovni stroki ni širšega konsenza o tem, kdo, komu in za kakšno obliko kompenzacije naj bi te vire zagotavljal(i).

V drugem delu smo opisali še dejavnosti na področju jezikovne pragmatike v povezavi z umetno inteligenco. Ker se inteligentna orodja vse bolj uporabljajo tudi v širši javnosti in v govornih situacijah, je pravilna interpretacija kontekstualne umeščenosti sporočil prav tako pomemben vidik. Za preskušanje teh sposobnosti jezikovnih modelov se tako razvijajo vrednotenjski testi, ki jih postopno prilagajamo tudi za slovenščino. Zaenkrat jezikovni modeli v pragmatičnih veščinah še zaostajajo za kompetenco človeških govorcev, predvidevamo pa lahko njihov nagel napredek, saj se s povečevanjem uporabe povečuje tudi količina zbranih podatkov, vključno z govornimi. Tako bi umetna inteligenca utegnila olajšati številne zagate pri, denimo, tolmačenju v azilnih postopkih, kjer za mnoge jezikovne pare usposobljenih tolmačev primanjkuje, vendar se bo treba ob tem soočiti s temeljnimi vprašanji o etiki in varnosti uporabe intelligentnih orodij.

Viri in literatura

- Anastasopoulos, Antonius; Besacier, Laurent; Cross, James; Gallé, Matthias; Koehn, Philipp; in Nikoulina, Vassilina. 2021. On the evaluation of machine translation for terminology consistency. *arXiv preprint arXiv:2106.11891*.
- European Language Industry Survey 2024, ELIS Research, <https://fit-europe-rc.org/wp-content/uploads/2024/09/ELIS-2024-report.pdf>.
- Fantinuoli, Claudio. 2023. Towards AI-enhanced computer-assisted interpreting. V Defrancq, Bart, in Corpas, Gloria (ur.), *Interpreting technologies*. Colección: »IVITRA Research in Linguistics and Literature«. Amsterdam: John Benjamins.

- Grice, H. Paul. 1975. Logic and conversation. V *Speech acts* (str. 41–58). Brill.
- He, Zhiwei; Liang, Tian; Jiao, Wenxiang; Zhang, Zhuosheng; Yang, Yujia; Wang, Rui; Tu, Zhaopeng; Shi, Shuming; in Wang, Xing. 2024. Exploring Human-Like Translation Strategy with Large Language Models. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*, 12, 229–246. https://doi.org/10.1162/tacl_a_00642
- Jakop, Nataša. 2005. *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Kocmi, Tom; Federmann, Christian; Grundkiewicz, Roman; Junczys-Dowmunt, Marcin; Matsushita, Hitokazu; in Menezes, Arul. 2021. To ship or not to ship: An extensive evaluation of automatic metrics for machine translation. *arXiv preprint arXiv:2107.10821*.
- Koehn, Philipp; Och, Franz J.; in Marcu, Daniel. 2003. Statistical phrase-based translation. *2003 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics on Human Language Technology (HLT-NAACL 2003)*. Association for Computational Linguistics.
- Orlič, Natalija. 2024. *Kratek uvod v skupnostno tolmačenje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Park, Dojun; Lee, Jiwoo; Park, Seohyun; Jeong, Hyeyun; Koo, Youngeun; Hwang, Soonha; Park, Seonwoo; in Lee, Sungeun. 2024. Multiprgeval: Multilingual pragmatic evaluation of large language models. *arXiv preprint arXiv:2406.07736*.
- Rei, Ricardo; Craig, Stewart; Farinha, Ana C.; in Lavie, Alon. 2020. COMET: A Neural Framework for MT Evaluation. V: *Proceedings of the 2020 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP)*, 2685–2702. Online. Association for Computational Linguistics.
- Qian, Shenbin; Sindhujan, Archchana; Kabra, Minnie; Kanojia, Diptesh; Orăsan, Constantin; Ranasinghe, Tharindu; in Blain, Frédéric. 2024. What do Large Language Models Need for Machine Translation Evaluation?. *arXiv preprint arXiv:2410.03278*.
- Semenov, Kirill; in Bojar, Ondřej. 2022. Automated evaluation metric for terminology consistency in MT. *Proceedings of the Seventh Conference on Machine Translation (WMT)*.
- Sravanthi, Settalur Lakshmi; Doshi, Meet; Kalyan, Tankala Pavan; Murthy, Rudra; Bhattacharyya, Pushpak; in Dabre, Raj. 2024. Pub: A pragmatics understanding benchmark for assessing LLMs' pragmatics capabilities. *arXiv preprint arXiv:2401.07078*.
- Vintar, Špela. 2018. Terminology translation accuracy in Phrase-Based versus Neural MT: An evaluation for the English-Slovene language pair. V *Proceedings of the LREC 2018 Workshop „MLP–MomenT*, 34–37.
- Wei, Jason; Wang, Xuezhi; Schuurmans, Dale; Bosma, Maarten; Ichter, Brian; Xia, Fei; Chi, Ed; Le, Quoc; in Zhou, Denny. 2024. Chain-of-thought prompting elicits reasoning in large language models. V *Proceedings of the 36th International Conference on Neural Information Processing Systems*, NIPS, 22. Red Hook, NY, USA: Curran Associates Inc.
- Xuan, Weihao; Yang, Rui; Qi, Heli; Zeng, Qingcheng; Xiao, Yunze; Xing, Yun; ... in Li, Irene. 2025. MMLU-ProX: A Multilingual Benchmark for Advanced Large Language Model Evaluation. *arXiv preprint arXiv:2503.10497*.
- Zhu, Wenhao; Liu, Hongyi; Dong, Qingxiu; Xu, Jingjing; Huang, Shujian; Kong, Lingpeng; Chen, Jiajun; in Li, Lei. 2024. Multilingual Machine Translation with Large Language Models: Empirical Results and Analysis. *Findings of the Association for Computational Linguistics: NAACL 2024*, 2765–2781.

Povzetek

Prispevek se ukvarja z različnimi vidiki uporabe umetne inteligence pri prevajanju. V uvodnem delu razložimo temeljne pojme, nato pa pregledno predstavimo najnovejše raziskave uspešnosti velikih jezikovnih modelov pri prevajanju in revidiranju besedil. Zatem se podrobneje posvetimo dvema zahtevnejšima vidikoma jezikovne kompetence, ki sta tesno povezana s prevajanjem in tolmačenjem v sodnih, azilnih ter drugih skupnostnih postopkih, in sicer z zagotavljanjem terminološke doslednosti ter z jezikovno pragmatiko. Pri obeh izbranih temah poleg sorodnih raziskav predstavimo tudi lastne eksperimente z različnimi komercialnimi in odprtokodnimi jezikovnimi modeli, ki dajejo vpogled v trenutno uspešnost velikih jezikovnih modelov pri procesiranju slovenščine.

Ključne besede: umetna inteligenca, prevajanje, veliki jezikovni modeli, terminološka doslednost, jezikovna pragmatika

Abstract

Artificial intelligence and translation: The performance of large language models on highly demanding linguistic tasks

The article explores various aspects of using artificial intelligence in translation. In the introductory section, we explain basic concepts and then present an overview of the latest research on the effectiveness of large language models in translation and text revision. We then focus in more detail on two challenging aspects of linguistic competence that are closely connected to translation and interpreting in court, asylum, and other community procedures: ensuring terminological consistency and linguistic pragmatics. For both selected topics, alongside related research, we present our own experiments with various commercial and open-source language models, providing insight into the current performance of large language models for the processing of Slovene.

Keywords: artificial intelligence, translation, large language models, terminological consistency, linguistic pragmatics

O avtorici

Dr. Špela Vintar je redna profesorica na Oddelku za prevajalstvo FF UL in znanstvena svetnica na Centru za mrežno infrastrukturo Instituta Jožef Stefan. Kot raziskovalka se ukvarja z različnimi vidiki jezikovnih tehnologij, predvsem z modeliranjem znanja in računalniško semantiko, v zadnjem času pa jo predvsem zanimajo veliki jezikovni modeli ter raziskave njihovega delovanja s psiho- in kognitivnolingvističnimi metodami. Je avtorica ali soavtorica prek 100 izvirnih znanstvenih člankov, vodila je več domačih in dva mednarodna raziskovalna projekta ter gostovala na mnogih tujih univerzah. Je tudi ustanoviteljica in skrbnica skupnega interdisciplinarnega magistrskega študijskega programa Digitalno jezikoslovje.

Elektronski naslov: spela.vintar@ff.uni-lj.si

Skupnostno tolmačenje v Sloveniji

Tamara Mikolič Južnič, Nike K. Pokorn

1 Uvod

Skupnostno tolmačenje v prispevku definiramo v skladu z mednarodnim standardom ISO 13611:2014. Gre za poklic tolmačev za potrebe javnega sektorja, v okviru katerega skupnostni tolmači »z govorom ali kretnjami omogočajo dostop do storitev javnega sektorja ljudem, ki zaradi nerazumevanja jezika okolja teh storitev brez njihove pomoči ne bi mogli uporabljati oz. bi do njih dostopali v okrnjeni obliki in bili deležni nekvalitetne obravnave« (Pokorn 2019: 34). Področja, na katerih največkrat delujejo skupnostni tolmači, so zdravstvo, šolstvo, verske organizacije, azilni postopki itn. Čeprav pogosto sodno tolmačenje velja kot ena vrsta skupnostnega tolmačenja, sta v Sloveniji področje sodnega tolmačenja in status sodnih tolmačev zakonsko posebej urejena, zato sta v prispevku omenjena le obrobno.

Tradicija raziskovanja na področju skupnostnega tolmačenja ima na Slovenskem razmeroma dolgo zgodovino, saj se je potreba po profilu tolmačev, ki bi lahko bili kos spremenjenim razmeram v državi, v kateri je imigracija ljudi iz jezikovnih skupin, ki pred tem niso bile prisotne (npr. arabščina, perzijsščina, kitajščina), postajala vse pogostejša, zaznala že sredi prvega desetletja 21. stoletja. Čeprav kljub številnim in obsežnim prizadevanjem (Pokorn in Mikolič Južnič 2021; Maček in Biffio Zorko 2021) sicer še vedno ni univerzitetnega študija na tem področju, je potekalo več projektov in pobud,

tako na nacionalni kot evropski ravni, katerih namen je bil ponuditi sistematske rešitve za potrebe po skupnostnih tolmačih, zlasti na področju zdravstva.

Namen prispevka je torej osvetliti razvoj skupnostnega tolmačenja na področju zdravstva v Sloveniji ter predstaviti rezultate projektov in pobud, v okviru katerih so nastala tudi orodja oz. pripomočki ter pomembni dokumenti, ki bodo predstavljeni v nadaljevanju.

2 Projekti na področju skupnostnega tolmačenja in njihovi rezultati

2.1 Prvi projekti

Prvi projekt na temo skupnostnega tolmačenja na področju zdravstva v Sloveniji sega v leto 2007, ko se je Oddelek za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pridružil evropskemu projektu **MedInt – Development of a curriculum for medical interpreters** (Priprava študijskega programa za skupnostne tolmače v zdravstvu, 2007–2009) (Ertl in Pöllabauer 2010), katerega namen je bil načrtovati evropske smernice izobraževanja tolmačev za zdravstvo ter vzpostaviti mrežo deležnikov na področju zdravstvene oskrbe. Temu projektu je sledil še nacionalni raziskovalni projekt **Tolmačenje za potrebe zdravstva v Sloveniji** (2010–2013), katerega glavni dosežek je priprava predloga za enoletni specialistični študij za tolmačenje v zdravstvu, ki pa zaradi pomanjkanja sredstev in usposobljenih učiteljev ni zaživel (Gorjanc in Pokorn 2013).

Predlog izobraževanja je nastal na podlagi obstoječih programov izobraževanja skupnostnih tolmačev po svetu, pri čemer je pomembno vlogo igral finančni aspekt: v tedanjem obdobju državnih varčevalnih ukrepov, povezanih s splošno finančno krizo, je bil največji izziv zadostiti želenim kakovostnim standardom ob čim večji finančni učinkovitosti. Predvideni program, enoletni specialistični študij, bi obsegal 60 kreditnih točk, vključeval tako frontalni pouk kot tudi izobraževanje na daljavo s pomočjo platforme Moodle¹ in bil sestavljen modularno: vsak modul, ki se osredotoča na posamezno področje skupnostnega tolmačenja (zdravstvo, pravne in upravne storitve ipd.), bi bilo mogoče opraviti ločeno in zanj pridobiti certifikat. Študent bi tako lahko izvedel module postopno in na ta način opravil celoten študijski program (Gorjanc in Pokorn 2013: 31–33).

Potreba po skupnostnih tolmačih je bila prepoznana tudi na ravni univerzitetnega študija tolmačenja na Univerzi v Ljubljani. Čeprav je ta magistrski študij osredotočen

1 Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment, tj. Modularno objektno usmerjeno dinamično učno okolje (<https://www.moodle.si/>).

večinoma na konferenčno tolmačenje, od leta 2012 vključuje tudi module, namenjene tolmačenju za skupnost.

Raziskovanje skupnostnega tolmačenja se je kljub temu nadaljevalo in leta 2016 je bila objavljena prva slovenska monografija, posvečena skupnostnemu tolmačenju (Gorjanc in Morel 2016).

Vzporedno so potekali tudi projekti in pobude, osredotočeni na vzpostavljanje kakovostnega sodnega tolmačenja, npr. **EULITA**² in **TRAFUT**³ (gl. Maček in Paolucci 2019), izvirajoči iz direktive Evropske unije 2010/64 o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih. Na podlagi omenjenih in podobnih pobud je bilo v letih 2018–2019 na Univerzi v Ljubljani osnovano prvo krajše specialistično izobraževanje za sodne tolmače (Maček in Schlamberger Brezar 2019), ki obsega 150 kontaktnih ur oz. 17 kreditnih točk in primarno vključuje tri tematska področja: Izbrana poglavja iz civilnega, kazenskega in upravnega prava, Prevajanje pravnih besedil ter Tolmaške tehnike.⁴

2.2 Novi jeziki, novi izzivi – večjezični priročnik za zdravstvo in zdravstvena večjezična aplikacija

V prvih dveh desetletjih 21. stoletja je Slovenija iz tradicionalno manj zanimive destinacije za migracije (če izključimo tradicionalne priseljence iz bivših jugoslovanskih republik) postopoma postala bodisi cilj bodisi prehodna točka vse večjega števila oseb iz jezikovnih skupin, ki pred tem niso bile prisotne na njenem ozemlju. Spremembi sta botrovala predvsem dva dogodka: vstop Slovenije v Evropsko unijo leta 2004 (Gorjanc in Pokorn 2013) in t. i. evropska migrantska kriza, v zvezi s katero je od leta 2015 slovenske meje prečkalo več sto tisoč migrantov (Pokorn in Mikolič 2021). V tem obdobju so v Sloveniji potekale raziskave o skupnostnem tolmačenju za potrebe prosilcev za mednarodno zaščito v okviru evropskega projekta F9 MIME (Mobility and Inclusion in Multilingual Europe, Mobilnost in inkluzivnost v večjezični Evropi), in sicer so se osredotočale predvsem na vprašanje, ali tolmačenje za potrebe skupnosti zmanjšuje motivacijo za učenje jezika družbe in na ta način zmanjšuje jezikovno inkluzivnost. Rezultati so pokazali, da te povezave ni in da tolmačenje ne zavira želje po učenju dominantnega jezika družbe (Pokorn in Čibej 2017, 2018a, 2018b, 2022). Raziskave so tudi razkrile, da je največja potreba po jezikovni podpori še posebej prisotna v uradnih

2 European Legal Interpreters and Translators Association, tj. Evropsko združenje pravnih tolmačev in prevajalcev (<http://www.eulita.eu/>).

3 Training for the Future; <http://www.eulita.eu/training-future>.

4 Več podrobnosti na <https://www.ff.uni-lj.si/izobrazevanja/center-za-izobrazevanje>.

situacijah in v zdravstvu. Slovenija je bila zlasti na področju zdravstva (pa tudi drugih področjih javnega življenja) skoraj popolnoma nepripravljena na soočanje z množico neznanih jezikov, ki je povzročala hude komunikacijske ovire. Ministrstvo za notranje zadeve je zato v sodelovanju z Evropsko unijo (Skladom za azil, migracije in vključevanje) sofinanciralo projekt **Izdaja slovarja, namenjenega lažji komunikaciji migrantov z zdravstvenim osebjem**, ki je potekal med letoma 2016 in 2018.

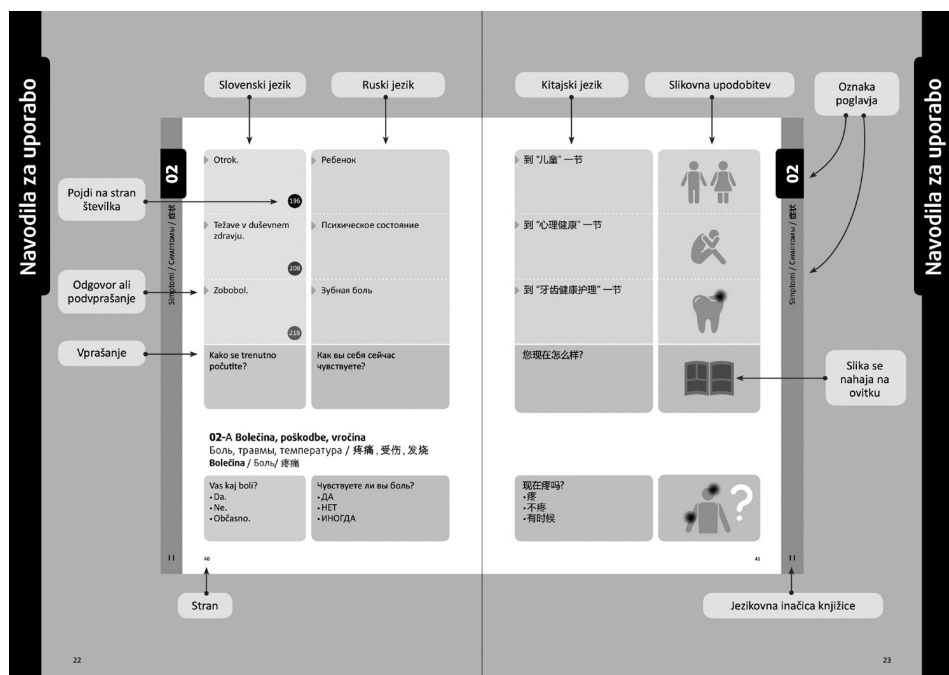
Pri interdisciplinarnem projektu so sodelovale prevodoslovke, medicinske antropologinje, zdravnice, medicinske sestre in sociologinja s treh fakultet Univerze v Ljubljani (Filozofska fakulteta, Medicinska fakulteta, Zdravstvena fakulteta) ter dveh izmed najpomembnejših institucij na področju zdravstva, Zdravniške zbornice Slovenije in Nacionalnega inštituta za javno zdravje. Projekt se je posvetil dvema poglavitnima ciljema, in sicer pripravi *Večjezičnega priročnika za lažje sporazumevanje v zdravstvu* in organizaciji strokovnega usposabljanja o delu s tujejezičnimi pacienti v zdravstvu.

Večjezični priročnik za lažje sporazumevanje v zdravstvu vključuje osem jezikov, razporejenih v štiri knjige, ki so bile izdane kot brezplačni izvodi tako v tiskani kot elektronski obliki:

- I. slovensko-angleško-francoski (Hirci et al. 2017a): http://multilingualhealth.ff.uni-lj.si/MNZ_ang_fr_ponatis_www_skupaj.pdf;
- II. slovensko-rusko-kitajski (Hirci et al. 2017b): http://multilingualhealth.ff.uni-lj.si/MNZ_kit_rus_ponatis_www_skupaj.pdf;
- III. slovensko-arabsko-farsi (Hirci et al. 2017c): http://multilingualhealth.ff.uni-lj.si/MNZ_arab_far_ponatis_www_skupaj.pdf;
- IV. slovensko-albanski (Hirci et al. 2017d): http://multilingualhealth.ff.uni-lj.si/MNZ_alban_ponatis_www_skupaj.pdf.

Vsebinsko so pripravile projektne sodelavke v skladu s standardnim potekom srečanja med pacientom in zdravstvenim osebjem, prevedli in pregledali pa so jo tako prevajalci kot tudi zdravniki oz. zdravstveni delavci, saj je zanesljivost vsebin bila primarnega pomena.

Glavna poglavja, ki jih obsegajo priročniki, so: 1. Sprejem; 2. Simptomi; 3. Bolezni; 4. Alergije, zdravila, navade; 5. Pregled; 6. Preiskave; 7. Navodila; 8. Zdravje žensk in otrok; 9. Duševno zdravje; 10. Zobozdravstvo. Ob tem obsegajo še kratek Uvodnik, Priporočila za zdravstvene delavce, Navodila za uporabo, Dodatne informacije, Splošne fraze in Vire. Zaradi pričakovane raznovrstne izobrazbene stopnje uporabnikov zdravstvenega sistema so izrazom in frazam dodani tudi piktogrami, ki naj bi osebam s slabšim poznavanjem jezika (ko gre npr. za *linguo franco*, kot je angleščina) oz. slabo pismenim osebam pomagali pri razumevanju. Slika 1 prikazuje tipično razporeditev vsebine in navodila za uporabo priročnika.

Slika 1: Navodila za uporabo slovensko-rusko-kitajskega priročnika.

Ob samem priročniku je nastala tudi posebna monografija z naslovom *Večjezično zdravje: komunikacijske strategije in večkulturni stiki s tujejezičnimi bolniki v slovenskem zdravstvenem sistemu* (Pokorn in Lipovec Čebren 2019), v kateri so povzeti geneza priročnika ter rezultati znanstvenih raziskav, opravljenih v sklopu projekta.

Na spletni strani projekta (<http://multilingualhealth.ff.uni-lj.si/>) je poleg priročnika na voljo tudi kratek *Obrazec zdravljenje, kontrola* v štirih različicah (slovensko-angleško-francoski, slovenski-rusko-kitajski, slovensko-arabsko-farsi in slovensko-albanski), v katerem so povzeta osnovna zdravniška navodila v zvezi s predpisanimi zdravili in naročanjem kontrole.

Priročnik je bil v nadaljevanju tudi predmet študije o uporabnosti (Pokorn et al. 2024), v okviru katere sta bili uporabljeni dve različni metodi, s katerima se je testiralo, ali zdravstveni delavci lahko dejansko komunicirajo s tujejezičnimi pacienti s pomočjo priročnika. Uporabljena je bila tako metoda simulirane igre vlog kot tudi metoda opazovanja v klinični praksi. Rezultati kažejo, da so na splošno uporabniki zadovoljni z *Večjezičnim priročnikom za lažje sporazumevanje v zdravstvu*, vendar se je izkazalo tudi, da je uporaba tovrstnih priročnikov omejena, saj se zaradi odsotnosti glasu in pretiranega

naslanjanja na pisni format izgubi očesni stik med zdravstvenim delavcem in pacientom, poleg tega pa priročnik omogoča le najbolj osnovno obravnavo in ne ponuja dovolj podpore pri bolj zapletenih situacijah. Prav tako so uporabniki pogosto izpostavili, da bi elektronski format (v obliki spletne ali mobilne aplikacije) olajšal uporabnost in povečal funkcionalnost.

Tako se je porodila ideja o večjezični aplikaciji, ki bi jo lahko zdravstveni delavci uporabili pri svojem delu neposredno na računalniku ali mobilnem telefonu in ki bi funkcionalnost tiskanega priročnika nadgradila ne samo v praktičnosti uporabe, temveč bi omogočila stik tudi s tistimi uporabniki zdravstvenih storitev, ki so (funkcionalno) nepismeni, tudi z možnostjo glasovnega predvajanja vprašanj oz. odgovorov v izbranih jezikih. **Zdravstvena večjezična aplikacija ZVEJA**, avtorici katere sta Nike K. Pokorn in Marija Milavec Kapun, je nastala pod okriljem raziskovalnega programa Teoretično, opisno in uporabno prevodoslovje (P6-0446) ter ponuja popolnoma prenovljene in dopolnjene vsebine za zdravstveno obravnavo v slovenščini in tujih jezikih (zaenkrat poleg slovenščine vključuje angleščino, francoščino, italijanščino, nemščino, perzijsčino, albanščino, ruščino, kitajščino, ukrajinščino in arabščino, predvidoma pa bodo v prihodnosti dodani še nekateri drugi jeziki). V prostem dostopu bo na voljo leta 2025.

2.3 Izobraževanje skupnostnih tolmačev in medkulturnih mediatorjev

Ena od vrzeli, ki je bila ugotovljena pri projektu Tolmačenje za potrebe zdravstva v Sloveniji (gl. razdelek 2.1), je bilo pomanjkanje učiteljev, usposobljenih za poučevanje skupnostnega tolmačenja. Težava se je še dodatno zaostрила ob pojavljanju novih jezikov, kot omenjeno v razdelku 2.2. Če bi torej želeli uvesti kakršnokoli izobraževanje skupnostnih tolmačev za take jezike, je bilo nujno potrebno najprej izobraziti učitelje. V ta namen je v okviru programa Erasmus+ nastal projekt **TRAMIG – Training newly arrived migrants for community interpreting and intercultural mediation** (Izobraževanje novih migrantov za skupnostno tolmačenje in medkulturno mediacijo), ki je povezal šest institucij iz štirih držav: Univerzo v Ljubljani, univerzo Oslo Metropolitan na Norveškem, Aristotelovo univerzo v grškem Solunu, Univerzo v Trstu in Okrajno upravo za zdravstveno oskrbo v Reggio Emilia v Italiji ter slovenski Nacionalni inštitut za javno zdravje.

Namen projekta je bil izboljšati vključevanje novih migrantov v državi gostiteljici predvsem s treh vidikov: 1. omogočiti jim dostop do javnih storitev; 2. omogočiti, da lahko delajo neodvisno kot skupnostni tolmači in/ali medkulturni mediatorji, zlasti na področju zdravstva; 3. izučiti jih, da lahko delajo kot učitelji asistenti na študijskih programih za skupnostne tolmače in medkulturne mediatorje.

Da bi dosegli zastavljene cilje, so v okviru projekta TRAMIG potekale različne aktivnosti. Prvo pomembno fazo je predstavljal pregled delovanja, statusa ter vloge medkulturnih mediatorjev in skupnostnih tolmačev, ki delajo v zdravstvu, na podlagi katerega so bile izluščene skupne točke in razlike v izobraževanju ter sta bila izoblikovana opisa obeh profilov (Pokorn et al. 2020), na podlagi katerih sta nastali dve vrsti nacionalnih poklicnih kvalifikacij, opisani v nadaljevanju. Težava, s katero se namreč soočamo v številnih državah, je nejasna ločnica med profiloma, ki lahko pripelje do komunikacijskih ovir, nezadovoljivih storitev, nezadovoljnih uporabnikov (tako zaposlenih kot uporabnikov zdravstvenega sistema), ekonomskih posledic in v ekstremnih primerih tudi hujših zdravstvenih posledic, povezanih z nepravilnim dojemanjem zdravstvenega stanja tujejezičnega bolnika (Pokorn in Mikolič Južnič 2020a).

Naslednja faza je bila priprava predloga za nacionalno poklicno kvalifikacijo za skupnostne tolmače in medkulturne mediatorje (gl. razdelek 4 v nadaljevanju). Urejanje statusa omenjenih profilov na formalni ravni namreč lahko migrantom omogoči boljše možnosti za vstop na trg dela in jim pomaga do bolj enakopravne vključitve v državo gostiteljico.

Z vidika potreb, vezanih na izobraževanje, so najpomembnejši dosežki oblikovanje delovne definicije profila učitelja skupnostnega tolmačenja oz. medkulturne mediacije (Pokorn in Mikolič Južnič 2020b), priprava učnih modulov za izobraževanje učiteljev skupnostnega tolmačenja oz. medkulturne mediacije, zbranih v prosto dostopni monografiji (Pokorn, Viezzi in Radanović-Felberg 2020), ter usposabljanje kandidatov, izbranih med osebami, ki že delujejo kot skupnostni tolmači ali medkulturni mediatorji, za učenje v paru v izobraževalnih programih za skupnostno tolmačenje ali medkulturno mediacijo. Materiali in video posnetki, ki so nastali v okviru izobraževanj, so dostopni na spletni strani projekta (<http://tramig.eu/outputs/>) in vključujejo med drugim naslednje teme:

- Izkustveno in kombinirano učenje (<https://video.arnes.si/watch/knanfQREJknH>);
- Igra vlog kot pot do znanja (<https://video.arnes.si/watch/O1qCOHclKXJe>);
- Kodeksi ravnanja in Etični kodeksi (<https://video.arnes.si/watch/g1ULZeZeQsAG>);
- Projektno učenje skozi simulacijo (<https://video.arnes.si/watch/O2dKZvLTiNmM>);
- Priprava vaj z metodo igre vlog (<https://video.arnes.si/watch/LdVcJoXU7X52>);
- Ocenjevanje aktivnosti z igro vlog (<https://video.arnes.si/watch/jblbHRubkmEM>);
- Opazovanje in izvajanje medkulturne mediacije skozi praktično usposabljanje (<https://video.arnes.si/watch/QpnCPk4mxiaI>);

- Ocenjevanje praktičnega usposabljanja (<https://video.arnes.si/watch/HmpeNanXpXC4>);
- Vrednotenje in ocenjevanje na tolmaških izobraževalnih programih (<https://video.arnes.si/watch/M1UfNbrZpNZV>);
- Praktične metode za ocenjevanje na študiju skupnostnega tolmačenja (<https://video.arnes.si/watch/H1NlGqJMuKfZ>).

3 Etični kodeks in standardi prakse

V želji, da bi se tako kot v nekaterih drugih državah v Evropi in po svetu tudi v Sloveniji vzpostavili visoki standardi za izvajanje storitev skupnostnega tolmačenja, sta v začetku leta 2021 nastala dva dokumenta, pod katera so se podpisala štiri nacionalna stanovska in strokovna združenja s področja tolmačenja in prevajanja (Slovensko translatološko društvo STRIDON, Društvo prevajalcev in tolmačev Slovenije, Združenje konferenčnih tolmačev Slovenije ter Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik):

- Etični kodeks skupnostnih tolmačev (<http://stridon.si/files/2021/02/Etic%CC%8Cni-kodeks-skupnostnih-tolmac%CC%8Cev.pdf>)
- Slovenski standardi prakse za skupnostne tolmače (<http://stridon.si/files/2021/03/210310-Slovenski-standardi-prakse-za-skupnostne-tolmac%CC%8Ce-1.pdf>)

Namen dokumentov, ki so nastali na podlagi številnih podobnih dokumentov, uveljavljenih v državah, kjer je področje skupnostnega tolmačenja najbolj razvito (npr. na Norveškem, Finskem, Irskem, v Avstraliji in nekaterih državah ZDA), je ponuditi odgovore na etična vprašanja, ki se pojavljajo pri skupnostnem tolmačenju, ter razširjati in spodbujati dobre prakse. Posebnost slovenskega kodeksa in standardov je, da združujejo najsodobnejša dognanja iz prevodoslovja s tolmaško prakso, in sicer tako, da se premikajo s področja čiste deontološke etike na področje konsekvencialistične etike ter usmerjajo tolmače, da se odločijo v dani situaciji tako, da ocenijo, ali bodo posledice storjenega dejanja dobre ali slabe.

4 Nacionalna poklicna kvalifikacija

V skrbi za vse večjo profesionalizacijo tolmaških storitev, zlasti v zdravstvu in drugih podobno visoko rizičnih kontekstih, je v okviru projekta TRAMIG leta 2019 vznikla pobuda za pripravo nacionalnih poklicnih kvalifikacij skupnostni tolmač in medkulturni mediator. Leta 2020 sta tako nastali prvi nacionalni poklicni kvalifikaciji (NPK)

na tem področju: skupnostni tolmač za albanski jezik / skupnostna tolmačka za albanski jezik in medkulturni mediator / medkulturna mediatorica.

Bistvene razlike med obema profiloma se kažejo že v njunem osnovnem ustroju: NPK skupnostni tolmač je vezana na specifični jezik ter s tem povezane specifične kompetence iz tolmačenja in prevajanja med slovenščino in danim jezikom, medtem ko poklicne kompetence medkulturnih mediatorjev ne omenjajo konkretnega tujega jezika, prav tako se za izvajanje poklica ne zahtevajo (in ne preverjajo) specifične tolmaške in prevajalske kompetence.

Pomemben doprinos NPK je torej seznam kompetenc, ki se pričakujejo od profesionalnega skupnostnega tolmača oz. medkulturnega mediatorja in ki so ključno drugačne tako med tema profiloma kot z ozirom na druge sorodne profile (sodnih tolmačev, konferenčnih tolmačev). Dokumenti, ki so prosto na voljo, so koristni tudi kot priprava na izpit za pridobitev NPK. Dostopni so na naslednjih povezavah:

- Skupnostni tolmač / skupnostna tolmačka za **albanski** jezik
 - o poklicni standard: <https://npk.si/katalogi/8048327/ps/>
 - o katalog znanja: <https://npk.si/katalogi/8048327/>
- Medkulturni mediator / Medkulturna mediatorica:
 - o poklicni standard: <https://npk.si/katalogi/2087115/ps/>
 - o katalog znanja: <https://npk.si/katalogi/2087115/>

Objavljeni so tudi poklicni standardi ter katalogi znanja za skupnostne tolmače za arabski, perzijski in ukrajinski jezik, vendar zaradi organizacijskih razlogov izvajanje še ni steklo. Podatki o teh NPK so na voljo na navedenih povezavah:

- Skupnostni tolmač / skupnostna tolmačka za **perzijski** jezik
 - o poklicni standard: <https://npk.si/katalogi/4461446/ps/>
 - o katalog znanja: <https://npk.si/katalogi/4461446/>
- Skupnostni tolmač / skupnostna tolmačka za **arabski** jezik
 - o poklicni standard: <https://npk.si/katalogi/2842284/ps/>
 - o katalog znanja: <https://npk.si/katalogi/2842284/>
- Skupnostni tolmač / skupnostna tolmačka za **ukrajinski** jezik
 - o poklicni standard: <https://npk.si/katalogi/5614561/ps/>
 - o katalog znanja: <https://npk.si/katalogi/5614561/>

5 Sklepne misli

Bodoči izzivi se tako kažejo na raziskovalnem področju, kjer bi bilo treba kontinuirano spremljati potrebe po skupnostnih tolmačih na različnih segmentih družbe: npr.

potrebe po jezikovni podpori na področju šolstva so še popolnoma neraziskane. Na področju izobraževanja bi bilo treba narediti odločnejši korak v smeri formalnega izobraževanja skupnostnih tolmačev. Na nivoju družbe bi bilo treba dodatno ozaveštevati deležnike o nesprijemljivosti uporabe *ad-hoc* tolmačev (predvsem otrok), vpeljati zakonodajo in pravilnike, ki bi določali delo in pristojnosti skupnostnih tolmačev, ter urediti skupni register skupnostnih tolmačev za vse jezike, za katere se kaže potreba v sodobni slovenski družbi.

Viri in literatura

- Ertl, Anita, in Pöllabauer, Sonja. 2010. Training (medical) interpreters – the key to good practice. MedInt: A joint European training perspective. *JosTrans: The Journal of Specialised Translation* 14, 165–193. <https://www.jostrans.org/article/download/7426/6866/16710>.
- Gorjanc Vojko, in Morel, Alenka. 2016. *Skupnostno tolmačenje. Slovenščina v medkulturni komunikaciji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Gorjanc, Vojko, in Pokorn, Nike K. 2013. We are not giving up. Training public-service translators and interpreters in the economic crisis. *MTM. Minor Translating Major-Major Translating Minor-Minor Translating Minor* 5. 18–39. <http://www.mtmjournal.gr/download.asp?id=457>
- Hirci, Nataša, Homar, Vesna, Jazbinšek, Simona, Kocijančič Pokorn, Nike, Korošec, Tanja, Lipovec Čebtron, Uršula, Mikolič Južnič, Tamara, Milavec Kapun, Marija, Pistotnik, Sara, Rotar-Pavlič, Danica, Zelko, Erika. 2017a. *Večjezični priročnik za lažje sporazumevanje v zdravstvu = Multilingual aid for better communication in healthcare = Aide multilingue pour une meilleure communication dans les soins de santé [angleško francosko]*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. http://multilingualhealth.ff.uni-lj.si/MNZ_ang_fr_ponatis_www_skupaj.pdf
- Hirci, Nataša, Homar, Vesna, Jazbinšek, Simona, Kocijančič Pokorn, Nike, Korošec, Tanja, Lipovec Čebtron, Uršula, Mikolič Južnič, Tamara, Milavec Kapun, Marija, Pistotnik, Sara, Rotar-Pavlič, Danica, Zelko, Erika. 2017b. *Večjezični priročnik za lažje sporazumevanje v zdravstvu = Mnogojazyčnoe rukovodstvo dlja lučšej komunikaciji v sisteme zdravoohranjenja = Yiliao waiyu shouce wei fangbian benguo yiliao gongzuozhe yu waiguoren jinxing jiben yiliao qingjing huihua suobian [rusko kitajsko]*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. http://multilingualhealth.ff.uni-lj.si/MNZ_kit_rus_ponatis_www_skupaj.pdf
- Hirci, Nataša, Homar, Vesna, Jazbinšek, Simona, Kocijančič Pokorn, Nike, Korošec, Tanja, Lipovec Čebtron, Uršula, Mikolič Južnič, Tamara, Milavec Kapun, Marija, Pistotnik, Sara, Rotar-Pavlič, Danica, Zelko, Erika. 2017c. *Večjezični priročnik za lažje sporazumevanje v zdravstvu [arabsko farski]*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. http://multilingualhealth.ff.uni-lj.si/MNZ_arab_far_ponatis_www_skupaj.pdf
- Hirci, Nataša, Homar, Vesna, Jazbinšek, Simona, Kocijančič Pokorn, Nike, Korošec, Tanja, Lipovec Čebtron, Uršula, Mikolič Južnič, Tamara, Milavec Kapun, Marija, Pistotnik, Sara, Rotar-Pavlič, Danica, Zelko, Erika. 2017d. *Večjezični priročnik za lažje sporazumevanje v zdravstvu = Fjalor shumëgjydhësh për komunikim më të lehtë në shëndetësi. [albansko]*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. http://multilingualhealth.ff.uni-lj.si/MNZ_alban_ponatis_www_skupaj.pdf

- ISO 13611:2014. <https://www.iso.org/standard/54082.html>
- Maček, Amalija, in Biffio Zorko, Helena. 2021. Ethical challenges of interpreter training at the University of Ljubljana: The Faculty of Arts responds to social change. *Verba Hispanica*, 29 (1), 97–114. <https://doi.org/10.4312/vh.29.1.97-114>
- Maček, Amalija, in Paolucci, Sandro. 2019. EULITA – European Legal Interpreters and Translators Association. V Pregelj, Barbara (ur.), *Bela knjiga o prevajanju 2018: premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev. 157. http://belaknjigaoprevajanju.splet.arnes.si/files/2019/03/BKP_EULITA.pdf
- Maček, Amalija, in Schlamberger Brezar, Mojca. 2019. Oddelek za prevajalstvo na Filozofski fakulteti UL. V Pregelj, Barbara (ur.), *Bela knjiga o prevajanju 2018: premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev. 52–54. http://www.belaknjigaoprevajanju.si/files/2019/03/Bela_knjiga_cela.pdf
- Pokorn, Nike K. 2019. Potreba po skupnostnih prevajalcih in tolmačih za potrebe zdravstva v Sloveniji. V Pregelj, Barbara (ur.), *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev. 34–36. http://belaknjigaoprevajanju.splet.arnes.si/files/2019/03/BKP_Potrebe_po_skupnostnih_prevajalcih_tolmacih_za_potrebe_zdravstva_v_slo.pdf
- Pokorn, Nike K., in Čibej, Jaka. 2018a. “It’s so vital to learn Slovene”: Mediation choices by asylum seekers in Slovenia. *Language Problems and Language Planning* 42/3: 265–284.
- Pokorn, Nike K., in Čibej, Jaka. 2018b. “Do I want to learn a language spoken by two million people?": Mediation choices by mid-term and long-term migrants. *Language Problems and Language Planning* 42 (3). 285–304.
- Pokorn, Nike K., in Čibej, Jaka. 2018c. Interpreting and linguistic inclusion – friends or foes? Results from a field study. *The Translator* 24 (2). 111–127.
- Pokorn, Nike K., in Čibej, Jaka. 2022. Migrants’ attitudes towards community interpreting. V Grin, François, Maráz, László, in Pokorn, Nike K. (ur.), *Advances in Interdisciplinary Language Policy*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 258–274.
- Pokorn, Nike K., in Lipovec Čebren, Uršula. 2019. *Večjezično zdravje: Komunikacijske strategije in večkulturni stiki s tujejezičnimi bolniki v slovenskem zdravstvenem sistemu*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. <https://doi.org/10.4312/9789610601364>.
- Pokorn, Nike K., in Mikolič Južnič, Tamara. 2020a. Community interpreters versus intercultural mediators. Is it really all about the ethics? *Translation and Interpreting Studies* 15 (1). 80–107. <https://doi.org/10.1075/tis.20027.koc>.
- Pokorn, Nike K., in Mikolič Južnič, Tamara. 2020b. The Community Interpreter and/or Intercultural Mediator Teacher Profile. V Pokorn, Nike K., Viezzi, Maurizio, in Radanović-Felberg, Tatjana (ur.), *Teacher Education for Community Interpreting and Intercultural Mediation. Selected Chapters*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete in Nacionalni inštitut za javno zdravje. 80–89. <https://doi.org/10.4312/9789610604020>.
- Pokorn, Nike K., in Mikolič Južnič, Tamara. 2021. From Conference to Community Interpreter Education. The Transformation of Interpreter Education in Slovenia. V Šveda, Pavol (ur.), *Changing Paradigms and Approaches in Interpreter Training. Perspectives from Central Europe*. New York/London: Routledge. 160–182. <https://doi.org/10.4324/9781003087977-10>

Pokorn, Nike K., Grammenidis, Simos, Wiedenmayer, Anthi, Viezzi, Maurizio, Falbo, Caterina, Chianza, Antonio, Ciannameo, Anna, Radanović Felberg, Tatjana, Skaaden, Hanne, Lipovec Čebon, Uršula, Škraban, Juš, in Hirci, Nataša. 2020. The Profiles of a Community Interpreter and of an Intercultural Mediator in Greece, Italy, Norway and Slovenia. V Pokorn, Nike K., Viezzi, Maurizio, in Radanović-Felberg, Tatjana (ur.), *Teacher Education for Community Interpreting and Intercultural Mediation. Selected Chapters*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete in Nacionalni inštitut za javno zdravje. 18–78. <https://doi.org/10.4312/9789610604020>.

Pokorn, Nike K., Viezzi, Maurizio, in Radanović-Felberg, Tatjana (ur.). 2020. *Teacher Education for Community Interpreting and Intercultural Mediation. Selected Chapters*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete in Nacionalni inštitut za javno zdravje. <https://doi.org/10.4312/9789610604020>.

Povzetek

Prispevek predstavlja razvoj izobraževanja in raziskovanja na področju skupnostnega tolmačenja v Sloveniji s posebnim poudarkom na tolmačenju v medicinskem okolju ter podaja vire, ki so trenutno na voljo skupnostnim tolmačem oz. izobraževalnim ustanovam, ki želijo delovati na tem področju. Kratek pregled projektov, ki so se v zadnjih dveh desetletjih osredotočali na skupnostno tolmačenje, izpostavlja evropski projekt MedInt (2007–2009) in slovenski projekt Tolmačenje za potrebe zdravstva v Sloveniji (2010–2013). Evropska migrantska kriza je bila povod za evropski projekt MIME (2014–2018), osredotočen na mobilnost in inkluzivnost v večjezični Evropi, ter slovenski projekt izdaje slovarja, namenjenega lažji komunikaciji migrantov z zdravstvenim osebjem (2016–2018). Predstavljena je tudi nova aplikacija za zdravstvene delavce ZVEJA, ki bo postala aktivna v letu 2025. V nadaljevanju je predstavljen projekt za izobraževanje učiteljev skupnostnega tolmačenja in medkulturne medicije TRAMIG (2019–2021), v sklopu katerega so nastale tudi prve nacionalne poklicne kvalifikacije za skupnostne tolmače in medkulturne mediatorje. Nenazadnje so predstavljeni tudi etični kodeks in standardi prakse za skupnostno tolmačenje, ki so jih potrdila najpomembnejša slovenska stanovska in strokovna združenja.

Ključne besede: skupnostno tolmačenje, zdravstvo, etični kodeks, standardi prakse, nacionalna poklicna kvalifikacija

Abstract

Community interpreting in Slovenia

The article presents the development of education and research in the field of community interpreting in Slovenia, with a special focus on interpreting in healthcare settings, and provides details of the resources that are currently available to community interpreters or educational institutions wishing to work in this field. A brief overview of projects focusing on community interpreting over the last two decades highlights the European project MedInt (2007-2009) and the Slovenian project Interpreting for Healthcare in Slovenia (2010-2013). The European migrant crisis prompted the European project MIME (2014-2018), focusing on mobility and inclusiveness in a multilingual Europe, and a Slovenian project on the publication of a phrasebook aimed at facilitating the communication of migrants with healthcare providers (2016-2018). The new application for healthcare providers, ZVEJA, which will be launched in 2025, is also presented. Next, the project on training teachers of community interpreting and intercultural mediation TRAMIG (2019-2021) is presented, which has also produced the first national vocational qualifications

for community interpreters and intercultural mediators. Last but not least, the Code of Ethics and Standards of Practice for Community Interpreting, endorsed by the most important Slovenian professional and professional associations, are presented.

Keywords: community interpreting, healthcare, code of ethics, standards of practice, national vocational qualification

O avtoricah

Tamara Mikolič Južnič je izredna profesorica na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, kjer je vodja prevodoslovne katedre. Raziskovalno se posveča skupnostnemu tolmačenju, zgodovini literarnega prevajanja, poučevanju prevajanja in tolmačenja ter kontrastivnim in korpusnim študijam. Objavila je dve monografiji s področja kontrastivne analize in prevodoslovja ter številne znanstvene prispevke v vodilnih mednarodno indeksiranih znanstvenih revijah, poleg tega je sourednica slovenske prevodoslovne revije STRIDON. Vodila je tudi dva projekta Evropskega parlamenta o diseminaciji dobrih praks pri izobraževanju konferenčnih tolmačev med evropskimi in neevropskimi jeziki.

Elektronski naslov: tamara.mikolicjuznic@ff.uni-lj.si

Nike K. Pokorn je od leta 2009 redna profesorica na Oddelku za prevajalstvo Univerze v Ljubljani. Strokovno se na področju prevodoslovja ukvarja s teorijo prevajanja, vplivi ideologije na prevod ter prevajanjem in tolmačenjem za skupnost. Objavila je več kot 50 člankov in več kot 50 poglavij v domačih in tujih monografijah ter napisala monografije, ki so izšle tako doma kot v tujini. Leta 2020 je skupaj s Kaiso Koskinen uredila *Priročnik o etiki in prevajanju*, ki je izšel pri založbi Routledge, leta 2023 pa je skupaj z Robertom Grošljem, Tamaro Mikolič Južnič in Agnes Pisanski Peterlin uredila *Zgodovino slovenskega literarnega prevoda*, ki je prejela nagradi Univerze v Ljubljani in Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost – ARIS.

Elektronski naslov: nike.pokorn@ff.uni-lj.si

Kultura v medjezikovnem posredovanju

Natalija Orlić

1 Uvod

Z vse intenzivnejšo interakcijo med družbami, kulturnimi skupinami in jeziki na različnih področjih človekovega udejstvovanja razumevanje kulture, njene večplastnosti in vloge v komunikaciji postaja vse pomembnejše. Kot rezultat se pojavljajo kulturno usmerjeni pristopi, pri katerih je poudarek predvsem na kulturnih, zgodovinskih in družbenopolitičnih dejavnikih, ki tvorijo kulturni fenomen. Ko govorimo o kulturnih fenomenih, pravzaprav govorimo o specifičnih kulturnih elementih, ki so globoko zakoreninjeni v določeni družbi in nimajo neposrednega prevodnega ekvivalenta v drugem jeziku ali kulturi. Tukaj vključujemo realije (kulturno specifične besede, na primer pojma *Kurent* in *kurentovanje* nimata prevodne ustreznice v drugih jezikih, ker sta izrazito kulturno obarvana), frazeme in pregovore, besedne igre in humor, zgodovinske in politične reference (pojem *udbaš* za osebo iz druge kulture ni razumljiv), družbene norme in vljudnostne vzorce (v nekaterih kulturah je rokovanje neprimeren način pozdravljanja) ter religiozne in mitološke koncepte (ramadan, islamski postni mesec, ima izrazito kulturno in versko konotacijo, ki je pripadniki drugih kultur v celoti ne poznajo).

Kulturno usmerjeni pristopi pa poleg jezikovnega dela medjezikovnega posredovanja zahtevajo razumevanje kulturnih vsebin ter njihovo upoštevanje, tako da je v ciljnem jeziku vsebina naravna, razumljiva in relevantna.

2 Kultura

2.1 Opredelitev kulture

Ammann in Vermeer (1990: 31) sta kulturo opredelila kot »skupek vseh konvencij, norm in njihovih rezultatov, po katerih se ravna vedenje članov neke družbe«. Tako je družba hkrati s kulturo razvila jezik kot izrazno sredstvo te kulture. Povezava med jezikom in kulturo je nedvoumna, močna in globoko prepletena. Ni človeškega jezika brez kulture in kulture brez jezika. O povezavi jezika in kulture je Nida (1998) zapisal, da ker je kultura opredeljena kot skupek prepričanj in praks neke družbe, nič ni bolj strateško pomembnega kot jezik, s katerim se ta prepričanja izražajo in prenašajo ter s katerim poteka največ interakcije med člani te družbe. Ko ga uporabljamo v kontekstu komunikacije, se prepleta s kulturo na mnoge kompleksne načine. Tudi Lotman (1978) je menil, da noben jezik ne more obstajati, če ni prepojen s kontekstom kulture. Če sprejmemo, da je kultura soustvarjalec jezikovnega sporočila in njegov del, pri medjezikovnem posredovanju tega ne smemo kar zanemariti ali izbrisati.

Da bi lahko medjezikovni posrednik funkcijsko ustrezno posredoval sporočilo, mora imeti poglobljeno znanje o vseh svojih delovnih kulturah in družbah. Kulturno občutljivo vpetost teorije in prakse poudarja Snell-Hornby (1988), povzema jo Vermeer (1983) s teorijo skoposa, tudi Holz-Mänttari (1984) s teorijo o prevajalskem delovanju in tudi splošna teorija prevajanja, ki jo najdemo že v vseh sodobnih teoretičnih pristopih (Witte 1999: 345).-

Kultura neke družbe močno vpliva tudi na posameznikov referenčni okvir in ga soustvarja. Orlić, Biber in Zupan (2019: 291) ga opredeljujejo »kot celoto osebnih prepričanj, izkušenj, stališč, pričakovanj ipd., skozi katere posameznik dojema in si razlaga svet okoli sebe«.

2.2 Kulturne kompetence medjezikovnega posrednika

Medjezikovni posrednik s svojim referenčnim okvirom je potencialni nosilec psiholoških ovir oziroma ovir pri zaznavanju in filtriranju pomena sporočila. Za medjezikovnega posrednika je zato poglavitno, da ima močne kulturne kompetence v obeh (vseh) svojih delovnih jezikih, da prepozna in ozavešči kulturne razlike ter ozavešči lastni referenčni okvir, da bi lahko opravljal svoje delo s kar se da majhnim številom interferenc in vplivov.

Pri vsakem posredovanem sporočilu mora medjezikovni posrednik pretehtati, koliko je v izvorno sporočilo vpet kulturni kontekst in kako ga posredovati ne zgolj v ciljnem jeziku, temveč tudi v okviru ciljne kulture. Iz tega izhaja, da je naloga medjezikovnega posrednika premostiti različnost jezikov in različnost kultur na način, da posreduje čim popolnejše sporočilo in namen vsakega govorca.

Sodobnejše teorije prevajanja¹ medjezikovno posredovanje opredeljujejo kot transferno dejavnost in poudarjajo pomen vloge medjezikovnega posrednika kot posrednika med kulturami. Ta pristop izhaja iz domneve, da težav pri sporazumevanju ne povzročajo le jezikovne, temveč predvsem kulturne razlike, različni vzorci mišljenja in delovanja, vrednote ter iz tega izhajajoči načini dojemanja, interpretacije in vedênja. Za uspešno medjezikovno posredovanje zato ni dovolj poznavanje podatkov o neki kulturi, temveč naj bi medjezikovni posrednik poznal kognitivne situacijsko-komunikacijske vzorce² (angl. *scenes and frames*) v obeh kulturah in njihovo medsebojno vplivanje ob stiku. To pomeni, da mora kulturna kompetenca medjezikovnega posrednika obsegati celovito in poglobljeno poznavanje njegovih delovnih kultur.

2.3 Medjezikovno posredovanje za skupnost

Medjezikovno posredovanje za skupnost poteka v vsakodnevnih situacijah – na raznih uradih, v zdravstvenih ustanovah, šolah, na policiji, centrih za socialno delo, sodiščih, pri mednarodni zaščiti in podobno. Pöchhacker (1999: 126–127) medjezikovno posredovanje za skupnost razume kot »tolmačenje v institucionalnem okolju neke družbe, v kateri javni uslužbenci in stranke ne govorijo istega jezika«. Lahko bi rekli, da gre za medjezikovno posredovanje v situacijah družbenega udejstvovanja osebe, ki ne govori (ali tega ne zmore zadovoljivo) jezika družbe, v kateri deluje.

Glede na to, da gre za medjezikovno posredovanje, ki ima značilnosti dialoga, medjezikovni posrednik pa tako pridobi aktivnejšo vlogo v komunikaciji, je vpliv kulture precej izrazitejši in pomembnejši. Tako, na primer, imajo lahko kulturni elementi pri razgovoru socialne delavke z mladoletno porodnico večji pomen in so bolj poudarjeni, kot so v prispevkih na kakšni konferenci o mladoletniški nosečnosti.³ Namreč, ne glede na

-
- 1 Medjezikovno posredovanje kot transferna, kulturno vpeta dejavnost je osrednji koncept v sodobni teoriji prevajanja in tolmačenja. Avtorji, kot so Eugene Nida, Hans Vermeer, Itamar Even-Zohar, Gideon Toury, Lawrence Venuti in Mona Baker, so razvili različne teorije, ki obravnavajo prevajanje kot kompleksen proces prenosa, ki presega zgolj jezikovno komponento ter vključuje tudi kulturne, družbene in funkcionalne vidike.
 - 2 Mednje uvrščamo načine pozdravljanja in nagovorov, pravila vljudnosti in gostoljubnosti, poslovno etiketo in pogajalske sloge, pravne razlike, kretnje in neverbalno komunikacijo itd.
 - 3 Prispevek na konferenci o mladoletni nosečnosti vsebuje podatke, dejstva, analize ipd. ter ima načeloma enako vsebino ne glede na posebnosti določene kulture, iz katere izhaja avtor prispevka. Po

domnevno nižjo formalnost komunikacijskega dogodka in navidezno nezahtevnost (v primerjavi s pisano besedo) je za udeleženca uspešno izpeljan komunikacijski dogodek zelo pomemben, pri čemer ima zavedanje o kulturnih vzorcih veliko težo.

To sta potrdila že tudi Vinay in Darbelnet (1995), ki sta pojasnila, da je treba jezikovne strukture prevesti ob upoštevanju komunikacijske situacije, v kateri se dogajajo. Bistvo ni v znakih ali enotah jezikovnega sistema, ki opredeljuje njihovo razumevanje ekvivalence, temveč v sporočanjškem kontekstu.

3 O pravni kulturi

3.1 Pravna kultura

Pomen kulture je v primerjavi z drugimi področji človekovega udejstvovanja posebej izrazit na področju prava.

Glede na opredelitev prava, pri čemer je »pravo skupek družbenih norm, ki urejajo na obvezen način temeljna družbena razmerja« (Kovač 2010: 6), kar se ujema s »klasičnim Taylorjevim opredeljevanjem kulture kot civilizacije, ki zajema [...] znanje, vero, umetnost, pravo, običaje ter vse druge sposobnosti in navade, ki jih pridobi posameznik kot član družbe« (povzeto po Igličar 2013: 101–141), lahko pravo in pravno kulturo utemeljeno uvrstimo v splošno kulturo, ki je del vsakodnevne, realnega življenja. Igličar (2009) poudarja še, da pripadnost nekemu pravnemu sistemu vpliva na različne vzorce pravne kulture, kar pravo umesti globoko v kulturni kontekst družbe in posameznika. To je pomembno pri medjezikovnem posredovanju v pravu in v okviru pravnih komunikacijskih dogodkov, saj kultura (tudi pravna kultura) posameznika oblikuje ter usmerja njegov nastop in pričakovanja v različnih pravnih položajih in postopkih.

Pri medjezikovnem posredovanju v sklopu prava je poznavanje pravne kulture kot dela splošne kulture neke družbe poglavitno. Pravno kulturo sestavljata idealni in realni del tega pojava. Idealni del pravne kulture zajema ideje, vrednotenje, pričakovanja ter mnjenja o pravnih normah in institucijah. Dejanski del pravne kulture pa obsega ravnanje ljudi glede na pravni sistem, zadržanja in navade (Igličar 2009).

Zavedanje o slednjem in upoštevanje le-tega je nujno za kakovostno in funkcionalno medjezikovno posredovanje, predvsem pri medjezikovnem posredovanju na uradih in sodiščih.

drugi strani, pogovor socialne delavke z mladoletno porodnico o odnosu skupnosti do mladoletnih nosečnosti, možnosti za življenje in vzgojo otroka, morebitno družbeno zaznamovanost, dojemanja mladoletne porodnice kot moralno sporne osebe, sprejemanje nezakonskega otroka, družbena izolacija ipd. so kulturno močno zaznamovani in so rezultat kulturnih in družbenih norm.

3.2 Smer posredovanja

Kulture niso homogene ali izolirane, nasprotno, so odprte in vse bolj prepletene, zato mnoga besedila niso usmerjena k specifični kulturi, temveč so namenjena mednarodni javnosti. To bližanje svetov nas pogosto odvezuje dolžnosti, da bi prevajali realije in kulturalije⁴ (McAlister 1992). Z druge strani so prav primeri prevodov evropske zakonodaje tisti, ki kažejo na pomembnost kulturne kompetence in pravne kulture kot elementa kulture.

Pomembno je poudariti, da jezikovna smer medjezikovnega posredovanja ne pomeni vedno tudi kulturne smeri posredovanja. V institucionalnem okolju pogosto v tujem jeziku govorimo o pojavih v slovenski kulturi in posredujemo informacije, ki se nanašajo na slovensko kulturno okolje, konvencije, norme (ki urejajo temeljna družbena razmerja) ter na vedënja in pričakovanja v slovenski družbi in/ali slovenskem pravnem sistemu. Pravzaprav uporabniku, ki izhaja iz druge kulture in/ali družbene ureditve, posredujemo izhodiščno slovensko (pravno) kulturo in družbene okoliščine v tujem (ciljnem) jeziku. Tako se kulturna kompetenca medjezikovnega posrednika pokaže ob posredovanju in ustreznem prikazu izhodiščne kulture prek ciljnega jezika. Vpeljevanje udeleženca komunikacijskega dogodka v drugo kulturo zahteva jasno in močno zavedanje o kulturni vpetosti ter sposobnost oblikovanja kulturne in družbene stvarnosti prek besedišča, logičnih povezav in struktur, ki ne izhajajo iz udeleženčeve primarne kulture.

3.3 Multikulturnost in interkulturnost

Do medjezikovnega posredovanja za skupnost vsekakor prihaja v večkulturnem okolju z različnimi etničnimi, kulturnimi in socialnimi skupinami. O večkulturnem okolju govorimo, ko prepoznavamo, da so v nekem okolju različne kulture, pripadniki katerih lahko ostanejo v svojem območju ugodja. Premik v medkulturno okolje pa pomeni, da je razvita smiselna in učinkovita interakcija med pripadniki različnih kultur, kar vključuje nekaj kritične zavesti in prilagajanja ter od udeležencev zahteva aktivno vključevanje in premik iz območja ugodja.

4 Kulturne plasti

Poznamo veliko modelov kulturnih plasti, in čeprav niti eden ne more predstaviti globine in kompleksnosti kulture v realnem življenju, so ti pomembni kot orodje ali pripomoček. Če povzamemo model ledene gore in ravni razdelimo na osnovne tri plasti,

4 Taki so na primer izrazi (japonski) *sushi*, (španski) *taco*, (angleški) *startup*, (danski) *hygge* in drugi, ki so mednarodno prepoznavni in se je potreba po prevodu izgubila.

imamo prvo, vidno plast kulture in dve plasti, ki sta pod gladino morja (povzeto po Schein 1997).

Prva, vidna plast je tista plast kulture, ki jo vidimo ali lahko izkusimo iz prve roke. Zajema arhitekturo, oblačila ali jezik. Čeprav je ta plast vidna, ni preprosta ali nepomembna, je zgolj bolj dostopna.

Drugo plast sestavljajo družbene vrednote, norme in pravila, ki jih morda ne vidimo, se pa zavedamo, da obstajajo. V tej plasti so zajete norme in pravila glede prehranjevanja, družbenega vedenja in spolnih vlog. Tukaj so tudi jeziki ali način pogovora z določenimi skupinami (na primer s starejšimi), uporaba formalnega jezika ipd. Pomembna značilnost druge plasti je, da jo je mogoče ubesediti: nanaša se na norme in pravila, ki jih znamo in zmoremo razložiti.

Tretja plast leži najgloblje pod površjem in se od druge plasti razlikuje v tem, da je pravila in norme te plasti zelo težko ubesediti, saj gre za večinoma podzavestne procese. Plast obsega nezavedna pravila in norme, ki jih spoštujemo, pogosto se pa niti ne zavedamo, kako določajo naša načina razmišljanja in vedenja. V to plast običajno spadajo tabuji, koncept preteklosti in prihodnosti, ideja dobrega in slabega. V tej plasti je tudi referenčni okvir vsakega posameznika.

4.1 Resnica/verodostojnost kot kulturni fenomen

Vsa raznolikost kulture se kaže v razumevanju resnice. Resnica je pravzaprav temeljni kulturni konstrukt, ki ga ne moremo preprosto opredeliti, ima pa precejšnjo težo v medsebojni komunikaciji. Opredelitev, kaj šteje kot resnično ali verodostojno, se v različnih kulturah razlikuje, a prav to je jedro prepričanj glede iskrenosti, zanesljivosti in zaupanja. Ne glede na to, da se resnica razume kot univerzalna vrednota, se pravila v zvezi z izražanjem resnice med kulturami razlikujejo. V nekaterih kulturah povedati resnico pomeni povedati tisto, kar je družbeno pričakovano. V nekaterih drugih to pomeni navesti golo sosledje dogodkov, v nekaterih pa je to bolj izpovedni dogodek, pri čemer podrobnosti niso pomembne.

Naloga medjezikovnega posrednika je, da se teh vzorcev zaveda in ustrezno posreduje v komunikacijskem dogodku. Na uradih, kjer je delo z medjezikovnimi posredniki pogosto z osebami iz različnih kulturnih okolij, se kulturnih razlik precej dobro zavedajo in se premikajo v interkulturno območje, kar pozitivno vpliva na komunikacijski dogodek ter interpretacijo kulturno pogojenih realij.

4.2 Kulturni slogi

Mitchell Hammer (2005) je oblikoval seznam kulturnih slogov, s čimer kaže, kako različne kombinacije besedne neposrednosti in čustvene ekspresivnosti nosijo različne pomen v različnih kulturah ali kulturnih kontekstih. Temeljna sta dva dejavnika: besedni izraz (posreden in neposreden) ter čustvena izraznost (zadržan in izrazen). Z njuno kombinacijo se ustvarjajo različni slogi pristopa h komunikaciji in reševanju konfliktov.⁵

Pozornost je treba nameniti tudi molku, ki je občutljiv dejavnik medkulturne komunikacije. V nekaterih kulturah se molk interpretira kot pomanjkanje želje po dialogu z drugimi udeleženci pogovora ali nevoljnost povedati resnico, v drugih se razume kot izraz spoštovanja, gostobesednost pa kot agresivnost. Tako na primer dva pripadnika teh kultur kljub vsem svojim naporom po spoštljivem in kredibilnem pogovoru dosežeta nasprotni učinek.

4.3 Komunikacijski kontekst

Antropolog Edward T. Hall (1981) razlikuje komunikacijo z visoko in nizko ravno konteksta. Nizka raven konteksta se nanaša na komunikacijo, v kateri je bistvo sporočila v besednem sporočilu, gre za neposredno besedno razlago, eksplicitna sporočila, argumentacijo in sklepanje; zaželeno so pisne pogodbe in izrecna pravila.

Visoka raven konteksta pa se nanaša na komunikacijo, v kateri se marsikaj ne prenese z besedami; velik del informacij izhaja iz nebesedne komunikacije in sociokulturnega konteksta, sporočila so bolj implicitna, pogosto se uporabljajo metafore in simboli, prednostni so ustni dogovori (*ibid.*).

Razlike med visoko in nizko ravno kulturnega konteksta lahko ponazorimo s prometnimi znaki. V Vzhodni Aziji ni veliko prometnih znakov. Promet poteka po načelu implicitnih pravil prednosti in t. i. kritične mase, kar je očiten primer komunikacije z izjemno visoko ravno konteksta, pri čemer se morajo udeleženci v prometu zavedati nenapisanih pravil. V Vzhodni Evropi obstajajo prometna pravila in pričakuje se, da jih bodo udeleženci v prometu upoštevali. Desno pravilo je eno tistih pravil, ki v večini vzhodnoevropskih držav ni zapisano, se pa pričakuje, da se upošteva. Tudi prometni znaki so abstraktni in ne vsebujejo besed. Nasprotno pa je v ZDA veliko prometnih znakov, ki vsebujejo besede in celo pisna navodila, pa vseeno nihče ne ve, kdo ima prednost. Razlika med visoko in nizko ravno konteksta se pojavlja tudi znotraj posamezne kulture. Tako ima medjezikovno posredovanje na poroki veliko višjo raven kulturnega konteksta kot pri prijavi začasnega bivališča na upravni enoti.

5 Več v: Hammer 2005: 675-695.

Veliko migrantov⁶ ima težave z razumevanjem zelo podrobno in zapleteno predpisanih postopkov in njihovih formalnosti. Formalni postopki v njihovih izvornih kulturah morda nimajo posebno pomembne vloge. Hkrati pa skupaj s svojim kulturnim kontekstom pričakujejo, da bodo nekatere preproste izjave razumljene skupaj z vso svojo implicitnostjo.

Poglobljeno poznavanje vseh navedenih vidikov je potrebno za kakovostno, funkcionalno in odgovorno medjezikovno posredovanje.

4.4 Nebesedna komunikacija

Nebesedna komunikacija ima včasih lahko pomembnejšo vlogo, kot si mislimo. Vpliva na razumevanje naših besed. Za medjezikovnega posrednika je to posebna preizkušnja, saj obstaja velika verjetnost, da lastno razumevanje nebesednih elementov prenese v medjezikovno posredovanje. V nebesedno komunikacijo spadajo očesni stiki, kimanje in odkimavanje, geste, premikanje glave ipd.⁷

5 Primeri iz prakse

Medjezikovni posredniki niso nezmožljivi in so glede na to, da v postopkih na področju medjezikovnega posredovanja za skupnost delajo sami, pogosto kar nekaj ur skupaj, včasih povsem človeško utrujeni in dekoncentrirani. Čeprav medjezikovni posrednik formalno povsem razume sporočilo (dekodira enako skupino besed, kot jih govori tuje govoreča oseba), se lahko zgodi, da vendarle ne prepozna različnega pomena sporočila. Vzroki za tovrstne interference so številni, med temi so lahko šibkejša kulturna kompetenca medjezikovnega posrednika v eni od kultur, njegov referenčni okvir, nepoznavanje narečij ipd.

5.1 Znani primeri

(1) Precej odmeven je bil primer W. Ramireza, 18-letnega igralca bejzbola, ki so ga leta 1980 nezvestnega sprejeli v bolnišnico na jugu Floride. Njegova špansko govoreča družina je uporabljala besedo *intoxicado*, saj je menila, da je verjetno zaužil nekaj, zaradi česar mu je slabo oziroma se je zastrupil. Medjezikovni posrednik je neustrezno tolmačil, da je *intoxicated*, na kar je zdravnik postavil diagnozo predoziranja. Šele nekaj dni

6 Večina migracij poteka iz smeri kultur z visoko ravno konteksta v kulturnem zaledju v kulture z nizko ali dokaj nižjo ravno konteksta v kulturnem ozadju.

7 Več o tem v Felgner 2015.

pozneje so v bolnišnici ugotovili, da gre za možgansko krvavitev. Zaradi izgubljenega časa pri zdravljenju je W. Ramirez ostal kvadriplegik.⁸

Na neustrezno izbiro prevodne ustreznice je lahko potencialno vplivalo veliko dejavnikov. Če sta špansko govoreča starša uporabljala posamezne besede v angleščini, posrednik morda ni prepoznal interference, lahko so vplivali kulturni slog, stereotipi in predsodki, pretekle izkušnje medjezikovnega posrednika (njegov referenčni okvir) in drugo.

(2) Izjavo Hruščova leta 1956 («Мы вас похороним!») na vrhuncu hladne vojne so ZDA sprejele kot resno grožnjo za jedrski napad na ZDA in je kot takšna veljala še dolga leta. Namreč, v angleščini so bile njegove besede prenesene kot: »pokopali vas bomo« («We will bury you»), kar je precej dobeseden prevod. Hruščov je izjavo podal v kontekstu marksističnega prepričanja, da bo komunizem preživel kapitalizem, in ni imel namena groziti z vojno ali uničenjem, kar je pozneje tudi sam pojasnil. Nanašal se je na izjavo Karla Marxa v Komunističnem manifestu: »Kar buržoazija torej proizvaja, so predvsem njeni lastni grobarji.« In želel sporočiti, da bo kapitalizem pokopal samega sebe.⁹

(3) Zakaj Japonska praznik zaljubljenih praznuje kar dvakrat? Leta 1950 so želela japonska podjetja pospešiti svojo prodajo čokolad in so se domislili, da bi uvedli valentinovo kot način spodbujanja prodaje čokolade. V petdesetih letih so začeli promovirati ta praznik, vendar je prišlo do napačnega kulturnega razumevanja oglasov in marketinških materialov, ki izhajajo iz angleškega jezika. Japonci so to napačno razumeli kot običaj, da le ženske podarjajo čokolado moškim, in tako se je ta praksa uveljavila. Ker moški na Valentinovo niso vračali daril, so japonska podjetja iskala način, kako uravnotežiti praznik in spodbuditi večjo potrošnjo. Leta 1978 je Nacionalno združenje proizvajalcev slaščic uvedlo beli dan (14. marec), ko moški vračajo darila ženskam – običajno v obliki bele čokolade, piškotov ali dragocenejših daril.

(4) V priročniku *Ocena verodostojnosti v azilnih postopkih*¹⁰ je podan primer medjezikovnega posredovanja v kombinaciji s francoskim jezikom. Prosilec za azil pove, da je iz zaporu pobegnil ob pomoči staršev, sočasno pa trdi, da sta starša umrla pred leti, dolgo preden je šel v zapor. Zaradi neverodostojnosti se mu prošnja za mednarodno zaščito zavrne. V pritožbeni fazi je sodnik (ki je tudi sam govoril francosko) ugotovil, da je razlog neustreznega medjezikovnega posredovanja in posledično neustrezne opredelitve prosilca kot neverodostojnega to, da je v francoskem jeziku uporabljena beseda *parents*,

8 Vir: <https://www.npr.org/sections/health-shots/2014/10/27/358055673/in-the-hospital-a-bad-translation-can-destroy-a-life>.

9 Vir: <https://www.bbc.com/culture/article/20150202-the-greatest-mistranslations-ever>.

10 Gyulai, Gábor *et al.* 2013.

ki lahko pomeni starše ali sorodnike. Po tej razjasnitvi je zgodba prosilca dobila smisel in je bil prosilec obravnavan kot verodostojen, na koncu pa prepoznani kot begunec.

(5) Zanimiv je tudi primer prosilke iz Nigerije, pri kateri je težavo povzročila jezikovna/kulturna regionalna raznolikost. Izraz *free woman* (svobodna ženska) se v Nigeriji uporablja za imenovanje prostitutke (v standardni in pidgin različici). Medjezikovni posrednik se tega ni zavedal in je stavek: *I was forced to become a free woman* (Bila sem prisiljena postati prostitutka) prevedel s pomenom: *I was forced to become independent* (Bila sem prisiljena postati neodvisna).

(6) Podoben primer se je zgodil z angleško govorečim Kameruncem, ki je povedal, da so ga v zapor peljali na motorju, na katerem so se peljali še njegov prijatelj, voznik in dva policista. Ker to ni mogoče, je bila njegova verodostojnost vprašljiva in njegova prošnja zavrnjena. V pritožbenem postopku pa se je ugotovilo, da je beseda »motor« razumljena kot »motocikel«, v zahodnoafriški angleščini pa se beseda »motor« ali »moto« nanaša na avtomobil ali katero koli drugo večje prevozno sredstvo. Po razjasnitvi nedoslednosti je bil prosilec prepoznani kot begunec.

6 Kulturni koncepti v praksi

Medjezikovni posrednik za arabski jezik v Sloveniji¹¹ je ob tem, ko je govoril o različicah arabskega jezika, povedal, katere težave se pojavljajo na ravni (pravne) kulture, saj arabski svet ne pozna instituta mednarodne zaščite in ne vsebuje nobenih prevodnih ustreznih, niti na ravni pojmov. Zato, je povedal, se v Sloveniji »*vsak znajde, kakor ve in zna, in pogosto sam ustvarja svojo terminologijo*«. Tako nastanejo številne težave pri oblikovanju sporočila za pripadnika kulture, ki nima osnovnega védenja o nekaterih konceptih.

Primeri iz mednarodne zaščite in migracij odpirajo vprašanje, ali gre za jezikovne ali kulturne kompetence medjezikovnega posrednika. Ko poskušamo odgovoriti na vprašanje, ali so vsi registri nekega jezika res obvladljivi brez poglobljenega poznavanja in razumevanja kulture, ugotovimo, da sta jezik in kultura globoko prepletena in neločljiva.

Kulturna kompetenca se kaže tudi na primer v opredelitvi časa. V času kosila za Španca pomeni od 14.00 do 16.00, za nekoga iz Ekvadorja pa okoli poldneva. Če oseba pove, da se je nekaj zgodilo *zvečer*, je treba vedeti, da je na Madžarskem *večer* že od 18.00, v Španiji pa je *popoldne* še ob 20.00.

Podobno je s sorodstvenimi izrazi. V evropskem kontekstu je brat moški sorojenec, na Bližnjem in Srednjem vzhodu, v Latinski Ameriki in Afriki pa ima lahko drugačno

11 S to osebo je bil v letu 2021 izveden osebni pogovor. Oseba želi ostati anonimna.

rabo. Tudi na območju nekdanje Jugoslavije se beseda brat uporablja za moškega sorojenca in za bratrance, zelo dobre prijatelje ter botre.

7 Sklep

Medjezikovni posrednik je tisti člen komunikacijskega dogodka, za katerega je nujno zavedanje o »kulturnem avtopilotu« oz. o vseh nezavednih delih kulturne identitete, da lahko uspešno posreduje (kar najbolj) neokrnjeno sporočilo. To lahko stori samo, če poglobljeno pozna vse svoje delovne kulture in jezike.

Podana teoretična izhodišča in primeri iz prakse jasno kažejo, kako daljnosežne in hude so lahko posledice pomanjkljivih kompetenc za tiste udeležence komunikacijskega dogodka, ki se sami niso zmožni zadovoljivo sporazumevati s pripadniki družbe (kulture), v kateri živijo, in zato potrebujejo pomoč.

Viri in literatura

- Ammann, Margret, in Hans J. Vermeer. 1990. *Entwurf eines Curriculums für einen Studiengang Translatologie und Translatorik*. Heidelberg: IÜD der Universität Heidelberg.
- Bassnet, Susan. 2002. *Translation Studies*. London: Routledge-Psychology Press.
- Felgner, Lars. 2015. Pomen kinezike in prozodije v tolmačenem medicinskem pogovoru [Elektronski vir]: doktorska disertacija <https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/58043490>
- Gyulai, Gábor, Michael Kagan, Jane Herlihy, Stuart Turner, Lilla Hárđi in Éva Tessa Udvarhelyi. 2013. *Credibility Assessment in Asylum Procedures – A Multidisciplinary Training Manual*. Budimpešta: Hungarian Helsinki Committee. <https://www.refworld.org/docid/5253bd9a4.html>.
- Hall, Edvard T. 1981. *Beyond Culture*. New York: Anchor/Doubleday.
- Hammer, Mitchell R. 2005. The Intercultural Conflict Style Inventory: A conceptual framework and measure of intercultural conflict approaches. *International Journal of Intercultural Research* 29, št. 6. 675-695.
- Holz-Mänttärđ, Justa. 1984. *Translatorisches Handeln, Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Igličar, Albin. 2009. *Pogledi sociologije prava*. Ljubljana: GV Založba.
- Igličar, Albin. 2013. Odsevi globalizacije v pravnih vrednotah, normah in odnosih. V Slavko Splichal (ur.), *Globalizacija v dobro ali zlo?: Zbornik ob 80-letnici akademika Zdravka Mlinarja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 116-130.
- Inghilleri, Moira. 2003. Habitus, field and discourse: Interpreting as a socially-situated activity. *Target* 15, št. 2. 243-268.
- Kovač, Matjaž. 2010. *Poslovno pravo*. Učbenik. Ljubljana: Zavod IRC.
- Lotman, Juri. 1978. Dinamicheskaia model semioticheskoi sistemy. *Trudy po znakovym sistemam* 10. 18-33.

- McAlister, Gerard. 1992. Teaching translation into a foreign language – status, scope and aims. V Cay Dollerup in Anne Loddegaard (ur.), *Teaching Translation and Interpreting: Training, Talent and Experience*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 291–297.
- Nida, Eugene Albert. 1998. Language, Culture and Translation. *Journal of Foreign Languages* 3. 29–33.
- Orlić, Natalija, Marta Biber in Simon Zupan. 2019. Tolmačenje kot komunikacijski dogodek. V Bojan Borstner, Tomaž Onič in Simon Zupan (ur.), *Od jezika k filozofiji in nazaj: Festschrift ob 75-letnici Dunje Jutronić*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 285–302.
- Pöchhacker, Franz. 1999. Getting Organized: The Evolution of Community Interpreting. *Interpreting* 4, št. 1. 125–140.
- Schein, Edgar H. 1997. *Organizational culture and leadership*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Snell-Hornby, Mary. 1988. *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Vermeer, Hans J. 1983. Translation Theory and Linguistics. V Pauli Roinila, Ritva Orfanos in Sonja Tirkkonen-Condit (ur.), *Näkökohtia kääntämisen tutkimuksesta*. Joensuu: University of Joensuu. 1–10.
- Vinay, Jean-Paul, in Darbelnet, Jean. 1995. *Comparative Stylistics of French and English. A Methodology for Translation*. Amsterdam in Philadelphia: John Benjamins.
- Witte, Heidrun. 1999. Die Rolle der Kulturkompetenz. V Mary Snell-Hornby in sod. (ur.), *Handbuch Translation*, 2. izdaja. Tübingen: Stauffenburg Verlag. 345–348.
- Za nadaljnje branje:
- Adelman, Howard (ur.). 1991. *Refugee Policy: Canada and the United States*. Toronto: York Lanes.
- Anker, Deborah E. 1991. Determining Asylum Claims in the United States: Executive Summary of an Empirical Study of the Adjudication of Asylum Claims before the Immigration Court. V Howard Adelman (ur.), *Refugee Policy: Canada and the United States*. Toronto: York Lanes. 268–281.
- Doornbos, Nienke. 2005. On being heard in asylum cases – Evidentiary assessment through asylum interviews. V Gregor Noll (ur.), *Proof: Evidentiary Assessment and Credibility in Asylum Procedures*. Leiden/ Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 103–122.
- Hofstede, Geert. 1994. *Cultures and Organizations – Software of the Mind*. London: Harper Collins Publishers.
- Hofstede, Geert Jan, Paul Pedersen in Geert H. Hofstede. 2006. *Komuniciranje: raziskovanje kulture: primeri, vaje in simulacije*. Ljubljana: Družba Piano.
- Jacquemet, Marco. 2009. Transcribing refugees: the entextualization of asylum seekers' hearings in a transidiomatic environment. *Text & Talk* 29, št. 5. 525–546.
- Orlić, Natalija. 2011. Преводи од областа на миграциите и азилот (од словенечки на македонски јазик). *Literaturen zbor* 58, št. 4/6. 169–200.
- Orlić, Natalija. 2019. Terminologija, terminografija in prevajalska praksa. V Bojan Borstner, Tomaž Onič in Simon Zupan (ur.), *Od jezika k filozofiji in nazaj: Festschrift ob 75-letnici Dunje Jutronić*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 263–283.
- Vermeer, Hans J. 1992. Is Translation a Linguistic or a Cultural Process?. *Ilha do Desterro, A Journal of English Language Literatures in English and Cultural Studies* 28. 37–49.

Povzetek

Kulturno usmerjeni pristopi v medjezikovnem posredovanju postajajo vse pomembnejši. Splošna opredelitev kulture in narava medjezikovnega posredovanja kažeta na neločljivo povezanost kulture in jezika. V splošno kulturo uvrščamo tudi pravno kulturo, ki zajema ravnanje ljudi v pravnem sistemu in oblikuje njihovo jezikovno izraznost.

Na podlagi predstavitve kulturnih plasti in slogov, kulturnega prikaza resnice, komunikacijskega konteksta ter nebesedne komunikacije pojasnujemo vpliv kulture na komunikacijski dogodek in predstavimo, kako pomembno je, da se medjezikovni posredniki zavedajo lastnih kulturnih vzorcev (referenčni okvir) in kulturnih vzorcev sogovornikov ter da jih prepoznavajo.

Primeri iz prakse odpirajo vprašanje, ali se lahko kulturne kompetence ločijo od jezikovnih kompetenc medjezikovnega posrednika, in potrjujejo neločljivo povezanost in soodvisnost med jezikom in kulturo.

Ključne besede: kultura, jezik, pravo, kulturne plasti, kulturni koncepti, medjezikovno posredovanje za skupnost

Abstract

Culture in cross-linguistic mediation

Culturally oriented approaches in interlingual mediation are becoming increasingly significant. The general definition of culture and the nature of interlingual mediation indicate the inseparable connection between culture and language. Legal culture is also considered part of general culture, encompassing individuals' behaviour within a given legal system and shaping their linguistic expression.

By examining cultural layers and styles, the cultural phenomenon of truth, the communicative context, and nonverbal communication, we explain the impact of culture on communicative events. Furthermore, we highlight the importance of interlingual mediators being aware of their own cultural patterns (reference framework) as well as those of their interlocutors, and recognizing them accordingly.

Practical examples raise the question of whether cultural competences can be separated from linguistic competences in interlingual mediation, ultimately confirming the inseparable connection and interdependence between language and culture.

Keywords: culture, language, law, cultural layers, cultural concepts, community interpreting

O avtorici

Dr. Natalija Orlić je lektorica za prevajalstvo in tolmačenje na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, na Oddelku za prevodoslovje. Raziskuje področje tolmačenja, predvsem tolmačenja pri migracijah, mednarodni zaščiti in policijskih nalogah. Je tudi konferenčna, skupnostna in sodna tolmačka za makedonski, hrvaški, srbski ter bosanski jezik. Dodiplomski študij je zaključila leta 1991 v Skopju, R. Severna Makedonija, na Filološki fakulteti Univerze »Kiril i Metodij« in pridobila naziv univ. dipl. jezikoslovka makedonskega jezika s srbohrvaškim jezikom. Doktorirala je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Elektronski naslov: natalija@orlic.si

Učinkovito sodelovanje sodnih tolmačev in pravosodnih organov

Lea Burjan

1 Vloga sodnega tolmača v sodni dvorani

Sodni tolmači omogočajo in zagotavljajo medsebojno sporazumevanje sodnih organov ter pripadnikov različnih jezikovnih skupin v sodnih, upravnih in drugih javnih postopkih, v katerih je uporaba lastnega jezika in pisave na podlagi Ustave Republike Slovenije zagotovljena kot ustavna pravica vsakega posameznika.¹ So torej jezikovni posredniki, ki tolmačijo govorjeno besedo v teh postopkih in prevajajo pisano besedo v uradnih dokumentih, vezanih na te postopke. Kakovost njihovega dela je neposredno jamstvo za večje varstvo pravic tujejezičnih strank v postopku pred pravosodnimi organi. Sodni tolmači s svojim delom torej učinkovito prispevajo k varovanju človekovih pravic in uresničevanju načela pravičnosti v sodnih postopkih.

1 Ustava Republike Slovenije (URS-NPB9), 62. člen (pravica do uporabe svojega jezika in pisave): »Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določi zakon.«

Kadar imajo pravosodni organi v svoji sodni dvorani opravka z večjezičnostjo, je njihovo delo v veliki meri odvisno od sodelovanja s tolmačem ali celo pogojeno z njim. Čim uspešnejše in učinkovitejše je njihovo sodelovanje s sodnim tolmačem, tem večja je stopnja zagotavljanja pravičnosti tudi za osebe, ki ne razumejo jezika postopka. V sodobnem času se intenzivneje stopnjuje tudi mednarodno sodelovanje pravosodnih organov, ki si izmenjujejo informacije, na podlagi zaprosil drugega organa opravljajo procesna dejanja, vzajemno priznavajo sodne odločbe, si pomagajo pri kazenskem pregonu in tako gradijo medsebojno zaupanje. Glede na naraščajoče število jezikov in jezikovnih kombinacij, ki se v sodnih postopkih pojavljajo v vsakdanji praksi, bo medsebojno sodelovanje pravosodnih organov v prihodnje prej ali slej najverjetneje vključevalo tudi medsebojno izmenjavo tolmačev. Ključnega pomena za vzpostavitev medsebojnega zaupanja in možnosti sodelovanja pa so v prvi vrsti primerljivi, v idealnem primeru poenoteni standardi. Najtežavnejši dejavnik pri prizadevanjih za zvišanje standardov in regulacijo dejavnosti sodnega tolmačenja je zagotovo veliko število vključenih jezikov. Medtem ko se konferenčno tolmačenje v veliki meri omejuje na glavne jezike mednarodne diplomacije in se lahko posledično na iste delovne jezike osredotoča tudi proces usposabljanja konferenčnih tolmačev, pa lahko – hipotetično gledano – sodišče v svoji dvorani vsak dan gosti kateregakoli od svetovnih jezikov (glej Mikkelsen 2000: 8). Kljub temu pa uvedba standardov na področju zakonodaje, organizacije dela sodišč in strokovnih poklicnih združenj, kakor tudi pojav novih specializiranih programov usposabljanja pripomoreta k večji prepoznavnosti in ugledu sodnega tolmačenja kot poklica in sta prvi mejnik na poti k vzpostavitvi ustreznih delovnih pogojev in spoštovanja stroke.

2 Kompetence sodnega tolmača

Celostna translacijska kompetenca je skupek nujno potrebnih kompetenc, ki so pogoj za uspešno in kakovostno delo sodnega tolmača. Tolmači in prevajalci jih usvojijo med izobraževanjem, nadgrajujejo in ohranjajo pa jih v okviru vseživljenjskega ali stalnega poklicnega usposabljanja in z delovnimi izkušnjami. Te kompetence so naslednje:

1. Strokovnojezikovna – Visoka stopnja kompetence v maternem (izhodiščnem) in v tujem (ciljnem) (strokovnem) jeziku vključuje tako semantična, sintaktična in retorična znanja v strokovnolingvističnem smislu na eni kakor tudi obvladovanje različnih registrov jezika (sociolektov, dialektov, žargonov in slenga) na drugi strani, na katere sodni tolmač (lahko) naleti pri tolmačenju v sodni dvorani. Ker mora prevajalski prenos potekati ob upoštevanju semantike, slovnice in leksike izvirnega sporočila v širšem smislu, je nujen pogoj za to delo ustrezno (strokovno) znanje jezika.

2. Primerjalnopravna – Pravno prevajanje, kot tudi tvorjenje pravnih besedil, ni mogoče brez ustrezne mere poznavanja prava in pravne terminologije. Posledično drži, da je delo na področju tolmačenja in prevajanja pravnega jezika zelo specifično in se od drugih strok razlikuje predvsem v tem, da ima sodni tolmač opravka z dvema pravnima sistemoma in hkrati tudi z dvema različnima pravnima jezikoma. Pravno tolmačenje/prevajanje zato nujno vključuje tudi poznavanje primerjalnega prava in zahteva uporabo interdisciplinarnega prevajalskega pristopa, ki povezuje translacijsko znanje s poznavanjem stroke, na katero se navezuje prevajano besedilo.
3. Komunikacijsko-translacijska – Komunikacija med sodnim tolmačem in preostalimi deležniki poteka v institucionalnem okolju, v katerem veljajo določena pravila. Zavedanje o teh pravilih, posebnostih in normah komunikacije v institucionalnem okolju, ki ga združujemo pod pojmom komunikacijska kompetenca, je nujno potrebno, da bi tolmač svoje delo (lahko) opravil v skladu s pričakovanji institucije in pri tem zagotovil uspešno razumevanje posamezniku, ki je zaradi neznanja jezika postopka avtomatsko v deprivilegiranem položaju. S translacijsko kompetenco opredeljujemo cilj sodnega tolmačenja, ki je in mora biti, da vsi udeleženci v sodnem postopku med seboj uspešno komunicirajo, ne glede na svojo pozicijo in funkcijo. Najpomembneje je, da s pomočjo tolmačenja v sodni dvorani vsi udeleženci postopek razumejo in so v njem razumljeni. Translacijska kompetenca vključuje tudi tehnike tolmačenja, ki jih prevajalec ali tolmač izbira glede na dano situacijo in zahteve sodišča.
4. Kulturno-sociološka – Vsak jezik je del določene kulture, zato sta kultura in jezik medsebojno nerazdružljivo povezana. Ker razlike med kulturami lahko porajajo nesporazume, je naloga sodnega tolmača kot medkulturnega posrednika, da pri svojem delu upošteva tudi različne kulturno pogojene običaje, vrednote, konvencije in norme ter sociološko pogojene jezikovne različice, stopnjo izobrazbe, register, termine, slog in elemente neverbalne komunikacije. Vsi ti dejavniki namreč vplivajo na prevajalske odločitve, ki jih tolmač sprejema v procesu translacije. Pomembna sta poznavanje dežele in kulture, katere jezik tolmači, ter obvladovanje socialnih veščin, kar obsega tudi poznavanje kulturemov – vzorcev sporazumevalnega obnašanja, ki zajemajo tako besedilno kot tudi zunajbesedilno razsežnost.
5. Etična – Ne glede na okolje, v katerem so dejavni, so sodni tolmači dolžni spoštovati določbe različnih poklicnih, častnih in etičnih kodeksov ter vedno ravnati po svoji najboljši veri in prepričanju. Holly Mikkelsen (2000: 51) izpostavlja tri kategorije etičnega ravnanja sodnih tolmačev: zaupnost, zvestobo prevoda ter nepristranskost in nevtralnost. Pri tolmačenju v pravnem okolju so zaradi obravnave pomembnih vrednot, kot so človekove pravice, premoženje, javni red, ter možnosti nesporazuma in posledično pravnih zmot etični standardi izredno pomembni. Od (ne)kakovosti tolmaške storitve sta odvisna potek in izid pravnih postopkov, zato

se mora sodni tolmač zavedati odgovornosti, ki jo prevzema pri svojem delu, in dosledno upoštevati etična načela. Smisel in namen translacijske etike, ki se nanaša na vse udeležence v sodnem postopku, je namreč zagotoviti »ustrezen okvir, znotraj katerega naj translator sprejema odgovorne etične odločitve« (Andres 2009: 129).

Kompetenc, ki jih za svoje delo potrebuje sodni tolmač, je še veliko več. Naj naštejemo le nekaj osnovnih in najbolj očitnih. Tako na primer dejavnost tolmačenja zahteva obvladovanje visoke stopnje psihične obremenitve in sposobnost visoke koncentracije, pa tudi odličen kratkoročni spomin (Biffio Zorko, Maček 2015: 16; Driesen, Petersen 2011; Kadrić 2006: 198). To so lastnosti, na katere se tolmač lahko zanaša v vseh okoliščinah in situacijah ter omogočajo kakovostno in strokovno izvedeno storitev. Urejen videz in poznavanje bontona, samozavestna drža, poslovna garderoba ter nevtralen nastop niso le zaželene, temveč pomembne lastnosti in hkrati pogoj za uspešno opravljanje dejavnosti sodnega tolmača. Slednje, čeprav za marsikoga trivialne, so zapisane tudi v Pravilniku o sodnih tolmačih (Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih, Uradni list RS, št. 84/18, 148/21 in 18/24), njihovo neupoštevanje ali kršitve pa lahko privedejo do negativnih posledic ali izreka disciplinskega ukrepa. Delati kot sodni tolmač pa nenazadnje pomeni izvajati storitev na podlagi naročila, zato je potrebna visoka stopnja samostojnosti pri upravljanju in spoštovanju rokov, izredno pomembni pa sta tudi zanesljivost in točnost. Prav tako je zaželena določena stopnja mobilnosti in fleksibilnosti. Pripravljenost odzvati se na klic tudi v nočnem času ali med koncem tedna je zahteva, ki jo pogosto izpostavljajo tudi pravosodni organi.

3 Sodelovanje sodnega tolmača s sodnimi organi

Kdor sodeluje s sodiščem kot sodni tolmač, mora biti ustrezno usposobljen na več področjih: imeti mora široko splošno izobrazbo, določen obseg življenjskih izkušenj ter spremljati aktualno politično in družbeno dogajanje v medijih. Vse to so nujni pogoji za uspešno in kakovostno delo sodnega tolmača. Kdor prevzema naročila ter opravlja tolmaške storitve za uradne organe in sodišča, mora imeti osnovno znanje o delovanju organov in sodišč ter obvladovati pravni besednjak v slovenščini in delovnih jezikih.

Kdor želi biti imenovan za sodnega tolmača in biti vpisan v imenik sodnih tolmačev, mora opraviti preizkus znanja za sodnega tolmača. Slednji je torej pogoj za delo na sodišču, vendar pa tridnevni pripravljalni seminar in izpit, ki kandidatu za sodnega tolmača omogočata boljši vpogled v delo in naloge organov in sodišč ter bežno seznanitev s tehnikami tolmačenja, nikakor nista zagotovilo za uspešno in kakovostno tolmačenje v sodni dvorani. To velja še zlasti spričo podatkov o izobrazbeni strukturi sodnih tolmačev, ki izhajajo iz raziskave, ki jo je leta 2011 med sodnimi tolmači v okviru priprave

diplomske naloge izvedla študentka Inštituta za translatološke znanosti v Gradcu (Lortič 2011). Anketa je pokazala, da ima večina (49,1 %) anketiranih sodnih tolmačev jezikovno izobrazbo. Dobrih 20 % anketiranih sodnih tolmačev je diplomiralo iz prava (odvetniki, pravni svetovalci, sodniki itn.), 9,7 % pa iz ekonomskih ved. Od tistih, ki so končali jezikovno izobraževanje, jih je bilo več kot dve tretjini (68 %) takšnih, ki so končali pedagoško smer (učitelji tujega jezika), 15 % je bilo kvalificiranih prevajalcev, le dva od skupno 81 anketirancev z jezikovno izobrazbo pa sta imela diplomu iz tolmačenja.

Leta 2009 je Generalni direktorat za tolmačenje (DG Interpretation) Evropske komisije izdal Zaključno poročilo o večjezičnosti in usposabljanju tolmačev (Final report on Multilingualism and Interpreters Training)² kot rezultat in nadgradnjo predhodnih pobud Komisije, izvedenih tudi v sodelovanju z Generalnim direktoratom za pravosodje (DG Justice). V prvem poglavju tega poročila najdemo opis profesionalnega kompetenčnega profila sodnega tolmača, ki temelji na naslednjih kompetencah:

- znanju jezika,
- poznavanju relevantnih dežel in kultur,
- obvladovanju medosebnih veščin in odnosov,
- poznavanju izhodiščnega in ciljnega pravnega sistema ter
- obvladovanju veščin tolmačenja.

Prav tako ali morda še pomembnejša pa so priporočila tretjega poglavja omenjenega poročila, v katerem Generalni direktorat priporoča intenzivno sodelovanje med sodnimi tolmači na eni in pravnimi strokovnjaki na drugi strani ter to sodelovanje opredeljuje kot nujen pogoj za zagotavljanje ustrezne kakovosti storitev tolmačenja in posledično učinkovitosti pravnega sistema.

Navodila za učinkovitejšo komunikacijo s pravnimi tolmači in prevajalci sta v skupnem projektu pripravili tudi Evropsko združenje pravnih tolmačev in prevajalcev (EULITA) in Evropsko združenje odvetnikov za kazenske zadeve (ECBA) ter jih uradno izdali aprila 2010 na konferenci v Antwerpnu v Belgiji.³ Dokument navaja deset smernic za sodno tolmačenje v sodnih postopkih, in sicer z namenom olajšati sodelovanje med sodniki, tožilci, odvetniki in sodnimi tolmači. V nadaljevanju povzemam bistveno vsebino smernic.

- 1) Izbira tolmača: Za zagotavljanje kakovostnih storitev tolmačenja v skladu s poklicnimi standardi se angažirajo samo zapriseženi sodni tolmači. V primeru

2 Dostopno na: <https://eulita.eu/wp-content/uploads/files/Reflection%20Forum%20Final%20Report.pdf>.

3 VADEMECUM – Guidelines for a more effective communication with legal interpreters and translators. Dostop 28. 2. 2025. <https://eulita.eu/wp/vademecum/>

tolmačenja redkega jezika, za katerega ni zapriseženega sodnega tolmača, naj se v kratkem pogovoru pred obravnavo preverijo kvalifikacije in veščine izbranega kandidata v dotičnem jeziku.

- 2.) Vnaprejšnje informiranje o zadevi: Za ustrezno in učinkovito (terminološko) pripravo na tolmačenje naj se tolmaču, predvsem pri zapletenih in dolgotrajnih postopkih, zagotovi kratek pregled sodnega primera, vsaj nekaj dni pred obravnavo.
- 3.) Namestitev v sodni dvorani: Sodni tolmač naj bo v sodni dvorani nameščen na takšnem mestu, od koder lahko vidi in sliši vse stranke v postopku, kar mu istočasno zagotavlja nevtralnost. To velja tudi takrat, kadar izvaja tehniko šepetanja. Zagotoviti mu je treba dober pregled nad dogajanjem in dobro akustiko ter trdo podlago za delanje zapiskov.
- 4.) Kratka predstavitev udeležencev v postopku: Ker se sodni postopki razlikujejo od države do države, je smiselno ob začetku obravnave predstaviti udeležence v postopku (npr. sodnika, tožilca, sodnega tajnika), kar lahko zmanjša napetost tujih obdolžencev in zagotovi bolj tekoč postopek. Pri tem mora biti poudarjeno, da je sodni tolmač nevtralen udeleženec z nalogo prevajati izjave in vprašanja, vestno in v celoti, v določen tuji jezik.
- 5.) Pisna besedila, predstavljena na zaslišanju: Če bodo na zaslišanju predstavljena in brana zapisana besedila, je treba te dokumente pred zaslišanjem vročiti sodnemu tolmaču, tako da jih bo lahko pozneje tolmačil na pogled.
- 6.) Tolmačenje zaslišanja za stranke, ki govorijo tuji jezik: Da se strankam, ki ne govorijo jezika zaslišanja, omogoča sledenje postopku, mora biti tolmaču dovoljeno (npr. tako, da sedi poleg njih) tolmačenje izjav prič ali sodnika s tehniko šepetanja. V ta namen se priporoča uporaba tehnike za turistično vodenje ali t. i. sistema simultanega tolmačenja brez kabine ali »bidule« oz. »valise« (sistem z enim oddajnikom, v katerega govori tolmač, in več sprejemniki/slušalkami, prek katerih lahko tolmačenje spremlja več oseb).
- 7.) Prekinjanje tolmačenja: Ker pravilno in celovito tolmačenje podane izjave zahteva maksimalno koncentracijo tolmača, je kakršnokoli prekinjanje s strani odvetnikov, sodnika itn. dovoljeno šele, ko tolmač konča s svojim delom, da ne prihaja do prekinitev logičnega poteka tolmačenja.
- 8.) Odmori: Ker tolmačenje zahteva visoko stopnjo koncentracije, je treba vsako uro načrtovati krajše odmore.
- 9.) Sodni tolmač ne prevzema pravosodnih nalog: Čeprav sodni tolmači vedo, da bodo npr. na začetku zaslišanja stranke pozvane, da izkažejo svojo identiteto, je

opravljanje različnih formalnosti sodnikova naloga, tolmača pa prosi le za prevod teh informacij v tuji jezik.

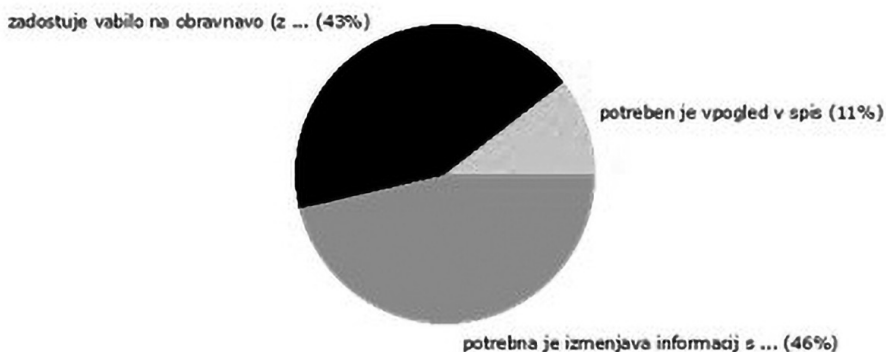
- 10.) Kulturna kompetenca sodnih tolmačev: Če bi sodnik ali tožilec v postopku obravnave od sodnega tolmača želel pridobiti informacije o posebnih navadah etnične skupine ali če sodni tolmač meni, da je treba obvestiti sodnika ali tožilca o kakršnihkoli tovrstnih značilnostih, zato da bi bolje razumeli obnašanje tuje stranke na obravnavi, je to treba storiti zunaj postopka, npr. med kratkim odmorom, ki ga zahteva sodni tolmač.

V letih 2019 in 2020 je bila v Republiki Sloveniji v okviru doktorske disertacije (Burjan 2020) opravljena prva znanstveno-empirična raziskava o sodelovanju sodnih tolmačev in pravosodnih organov z namenom oblikovati priporočila za izboljšanje učinkovitosti njihovega medsebojnega sodelovanja. Analiza anket, pridobljenih v okviru priprave doktorske disertacije, je pokazala, da med pravosodnimi organi in sodnimi tolmači v Republiki Sloveniji ni rednih oblik sodelovanja, izmenjav ali celo skupnih usposabljanj. Anketa sicer ni razkrila problemov, ki bi bili v okviru sodelovanja med sodniki in sodnimi tolmači posebej pereči – še več, velika večina predstavnikov obeh skupin je sodelovanje ocenila kot uspešno in pozitivno. Kljub temu pa iz odgovorov anketirancev izhaja, da je prostora za izboljšavo medsebojnega sodelovanja še veliko ter da je ta izmenjava zaželeno in vsekakor potrebna.

Največ razhajanj v medsebojnih pričakovanjih sodnikov in sodnih tolmačev je raziskava pokazala glede treh vprašanj:

1. Vprašanje o ustrezni pripravi tolmača na sodno tolmačenje.

Kako se mora tolmač pripraviti na tolmačenje? (n = 95)

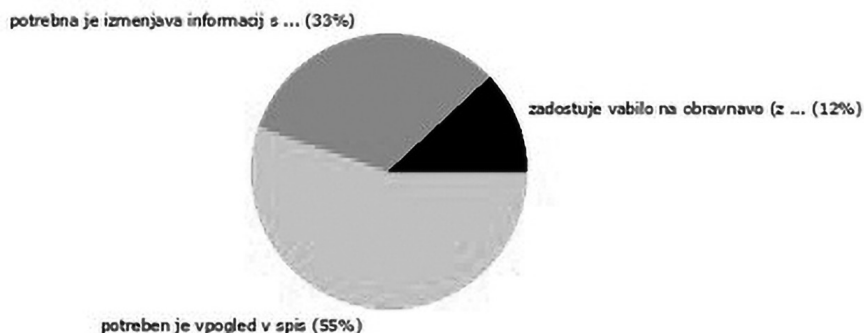

Prikaz: Priprava na tolmačenje po mnenju sodnikov

Vir: <https://www.1ka.si/admin/survey/index.php?anketa=202348&a=reporti>

Le slaba polovica (46 %) sodnikov je izbrala odgovor, ki je predstavljal najintenzivnejšo obliko priprave, tj. neposredno izmenjavo informacij s sodnikom ali strokovnim sodelavcem; 43 % anketiranih sodnikov je menilo, da kot priprava zadostuje vabilo na obravnavo, nadaljnjih 11 % pa, da je za ustrezno pripravo potreben tudi vpogled v spis.

Kako se mora tolmač pripraviti na tolmačenje? (n = 116)

Prikaz: Priprava na tolmačenje po mnenju sodnih tolmačev

Vir: <https://www.1ka.si/admin/survey/index.php?anketa=202348&a=reporti>

Da vabilo zadostuje kot priprava, je menilo zgolj 12 % anketiranih sodnih tolmačev. Več kot polovici (55 %) se je zdelo nujno potrebno, da ima tolmač vpogled v spis, ena tretjina (33 %) pa je menila, da je potrebna izmenjava informacij s sodnikom ali strokovnim sodelavcem, vsaj po telefonu ali elektronski pošti.

Odgovor na to vprašanje ponovno odraža prepričanje ali pričakovanje sodnika, da mora tolmač, ki je registriran v imeniku sodnih tolmačev, brez predhodne priprave obvladati praktično vsa strokovna področja in da zaradi tega tudi ni treba preverjati njegove primernosti. V sodnih zadevah, in sicer ne samo v tistih s posebno strokovno terminologijo (medicina, tehnologija, finance), je ustrezna (vsebinska) priprava pomembna ne le za sodnika, ampak tudi za tolmača. Predvsem takrat, kadar so obravnavana posebna strokovna področja, in/ali npr. v medijsko odmevnih zadevah lahko sodnik pripravi tolmača za njegovo nalogo tako, da izpostavi posebnosti primera ter ga seznani z ustrezno strokovno terminologijo. Tolmač mora imeti možnost, da pregleda dokumentacijo in spis ali da opravi kratek razgovor nekaj dni pred obravnavo oz. narokom. Za pripravo na tolmačenje in za porabljeni čas se tolmaču prizna ustrezno plačilo. O tem, da je priprava na tolmačenje redni sestavni del tolmačevega dela, priča tudi dejstvo, da je 45. člen Pravilnika o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih, ki je stopil v veljavo 1. 1. 2019,⁴ za to nalogo uvedel novo tarifno

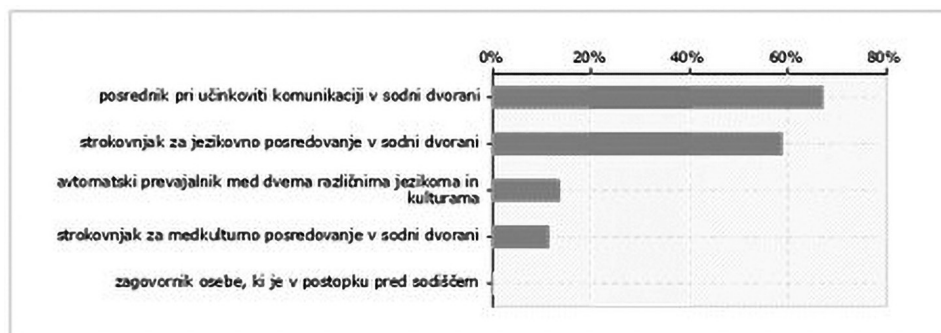
⁴ Pravilnik o sodnih tolmačih (Uradni list RS, št. 88/10, 1/12, 35/13, 50/15 in 22/18 – ZSICT). Dostop 28. 2. 2025. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV10034> in poznejše dopolnitve Uradni list RS, št. 18/24 in Uradni list RS, št. 148/21

postavko, ki je predhodni pravilnik ni vseboval. Še zlasti takrat, kadar je obravnava sklicana v kratkem času, ali če je bil tolmač v zadevi imenovan kratkoročno in ni imel možnosti za pripravo, je kratka informacija o tolmačenju zelo dobrodošla. Pogosto zadostuje nekaj stavkov, s katerimi sodnik tolmaču na začetku sojenja na kratko opiše zadevo, tako da se tolmač v njej miselno bolje znajde (po Priporočilih Obergericht Zürich 2016).

2. Vprašanje glede razumevanja vloge sodnega tolmača v sodni dvorani.

Največ sodnikov (45 %) je tolmača opredelilo kot posrednika pri učinkoviti komunikaciji, nekaj manj (39 %) pa jih je menilo, da njegovo vlogo najbolj zaznamuje jezikovno posredovanje. Le majhno število sodnikov (8 %) je menilo, da so sodni tolmači v prvi vrsti strokovnjaki za medkulturno posredovanje. Kar 9 % sodnikov je prepričanih, da so sodni tolmači avtomatski prevajalniki med dvema različnima jezikoma in kulturama.

Katera definicija po vašem mnenju najbolje opisuje vlogo sodnega tolmača? (n = 97)

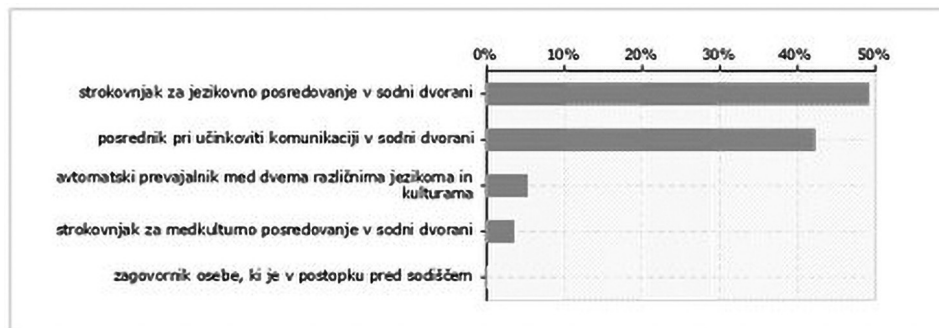

Prikaz: Vloga sodnega tolmača po mnenju sodnikov

Vir: <https://www.1ka.si/admin/survey/index.php?anketa=202348&a=reporti>

Pri tolmačih so se odgovori razlikovali v tem smislu, da so kot primarno opredelili vlogo sodnega tolmača kot strokovnjaka za jezikovno posredovanje. Tak odgovor je izbralo 49 % anketiranih sodnih tolmačev. Nekaj manj, 42 %, jih je menilo, da so tolmači predvsem posredniki pri učinkoviti komunikaciji. Zgolj 3 % sodnih tolmačev vlogo tolmača vidi tudi v medkulturnem posredovanju, kar je presenetljivo malo v primerjavi s podatkom, da je kar 75 % sodnih tolmačev predhodno menilo, da mora tolmač med tolmačenjem ustrezno tolmačiti/interpretirati tudi morebitne kulturne razlike.

Katera definicija po vašem mnenju najbolje opisuje vlogo sodnega tolmača? (n = 116)

Prikaz: Vloga sodnega tolmača po mnenju sodnih tolmačev

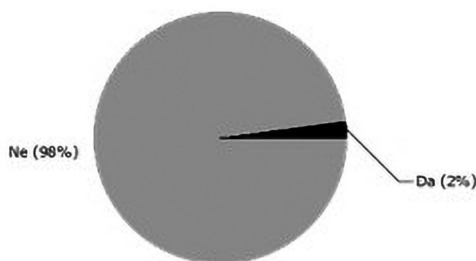
Vir: <https://www.1ka.si/admin/survey/index.php?anketa=202348&a=reporti>

Nobeden od sodnikov niti od sodnih tolmačev se ni strinjal s trditvijo, da mora sodni tolmač v sodni dvorani prevzemati tudi vlogo zagovornika osebe, ki je v postopku pred sodiščem.

3. Vprašanje glede tega, ali in zakaj je prisotnost sodnega tolmača v sodni dvorani včasih moteča.

Z razumevanjem vloge tolmača sta neposredno povezana tudi način dojemanja tolmača v sodni dvorani ali v postopku naroka in obravnave ter posledično tolmačevo dojemanje lastne vloge, pomembnosti lastnega dela in načina obravnave s strani sodišča. Na vprašanje, ali je prisotnost tolmača v sodni dvorani kdaj moteča, je 98 % sodnikov odgovorilo negativno. Preostala 2 %, ki sta dopustila to možnost, sta kot razlog za to navedla primer, ko tolmačenje ni ustrezno ali ima tolmač težave pri prevajanju oz. v primeru nepravilnega prevajanja (če sodnik tudi sam razume tolmačeni jezik) ali v primeru neustreznega vedénja tolmača.

Ali je prisotnost sodnega tolmača v dvorani kdaj moteča? (n = 91)

Prikaz: Moteča prisotnost tolmača po mnenju sodnikov

Vir: <https://www.1ka.si/admin/survey/index.php?anketa=202348&a=reporti>

Na vprašanje, ali se jim zdi, da je njihova prisotnost v sodni dvorani kdaj moteča za sodišče ali sodnika, je negativno odgovorilo 88 % sodnih tolmačev; 12 % jih je menilo, da je občasno tako, in kot razlog navedlo:

Podaljšan čas obravnave

- obravnave potekajo neprimerno počasneje, kadar je potrebno tolmačenje, kar je vselej nadležno, četudi tolmač za to podaljšanje dejansko ni kriv.

Spremenjen potek obravnave

- prekinjanje prevoda s strani sodnika;
- predvsem v pravnih postopkih, kjer ni tako strogega reda oglašanja strank kot v kazenskem postopku; pogosto je tolmačenje moteče za nekatere odvetnike;
- kadar stranke poskušajo prevzeti vodenje postopka in po svoje izvajati obravnavo;
- kadar tolmačenje ne ustreza obrambi.

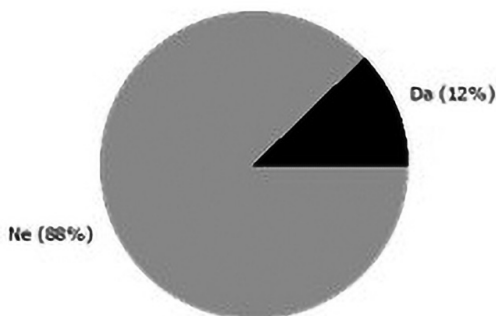
Razumevanje jezika

- kadar udeleženci v postopku (delno) razumejo tuji jezik, se jim tolmačenje zdi nepotrebno;
- sodnik meni, da bi lahko sam vodil obravnavo v tujem jeziku; sodnik je nestrpen; sodnika moti šepetanje/tolmačenje na zatožni klopi, pravi da ni potrebno.

Drugo

- »Po zadnji izkušnji niso imeli niti prostora zame, zato sem sedela nekje ob strani in tolmačila kar nekaj ob strani. Problem je bil v premajhni razpravni dvorani.«

Ali imate kdaj občutek, da je vaša prisotnost v sodni dvorani moteča? (n = 106)

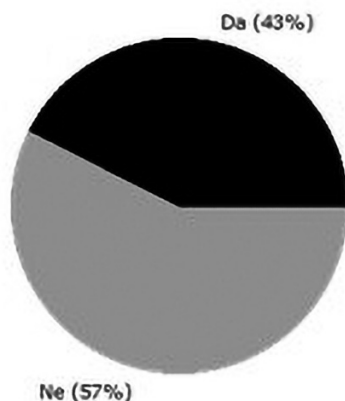

Prikaz: Moteča prisotnost tolmača po mnenju sodnih tolmačev

Vir: <https://www.1ka.si/admin/survey/index.php?anketa=202348&a=reporti>

Vtis, da prisotnost tolmača povzroča negativne občutke, spreminja potek obravnave oz. po nepotrebnem podaljšuje narok ipd., je po svoje utemeljen že ob dejstvu, da je sodno tolmačenje interakcija, ki je zaznamovana z neravnovesjem in nihanjem moči udeležencev v tolmačenem razgovoru. Glede na svoje osebne značilnosti in lastni sistem vrednot tolmač potemtakem pri svojem delu poskuša do neke mere izravnati asimetrije v znanju jezika, nivoju strokovnega znanja in kulturnih razlikah med akterji razgovora (Morel 2015: 75). Tolmač je namreč edini udeleženec, ki pozna sporazumevalne strategije v obeh jezikih in lahko torej logično vzdržuje, prilagodi ter po potrebi popravi razlike v strukturi in uporabi jezika (Roy 2000: 6).

Ali so možnosti sodelovanja v sedanjem času dobro izkoriščene? (n = 87)

Prikaz: izkoriščenost trenutnih možnosti sodelovanja po mnenju sodnikov

Vir: <https://www.1ka.si/admin/survey/index.php?anketa=202348&a=reporti>

Najpomembnejša ugotovitev ankete je, da si obe skupini anketirancev želita več možnosti sodelovanja, ki v tem trenutku ne obstajajo ali niso dobro izkoriščene, saj želita na ta način še dodatno izboljšati učinkovitost medsebojnega sodelovanja.

To pomeni, da bi se morala komunikacija med tolmači in njihovimi naročniki, tj. sodnimi organi, intenzivirati tako v kvantitativnem kot v kvalitativnem smislu. Le tako bi (obe skupini) na podlagi povratnih informacij lahko izboljšali svoje delo ter z medsebojnim razumevanjem, spoštovanjem in posledično učinkovitejšim sodelovanjem zagotovili preglednejše, hitrejše, bolj jedrnatere ter posledično tudi pravičnejše sodne postopke in naroke. Vsakdo mora pred opravljanjem svojega dela vedeti, kaj se od njega pričakuje, ter po opravljenem delu dobiti odziv in povratno informacijo, sicer se ne more resnično izpopolnjevati, napredovati in izboljšati, niti pri svojem delu zares uživati, če ni prepričan, da ga je opravil dobro.

Za sodne tolmače bi bilo treba v prvem koraku uvesti praktična navodila za tolmačenje v sodnih postopkih, za sodnike pa izdelati splošne smernice, kako učinkovito sodelovati s sodnimi tolmači na sodišču. Drugi korak bi morala biti stalna izmenjava izkušenj in praks, ki bi lahko imela za posledico tudi stalno konstruktivno dopolnjevanje ter izboljševanje praktičnih navodil in smernic. Prve tovrstne aktivnosti v smislu medsebojne izmenjave izkušenj in najboljših praks je v svojih programih poskušala uveljaviti tudi EULITA s seminarji TRAFUT⁵ po državah članicah EU.

Bistvenega pomena za profesionalizacijo, kakovost storitev in strokovnost sodnega tolmača je torej, kot že večkrat izpostavljeno, redno in ciljno naravnano usposabljanje. Za sodne tolmače je najustreznejše interdisciplinarno usposabljanje, saj jim zagotavlja širok nabor potrebnih veščin in znanj. S sodelovanjem v igri vlog s sodniki, odvetniki in tolmači (ki jih v tem primeru lahko igrajo tudi njihovi učitelji) dobijo vsi sodelujoči vpogled v različne mehanizme sodnega tolmačenja, s čimer je zagotovljen njihov tesni medsebojni dialog.

Interdisciplinarno zasnovani izobraževalni programi so dragoceni za vse sodelujoče strani: za sodne tolmače, pravne strokovnjake, ki se zavedajo, kako pomembno je, da sodni tolmač pozna sodno prakso in ustrezno terminologijo, kot tudi za izvajalce usposabljanj, ki poučujejo nove generacije tolmačev in na ta način pridobijo nova avtentična učna gradiva od sodnih uradnikov, se seznanjajo z aktualnim besediščem in nadgrajujejo svoje znanje o pravnih vsebinah (Hofer 2010: 179).⁶

Težave, s katerimi se udeleženci soočajo pri sodnem tolmačenju, so zelo specifične in so manj znane zunaj kroga oseb, ki uporabljajo te storitve. Ena od nalog institucij, ki se ukvarjajo s prevajanjem in tolmačenjem, je zato tudi, da se na te potrebe odzovejo z ustrezno ponudbo programov usposabljanja. Sodno tolmačenje ni lahka naloga in usposabljanje tolmačev na tem področju je nujno. Prednosti interdisciplinarnega usposabljanja niso le, da pomaga tolmačem razumeti pravni kontekst, najti primerne pravne izraze v relevantnih virih in razumeti kompleksne zahteve poklica sodnega tolmača, ampak da tudi vodi do vzajemnega razumevanja med udeleženiimi strankami in do optimalnih rezultatov. Hofer (2010: 180) med drugim poudarja, da vzpostavljanje

5 Evropsko združenje pravnih tolmačev in prevajalcev EULITA, ter Lessius University College v Antwerpnu sta v okviru programa za kazensko pravo EU (EU Criminal Justice Programme) prejeli sredstva EU za izvajanje projekta (JUST/JPEN/AG/1549 – TRAFUT – Training for the Future / TRAFUT – Usposabljanje za prihodnost), ki naj bi pomagal pri implementaciji in izvajanju Direktive 2010/64/EU. Več informacij dostopnih na: <https://eulita.eu/wp/training-future/>.

6 Prevod Lea Burjan.

sodelovanja med več strankami neizogibno zahteva čas, a obenem zagotavlja trajnostno rešitev prizadevanj, da bi sodno tolmačenje uveljavili kot poklicno dejavnost. Vse vključene stranke lahko s svojimi specifičnimi kompetencami odločilno prispevajo k takšnemu sodelovanju, in le če pravni ter jezikovni strokovnjaki delujejo povezano ter na podlagi medsebojnega zaupanja, bo zagotovljena tudi njegova kontinuiteta.

Na podlagi navedenega lahko trdimo, da bi bilo treba za uspešno sodelovanje tolmačev in sodnikov kompetenčnemu profilu sodnega tolmača nujno dodati tudi (sodelovalno zmožnost ali) kompetenco sodelovanja. Sodelovanje je namreč učinkovito šele tedaj, kadar so zagotovljeni tudi učinkovito medsebojno informiranje ter usklajeno izobraževanje in ozaveščanje obeh ciljnih skupin, tj. sodnih tolmačev in uporabnikov njihovih storitev. Sodelovalno zmožnost tolmača je pri tem treba razumeti in opredeliti na dva načina. Po eni strani gre tu za razumevanje, kako učinkovito sodelovati z drugimi na enakopravni ravni, in sicer za doseganje skupnih ciljev. Gre torej za lastno voljo in interes, pa tudi dejansko sposobnost in pripravljenost za sodelovanje s pravosodnimi organi, tj. sodišči kot institucijo in sodniki kot neposrednimi akterji v sodni dvorani. Vsak sodni tolmač bi si zato moral aktivno prizadevati, da sodnika obvešča o načinu in specifikah svojega dela ter od njega pridobiva povratne informacije o lastnem delu. Vsekakor pa je za uspešno sodelovanje tolmačev in sodnikov ključna vzpostavitev ustrezne (temeljne) možnosti za sodelovanje. Slednja seveda ne zadeva samo tolmačev, saj gre tu za okoliščine, na katere sami tolmači ne morejo neposredno vplivati in zato niso del njihovih kompetenc, ampak dodatni dejavnik za uspešno sodelovanje.

4 Zaključek

Glede na dosedanje ugotovitve lahko sklenem z naslednjimi mislimi. Da bi se izboljšalo stanje in bi bilo sodelovanje med sodnimi organi in sodnimi tolmači učinkovitejše, so potrebne spremembe pri vseh udeleženi strah.

Po eni strani je nujno, da se sodni tolmači kot strokovnjaki zavedajo odgovornosti, ki izhaja iz njihovega profesionalnega statusa. Ta obsega prepoznavanje in razumevanje pomena njihove vloge, nujnost stalnega poklicnega usposabljanja in izpopolnjevanja po pridobitvi ustrezne formalne izobrazbe, stalno vzdrževanje svojih tolmaških veščin, skrb za kakovostno opravljeno delo, sposobnost argumentiranja sprejetih tolmaških odločitev ter zavedanje o tem, da vsaka izbira besed in sloga translatata vedno vpliva na naslednje dejanje v interakciji. Poleg tega se morajo sodni tolmači seznaniti s pravnim sistemom, v katerem delujejo, razumeti pomen jezika v sodni dvorani, njegove strateške rabe, dokaznih pravil in omejitev glede dopustnih vzorcev obnašanja ter drugih pravnih pravil, ki so bistvenega pomena za sodni postopek. Na vprašanje, kaj je kakovostno

tolmačenje, tudi sodni organi nimajo enoznačnega odgovora. Odgovor v posamezni situaciji istočasno pogojuje več različnih dejavnikov, ta večplastnost pa sodne tolmače postavlja pred velik izziv, kako sprejeti pravo odločitev in izpolniti pričakovanja naročnika. Na podlagi navedenega lahko trdim, da so potrebne dodatne in učinkoviteje izpeljane aktivnosti, katerih cilj je ozaveščanje o poklicu tolmača in o njegovi kompleksnosti. Strateško naravnano komuniciranje z javnostmi s strani strokovnih združenj, intenzivnejša komunikacija s sodnimi organi in pristojnim ministrstvom ter informacijske prireditve lahko pripomorejo tako k večji prepoznavnosti kot tudi k učinkovitemu in trajnostnemu ozaveščanju o poklicu tolmača.

Po drugi strani pa se morajo tudi pravosodni organi zavedati kompleksnosti in težavnosti tolmačenja ter ga vselej razumeti in spoštovati kot dejavnost, ki zahteva ustrezno usposobljenega strokovnjaka. Razumeti morajo celotno vlogo tolmača, prevzeti odgovornost za lastne izjave in ne pričakovati, da bodo slednje pojasnjevali tolmači in bo tako zagotovljeno medsebojno razumevanje. Prav tako pa morajo sodne tolmače obravnavati kot enakopravne strokovnjake. Predvsem je pomembno, da sodni organi jasno opredelijo svoja pričakovanja do sodnih tolmačev, se vključijo v proces definiranja interdisciplinarnega profila sodnega tolmača, opredelijo potrebne kompetence ter, najpomembnejše, samostojno in po potrebi v sodelovanju z univerzo ter strokovnimi društvi poskrbijo za zagotavljanje potrebnih sodelovalnih možnosti, torej za redno interakcijo, izmenjavo znanj, izkušenj in dobrih praks med sodniki in sodnimi tolmači.

Poleg vsega pa se mora spremeniti tudi sistem, ki mora poskrbeti za regulacijo in opredelitev potrebnih kriterijev za pridobitev statusa sodnega tolmača, za pošteno in pravočasno plačilo, ustrezne delovne razmere ter za zagotavljanje in preverjanje kakovosti na sistemski ravni. Na ta način bo sistem ponujal ustrezno podporo v procesu profesionalizacije in pripomogel k večjemu ugledu poklica v širši javnosti.

Tolmač ima moč, ki je velikokrat ni mogoče nadzorovati. Moč in istočasno pomanjkanje nadzora še dodatno povečujeta odvisnost poslušalca od tolmača. Translacijska etika, ustrezna usposobljenost in profesionalizacija tolmača preoblikujejo v strokovnjaka, ki se te moči zaveda in jo zna odgovorno uporabljati. Takšnemu strokovnjaku se lahko in mora zaupati. Takšen strokovnjak deluje v skladu z etičnimi načeli, ki jih je, opirajoč se na Hipokratovo in Hieronimovo prisego, po Chestermanu (2001) formuliral Erich Prunč:

Bodi lojalen do svojih partnerjev, vendar bodi samozavesten in lojalnost terjaj tudi od njih, z viri, s katerimi razpolagate ti in tvoji partnerji, ravnaj varčno in si prizadevaj za trajnost svojih dejanj, deluj strokovno in varuj ugled svojega poklica, deluj v skladu z normami svoje translacijske kul-

ture, vendar imej pogum, da na lastno odgovornost sprejmeš odločitev, ki je v nasprotju z njo, in razkriješ razloge za takšno odločitev (2005: 186).⁷

Priporočila

Priporočila, ki so predstavljena v nadaljevanju, so rezultat disertacijskega dela, vendar pa žal do sedaj še niso bila objavljena v drugi obliki ali posredovana uporabnikom, ki so jim namenjena. Predstavljajo sintezo ugotovitev in izsledkov izvedenih anket med sodniki in sodnimi tolmači, priporočil stroke ter lastnih praktičnih izkušenj. Njihov namen je biti v oporo pri zahtevnem delu sodnih tolmačev pred sodišči in javnimi službami. Predstavljajo osnovna pravila sodelovanja med sodniki in sodnimi tolmači v sodni dvorani. Njihov cilj je v največji možni meri uskladiti prakso tolmačenja s pravosodnimi organi, torej sodišči in sodniki, ter posledično omogočiti učinkovitejše sodelovanje obeh strani za doseganje učinkovitih in pravičnih sodnih postopkov.

7 Prevod Lea Burjan.

PRIPOROČILA ZA UČINKOVITEJŠE SODELOVANJE SODNIH ORGANOV IN SODNIH TOLMAČEV V REPUBLIKI SLOVENIJI

Izbira tolmača

- sodnik naj pri izbiri kot edino pomembno merilo upošteva kakovost tolmačenja;
- sodnik naj pri izbiri tolmača uporablja imenik sodnih tolmačev;
- sodnik naj predhodno preveri razpoložljivost tolmača in po potrebi tudi njegovo primernost, zlasti glede na kompleksnost in vrsto zadeve, ki je predmet tolmačenja, ter čas, ki ga ima sodni tolmač na voljo, da se pripravi na tolmačenje;
- sodni tolmač naj sprejema samo naročila, za katera ima potrebne izkušnje in specifična znanja ter če meni, da bo nalogi kos tudi po osebnostni plati.

Priprava na tolmačenje

- sodnik naj tolmaču za namen priprave omogoči informativni vpogled v spis in mu poleg vabila posreduje še dodatne pomembne informacije;
- sodni tolmač naj si aktivno prizadeva za pridobitev čim večjega števila informacij o zadevi, v kateri bo tolmačil.

Tolmačenje v zadevi

- sodnik naj stranki predstavi tolmača in pri tem poudari, da je tolmač nevtralni medjezikovni posrednik, ki bo tolmačil vsa vprašanja in vse izjave strank;
- sodnik naj tolmaču določi sedež ali mesto v sodni dvorani tako, da bo sposoben s svojega sedeža videti in slišati vse udeležence postopka;
- o tem, na kakšen način (konsekutivno, šepetaje ali na pogled) in kaj naj se tolmači med samim postopkom, odloča sodnik;
- sodnik naj tolmaču ne nalaga nalog, ki spadajo v pristojnost sodišča, kot so pridobivanje osebnih podatkov, pravni pouk o dolžnosti izpovedbe, povzemanje ali strnjevanje izjav;
- sodnik naj med zaslišanjem in obravnavo uporablja prvoosebno naslavljanje in naj vzdržuje pretežni očesni stik s tujgovorečo osebo;
- tolmač je dolžan signalizirati/nakazati, kadar stranka govori dlje, kot lahko tolmač naenkrat prevede;
- tolmač je dolžan prositi za pojasnilo, ko česa ni razumel, in ne sme sam pojasnjevati ali razlagati;
- sodnik je dolžan odreagirati, kadar katera izmed strank v postopku prekinja tolmača ali komentira/kritizira kakovost tolmačenja;

- tolmač naj se s stranko ne spušča v klepet, pogovor ali empatičen odnos;
- tolmač naj v svoje tolmačenje vključi tudi jezikovni slog govorca in interpretira morebitne kulturne razlike;
- sodnik in stranke v postopku naj govorijo razumljivo, z zmernim tempom, uporabljajo naj knjižni jezik in relativno kratke stavke;
- tolmačenje podaljša čas obravnave, kar je treba upoštevati pri določitvi termina obravnave in si prizadevati za potrpljenje vseh, ki sodelujejo v postopku;
- tolmač naj pri svojem delu ne deluje zgolj kot posrednik med dvema jezikoma, temveč naj si predvsem prizadeva za učinkovito komunikacijo.

Povratne informacije in možnosti sodelovanja

- Sodnik naj sodnemu tolmaču posreduje povratno informacijo po opravljenem tolmačenju. Konstruktivna kritika ali pohvala s strani naročnika je nujna podlaga za samorefleksijo, nadaljnje izpopolnjevanje, napredovanje ter izboljšanje lastnih kompetenc in kakovosti storitve.
- Sodniki naj si prizadevajo za zagotavljanje potrebnih sodelovalnih možnosti, torej za redno interakcijo ter izmenjavo znanj, izkušenj in dobrih praks med sodniki in sodnimi tolmači.

Viri in literatura

- Andres, Dörte. 2009. Dolmetschen und Macht. V: Ahrens, Barbara, Krein-Kühle, Monika, Černý, Lothar, Schreiber, Michael (ur.) *Translationswissenschaftliches Kolloquium I: Beiträge zur Übersetzungs- und Dolmetschwissenschaft* (Köln/Germersheim). Frankfurt am Main: Peter Lang, 123–143.
- Berk-Seligson, Susan. 2002. *The Bilingual Courtroom. Court Interpreters in the Judicial Process*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Biffio Zorko, Helena in Maček, Amalija. 2015. *Osnove konferenčnega konsekutivnega tolmačenja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Burjan, Lea. 2020. *Oblikovanje teoretičnih izhodišč za učinkovitejše sodelovanje sodnih tolmačev in sodnih organov v Republiki Sloveniji*. Doktorska disertacija. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Chesterman, Andrew. 2001. A Proposal for a Hieronymic Oath. *The Translator*, 7(2), 139–154.
- Driesen, Christiane. 2002. Gerichtsdolmetschen – Praxis und Problematik. V: Best, Joanna in Kalina, Sylvia (ur.) *Übersetzen und Dolmetschen: eine Orientierungshilfe*. Tübingen/Basel: Francke, 299–306.
- Driesen, Christiane in Petersen, Haimo Andreas. 2011. *Gerichtsdolmetschen: Grundwissen und -fertigkeiten*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- Hale, Sandra. 2004. *The Discourse of Court Interpreting: Discourse practices of the law, the witness and the interpreter*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hofer, Gertrud. 2010. Cooperation as a solution to the long-standing problem of quality assurance in legal interpreting. V: *Les pratiques de l'interprétation et l'oralité dans la communication interculturelle* (Colloque international). Lausanne: Editions L'Age de l'Homme, 171–181.

- Kadrić, Mira. 2006. *Dolmetschen bei Gericht. Erwartungen – Anforderungen – Kompetenzen*. Wien: Facultas Verlags und Buchhandels AG.
- Lotrič, Ana. 2011. *Die soziale Praxis des Gerichtsdolmetschens in Slowenien – Entwicklung und Status quo*. Magistrsko delo. Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft, Karl-Franzens-Universität Graz.
- Markič, Jasmina in Geršak, Marija Uršula. 2017. Establishing relationships between judges and court interpreters. V: Zupan, Simon, Nuč Blažič, Aleksandra (ur.). *Interpreting studies at the crossroads of disciplines*. Berlin: Frank & Timme, 157–171.
- Mikkelsen, Holly. 1998. Towards a redefinition of the role of the court interpreter. *Interpreting* 3/1, 21–45.
- Mikkelsen, Holly. 1999. *The Court Interpreter as Guarantor of Defendant Rights*. Originally presented at the First European Congress on Court Interpreting and Legal Translation, Graz, Austria, 1998, published by FIT, 1999.
- Mikkelsen, Holly. 2000. *Introduction to Court Interpreting*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Morel, Alenka. 2015. *Kritična analiza diskurza pri tolmačenju za skupnost v Sloveniji*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Prunč, Erih. 2005. Translationsethik V: Sandrini, Peter (ed.). *Translation und Gesellschaft. Festschrift für Annemarie Schmid zum 75. Geburtstag*. Frankfurt am Main/Wien: Lang, 165–187.
- Roy, Cynthia. 2000. *Interpreting as a Discourse Process*. New York & Oxford: OUP.

Spletni viri

- Direktiva 2010/64/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 20. oktobra 2010 o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih Dostop 28. 2. 2025. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0064>
- EULITA. Dostop 28. 2. 2025. <http://www.eulita.eu/constitution>
- Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Dostop 28. 2. 2025. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_slv
- Listina EU o temeljnih pravicah. Dostop 28. 2. 2025. <https://www.varuh-rs.si/pravni-temelji-cp/evropska-unija/listina-evropske-unije-o-temeljnih-pravicah/>
- Pravilnik o sodnih tolmačih (Uradnolist RS, št. 84/18, 148/21 in 18/24). Dostop 28. 2. 2025. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV13490>, <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV10034>
- Priporočila Oddelka za tolmačenje pri Višjem sodišču Obergericht Zürich. Dostop 19.05.2025. <https://www.gerichte-zh.ch/organisation/obergericht/sprachdienstleistungswesen/arbeiten-als-dolmetscherin.html>, https://www.gerichtezh.ch/fileadmin/user_upload/Dokumente/obergericht/Dolmetscherwesen/Leitfaden_f%C3%BCr_DolmetscherInnen__Stand_25.3.35_.pdf
- VADEMECUM – Guidelines for a more effective communication with legal interpreters and translators. Dostop 28. 2. 2025. <https://eulita.eu/wp/vademecum/>
- Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (Uradni list RS, št. 22/18, 3/22 – ZDeb in 102/24). Dostop 28. 2. 2025. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO7726>

Povzetek

Sodni tolmači omogočajo in zagotavljajo medsebojno sporazumevanje sodnih organov in pripadnikov različnih jezikovnih skupin v sodnih, upravnih in drugih javnih postopkih. Kakovost njihovega dela je neposredno jamstvo za večje varstvo pravic tujejezičnih strank v postopku pred pravosodnimi organi. Sodni tolmači s svojim delom učinkovito prispevajo k varovanju človekovih pravic in uresničevanju načela pravičnosti v sodnih postopkih. Čim uspešnejše in učinkovitejše je njihovo sodelovanje s pravosodnimi organi, tem večja je stopnja zagotavljanja pravičnosti za osebe, ki ne razumejo jezika postopka. Za uspešno in kakovostno delo potrebujejo naslednje kompetence:

1. strokovnojezikovno, tj. visoko stopnjo kompetence v maternem (izhodiščnem) in v tujem (ciljnem) (strokovnem) jeziku,
2. primerjalnopravno, tj. ustrezno mero poznavanja prava in pravne terminologije,
3. komunikacijsko-translacijsko, tj. obvladovanje pravil komunikacije med sodnim tolmačem in preostalimi deležniki v institucionalnem okolju ter poznavanje tehnik tolmačenja,
4. kulturno-sociološko, tj. sposobnost upoštevanja in obvladovanja kulturno pogojenih razlik, specifik, običajev, norm in konvencij ter sociološko pogojenih jezikovnih različic, stopnje izobrazbe, registra in elementov neverbalne komunikacije ter
5. etično, tj. dolžnost spoštovanja določenih standardov prakse, vključno s pravilnostjo in zvestobo prevoda, zaupnostjo in nepristranskostjo.

V tem članku utemeljujem, zakaj bi bilo treba kompetenčni profil sodnega tolmača nujno nadgraditi z ustreznimi sodelovalnimi zmožnostmi, obenem pa zagotoviti tudi učinkovito medsebojno informiranje ter usklajeno izobraževanje in ozaveščanje obeh ciljnih skupin. Tak kompetenčni profil sodnega tolmača v največji možni meri izpolnjuje zahteve uporabnikov storitev sodnih tolmačev in upošteva zahteve glede njihove usposobljenosti, kot to predpisujejo relevantna zakonodaja ter smernice različnih nacionalnih in mednarodnih strokovnih združenj.

Ključne besede: sodno tolmačenje, pravosodni organi, kompetence, sodelovanje, priporočila.

Abstract

Effective cooperation between court interpreters and judicial authorities

Court interpreters enable and ensure mutual communication between judicial bodies and members of various language groups in judicial, administrative and other public proceedings. The quality of their work is a direct guarantee of the greater protection of the rights of multilingual parties in proceedings before judicial authorities. Through their work, court interpreters effectively contribute to the protection of human rights and the implementation of the principle of justice in court proceedings. The more successful and effective their cooperation with a court interpreter, the greater the level of justice provided for people who do not understand the language of the proceedings. If a court interpreter is to be successful and carry out high-quality work, then the following competencies are necessary:

1. linguistic competence, or a high level of competence in the mother tongue (source) and in the foreign (target) language;
2. comparative law-based competence, or an adequate degree in knowledge of law and legal terminology;

3. communication-translational competence, or mastering the rules of communication between the court interpreter and other stakeholders in the institutional environment, with translational competence also including interpreting techniques;
4. cultural-sociological competence, or the ability to consider and manage culturally conditioned differences, specifics, customs, norms, and conventions, as well as sociologically conditioned language variants, level of education, register and elements of non-verbal communication;
5. ethical competence, or the obligation to respect certain standards of practice, including correctness and fidelity of the translation, confidentiality, and impartiality.

In this article, I argue why it would be necessary to upgrade the competency profile of a court interpreter with the appropriate co-operational competence, and at the same time ensure effective mutual information and coordinated education and awareness of both target groups. Such a competency profile of a court interpreter meets the requirements of the users of the services of court interpreters to the greatest extent possible and takes into account the requirements regarding their qualifications, as prescribed by relevant legislation and the guidelines of various national and international professional associations.

Keywords: court interpreting, judicial authorities, competencies, cooperation, recommendations.

O avtorici

Dr. Lea Burjan je diplomirala leta 1999 na Filozofski fakulteti v Ljubljani, na Oddelku za germanske jezike in književnost, ter doktorirala na isti fakulteti, na Oddelku za prevajalstvo, leta 2020. V svoji doktorski disertaciji je na podlagi empirične raziskave oblikovala teoretična izhodišča in priporočila za učinkovitejše sodelovanje pravosodnih organov in sodnih tolmačev v RS. Leta 2005 je bila imenovana za sodno tolmačko za nemški jezik. Od istega leta deluje kot samostojna podjetnica, prevajalka, sodna tolmačka in konferenčna tolmačka z akreditacijo SCIC. Od leta 2015 kot lektorica za področje tolmačenje – nemški jezik vodi vaje iz tolmačenja na Oddelku za prevajalstvo FF UL. Od leta 2022 je predsednica Društva prevajalcev in tolmačev Slovenije.

Elektronski naslov: burjan.lea@gmail.com

Strategije in načini tolmačenja znakovnega jezika v izobraževalnem sistemu gluhih in naglušnih

Marjetka Kulovec

1 Uvod

V današnjem času čedalje več gluhih in tudi nekateri naglušni z različnimi ozadji¹ uporabljajo storitve tolmačenja v rednem izobraževanju in v šoli za gluhe. Slovenska zakonodaja² sicer zagotavlja uporabnikom znakovnega jezika (v nadaljevanju: ZJ) pravico do tolmača ZJ v osnovnem in srednjem izobraževanju, vendar se v praksi dogaja, da mnogi uporabniki ZJ ne dostopajo do informacij v enaki meri kot njihovi slišišči vrstniki.

1 Izraz »z različnimi ozadji« pri uporabnikih ZJ se nanaša na jezikovne kompetence, komunikacijske spretnosti, jezikovno-kulturno identiteto, register jezika in podobno.

2 3. točka 36. člena Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami določa, da se vpiše uporaba tolmača v izobraževanju v individualizirani program posameznega gluhega/naglušnega otroka.

Gluhi/naglušni učenci in dijaki (v nadaljevanju: uporabniki ZJ) z različnimi ozadji se izobražujejo v kombiniranih razredih rednih šol in v šoli za gluhe/naglušne³ (v nadaljevanju: obe obliki šolanja), kjer uporabljajo storitve tolmačenja v ZJ. Namen tega v obeh oblikah šolanja naj bi bil omogočanje sporazumevanja in produktivnega sodelovanja med uporabniki ZJ ter učiteljem pri pouku. V tem smislu naj bi uporabniki ZJ enakovredno usvojili učno snov skupaj s sliščimi vrstniki na način, da bi povečevali svoj nivo znanja slovenščine kot drugega jezika in s tem izboljšali funkcionalno pismenost. Tovrstno tolmačenje naj bi spodbujalo tudi razvoj jezikovno-kulturne identitete in s tem metalingvistične zavesti pri uporabnikih ZJ. Tako bi le-ti dojemali slovenski znakovni jezik (v nadaljevanju: SZJ) in slovenski jezik kot dva ločena jezikovna sistema v učnem procesu.

Pri nas najdemo malo poglobljenih študij o SZJ v povezavi s tolmačenjem v ZJ z različnih perspektiv, kot sta sociološko-lingvistična in jezikoslovna; primerjava SZJ z govorno/pisno slovenščino oziroma opis SZJ z morfološko-fonološke perspektive (Kulovec 2018: 1). Dodati velja prvi aplikativni projekt, SIGNOR, tj. reprezentativni korpus slovenskega znakovnega jezika, ki je raziskal in opisal SZJ na podlagi avtentično niza-jočih se kretanj v besedilih iz različnih slovenskih regij za nadaljnje jezikoslovne študije na leksikalni, skladenjski in drugih ravneh SZJ (prav tam). V drugem desetletju 21. stoletja zasledimo sodobnejše prispevke o SZJ, ki so objavljeni v monografijah in zbornikih (Bauman in Žele 2023, Kerman De Luisa in Žele 2023, Klemenčič in Kern 2022, Kulovec 2021 in 2023, Pavlič 2023 idr.).

Prispevek izhaja iz enega dela avtoričine doktorske raziskave, v katerem smo želeli izslediti dejansko uporabo najpogostejših tolmaških strategij v povezavi s spremljevalnimi dejavniki, ki bi lahko vplivali na razumevanje/percepcijo gluhih/naglušnih uporabnikov SZJ in na odločitve tolmača znakovnega jezika v učnem procesu.

Glede dejavnikov, ki vplivajo na stopnjo razumevanja/percepcije in posledično na razvoj metalingvistične zavesti pri uporabnikih ZJ, smo želeli preveriti tri izhodiščne hipoteze:

1. Gluhi otroci gluhih staršev bolje razumejo tolmačenje iz slovenskega jezika v SZJ v primerjavi s svojimi gluhiimi vrstniki sliščih staršev. Obstoječe študije kažejo, da gluhi otroci s sliščimi starši vstopajo v šolo s skromnimi jezikovnimi kompetenca-mi v primerjavi z gluhiimi otroki gluhih staršev. Raziskovalci menijo, da so jezikovne kompetence gluhih otrok relevantni dejavniki, ki lahko vplivajo na uspešnost tolmačenja.
2. Vloga tolmača v razredu lahko vpliva na razumevanje vsebine snovi uporabnikov ZJ v učnem procesu. Vprašanje je, kdaj se vlogi tolmača in učitelja med seboj

3 V kombiniranem razredu šole za gluhe so prisotni tudi slišči učenci in dijaki s posebnimi potrebami.

prekrivata oz. ločujeta, ali se strogo ločujeta in kakšno odgovornost nosi tolmač pri sprejetju odločitev.⁴

3. Kdaj in kako se tolmač odloči za strategije in načine tolmačenja, s katerimi zagotovi poln dostop do informacij?

2 Kratek opis gluhoti in naglušnosti⁵ ter skupnosti in kulture gluhih

Po podatkih Svetovne zveze gluhih (WFD)⁶ na svetu živi 75 milijonov gluhih, v Sloveniji okrog 1500, od teh je približno 1000 uporabnikov SZJ,⁷ pri čemer ni podatkov o dejanskem številu naglušnih uporabnikov ZJ.

Za potrebe vzgoje in izobraževanja gluhih oz. naglušnih otrok in mladostnikov je strokovna skupina oblikovala kriterije za opredelitev vrste ter stopnje izgube sluha na slušno-govornem področju, izmerljive v decibelih (dB⁸) in frekvencah med 500 in 4000 hertzi (Hz⁹).¹⁰ Gluhi otrok ima najtežjo izgubo sluha, pri kateri ojačitev zvoka ne koristi. Povprečna izguba sluha je 91 dB in več. Glede na gluhoti se razlikujejo otroci z najtežjo (91–110 dB) in otroci s popolno izgubo sluha (nad 110 dB). Naglušni otrok ima povprečno izgubo sluha manj kot 91 dB, zato ima resne težave pri poslušanju govora in pri govorni komunikaciji. Naglušnost pomeni zoženje slušnega polja in otežuje sporazumevanje s pomočjo govora. Glede na naglušnost se razlikujejo otroci z izgubo sluha: lažjo (26–40 dB), zmerno (41–60 dB) in težko (61–90 dB). Gluhi in naglušni imajo težave na področju razumevanja in rabe jezika, gradnje besedišča in s tem povezanih jezikovnih funkcij ter sprejemanjem informacij iz okolja. Gluha oseba si besedišče gradi po »umetni poti« – prek odčitavanja z ustnic

4 Vloga tolmača SZJ v izobraževalnem procesu je podrobneje opisana v doktorski disertaciji (Kulovec 2018).

5 »Funkcionalno gluha« oseba je po medicinskih kriterijih naglušna, ki deluje kot gluha ter se sporazumeva po vizualni in kinestetični poti s pomočjo slušnega pripomočka, enoročne abecede, odčitavanja z ustnic (odgledovanje) in naravnih kretanj ter slovenskega znakovnega jezika (Kulovec 2018: 9–10).

6 World Federation of the Deaf.

7 <https://zveza-gns.si/o-nas#gluhota> (dostop 14. 3. 2025).

8 Merska enota jakosti zvoka.

9 Merska enota, ki meri frekvence na slušnem območju.

10 Definicija o gluhoti in naglušnosti ter opisi problematike – gl. spletno stran Zavoda RS za šolstvo: Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami (veljavnost od 17. 7. 2015). <https://www.zrss.si/pdf/Kriteriji-motenj-otrok-s-posebnimi-potrebami.pdf> (dostop 15. 3. 2025).

sogovornika, pisane besede in kretnje, naglušni pa tudi s pomočjo sluha. Posledica teh dejstev je skromnejši jezikovni in besedni zaklad, ki ga ne smemo primerjati z besediščem sliščih vrstnikov. Največja odstopanja od sliščih vrstnikov se kažejo v primerih, ko mora mladostnik izraziti svojo domišljijo, recimo pri pisanju esejev¹¹ (Levec 2020 po Kulovec 2021: 126).

V preteklosti je večina gluhih posameznikov živela v slabih življenjskih razmerah in je bila brez vsakršnih pravic za zagotovitev dostojnega življenja, ker jim ni uspelo zagotoviti si zadostne izobrazbe v svojem prvem jeziku, tj. znakovnem jeziku, s katero bi se lahko uveljavljali in zadovoljevali osnovne življenjske potrebe v redni družbi sliščih. Obenem niso bili deležni niti tolmača za znakovni jezik, ki bi jim omogočil uspešno komunikacijo s sliščimi osebami. Šele po zaključku šolanja prvih generacij gluhih v večjih mestih (Redžepović 1995: 47) so se gluhi odrasli začeli srečevati in združevati, tako da so pozneje ustanovili skupnost gluhih kot kulturno-jezikovno skupino uporabnikov znakovnega jezika, v kateri gluhi oz. naglušni uporabniki komunicirajo v svojem jeziku kot prvem, naravnem jeziku, v katerem lahko izmenjujejo in prenašajo ponotranjene oblike, kot so izkušnje, tradicije, norme vedenja, vrednote, prepričanja in stališča, pogosto tudi prek endogamije¹² na naslednje generacije (Kulovec 2018: 10). Skupnost se je v daljšem obdobju sicer dobro razvila, toda proti koncu 19. stoletja je prišlo do velikega preobrata, zaradi česar je utrpela daljnosežne posledice. Člani skupnosti gluhih so na mednarodnem kongresu učiteljev gluhih v Milanu leta 1880 doživeli hud udarec ob soglasnem sprejetju sklepa o prepovedi rabe znakovnega jezika v izobraževanju gluhih. Kljub sprejetemu sklepu so ZJ uporabljali še naprej, vendar zgolj v vsakdanjem življenju, kulturi in umetnosti, in to marginalizirano. Kmalu po prepovedi rabe ZJ v šolah za gluhe so uvideli, da večina popolnoma gluhih otrok ne bo nikoli mogla usvojiti govornega jezika samo po oralni metodi. Z namenom združiti moči za zaščito pravice gluhih do znakovnega jezika v izobraževanju so po svetu začeli ustanavljati nacionalne zveze gluhih (Podboršek in Krajnc 2006: 16) ter si tako zagotovili enakovredno in suvereno vključitev v večinsko družbo. Podobno se je dogajalo tudi v slovenski skupnosti gluhih.

3 Znakovni jezik

Raba znakovnega jezika se je pričela ne le v skupnosti gluhih, temveč tudi med nekaterimi meniškimi redovi, npr. benediktinci (Skomorochov in al-Badawiyya 2007: VI,

11 [/https://portal.mss.edus.si/msswww/programi2018/programi/media/pdf/smernice/Navodila_za_prilagojeno_izvajanje_programa_SS.pdf](https://portal.mss.edus.si/msswww/programi2018/programi/media/pdf/smernice/Navodila_za_prilagojeno_izvajanje_programa_SS.pdf) (dostop 15. 3. 2025).

12 Poroka med sebi enakimi v etnični skupini – v našem primeru gre za poroko med člani skupnosti gluhih.

VIII), med ameriški Indijanci z različnimi govornimi jeziki (Kuhar 1993 po Kulovec 2023b: 143),¹³ med ljudmi s težavami pri govorjenju in povsod, kjer ni mogoča oziroma je prepovedana govorna komunikacija (npr. posamezniki v pogovoru s kretnjami v kočljivih situacijah, recimo vojska, policija in podobno). Znakovni jezik so uporabljali tudi kot sporazumevalno sredstvo pri alternativni ali dopolnilni komunikaciji v govornem jeziku (Kulovec 2023b: 143). Če pogledamo v zgodovino razvoja in rabe ZJ v izobraževanju gluhih, zasledimo nekaj posameznikov, ki so učili gluhe brati in pisati s pomočjo ročne abecede in tudi znakovnega jezika. Nekje v 17. stoletju se je verjetno oblikovalo prvo formalno poučevanje gluhih oseb v Evropi. Španski duhovnik Juan Pablo Bonet (1620) je učil je gluhe otroke brati in pisati s pomočjo črkovanja z ročno abecedo. Na ta način so gluhi otroci zapisovali črke, jih nato pokazali¹⁴ in izgovarjali, nazadnje pa še brali (Jakopič 1998 po Kulovec 2023a: 329). Dve desetletji pozneje je angleški zdravnik dr. John Bulwer zapisal, da je roka naravno obdarjena in sposobna, da izraža občutja, misli, zaznave, v drugi knjigi pa je opisal izražanje z gibi rok, t. i. gestikulacijo. Njegova teza je bila, da je človek sposoben za komuniciranje z rokami brez artikulacije,¹⁵ kar predstavlja pomemben mejnik v zgodovini razvoja in rabe znakovnega jezika in potrjuje, da je znakovni jezik naravni jezik gluhih (Podboršek idr. 1990 po Kulovec 2023a: 329).

V poznih sedemdesetih letih 18. stoletja je francoski duhovnik Charles-Michel de l'Épée ustanovil šolo za gluhe v Parizu. Bil je prvi učitelj gluhih učencev, ki je razvil sistem metodičnih znakov za poučevanje branja in pisanja. Obstoječe kretneje, ki jih je pridobil od svojih učencev, je dopolnjeval z novimi in jih je kombiniral z Bonetovo ročno abecedo. Po tem sistemu so se gluhi naposled naučili pisati in brati, in to v francoskem knjižnem jeziku s poudarkom na razumevanju. l'Épée je namreč menil, da je »kretalni govor« materni jezik gluhih in je napisal tri knjige o poučevanju gluhih ter izdal prvi slovar kretenj (Podboršek in Krajnc 2006, Jakopič 1998, prav tam). Njegov znakovni jezik se je bliskovito širil po Evropi in tudi ZDA, kamor je učitelj gluhih Thomas Hopkins Gallaudet pripeljal gluhega študenta Laurenta Clerca iz l'Épéejeve šole. Z njim je Gallaudet razvil ameriški znakovni jezik (ASL – *American Sign Language*), ki izvira iz starega l'Épéejevega francoskega znakovnega jezika, enega izmed najboljše proučevanih znakovnih jezikov na svetu. Ti dogodki so širom po svetu sprožili ustanavljanje šol za gluhe, v katerih so zagotovili standardizacijo kretenj in znakovnih jezikov, pri čemer so se ustvarile razmere za evolucijo znakovnih jezikov (Pfiffer 2016 po Kulovec 2023a: 331).

13 Ameriški staroselci so govorili različne jezike, zato so ustvarili skupen znakovni jezik, da so se lahko sporazumevali.

14 Ročna abeceda predstavlja posamezne črke, ki se oblikujejo z različnimi oblikami in položaji prstov.

15 Izgovorjava, oblikovanje glasov z govornimi organi.

4 Slovenski znakovni jezik (SZJ), slovenščina v kret-nji (SLK) in prstna abeceda

Gluhi in naglušni vsakodnevno izražamo svoje misli, občutenja, potrebe, želje, svoja stališča, prepričanja in vrednote z ZJ, ki odraža sporočanje vrednosti informacij, namenjenih ljudem v okolju, v katerem živimo. To, kar so za govorni jezik besede, so kot vizualno-prostorska razsežnost za znakovni jezik znaki, ki jih oblikujemo z različnimi položaji prstov in dlani, obrazno mimiko, držo telesa ter položajem glave kot nosilci pomena (Pavlič 2016: 28). Z rabo znakovnega jezika si gradimo jezikovno-kulturno identiteto v skupnosti gluhih znotraj večinske, slišne družbene skupnosti.

Jezikoslovec Matic Pavlič (2016: 28–30) opredeljuje znakovne jezike kot enakopravne človeške jezike, ki se oblikujejo po naravni poti v skupnostih gluhih. Opozoril je na razširjene mite glede ZJ v javnosti, češ da je v primerjavi z govornimi jeziki poenostavljen, neizoblikovan, nepopoln, manjvreden jezik. Univerzalni znakovni jezik sicer ne obstaja, temveč skupnost gluhih razvija svoj znakovni jezik v državi, v kateri živi. Dodal je še dve dejstvi, in sicer, da je jezik kot nosilec neke narodne identitete več kot le sredstvo sporazumevanja in to, da bi se univerzalni jezik hitro začel cepiti na narečja. Torej so narečja prisotna tudi v znakovnih jezikih, tako kot pri govornih jezikih. SZJ kot vsak jezik temelji na vseh jezikovnih prvinah (Pavlič 2016 po Kulovec 2023b: 134). Uporabljajo ga odrasli gluhi, slišni otroci gluhih staršev in gluhi otroci. Znotraj skupnosti gluhih se nenehno razvija in spreminja, tako kot vsak govorni jezik (Podboršek in Krajnc 2006). SZJ je živ jezik, nastajajo nove kretnje ali pa se dopolnjujejo obstoječe ter se, enako kot pri govornem jeziku, spreminjajo in pojavljajo nove besede (prav tam).

Poleg pravega znakovnega jezika so se v izobraževanju gluhih razvili še različni znakovni sistemi, povezani z govornim jezikom, oziroma se uporabljajo kombinacije kretenj in govornega jezika. Ta sistem so uporabljali slišni učitelji, starši in drugi, ki so se sporazumevali z gluhi. Na Slovenskem obstajata dva znakovna sistema, in sicer slovenščina v kretnjah (znakovno podprti slovenski jezik, ang. *Sign Supported Speech* ali *Signing Exact Slovene*; Gradišnik 2014 po Kulovec in Vintar 2016: 119) ter dobesedno prevajanje iz slovenščine. Slovenščina v kretnjah (v nadaljevanju SLK) je kombinacija prvin SZJ in govorne slovenščine, ki se kreta v besednem redu slovenščine brez označevanja končnic. Lahko se uporablja hkrati z govorno slovenščino in še s prstno abecedo za črkovanje posameznih besed. SLK zelo razširjeno uporabljajo tolmači slovenskega znakovnega jezika, predvsem v javnih situacijah (mediji, različne prireditve in podobno). Dobesednega prevajanja gluhi ne uporabljajo oziroma ga uporabljajo zelo redko (Podboršek in Krajnc 2006: 13–14).

Prstna ali ročna abeceda (*fingerspelling*) predstavlja oblikovanje in premikanje prstov v različne položaje, ki jih gluhi sprejemajo po vizualni poti, kar pomeni, da z različno

držo prstov lahko oblikujemo posamezne črke abecede govornega jezika (Podboršek in Krajnc 2006: 24). Slovenska enoročna abeceda obsega 25 različnih položajev prstov, kolikor ima slovenščina črk. V SZJ se uporablja prstna abeceda za črkovanje imen oseb, krajev in držav ter za besede, ki v kretnji ne obstajajo oziroma jih ne poznamo. Pri učenju slovenskega jezika prstna abeceda izraža končnice pri sklanjanju in spreganju, besedotvorna in oblikotvorna obrazila ter druge slovnične posebnosti slovenščine (Podboršek in Krajnc 2006: 28).

5 Tolmačenje za potrebe izobraževanja in jezikovna pravica gluhih oseb

Mednarodna dokumenta Konvencija o pravicah invalidov in Salamanška izjava definirata pravico uporabnikov ZJ do znakovnega jezika v povezavi s tolmačenjem pri vključevanju v samostojno in neodvisno življenje. Po Konvenciji so države pogodbenice dolžne zagotoviti gluhim pravico do izobraževanja brez diskriminacije in na podlagi enakih možnosti vključevanja v izobraževalni sistem na vseh ravneh (Kulovec 2023b: 135). Salamanška izjava poudarja kot prvo sredstvo komunikacije znakovni jezik, upošteva individualne razlike in življenjske okoliščine gluhih otrok, na podlagi katerih se določi oblika šolanja gluhih. Ta pravica je pomembna za slehernega uporabnika ZJ, predvsem na vzgojno-izobraževalnem področju, kajti njeno neupoštevanje predstavlja hudo kratenje pravic oziroma diskriminacijo in posledično prihaja do nedostopnosti njim relevantnih informacij (prav tam).

Namen tolmačenja na izobraževalnem področju je omogočiti uporabnikom SZJ na različnih stopnjah izobraževanja, da bi v svojem prvem oziroma maternem jeziku dostopali do informacij v enaki meri kot slišči. Cilj tolmačenja v šolskem okolju je zagotoviti sporazumevanje in produktivno sodelovanje med sliščim učiteljem in uporabniki SZJ v učnem procesu. Na ta način naj bi slednji enakovredno usvojili učno snov v primerjavi s sliščimi vrstniki ter povečevali znanje in s tem izboljšali funkcionalno pismenost. Obenem naj bi razvili jezikovne kompetence in kulturne identitete v skupnosti gluhih. Tako naj bi dojemali slovenski znakovni jezik in slovenski jezik kot dva samostojna jezikovna sistema (Kulovec 2023b: 136).

Pravico do tolmača v slovenskem vzgojno-izobraževalnem sistemu urejata Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP) s podzakonskim aktom Pravilnikom o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami ter Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (ZUSZJ), ki priznava vsem uporabnikom pravico do tolmača v vseh vzgojno-izobraževalnih programih. Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami pa določa število ur tolmačenja

glede na potrebe gluhega/naglušnega učenca in dijaka v okviru individualiziranega programa, ki ga pripravi strokovna skupina, učitelj oziroma vzgojitelj za komunikacijo v slovenskem znakovnem jeziku ali tolmač slovenskega znakovnega jezika (Kulovec 2023b: 148).

6 Pregled sorodnih raziskav strategij in načinov tolmačenja

Raziskovalci po svetu so proučevali rabo strategij in načinov tolmačenja na osnovni in srednji ter univerzitetni ravni izobraževanja. Izsledki njihovih raziskav določajo osnovne smernice za študijo in metodološke rešitve, s katerimi želimo razjasniti dejavnike, ki vplivajo na proces tolmačenja v izobraževalnem kontekstu.

Jemina Napier (2004) je prva raziskala jezikovne strategije tolmačenja iz angleščine v avstralski znakovni jezik (AUSLAN)¹⁶ na akademski ravni (Kulovec in Vintar 2016: 128). Ugotovila je, da izpustitev dela izvirnega besedila pri tolmačenju pravzaprav ni napaka, temveč je del odločitve tolmača, da prenaša pravilen pomen. Zasnovala je taksonomijo petih zavestnih in nezavednih vrst izpustitev, ki jih je podrobno opisala, in sicer:

- zavestni strateški izpust (*conscious strategic omissions*), ko se tolmač odloči, da bo namenoma izpustil določene informacije in s tem povečal učinkovitost tolmačenja;
- zavestni namerni izpust (*conscious intentional omissions*), do katerega pride, kadar tolmač ni dobro razumel določene leksikalne enote oziroma jo je razumel, a ni našel ustreznice;
- zavestni nenamerni izpust (*conscious unintentional omissions*), kadar se tolmač zaveda izpusta, vendar ga ni namerno izbral; do tega pride predvsem pri zelo hitrem govorcu, ko tolmaču ne uspe pretolmačiti vseh informacij;
- zavestni receptivni izpust (*conscious receptive omissions*), kadar pride do izgube dela pomena zaradi slabe slušne recepcije;
- nezavedni izpust (*unconscious omissions*), kadar je del sporočila izpuščen, vendar se tolmač tega ne zaveda niti se ne spominja, da bi slišal izpuščeno besedo ali besedno zvezo (Kulovec 2018: 110).

Avtorici Jemina Napier in Roz Barker (2004) sta proučevali načine tolmačenja ZJ in preference uporabnikov, ki so vplivali na razumevanje uporabnikov ZJ z različnimi ozadji. Napier je ugotovila, da tolmači med avstralskim znakovnim jezikom in angleškim jezikom ves čas »preklaplajo« (*Code-switching*) med dobresednim in »prostim/svobodnim« tolmačenjem vsebine. Tisti tolmači, ki uporabljajo prosti pristop, po

16 *Australian Sign Language.*

potrebi preidejo na dobesedni pristop kot jezikovno strategijo za dostop do terminologije glede na stopnjo zgoščenosti izvirnega besedila (Kulovec 2018: 76).

Lorraine Leeson (2005, Kulovec in Vintar 2016: 128–129) je opredelila štiri glavne strategije tolmačenja, in sicer: strateški izpusti (*strategic omissions*), strateške razširitve (*strategic additions*) oz. eksplicitacije kulturno specifičnih izrazov, strateške substitucije (*strategic substitutions*), ki vključujejo zamenjavo specifične informacije z bolj splošnim izrazom in tudi druge prilagoditve, ki jih je tolmač primoran izvesti zaradi časovne omejitve, ter parafraze (*paraphrasing*), ki pomenijo opisni prevod; do tega še največkrat pride v primerih, ko ciljni jezik nima neposredne ustreznice in je pomen treba prenesti s parafrazo.

Uporaba teh metod v izobraževalnem procesu prispeva k boljšemu vključevanju gluhih in naglušnih učencev ter izboljšanju njihovega učenja in sodelovanja. Ključno je, da učitelji in tolmači prepoznajo te strategije ter jih dosledno uporabljajo, da bi zagotovili dostopnost pouka in povečali učne dosežke teh učencev (Kulovec 2018: 83).

Avtorice so izsledile, da tolmači uporabljajo določene strategije, odvisno od tega, koliko so seznanjeni z diskurzom sogovornika in s stopnjo zgoščenosti besedila, da bi zadostili potrebam uporabnikov ZJ. Na izbiro strategije vplivajo socialno-kulturni pristop udeležencev (register jezika, kultura, vrednote in norme), metalingvistična zavest in kompetence tolmača ter kontekst z različnimi sociolingvističnimi značilnostmi in diskurzom akterjev v dani situaciji. Uporaba strategij v povezavi z vlogo in odgovornostjo tolmača je odvisna od potreb in pričakovanj gluhih/naglušnih uporabnikov ter njihovih staršev, pa tudi od morebitnih drugih dejavnikov, ki lahko bistveno vplivajo na odločitev tolmača v učni situaciji.

7 Opis gradiva in metoda raziskave

Da bi raziskali strategije tolmačenja SZJ in njihov vpliv na razumevanje učne snovi gluhih/naglušnih učencev in dijakov, smo začeli s pilotno raziskavo pri gluhih/naglušnih dijakih v šoli za gluhe (Kulovec in Vintar 2016), ki je pokazala, da razumevanja/percepcije učne snovi zaradi medsebojne prepletenosti številnih dejavnikov ni bilo mogoče analizirati niti kvantitativno niti ne objektivno. V tem smislu smo zato razširili raziskavo na obe obliki šolanja,¹⁷ z njo smo namreč želeli izslediti relevantne strategije in načine tolmačenja, ki vplivajo na stopnjo razumevanja ter percepcije gluhih/naglušnih učencev in dijakov v izobraževalnem kontekstu. V nadaljevanju prikazujemo metodo in nekaj izsledkov te raziskave.

¹⁷ Šolanje v kombiniranih razredih rednih šol in šolanje v šoli za gluhe/naglušne.

a. Vzorec

Izbrali smo vzorec dveh skupin učencev in dijakov, skupaj 18 gluhih/naglušnih učencev in dijakov. Eno skupino predstavlja sedem učencev iz druge in tretje triade osnovne šole ter sedem dijakov v poklicno-strokovnem srednjem programu v šoli za gluhe in naglušne. Preostali trije učenci in en dijak so se izobraževali po programu s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo v redni šoli. Obe skupini sta heterogeni glede na komunikacijske in jezikovne sposobnosti, stopnjo izgube sluha ter (ne)rabo različnih oblik slušnih pripomočkov.

Prva skupina gluhih/naglušnih (učencev in dijakov, ki obiskujejo šolo za gluhe in naglušne) se je naučila SZJ predvsem v neformalni komunikaciji s svojimi vrstniki oziroma od starejših otrok in mladostnikov na predšolsko-osnovnošolski ravni izobraževanja, z izjemo enega učenca iz družine z gluhih starši. Njihov starostni razpon je med 13 in 23 leti.

V drugi skupini so trije učenci in en dijak z redne šole. Učenci izhajajo iz družin z gluhih starši iz različnih slovenskih krajev in so uporabniki SZJ že od zgodnjega otroštva, dijak pa je iz družine s slišječimi starši ter se je učil SZJ šele v vrtcu za gluhe; njihova starost se giblje med 9 in 18 leti.

Drugi vzorec zajema šest tolmačev SZJ s certifikatom o nacionalni poklicni kvalifikaciji, ki ga je izdal Državni izpitni center v okviru Združenja tolmačev za slovenski znakovni jezik. Štirje tolmači so usvojili SZJ kot materni jezik v družini z gluhih starši ter so se naučili govorjeni jezik ob prvem stiku s slišječimi vrstniki in odraslimi v svojem okolju. Dva izhajata iz družine s slišječimi starši in sta se naučila slovenskega znakovnega jezika na tečajih in v konverzacijah / individualnih pogovorih z gluhih posamezniki znotraj skupnosti gluhih.

V tretjem vzorcu je sedem učiteljev, in sicer trije učitelji s šole za gluhe in štirje z redne šole.

b. Gradivo

Na podlagi izsledkov pilotne raziskave smo delno spremenili in preoblikovali gradivo po pristopu mešanih metod (poizvedbe, intervjuji in vprašalniki). Za raziskavo strategij in načinov tolmačenja smo zbrali šest 45-minutnih primerov tolmačenja v učni situaciji. Posamezni tolmači, od T1 do T3, so pretolmačili celotno učno snov iz dveh predmetov (slovenščina in biologija) v šoli za gluhe. Tolmači od T4 do T6 pa so tolmačili pri treh predmetih (slovenščina, zgodovina in strokovni predmet) v redni šoli. Njihovo tolmačenje skupaj z zvočnim zapisom učiteljevega govora smo zabeležili na video posnetek, v katerem je bil zvočni zapis transkribiran s podnapisi za potrebe analize.

Oblikovali smo vprašalnike za intervjuje z vpletenimi v tolmaški situaciji, da bi preverjali razumevanje vsebine učne snovi pri uporabnikih SZJ, vidike tolmačenja ter vlogo tolmača v razredu za gluhe/naglušne učence in dijake.

8 Rezultati kvalitativne analize strategij tolmačenja v izobraževalnem procesu

Temeljno raziskovalno vprašanje je, kako in kdaj tolmači uporabljajo eno ali več strategij oziroma načinov tolmačenja ter kaj so razlogi zanje v povezavi z odzivi nanje s strani vseh vpletenih v obeh oblikah šolanja. V tej pilotni raziskavi smo izsledili nekaj konkretnih primerov strategij, ki jih je uporabljal tolmač v dani situaciji, kar lahko relevantno vpliva na razumevanje učne snovi pri gluhih in naglušnih v učnem procesu. Pri analizi strategij tolmačenja smo uporabili modele strategij dveh avtoric, Napier (2004) in Leeson (2005), iz sorodnih študij, in sicer strateške izpuste, strateške razširitve (eksplicitacije), strateške substitucije in parafraze, s katerimi smo skušali identificirati najpogostejše strategije tolmačenja, ki vplivajo na razumevanje gluhih/naglušnih otrok in mladostnikov v učnem procesu. V našem primeru smo oblikovali kategorizacijo naslednjih strategij za analizo: izpusti, substitucija, eksplicitacija, eksplicitacija s ponovitvami, eksplicitacija in parafraziranje, parafraziranje, povzemanje ter eksplicitacija z razlago (Kulovec 2018: 90).

Pretolmačeno besedilo vsakega od tolmačev smo najprej transkribirali, nato pa ga vzporedno primerjali z izvirnim govorjenim besedilom. Tabela 1 zajema šest tolmačev, označenih od T1 do T6, ter vse zgoraj naštetje strategije tolmačenja, in sicer izpust, substitucijo, eksplicitacijo (razširitev) oz. eksplicitacijo v kombinaciji s parafraziranjem, ponovitvami in razlago, parafraze ter povzemanje.

Tabela 1: Število izpustov, substitucij, eksplicitacij oz. eksplicitacij v kombinaciji s parafraziranjem, ponovitvami in razlago, parafraz ter povzemanj

Tolmač	T1	T2	T3	T3	T4	T5	T5	T6
Učna enota / Strategije	Plašč (slovenščina)		Opis predmeta (slovenščina)	Mikroskopi-ranje (biologija)	Pra-šičkov koncert (slovenščina)	Kraljes-tvo bononov (slovenščina)	Sadni izdelki (strokovni predmet)	Kultur-na de-diščina (zgodo-vina)
Izpusti	260	360	109	72	202	208	24 na določenih mestih besedila	121
Substitucija	29	79	35	24	18	22	17	19

Eksplicitacija	51	114	33	88	98	263	86	203
Eksplicitacija s ponovitvami	/	/	21	28	15	12	1	17
Eksplicitacija + parafraziranje	/	/	2	2	11	9	1	8
Parafraziranje	13	21	3	7	37	36	16	41
Povzemanje	/	/	/	/	/	/	29 na določenih mestih besedila	/
Eksplicitacija z razlago	/	/	/	/	/	/	/	3

Pri tolmačih T1 in T2 iz pilotne raziskave¹⁸ smo opazili precejšnje število izpustov v primerjavi s tolmačem T3, pri tolmačih v redni šoli pa zasledimo podobno število izpustov, z eno izjemo. Domnevamo, da na število izpustov vpliva velika zgoščenost besedila z zahtevnimi izrazi, ne glede na obliko šolanja, saj so ti izrazi na določenih mestih besedila pogosto težko razložljivi.

Pri tolmačih od T3 do T6 smo opazili raznoliko število eksplicitacij, ki se občasno pojavljajo v kombinaciji s parafraziranjem oz. ponovitvami ter razlago (primer tolmač T4: besedilo Prašičkov koncert v prvi triadi devetletke – mladenič → mlad fant; izvrsten klarinetist – izgovori besedo *klarinetist*, pri tem oponaša klarinetista pri igranju klarineta s priprtimi očmi ...).

Tolmač T5 je v redni srednji šoli večinoma povzemal stavke na določenih mestih besedila, ker je bila učna snov prezahtevna za gluhega dijaka s skromnimi jezikovnimi kompetencami. Ta dijak je med učno uro pogosto prepisoval s prezentacije, tolmač ga je opazoval in med drugim tudi popravljaj napačno zapisane besede s črkovanjem ali pokazal s kretnjo. Ugotovili smo še eksplicitacijo z razlago pri tolmaču T6, s katero je domnevno želel razjasniti neznani izraz na določenem mestu v stavku.

Sledi nekaj podrobnejših primerov rabe strategij tolmačenja v obeh oblikah šolanja.

a. Uporaba strategij tolmačenja v šoli za gluhe in naglušne

T3 – Učna tema: Mikroskopiranje; tretja triada osnovne šole

¹⁸ Kulovec in Vintar 2016.

Tabela 2: Eksplicitacija s ponovitvami

Izvirni odsek	Pretolmačeni odsek	Strategija
In zakaj?	ZAKAJ KAKO+ TO PREMIKATI OBJEKTIV (izg. zakaj, kako) KATERI TO (objektiv) PREMIKATI+ (izg. kateri) <i>vprašujoče gleda</i> KATERI+ OBJEKTIV (izg. kateri)	<i>izpust + eksplicitacija + mimika z gibanjem telesa</i>

V stavku je tolmač poleg vprašalnice ZAKAJ ponovil isto vprašanje KAKO+TO PREMIKATI+, dodal kretnje OBJEKTIV, KATERI in TO, nato je zopet uporabil isto kretnjo PREMIKATI+, pri čemer je vprašujoče gledal učence, na koncu pa še ponovil kretnji, in sicer KATERI+ in OBJEKTIV (tabela 2).

b. Uporaba strategij tolmačenja v redni šoli

T4 – Učna tema: Prašičkov koncert; prva triada osnovne šole

Tabela 3: Parafraza + eksplicitacija

Izvirni odsek	Pretolmačeni odsek	Strategija
Sinček prašiček se je razvil v mladeniča, hčerka v mladenko.	SIN PRAŠIČ ŽE RASTI MLAD FANT (izg. sin prašič raste, mlad fant) / HČERKA MLAD PUNCA (izg. hčerka, mlada punca)	<i>parafraza + eksplicitacija</i>

V stavku (tabela 3) opazimo parafraziranje z eksplicitacijo, in sicer del stavka *se je razvil v mladeniča* je parafraziral z razširitvijo v ŽE RASTE MLAD FANT oziroma *v mladenko* v MLADA PUNCA.

V celotnem procesu tolmačenja smo opazili, da tolmač T4 pri črkovanju uporablja različne oblike črk (enkrat enoročno, drugič dvoročno črkovanje) – večkrat črkuje eno samo besedo tako, da enkrat uporablja črke enoročne abecede, drugič pa črko dvoročne¹⁹ na določenih mestih besedila, npr.: POZAVNA, TROMBON ... (debelo označene črke na določenih mestih ene besede pomenijo dvoročno abecedo). Opazili smo tudi, da spreminja telesni položaj pri tolmačenju dialoga med dvema osebam v zgodbi (ko eden govori, se postavi na njegovo stran, ko pa drugi govori, gre na njegovo) in uporablja še klasifikatorje.²⁰

19 Gl. video posnetek Spletne TV na <https://spletnatv.si/pravljice/zabavno-ucenje-kretenj-abeceda> (dostop 16. 3. 2025).

20 Klasifikator je oblika roke, ki posnema vizualno podobo kakega predmeta ali dejanja, npr. lonec, pokrov (Pavlič 2019: 77).

T5 – Učna enota: Sadni izdelki; nižji program srednje šole

Tabela 4: Povzemanje in parafraza

Izvirni odsek	Pretolmačeni odsek	Strategija
Pektin dobimo tako, da iz olupkov jabolk ali iz spodnje lupine tistih, kot si ti rekel, pomaranč, grejpfrotov	izgovori in črkuje PEKTIN / NAJTI JABOLKO OLUPEK (izg. najde jabolčni olupki) / ALI POMARANČA OLUPEK ORANŽEN (izg. ali pomaranča olupki oranžno)	<i>povzemanje + eksplicitacija + parafraza + izpust</i>

Tolmač je najprej črkoval besedo PEKTIN in pretolmačil s časovnim zamikom dolgo izreko o pektinu s povzemanjem, in sicer je gluhemu dijaku pojasnjeval postopek pridobitve te snovi predvsem z mimiko ter kretnjami (tabela 4).

T6 – Učna enota: Kulturna dediščina; druga triada osnovne šole

Tabela 5: Eksplicitacija in razlaga

Izvirni odsek	Pretolmačeni odsek	Strategija
Kaj pa potem na teh brunah?	<i>namršči obrvi</i> POMENI TA BESEDA / TO JE HLOD DREVO SEKATI (izg. kot drevo) <i>Dvigne roko in z drugo dlanjo, obrnjeno navzdol, »poseka« spodaj, nato še zgoraj, na široko razpre roke, črkuje in izgovori</i> BRUNO TO POMENI (izg. to pomeni) <i>kima</i>	<i>izpust + eksplicitacija + razlaga + klasifikator + mimika</i>

Ta stavek (tabela 5) nazorno kaže na eksplicitacijo z razlago in klasifikator, ki ju je tolmač za boljše razumevanje vsebine učne snovi gluhega učenca uporabil pri razjasnitvi neznanih izrazov na določenih mestih stavka oziroma besedila. Nekatere izjave je pretolmačil s časovnim zamikom, ker je gluhi učenec v času učiteljevega govora oz. pogovora s součenci pogosto prepisoval s prezentacije.

8 Razprava in interpretacija rezultatov

Vzorec uporabnikov SZJ je majhen in zelo nehomogen, a smo želeli izslediti, kdaj in kako tolmači uporabljajo najpogostejše strategije pri tolmačenju uporabnikom SZJ z različnimi ozadji v obeh oblikah šolanja, kajti te lahko relevantno vplivajo na njihovo razumevanje/percepcijo pretolmačenega besedila v učnem procesu. Opazili smo, da se večina uporabnikov s skromnimi jezikovnimi kompetencami ne zaveda pomena rabe storitev tolmača, zaradi česar slabše razumejo učno snov. Tolmači se jim zato trudijo prilagoditi z razpoložljivimi strategijami in načini po dogovoru z učiteljem. Rezultati

kažejo na dejavnike, ki vplivajo na odločitev tolmača za SLK, kot so: učiteljeva želja, jezikovna pravica gluhega otroka, učenje slovnice govorjenega jezika in izrazi, ki se jih je treba naučiti in si jih zapomniti. Večina tolmačev sicer uporablja oba načina tolmačenja (SLK in SZJ) pri različnih učnih predmetih, odvisno od stopnje jezikovnih kompetenc in potrebe uporabnikov ZJ. SLK se uporablja predvsem pri učnih vsebinah, ki morajo biti pretolmačene podrobno in natančno, v tem primeru je to pogosto pri slovenščini (npr. pri sklanjatvi, spregatvi, kjer se spreminjajo končnice), SZJ pa za pojasnjevanje in razlaganje ter tudi za vse neformalne vsebine, kot so obvestila o dogodkih in druge zadeve (Kulovec 2018: 186).

V zadnji triadi osnovne šole za gluhe se je tolmač po dogovoru z učitelji lahko odločil za določene strategije na podlagi prilagojene/prilagoditve učne snovi. Večinoma uporablja skoraj vse strategije kot tolmači v redni šoli glede na stopnjo zahtevnosti/zgoščenosti določene učne enote in potrebe gluhih/naglušnih učencev. V redni šoli tolmači uporabljajo raznolike strategije pri tolmačenju delov v enem samem stavku oziroma besedilu, in sicer na določenih mestih stavka oz. besedila izpuščajo, na drugih pa eksplicirajo kot poudarek ali ponovitev oziroma substituirajo dele v istem stavku oz. besedilu, domnevno zaradi časovne stiske, lahko pa tudi iz kakšnega drugega razloga. Nekateri tolmači parafrazirajo učiteljev govor na določenih mestih besedila kot del stavka oziroma cel stavek, in sicer iz dveh razlogov. Prvi je, da niso mogli najti ustreznice, ki bi omogočila, da bi gluhi/naglušni učenec lahko dojel pomen enega ali drugega dela, drugi pa je razjasnitev nekega dela na določenem mestu v besedilu. Dva tolmača sta uporabljala dramatizacijo pri pripovedovanju zgodbe v prvi in drugi triadi osnovne šole, kjer smo izsledili večjo rabo klasifikatorjev, s katerimi sta tolmača nazorno opisovala določeni dogodek ali situacijo. Večina tolmačev uporablja enoročno abecedo, opazili pa smo uporabo mešane ročne abecede, s katero je tolmač črkoval mlajšemu učencu predvsem iz drugega kulturno-jezikovnega razloga. Na redni srednji šoli je tolmač pri tolmačenju gluhemu dijaku s skromnimi jezikovnimi kompetencami uporabil le dve strategiji, da je prilagodil učno snov v celoti, in sicer povzemanje in razlago vsebine po dogovoru s tamkajšnjim učiteljem, zato da bi dijak uspešno zaključil šolanje (Kulovec 2018: 186–187).

9 Sklep in nadaljnje delo

V prispevku smo se omejili na analizo strategij in načinov tolmačenja pri pouku, ki se pogosto med seboj prekrivajo v povezavi z drugimi, spremljevalnimi dejavniki. Pilotna raziskava je pokazala, da razumevanja/percepcije učne snovi gluhih in naglušnih dijakov prek tolmačenja v učnem procesu ne moremo obdelati ne kvantitativno niti ne objektivno, zato smo razširili raziskavo na tolmaške strategije v povezavi s stališči o

vidikih tolmačenja v znakovni jezik vseh akterjev²¹ (Kulovec 2021: 123–145) v izobraževalnem kontekstu. Preverjali smo izhodiščno hipotezo glede pogosto uporabljenih tolmaških strategij in načinov tolmačenja v ZJ v učnem procesu, ki naj bi odločilno vplivali na razumevanje gluhih in naglušnih uporabnikov SZJ.

Rezultati kažejo na številne dejavnike, ki relevantno vplivajo na razumevanje/percepcijo pretolmačene vsebine učne snovi pri uporabnikih SZJ z različnimi ozadji (register jezika, jezikovne kompetence, jezikovno-kulturna identiteta, komunikacijske veščine, vrednote ipd.). Pri analizi najpogostejših strategij tolmačenja izsledimo precejšnje število izpustov pri tolmačih na srednješolski ravni v obeh oblikah šolanja, v redni osnovni šoli pa večje število izpustov in eksplicitacij v primerjavi s šolo za gluhe. Poleg izpustov in eksplicitacij smo identificirali še druge uporabljene strategije v manjšem številu, in sicer substitucije, eksplicitacije v kombinaciji s ponovitvami, parafraziranjem in razlago ter parafraziranje in povzemanje. Kar se tiče rabe prstne abecede, smo zasledili pri nekaterih tolmačih mešano ročno črkovanje (eno- oziroma dvoročna prstna abeceda) v obeh oblikah šolanja.

Tolmač v šoli za gluhe se glede rabe strategij pri tolmačenju, kot so prilagoditev besedila, večkrat poenostavitev ali skrajšava, zamenjava kakšnega izraza z ustreznjšim, raba dogovorjene kretnje v povezavi s snovjo, recimo kretnja za samostalnik, glagol in podobno, posvetuje z učiteljem v razredu. V redni šoli tolmač uporablja dva načina tolmačenja, in sicer SLK in SZJ, ter različne strategije po svoji presoji oziroma po posvetu z učiteljem glede na potrebe uporabnika SZJ.

Pri analizi smo izsledili skupno in ključno točko vseh tolmačev v tolmaškem procesu v obeh oblikah šolanja, in sicer se ves čas soočajo z izrazi, pojmi ali besednimi zvezami oz. zgoščenim besedilom, ki jih ni mogoče jasno in dovršeno pretolmačiti, zato morajo sprejeti odločitev glede načina tolmačenja oziroma izbire ustreznih strategij v učnem procesu, da bi zadostili potrebam in pričakovanjem uporabnikov ZJ z različnimi jezikovnimi in kulturnimi kompetencami. Kar se tiče tolmačenja v SLK, to določajo učiteljeva želja, jezikovna pravica uporabnika ZJ in učenje slovnice govornega jezika. SZJ se uporablja predvsem za tolmačenje vsebine besedila v smislu pojasnjevanja oz. interpretacije. V tem primeru smo opazili, da so tolmači večkrat »preklapljali« (*Code-switching*) med dobesednim, v našem primeru SLK, in »prostim/svobodnim« tolmačenjem, tj. SZJ. Nazadnje smo identificirali še najpogostejše uporabljene strategije, ki so jih tolmači sami oblikovali na podlagi lastnih izkušenj s tolmačenjem gluhim/naglušnim posameznikom z različnimi jezikovnimi in kulturnimi kompetencami v obeh oblikah šolanja. Naša ugotovitev glede načinov in najpogostejših strategij tolmačenja v izobraževalnem procesu delno potrjuje izhodiščno hipotezo, in sicer da so vprašanja glede

21 Učenci, dijaki, tolmači in učitelji v obeh oblikah šolanja.

učinkovitosti in uspešnosti tolmačenja še vedno odprta. Tolmači so uporabljali načine in strategije tolmačenja, s katerimi so po svojem mnenju zadostili potrebam uporabnikov ZJ (Kulovec 2018: 198–199). Tolmači se namreč počutijo odgovorne za zvišanje jezikovnih kompetenc pri uporabnikih ZJ v obeh oblikah šolanja, da bi zagotovili čim boljše razumevanje/percepcijo pretolmačenega besedila glede na pričakovanja in želje oz. potrebe akterjev v tolmaški situaciji (prav tam).

Kar se tiče izobraževanja tolmačev SZJ pri nas, ima kandidat dve možnosti za pridobitev certifikata oz. nacionalne poklicne kvalifikacije tolmač/tolmačica slovenskega znakovnega jezika, s čimer postane uradni tolmač SZJ. Prva možnost je, da izpolni vstopne pogoje in ima dokazilo o strokovni usposobljenosti, druga pa, da se usposablja za tolmača SZJ po dvoletnem programu izobraževanja v okviru Združenja tolmačev SZJ Slovenije.²² Ko izpolni vse zahtevane predpogoje, pristopi k izpitu pred tričlansko komisijo za preverjanje in potrjevanje za pridobitev poklicne kvalifikacije. S pridobljeno poklicno kvalifikacijo za tolmača SZJ naposled lahko ponuja storitve gluhih in naglušnim osebam v javnem in zasebnem sektorju (Kulovec 2018: 200). Naša raziskava kaže, da so tolmači s certifikatom poleg svoje formalne izobrazbe, kompetenc in lastnih izkušenj s tolmačenjem bolj ali manj opremljeni s pedagoškim znanjem. Tolmači si kljub neugodnim razmeram v šolskem okolju naberejo ogromno dragocenih izkušenj in kompetenc za nadaljnje delo.

V našem primeru želimo nadaljevati raziskave, ki bi osvetlile natančnejši in poglobljen vpogled v dejanske tolmaške situacije na različnih stopnjah izobraževanja ter omogočile izboljšave pri izobraževanju tolmačev in učiteljev za znakovni jezik v Sloveniji. Nadalje bi bilo treba podrobneje proučiti še druge dejavnike, ki vplivajo na dožemanje učne snovi prek tolmačenja v SZJ, obenem pa v celoten izobraževalni proces gluhih in naglušnih vnesti ustrezno zavest o (med)jezikovni kompetenci, saj ta pri dvojezični populaciji nedvomno vpliva na uspešnost učenja.

Viri in literatura

- Bauman, Jasna, in Žele, Andreja. 2023. S čim se lahko meri razvoj slovenskega znakovnega jezika?. V: Jožef Beg, Jožica, Hočevar, Mia, in Kočnik, Neža (ur.). *Naslavljanje raznolikosti v jeziku in književnosti. Slovenski slavistični kongres, Maribor, 28.–30. september 2023. Zbornik Slavističnega društva Slovenije*, 33. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 231–240.
- Jakopič, Bogo, in Redžepovič, Aljoša (ur.). 2006. *75 let organiziranega delovanja odraslih gluhih in naglušnih na Slovenskem*. Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije.
- Jakopič, Bogo. 1998. *Oris zgodovine vzgoje in izobraževanja gluhih v svetu*. Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije.

22 <https://www.tolmaci.si/program-usposabljanja/> (dostop 17. 3. 2025).

- Kerman De Luisa, Ana Elizabeta, in Žele, Andreja. 2023. Slovenščina iz besede v kretajo. Primer rabe slovenskega znakovnega jezika v šoli. *Revija za Elementarno izobraževanje*, 16 (Spec.Iss).71–94. <https://doi.org/10.18690/rei.16.Spec.Iss.2986>
- Klemenčič, Simona, in Kern, Boris. 2022. Povezljivost Slovarja slovenskega znakovnega jezika in Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija*, 70(4), 655–664.
- Kuhar, Dušan. 1993. *Pogovori s starši gluhih in naglušnih otrok*. Ljubljana: PZI-DAN, p. o.
- Kulovec, Marjetka. 2023a. Slovenski znakovni jezik skozi čas. *Šolska kronika* 32, *Revija za zgodovino šolstva in vzgoje*. 328–340.
- Kulovec, Marjetka. 2023b. Slovenski znakovni jezik. V: Jožef Beg, Jožica, Mia Hočevar in Kočnik Neža (ur.), *Naslavljanje raznolikosti v jeziku in književnosti*. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 33, Maribor. 143–152.
- Kulovec, Marjetka. 2021. Stališča o tolmačenju v slovenski znakovni jezik v izobraževanju gluhih in naglušnih. V: Bitenc, Maja, Stabej, Marko, in Žejn, Andrejka (ur.), *Sociolingvistično iskanje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Univerza v Ljubljani. 123–145.
- Kulovec, Marjetka. 2019. Slovenski znakovni jezik je jezik. V: Matjaž Juhart (ur.), *Znakovni jezik za vse*. (Zbornik posveta Državnega sveta in Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije.) Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije. 30–39.
- Kulovec, Marjetka. 2018. *Analiza strategij tolmačenja znakovnega jezika v Sloveniji in njihovega vpliva na razumevanje*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerza v Ljubljani.
- Kulovec, Marjetka, in Vintar, Špela. 2016. Percepcija in razumevanje tolmačenja v slovenski znakovni jezik pri gluhih in naglušnih dijakih. *Jezik in slovstvo* 61/2. 117–137.
- Leeson, Lorraine. 2005. Making the effort in simultaneous interpreting: Some considerations for signed language interpreters. V: Janzen, Terry (ur.), *Topics in Signed Language Interpreting: Theory and practice*. Edmonton, Canada: J. Benjamins. 51–68.
- Levec, Alenka. 2020. Gluhi in naglušni dijaki. Področna komisija za poklicno in strokovno izobraževanje otrok s posebnimi potrebami. V: *Navodila za izvajanje izobraževalnih programov poklicnega in strokovnega izobraževanja s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo*. 13–16. https://portal.mss.edus.si/msswww/programi2018/programi/media/pdf/smernice/Navodila_za_prilagojeno_izvajanje_programa_SS.pdf (dostop 15. 3. 2025).
- Napier, Jemina. 2011. "It's not what they say but the way they say it." A content analysis of interpreter and consumer perceptions of signed language interpreting in Australia. *International Journal of the Sociology of Language* 207. 59–87.
- Napier, Jemina. 2004. Interpreting omissions: A new perspective. *Interpreting* 6/2. 117–142.
- Napier, Jemina, in Barker, Roz. 2004. Accessing university education: Perceptions, preferences and expectations for interpreting by deaf students. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 9/2. 228–238.
- Pavlič, Matic. 2023. Dvomodalna dvojezičnost kot prednost gluhih uporabnikov polževih vsadkov. *Šolska kronika, letnik* 32 = 56, št. 3. 363–375.
- Pavlič, Matic. 2019. *Priročna video slovnica slovenskega znakovnega jezika*. Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije in ZRC SAZU.
- Pavlič, Matic. 2016. *Kako otrok z okvaro sluha usvoji jezik?* Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije.
- Pfifer, Ajda. 2016. *Zgodnji dostop do znakovnega jezika in jezikovna kompetentnost gluhih otrok*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

- Podboršek, Ljubica, in Krajnc, Katja. 2006. *Naučimo se slovenski znakovni jezik 1*. Ljubljana: Zavod za gluhe in naglušne.
- Podboršek, Ljubica, idr. 1990. Uvajanje znakovnega jezika v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje slušno prizadetih v Sloveniji. V: Neva Ribnikar Kastelic (ur.), *Knjižnica Deklica s školjko*. Ljubljana: Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih. 12–22.
- Redžepovič, Aljoša, in Matjaž Juhart (ur.). 2011. *80 let organiziranega delovanja odraslih gluhih in naglušnih na Slovenskem*. Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije.
- Redžepovič, Aljoša. 1995. *Odrasli gluhi in naglušni v Sloveniji*. Ljubljana: PZI-DAN, p. o.
- Rogič Ožek, Simona, idr. 2019. *Koncept umestitve slovenskega znakovnega jezika v slovenski šolski prostor. Elaborat*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- <https://www.zrss.si/pdf/slovenski-znakovni-jezik.pdf>
- Salamańska izjava. 1994. *Svetovna konferenca UNESCO o izobraževanju ljudi s posebnimi potrebami*. Španija: Salamanca.
- Skomorochov, Dmitri, in Anakhet al-Badawiyya. 2007. *Monastic Sign Language: Benedictine Communication in 11th Century England*. Canterbury: House Blackfeather. VI. in VIII.
- Vovk - Ornik, Natalija (ur.). 2015. *Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. <http://www.zrss.si/pdf/Kriteriji-motenj-otrok-s-posebnimi-potrebami.pdf>
- Žele, Andreja, in Bauman, Jasna (ur.). 2023. *Multimedijski praktični slovar slovenskega znakovnega jezika*. Elektronska izd. Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije, Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik.

Spletni viri

- Konvencija o pravicah invalidov. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/Zakonodaja-ki-ni-na-PI-SRS/Kulturna-raznolikost/1c24133420/Konvencija-o-pravicah-invalidov.pdf>
- Navodila za izvajanje izobraževalnih programov poklicnega in strokovnega izobraževanja s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo. https://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2018/programi/media/pdf/smernice/Navodila_za_prilagojeno_izvajanje_programa_SS.pdf
- O nas. Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije (ZDGNS). <https://zveza-gns.si/o-nas>
- Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV11835>
- Pravilnik o izbrazbi učiteljev in drugih strokovnih delavcev v izobraževalnem programu osnovne šole. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV14591>
- Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje izobraževalnih programov in vzgojnega programa na področju srednjega šolstva. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV10249>
- Pravilnik za opravljanje dejavnosti predšolske vzgoje. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV12026>
- Pravljice. <https://spletnatv.si/pravljice/zabavno-ucenje-kretenj-abeceda>
- Zakonouporabislovenskegaznakovnegajezika(ZUSZJ). <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO1713>
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1). <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO5896>
- Zavod Združenja tolmačev SZJ Slovenije. <https://www.tolmaci.si/>

Povzetek

V prispevku predstavljamo analizo strategij tolmačenja znakovnega jezika v povezavi z odločitvami tolmača slovenskega znakovnega jezika ter njihovega vpliva na stopnjo razumevanja/percepcije učne snovi pri gluhih/naglušnih učencih in dijakih v učnem procesu na osnovni ter srednješolski ravni v obeh oblikah šolanja. Za analizo najpogostejše uporabljenih strategij in načinov tolmačenja v znakovni jezik ter njihovega vpliva na stopnjo razumevanja učne snovi smo izhajali iz raziskave, ki je pokazala številne spremljevalne vplivajoče dejavnike, kot so skromne jezikovne kompetence mnogih šolajočih se gluhih in naglušnih, neustreznost kompetenc in usposobljenosti tolmača za delo v razredu, slabo poznavanje oz. nepoznavanje jezikovno-kulturnih značilnosti akterjev v tolmaški situaciji, nedostopnost kompetentnih jezikovnih modelov in druge vizualne (ne)dostopnosti. Tudi pri nas smo zasledili tovrstne dejavnike, vendar je iz izsledkov študije razvidno, da si vsak tolmač prizadeva za čim boljši uspeh gluhih in naglušnih pri izobraževanju kljub težkim delovnim razmeram v učilnici.

Ključne besede: gluhi/naglušni učenci in dijaki, slovenski znakovni jezik, tolmačenje v slovenski znakovni jezik, tolmaške strategije in načini

Abstract

Strategies and ways of interpreting sign language and their impact on understanding in the educational systems for the deaf and hard of hearing

In this paper, we present an analysis of the strategy of interpreting sign language in connection with the decisions of the interpreter of Slovenian sign language, and their impact on the level of understanding/perception of the learning material by deaf/hard of hearing students and pupils in the learning process at primary and secondary school levels in both forms of education. To analyse the most frequently used strategies and methods of interpreting into sign language and their impact on the level of understanding of the learning material, we based our analysis on research that showed numerous accompanying influencing factors, such as the modest language competences of many deaf and hard of hearing students, the inadequacy of the interpreter's competences and training for work in the classroom, poor or (lack of) knowledge of the linguistic and cultural characteristics of the actors in the interpreting situation, the unavailability of competent language models and other forms of visual (in)accessibility. We have also observed such factors in our country, but the results of the study show that every interpreter strives for the best possible outcomes for deaf and hard of hearing students in education, despite the difficult working conditions in the classroom.

Keywords: deaf/hard of hearing students, Slovenian sign language, interpreting into Slovenian sign language, interpreting strategies and methods

O avtorici

Dr. Marjetka Kulovec je zaključila študij na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani, smer Defektologija za osebe z motnjami sluha. Zaposlena je na Zavodu za gluhe in naglušne kot srednješolska učiteljica slovenskega znakovnega jezika. Strokovno se ukvarja s poučevanjem znakovnega jezika in njegovim ohranjanjem ter jezikovno-kulturno identiteto v skupnosti gluhih. Med letoma 2011 in 2014 je sodelovala v prvem aplikativnem projektu Korpus slovenskega znakovnega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Elektronski naslov: marjetka.kulovec@guest.arnes.si

II

Tolmačenje v policijskih, kazenskih, civilnih, družinskih in upravnih postopkih ter specifična tolmačenja za otroke in mladostnike

Pravica uporabe svojega jezika v civilnih sodnih postopkih

Tanja Dolar Božič

1 Uvod

Stranke v sodnih postopkih morajo biti po svoji moči in orožjih izenačene. Njihovo glavno orožje pred sodiščem je jezik. Ustavno načelo enakosti pred zakonom (14. člen Ustave RS) v najširšem smislu določa, da so v Sloveniji »vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki«.

Da bi stranke v sodnih postopkih lahko učinkovito uresničevale svoje pravice, argumentirale svoje zahteve, prerekale navedbe nasprotne stranke ali se zagovarjale, morajo imeti možnost, da svoje misli in stališča na ustrezen in razumljiv način izrazijo. Sredstvo, s katerim stranke v sodnih postopkih izrazijo svoje misli, in njihovo glavno orožje pa je jezik, zato mora biti vsakomur, ki sodeluje v sodnem postopku, zagotovljeno, da razume jezik sodišča in da se lahko tudi sam izrazi tako, da ga sodišče in vsi sodelujoči v postopku razumejo.

Vsa slovenska sodišča poslujejo v slovenskem jeziku. Na območjih, kjer živita avtohtoni italijanska in madžarska narodna skupnost, pa sodišča poslujejo tudi v italijanskem oziroma madžarskem jeziku, če stranka, ki živi na tem območju, uporablja italijanski oziroma madžarski jezik (5. člen Zakona o sodiščih, ZS).

Kadar v sodnem postopku nastopa stranka, ki ne obvlada uradnega jezika sodišča, sodišču v sodnem postopku pri razumevanju takšne stranke pomagajo sodni tolmači. Slednji so pomočniki sodišča in posredujejo med osebo, ki ne obvladuje uradnega jezika sodišča, in sodiščem. Sodni tolmač je tako posrednik med dvema jezikoma in stranki postopka zagotavlja enakost orožij skozi izenačenost jezika, v katerem stranka uveljavlja svoje pravice, postavlja zahteve, izpodbija navedbe druge stranke, se zagovarja, z uradnim jezikom sodišča.

Stranka v sodnem postopku lahko običajno uporablja vsakdanji pogovorni jezik, njen pooblaščenec, državni tožilec, državni odvetnik in sodnik pa uporabljajo pravni jezik, torej pravno terminologijo, ki se bistveno razlikuje od pogovornega jezika. Sodni tolmač mora zato za kakovostno izvajanje svojih nalog za sodišče obvladovati dvoje znanj; v sodnih postopkih je namreč razpet med dvema področjema, med jezikom in pravom. Ker v sodnih postopkih tolmači pravni jezik, ki vsebuje številne terminološke izraze, ne zadostuje le njegovo odlično znanje slovenskega in tujega jezika, četudi gre za naravnega govorca, ampak potrebuje še dodatno znanje prava in pravne terminologije v obeh jezikih. Sodni tolmač torej ni zgolj prevajalec jezika ter za vsebinsko kakovostno in natančno prevajanje oziroma tolmačenje v sodnih postopkih in postopkih pred drugimi državnimi organi, kjer stranke uveljavljajo svoje pravice in pravna upravičenja, nujno potrebuje vsaj osnovno znanje prava v dveh jezikih. Prav po tem dodatnem znanju se sodno tolmačenje razlikuje od prevajanja splošnih ali znanstvenih besedil in književnega prevajanja. Od sodnih tolmačev se namreč zahteva določena stopnja specializacije, zato morajo biti prevajalci pravnih besedil oziroma tolmači govorjenih besedil za področje pravnega prevajanja in tolmačenja ustrezno usposobljeni ter morajo v zadostni meri poznati strokovno terminologijo s področja prava v slovenskem in v tujem jeziku, v ali iz katerega prevajajo oziroma tolmačijo. Zaradi dodatnega znanja, ki ga mora osvojiti in vseživljenjsko nadgrajevati vsak sodno zapriseženi tolmač, se ta razlikuje od drugih tolmačev in prevajalcev.

2 Zgodovina

Potreba po jezikovnem posredniku se je prvič pokazala v kazenskih postopkih, kjer je bilo treba osebi, ki je bila obtožena kaznivega dejanja, zagotoviti minimalne pravice v postopku. Gre za uresničevanje načela »*fair trial*«, to je pravice do poštenega sojenja,

ki obsega vrsto procesnih pravic, s katerimi naj se zagotavljajo minimalne garancije pravne države v kazenskem postopku. Ena teh minimalnih procesnih garancij v sodnem postopku je jezikovna razumljivost postopka za osebo, ki je obtožena kaznivega dejanja. Že nürnberški procesi¹ so postavili prva merila sodobnega poklica tolmača, ki se je sčasoma oblikoval v pravnega prevajalca, pravnika lingvista in sodnega tolmača.

Generalna skupščina Združenih narodov je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja sprejela resolucijo št. 2200 – Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah,² ki v 3. odstavku 14. člena določa, da morajo biti vsakomur, ki je obtožen kaznivega dejanja, ob popolni enakopravnosti zajamčene minimalne pravice, med katerimi je tudi pravica, da ga takoj seznani z bistvom in vzroki obtožbe, ki ga bremenijo, v jeziku, ki ga razume, in da ima pravico do brezplačne pomoči tolmača, če ne razume ali ne govori jezika, ki se uporablja pred sodiščem. Tudi Evropska konvencija o človekovih pravicah³ v 5. členu določa, da je treba vsakogar takoj ob odvzemu prostosti poučiti v jeziku, ki ga ta razume, o vzrokih za odvzem prostosti in česa ga dolžijo. Prav tako je takšni osebi v 6. členu v okviru pravice do poštenega sojenja zagotovljena pravica do brezplačne pomoči tolmača, če ne razume ali ne govori jezika, ki se uporablja pred sodiščem.

Evropska unija je pravico do poštenega sojenja, v delu, ki se nanaša na minimalno pravico do uporabe svojega jezika, razvijala dalje v svoji Direktivi 2010/64/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 20. oktobra 2010 o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih, ki podrobneje določa pravila glede pravice do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih ter postopkih za izvrševanje evropskega naloga za prijetje. Navedeno direktivo so morale vse države članice EU prenesti v svoje nacionalne zakone.

Republika Slovenija v svoji Ustavi iz leta 1991 vsakomur pred zakonom zagotavlja enake pravice, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino. V 19. členu pa je takšna pravica še izrecno zajamčena v kazenskih postopkih, ko Ustava določa, da mora biti vsakdo, ki mu je odvzeta prostost, v materinem jeziku ali v jeziku, ki ga razume, takoj obveščen o razlogih za odvzem prostosti. Slovenska ustava v 62. členu o pravici do uporabe svojega jezika in pisave določa, da

1 <https://www.ljubljana.si/sl/moja-ljubljana/kultura-v-ljubljani/razstave-v-razstavnih-prostorih-mol/aktualne-razstave/page-19/>, Dokumentarna razstava Mednarodnega združenja konferenčnih tolmačev: En proces – štirje jeziki, Kdo so bili pionirji simultane tolmačenja na nürnberških procesih, Zgodovinski atrij Mestne hiše, 11.–23. septembra 2018.

2 Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, ki ga je sprejela Generalna skupščina Združenih narodov 16. decembra 1966 z resolucijo št. 2200 A (XXI) in je začel veljati 23. marca 1976.

3 Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, podpisana v Rimu 4. novembra 1950.

ima vsakdo pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določi zakon.

Pravica do poštenega sojenja in s tem povezana pravica do uporabe svojega jezika je prenesena tudi v slovensko zakonodajo. Tako Zakon o kazenskem postopku že v 4. členu določa, da mora biti oseba, ki ji je vzeta prostost, takoj v maternem jeziku ali jeziku, ki ga razume, obveščena o razlogih za odvzem prostosti. Navedeni zakon v 6. členu določa, da teče kazenski postopek v slovenskem jeziku, razen izjem, ki veljata za območja, kjer živita italijanska in madžarska narodna skupnost. Zakon o kazenskem postopku vsebuje tudi druge določbe, ki se nanašajo na jezik vlog in vabil, ustno prevajanje jezika udeležencev postopka, pravico in odpoved pravici do prevajanja, sodelovanje sodnega tolmača, stroške prevajanja in brezplačnost te storitve za obdolženca, overjene prevode itd.

Na prvi pogled se zdi, da se pravica do uporabe svojega jezika nanaša le na kazenske postopke, vendar to ne drži. Pravica do uporabe svojega jezika velja tudi za civilno področje, zato tudi Zakon o pravdnem postopku vsebuje določbe o pravici do uporabe svojega jezika. V 6. členu navedeni zakon določa, da pravdni postopek teče v jeziku, ki je pri sodišču v uradni rabi. Stranke in drugi udeleženci v postopku pa imajo pravico, da uporabljajo svoj jezik v skladu z zakonom. Zakon o pravdnem postopku relevantne določbe v zvezi z uporabo svojega jezika v sodnem postopku navaja tudi v šestem poglavju, o jeziku v postopku, kjer določa, da smejo stranke in drugi udeleženci v postopku na narokih in ob drugih ustnih procesnih dejanjih pred sodiščem uporabljati svoj jezik. Če postopek ne teče v jeziku stranke oziroma v jeziku drugih udeležencev v postopku, se jim na njihov predlog ali če sodišče ugotovi, da ne razumejo slovenskega jezika, zagotovi ustno prevajanje tistega, kar se navaja na naroku, v njihov jezik ter ustno prevajanje listin, ki se uporabljajo na naroku za dokazovanje. Stranke in drugi udeleženci morajo biti poučeni o tem, da imajo pravico spremljati ustni postopek pred sodiščem v svojem jeziku po tolmaču. Pravici do prevajanja se lahko odpovedo, če izjavijo, da znajo jezik, v katerem teče postopek. Vabila, odločbe in druga sodna pisanja se pošiljajo strankam in drugim udeležencem v postopku v jeziku, ki je v uradni rabi pri sodišču. Stranke in drugi udeleženci v postopku vlagajo sodišču tožbe, pritožbe in druge vloge v slovenskem jeziku ali v jeziku narodne skupnosti, ki je pri sodišču v uradni rabi. Če vloži stranka vlogo v jeziku, ki pri sodišču ni v uradni rabi, ravna sodišče po določbah tega zakona, ki veljajo za nerazumljive vloge. Zakon o pravdnem postopku pa tudi v poglavju o pravni pomoči vsebuje določbe, ki se nanašajo na pravico do uporabe svojega jezika.

Tudi v upravnih postopkih je vsakemu udeležencu postopka zagotovljena pravica do uporabe svojega jezika. Zakon o splošnem upravnem postopku takšno pravico

zagotavlja v številnih določbah. Zakonodajalec pa je tudi v Zakon o notariatu vnesel določbe, ki se nanašajo na formalno obliko pisnih prevodov, ki morajo biti overjeni, in način overitve sodnih prevodov.

Tako lahko ugotovimo, da je v Republiki Sloveniji osebam, ki jezika postopka ne razumejo, prav v vseh postopkih pred sodnimi in drugimi državnimi organi zagotovljena ustavna pravica do uporabe svojega jezika in posledičnega sodelovanja sodnih tolmačev v postopku.

3 Vloga sodnega tolmača z vidika pravnika

Kot že uvodoma omenjeno, je sodni tolmač sodnikov pomočnik v sodnem postopku, saj mu omogoča razumeti, kar je povedano ali napisano v tujem jeziku, prav tako mu omogoča posredovanje misli v tujem jeziku ter s tem nemoteno izmenjavo informacij in tekočo komunikacijo med sodiščem in stranko, ki uradnega jezika sodišča ne obvlada. Za pravnika v sodnem postopku, torej sodnika, odvetnika, državnega tožilca ali državnega odvetnika, je bistvenega pomena, da sodni tolmač v sodni dvorani prenese pomen in vsebino povedanega v slovenski oziroma tuji jezik. Pri tem so stavčna struktura, slog in podobno drugotnega pomena. V prvi vrsti sta pomembni terminološka korektnost in vsebinska točnost. Vsekakor sodni tolmač ni le človeški prevajalski stroj, torej mehanski prevajalec, ki bi le prenašal besedo za besedo iz enega v drug jezik, brez globljega razmišljanja o vsebini prevedenega. Zagotovo mora sodni tolmač s prevodom prenesti celovit pomen povedi in v drug jezik preoblikovati vsebino ustno izraženih misli. Glede na kulturne razlike med različnimi pripadniki jezikovnih skupin pa je pogosto potrebna tudi sposobnost, da sodni tolmač v drug jezik in prevod prenese tudi kulturno specifično neverbalno komunikacijo. Na takšen način sodni tolmač v sodni dvorani ustvari jezikovni ter kulturni most med dvema jezikoma in kulturama. Slednje pomeni najcelovitejši prenos povedanega.

4 Sodno prevajanje in tolmačenje v civilnih postopkih

Civilno (zasebno) pravo ureja civilnopravna razmerja med enakopravnimi zasebniki. V najširšem pomenu se deli na obligacijsko (pogodbeno in nepogodbeno, na primer odškodninsko pravo), stvarno, dedno, stanovanjsko, gospodarsko, družinsko in delovno pravo ter pravo socialne varnosti. Civilnopravna razmerja lahko torej obsegajo različna premoženjska, stvarnopravna, delovnopravna, dednopravna, družinskopravna, gospodarska razmerja itd. Navedena razmerja civilnega prava se pred sodišči urejajo v civilnih postopkih. Poznamo dve vrsti civilnih postopkov, in sicer pravdne in nepravdne

postopke. V pravnih postopkih obstaja med strankama spor. To so postopki pred pravnim, gospodarskim in delovnim sodiščem. Kadar pa med udeleženci civilnega postopka ni spora in gre le za sodno urejanje določenega razmerja ali stanja, sodišča odločajo v nepravdnem postopku. Med te spadajo splošni nepravdni postopki, zapuščinski postopki, zemljiškoknjižni postopki, registrski postopki in izvršilni postopki ter postopki pred družinskim sodiščem.

Paleta civilnih postopkov je torej zelo raznovrstna, in četudi se je sodobno sodno tolmačenje izoblikovalo v okviru kazenskega prava, je sodelovanje sodnih tolmačev v civilnih postopkih prav tako pomembno za zagotavljanje pravic strank v teh postopkih. Pravno varnost in spoštovanje postopkovnih pravic je mogoče strankam civilnih postopkov zagotoviti le, če imajo možnost biti slišane pred sodiščem. Navedeno pa seveda pomeni, da morajo biti stranke tudi razumljene, četudi ne govorijo uradnega jezika sodišča.

V civilnih postopkih stranke uveljavljajo tudi temeljne človekove pravice, kot so pravica do zasebne lastnine in dedovanja, varstvo osebnih podatkov, svoboda dela in pravica do socialne varnosti, pravica do družinskega življenja, pravica do sklenitve ali razveze zakonske zveze in še mnoge druge pravice, ki iz navedenih izvirajo. Stranke civilnih postopkov morajo imeti zato prav tako kot osebe, proti katerim tečejo kazenski postopki, pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred sodiščem uporabljajo svoj jezik in pisavo.

Za razliko od kazenskih postopkov, v katerih mora država, torej sodišče, osebi, proti kateri teče kazenski postopek, na stroške države zagotoviti tolmačenje in prevajanje, pa v civilnih postopkih te stroške načeloma nosijo stranke same. Izjema velja le za gluhe in slepe stranke v sodnih postopkih. Ustavno sodišče RS je namreč že z odločbo U-I-146/07⁴ dne 13. 11. 2008 odločilo, da je bil Zakon o pravnem postopku v neskladju z Ustavo, ker ni urejal pravice slepih in slabovidnih oseb do dostopa do sodnih pisanj ter do pisnih vlog strank in drugih udeležencev v postopku v zanje zaznavni obliki. Sodiščem je zato naložilo, da morajo do odprave ugotovljenega neskladja v pravnem postopku slepi ali slabovidni osebi na njeno zahtevo zagotoviti dostop do sodnih pisanj ter do pisnih vlog strank in drugih udeležencev v postopku v zanje zaznavni obliki. Stroški za tolmačenje ali prevajanje in za zagotovitev sodnih pisanj v prilagojeni obliki strank, prič, osumljenцев in drugih udeležencev v postopku ne bremenijo, temveč se za to potrebni stroški izplačajo iz sredstev sodišča. Smiselno enake pravice veljajo za gluhe in naglušne osebe. Pomembno je, da sodišče stranke in druge udeležence pouči o tem, da imajo gluhi in naglušni pravico spremljati ustni postopek pred sodiščem v znakovnem jeziku s pomočjo tolmača, če ne razumejo slovenskega jezika.⁵ Sodišča morajo to pravico zagotoviti po uradni dolžnosti.

4 <https://www.us-rs.si/sl/zadeve-in-odlocitve/odlocitve/u-i-14607>

5 Ustavna odločba govori le o pritožniku, ki je slep. Pravice brezplačnega tolmačenja pa veljajo za gluhe in slepe osebe. Na spletnih straneh slovenskih sodišč je od konca oktobra 2015 gluhim in naglušnim

5 Upoštevena sodna praksa v civilnih zadevah

V skladu z določili 102., 103. in 104. člena Zakona o pravnem postopku smejo stranke in drugi udeleženci v pravnem postopku na narokih in ob drugih ustnih procesnih dejanjih pred sodiščem uporabljati svoj jezik. Če postopek ne teče v jeziku stranke oziroma v jeziku drugih udeležencev v postopku, se jim na njihov predlog ali če sodišče ugotovi, da ne razumejo slovenskega jezika, zagotovi ustno prevajanje tistega, kar se navaja na naroku, ter ustno prevajanje listin, ki se uporabljajo na naroku za dokazovanje, v njihov jezik. Sodišče mora stranke in druge udeležence torej poučiti o tem, da imajo pravico spremljati ustni postopek pred sodiščem v svojem jeziku po tolmaču. Pravici do prevajanja se lahko stranke in drugi udeleženci odpovedo, če izjavijo, da znajo jezik, v katerem teče postopek.

V zvezi z navedenimi določbami Zakona o pravnem postopku je objavljenih nekaj zanimivih sodnih odločb sodišč, ki se nanašajo tako na ustno tolmačenje na naroku kot tudi na pisno prevajanje za potrebe sodnega postopka.

Višje delovno in socialno sodišče je v svoji sodbi Pdp 281/2011 z dne 13. 5. 2011 odločilo, da bi moral toženec podati predlog, da ustni postopek pred sodiščem spremlja v svojem jeziku po tolmaču, saj sodišče prve stopnje samo ni moglo sklepati, da toženec ne razume slovenskega jezika. Ker pa tega ni storil, ne more uveljavljati kršitve v zvezi s pravico spremljati obravnavo v svojem jeziku v pritožbenem postopku.

Višje sodišče v Celju je v sodbi Cp 451/2018 z dne 27. 2. 2019 poudarilo, da je pravica do uporabe svojega jezika tudi s pomočjo sodnega tolmača v postopku v skladu z 2. odstavkom 6. člena in 1. odstavkom 102. člena Zakona o pravnem postopku (ZPP) omejena zgolj na naroke in druga ustna procesna dejanja pred sodiščem, ne velja pa tudi za vloge v postopku, ki jih morajo v skladu s 1. odstavkom 104. člena ZPP stranke vlagati v slovenskem jeziku.

Višje sodišče v Ljubljani je v sklepu I Cp 2522/2018 z dne 24. 4. 2019 navedlo, da je bilo tolmačenje vsekakor potrebno, ker drugi tožnik, ki ga je sodišče moralo zaslišati v dokaznem postopku, sicer razume slovenski jezik, a ga ne govori. Sodnik, ki vodi glavno

v obliki videopriprave v znakovnem jeziku na voljo pojasnilo, v katerem so predstavljene pravice oseb s posebnimi potrebami v sodnih postopkih. Sodišče se je tako pridružilo nekaterim javnim institucijam, ki svoja spletišča prilagajajo ljudem z različnimi oviranostmi. Zaradi specifičnih potreb so gluhi in naglušni ter slepi in slabovidni na sodiščih deležni posebnih pravic glede uporabe jezika, ki jim omogočajo enakopravno sodelovanje v postopkih. Te imajo pravico spremljati s pomočjo tolmača za znakovni jezik, posebne pravice pa se nanašajo tako na civilne in kazenske sodne postopke kot tudi na upravne in prekrškovne postopke. Vrhovno sodišče RS je zato v sodelovanju z Zvezo društev gluhih in naglušnih Slovenije pripravilo pojasnilo v slovenskem znakovnem jeziku. Povezava do videoposnetka: https://www.sodisce.si/informacije/gluhi_in_slepi_v_sodnih_postopkih/.

obravnavo, ni dolžan in niti ne sme sam prevajati, četudi morda obvlada tuji jezik, ki ga v postopku uporablja stranka ali drug udeleženec.

Višje sodišče v Mariboru je s sklepom III Cp 740/2019 z dne 3. 9. 2019 ugodilo pritožbi, ker sodišče prve stopnje nasprotnega udeleženca ni poučilo o njegovi pravici uporabljati svoj jezik v postopku. To iz zapisnika iz naroka ne izhaja, pa bi glede na določilo drugega odstavka 102. člena ZPP v zvezi z 42. členom ZNP-1 moralo biti zapisano.

Višje sodišče v Ljubljani je v sklepu IV Cp 931/2020 z dne 16. 6. 2020 ugotovilo, da je prvostopenjsko sodišče postavilo sodno tolmačko za angleški jezik, ki je tolmačila na naroku, ker je toženka tujka. Toženka se je pritožila, ker poteka postopek pred slovenskim sodiščem v jeziku, ki ga ne razume, zato je menila, da je kršen 6. člen Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic (EKČP). Pritožbeno sodišče je pritožbo toženke zavrnilo kot neutemeljeno, saj je toženko zastopal kvalificiran pooblaščenec, ki je odvetnik, prek katerega je lahko toženka aktivno sodelovala v postopku. Pritožbeni očitek o kršitvah določb postopka, ker toženka ni razumela slovensko, zato ni bil utemeljen.

Višje sodišče v Ljubljani je s sodbo I Cpg 384/2013 z dne 13. 6. 2013 zavrnilo tudi pritožbo tožene stranke, saj je ugotovilo, da je absolutna bistvena kršitev določb pravnega postopka iz 9. točke drugega odstavka 339. člena ZPP podana samo takrat, kadar sodišče v nasprotju z določbami ZPP zavrne zahtevo stranke, da bi v postopku uporabljala svoj jezik. Takšna situacija pa iz zapisnika o glavni obravnavi ne izhaja. Sodišče je toženo stranko ustrezno opozorilo in poučilo, da ima pravico spremljati ustni postopek pred sodiščem v svojem jeziku in po tolmaču, tožena stranka pa je navedeno odklonila. Prav tako tudi ni podana kršitev drugega odstavka 102. člena ZPP v zvezi s prvim odstavkom 339. člena ZPP, saj je sodišče toženo stranko o pravici do tolmača pravilno opozorilo.

Višje delovno in socialno sodišče je s sklepom Psp 106/2023 z dne 12. 7. 2023 ugotovilo, da je sodišče pravilno postopalo z laično vlogo⁶ v tujem jeziku, ko je v skladu s 1. odstavkom 108. člena ZPP odredilo, da jo mora tožnica v 15 dneh vrniti prevedeno v slovenski jezik, in jo opozorilo, da ima možnost uveljavljanja brezplačne pravne pomoči. Ker tožnica sodišču ni vrnila prevedene vloge, niti ni uveljavljala brezplačne pravne pomoči, jo je sodišče kot nerazumljivo zavrglo.

Zanimivo je tudi razlikovanje, ki ga je Višje sodišče v Ljubljani izpostavilo v sklepu I Cp 556/2020 z dne 26. 5. 2020. V tej zadevi so tožniki za vsa pisanja, ki so bila vročena tožencu po zaprosenem organu v Republiki Hrvaški, zagotovili prevod v jezik, ki ga toženec razume. Dokler so mu bila pisanja vročana po pooblaščenki za sprejemanje pisanj v Sloveniji, pa dolžnost zagotovitve prevodov skladno s 146. in 146.a členom ZPP ni obstajala. Pritožbeno sodišče je torej ugotavljalo, komu je sodno pisanje namenjeno.

6 *Laična vloga* označuje vlogo, ki jo vloži stranka sama, in ne po pooblaščenku, ki je pravni strokovnjak.

Dokler je bilo namenjeno in vročeno neposredno stranki, ki slovenskega jezika ne razume, ji je sodišče pisanje vročalo v prevodu. Ko pa je stranki imenovalo pooblaščenca za sprejemanje pisanj v Sloveniji, pa je temu vse sodne pošiljke pošiljalo le še v slovenskem jeziku, brez prevoda.

Vrhovno sodišče RS je s sklepom III DoR⁷ 18/2012 z dne 2. 4. 2012 zavrglo predlog za dopustitev revizije, ker obravnavani predlog ni izpolnjeval procesnih zahtev glede popolnosti in pravilnosti pooblastil tožencev, danih (skupnemu) pooblaščenca. Pooblastili tožencev iz Republike Hrvaške namreč nista bili predloženi v slovenskem jeziku, kot to določa prvi odstavek 104. člena ZPP.

Višje sodišče v Ljubljani je s sodbo II Cpg 1782/2014 dne 16. 12. 2014 pritožbo toženca zavrnilo in pritrdilo stališču sodišča prve stopnje, da zgolj navedba pooblaščenca tožene stranke, da je slednja zadržana zaradi delovnih obveznosti, ne predstavlja opravičljivega razloga, niti ni bil ta z ničemer izkazan. Pisno potrdilo, ki ga je v spis vložil pooblaščenec tožene stranke in na katerega se sklicuje pritožba, je namreč v nemškem jeziku in zato neupoštevno.

Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP) je v zadevi Vizgirda proti Sloveniji⁸ odločilo, da sta bila pritožniku v sodnih postopkih pred slovenskimi sodišči kršena prvi in tretji odstavek 6. člena Konvencije o človekovih pravicah (EKČP). Vizgirda je bil obtožen kaznivega dejanja, ki ga je storil na območju Republike Slovenije. Čeprav je Vizgirda državljan Litve, mu je sodišče postavilo sodnega tolmača za ruski jezik, saj je na podlagi njegovega litvanskega državljanstva domnevalo, da pritožnik razume in bere rusko, čemur pritožnik med sodnimi postopki pred prvo- in drugostopenjskim sodiščem ni ugovarjal. Šele v postopku pred Vrhovnim sodiščem RS je Vizgirda sodišče obvestil, da ne govori ne ruskega ne slovenskega jezika in da malo razume ruski jezik, vendar ne zna pisati v tem jeziku, in je trdil, da mu je bila med kazensko obravnavo kršena pravica do uporabe svojega jezika. Vrhovno sodišče pritožnikovemu zahtevku ni ugodilo. Tudi Ustavno sodišče RS je v drugo zavrnilo drugo pritožnikovo ustavno pritožbo. V postopku pred ESČP pa je sodišče presodilo, da slovenski organi niso izrecno preverili pritožnikovega znanja ruskega jezika. Umanjkanje takega preverjanja je pomemben dejavnik pri obravnavi zadeve, saj učinkovita zaščita pravic iz 6. člena EKČP zahteva, da se obdolžencu zagotovi tolmačenje v jeziku, ki ga dovolj dobro razume.

7 Pravilnik o obliki in vsebini posameznih sodnih vpisnikov, imenikov, pomožnih knjig in tipiziranih obrazcev, prvi odstavek 68. člena: v vpisnik DoR se vpisujejo predlogi za dopustitev revizije.

8 [file:///C:/Users/Uporabnik/Downloads/CASE%20OF%20VIZGIRDA%20v.%20SLOVENIA%20-%20\[Slovenian%20Translation\]%20by%20the%20Supreme%20Court%20of%20the%20Republic%20of%20Slovenia.pdf](file:///C:/Users/Uporabnik/Downloads/CASE%20OF%20VIZGIRDA%20v.%20SLOVENIA%20-%20[Slovenian%20Translation]%20by%20the%20Supreme%20Court%20of%20the%20Republic%20of%20Slovenia.pdf)

V zadevi Čeferin proti Sloveniji⁹ je ESČP ugotovilo, da je v obravnavani zadevi prišlo do kršitve 10. člena EKČP. Okrožno sodišče je pritožnika – odvetnika – kaznovalo z denarno kaznijo zaradi žalitve sodišča na podlagi njegovih izjav, podanih na obravnavi glede izvedencev, in sicer med drugim zaradi naslednjih pripomb, katerih prevodu stranke niso oporekale: *senseless talking* (neosmišljeno nakladanje) in *mental constructs* (umotvori). Po mnenju slovenskega sodišča je pritožnik izrazil žaljive vrednostne sodbe o strokovnosti izvedencev. ESČP je ocenilo, da je pomenilo denarno kaznovanje odvetnika nesorazmeren poseg v svobodo izražanja odvetnika na obravnavi. *Ad hoc* sodnik Aleš Galič pa je podal odklonilno ločeno mnenje, v katerem je menil, da je angleški prevod žaljivih izjav odvetnika, ki jih je priskrbel pritožnik sam, napačen. Izjava se v slovenščini glasi »(neosmišljeno) nakladanje«. Medtem ko se »neosmišljeno« lahko prevede kot *senseless* (*meaningless*, *nonsense*), je »nakladanje« v slovenščini daleč od vrednostno nevtralnega *talking* v knjižni angleščini. Je slengovska beseda z jasno podcenevalno in zaničljivo konotacijo. Pravilni prevod te slengovske besede bi bil na primer *drivel*, v danem primeru pa to besedo še poslabša kombinacija z besedo neosmišljeno – ki je v citiranem sklepu Ustavnega sodišča Republike Slovenije prevedena (s strani samega Ustavnega sodišča) kot *meaningless drivel*. Tako je pritožnik, ki pred tem sodiščem trdi, da je bil kaznovan za vrednostno nevtralno besedo oziroma besedo knjižnega jezika *talking*, medtem ko je bila beseda dejansko (v najboljšem primeru) *drivel*, zavedel Sodišče z zavestno vlogo napačne navedbe dejstva. Nihče v Sloveniji z vsaj povprečnim znanjem angleščine ne bi v dobri veri prevedel »nakladanja« kot *talking*. Enako velja za drugo podcenevalno in žaljivo slengovsko besedo, ki jo je pritožnik uporabil v domačem sodnem postopku – »šlamparija« (iz nemškega *Schlamperei*), ki pa jo je v svoji pritožbi na Evropsko sodišče prevedel z nevtralnimi in formalnimi pravnimi izrazom *negligence* (v slovenščini: malomarnost). Prav tako je prevod še ene besedne zveze iz prvega sklopa postopkov zaradi žalitve, in sicer *expert's mental construct*, netočen in zavajajoč prevod besedne zveze, ki jo je uporabil pritožnik: (izvedenčevi) »umotvori«. Tudi to je slengovski izraz, ločen od svojega dobesednega pomena (»umotvor« – stvaritev uma v prvotnem pomenu, ki se danes v Sloveniji šteje že za arhaičnega, ni le nevtralen, ampak ima močno pozitivno konotacijo). Vendar pa se v danem kontekstu izraz v slovenskem slengu uporablja – v popolnem nasprotju s prvotno, pozitivno konotacijo –, če nekdo želi povedati, da je nekaj še posebej neumno. Kot tak ni zgolj »zajedljiv«, temveč pomeni osebno in zaničljivo podcenjevanje, ki odločno zavrača avtorjevo intelektualno sposobnost – na primer če se znanstveni prispevek, pritožba odvetnika, sodba ali izvedensko poročilo ožigosa kot »umotvor«. Ustavno sodišče je »izvedenčevi

9 <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22:%5B%22C4%8Ceferin%20proti%20Sloveniji%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-186509%22%5D%7D>

umotvori » prevedlo kot *the expert's piece of art* (ob pomanjkanju enakovredne besedne zveze v angleščini je ta prevod najbližji cinični in v danih okoliščinah zaničljivi naravi izjave), ne pa kot skoraj vrednostno nevtralni in knjižni *mental construct*, ki pomeni samo pomanjkanje ustrezne dejanske podlage za ugotovitve.

Iz primeroma navedene sodne prakse slovenskih višjih sodišč in Vrhovnega sodišča RS ter Evropskega sodišča za človekove pravice je jasno razvidno, da lahko v vseh sodnih postopkih, v katerih stranke ali udeleženci postopka uveljavljajo svoje pravice, pride do hudih posledic, če v postopku, v katerem stranka ne obvladuje uradnega jezika sodišča, ne sodeluje usposobljen sodni tolmač. Navedena ugotovitev se nanaša tako na ustno tolmačenje na narokih kot tudi na zagotavljanje pisnih prevodov vseh relevantnih listin v slovenski oziroma tuji jezik. Posledica neupoštevanja zakonskih določb in na njih temelječih garancij za pošten sodni postopek je razveljavitev sodnih odločb sodišč prve stopnje zaradi procesnih kršitev ali pa zavrženje oziroma neupoštevanje vlog strank in udeležencev, ki niso sestavljene v uradnem jeziku sodišča.

6 Stroški sodnega prevajanja in tolmačenja v civilnih postopkih

Zakon o pravdnem postopku v 152. členu določa, da vsaka stranka predhodno sama krije stroške, ki jih povzroči s svojimi dejanji. Kadar stranka predlaga izvedbo dokaza, mora po nalogu sodišča založiti znesek, potreben za stroške, ki bodo nastali z izvedbo dokaza. Sodišče opusti izvedbo dokaza, če znesek, ki je potreben za stroške, ni založen v roku, ki ga je določilo. V tem primeru sodišče glede na vse okoliščine po svojem prepričanju presodi, kakšen pomen ima to, da stranka ni v roku založila zneska, potrebnega za stroške (153. člen ZPP).

Zakon o brezplačni pravni pomoči v 1. členu opredeljuje zakonski namen brezplačne pravne pomoči, ki je v uresničevanju pravice do sodnega varstva po načelu enakopravnosti, upoštevajoč socialni položaj osebe, ki brez škode za svoje preživljanje in preživljanje svoje družine te pravice ne bi mogla uresničevati. Brezplačna pravna pomoč se upravičencem zagotavlja za pokritje stroškov za pravno pomoč, torej svetovanje in zastopanje po odvetniku, in oprostitvev plačila stroškov sodnega postopka, med katere spadajo tudi stroški za sodnega tolmača.

Takšna ureditev v civilnih postopkih se bistveno razlikuje od ureditve, ki velja za kazenske postopke ali postopke o prekrških, kjer ima vsakdo, ki je obtožen kaznivega dejanja ali proti kateremu je vložen predlog zaradi prekrška, pravico v postopku brezplačno uporabiti svoj jezik. Tako na primer 48.c člen Zakona o prekrških (ZP-1) določa, da

stroški prevajanja obvestil o prekršku bremenijo proračun ne glede na izid postopka. V 67. členu Zakon o prekrških določa, da se v rednem postopku smiselno uporabljajo določbe Zakona o kazenskem postopku o jeziku v postopku.

Glede na navedeno mora vsaka stranka oziroma udeleženec v civilnem postopku, ki ne obvlada uradnega jezika sodišča ali ki je vložila tožbo oziroma predlog proti stranki, ki ne obvlada uradnega jezika sodišča, zagotoviti overjen prevod vseh relevantnih listin v sodnem postopku in ustno tolmačenje na naroku ter predhodno založiti stroške za prevode oziroma tolmačenje na naroku. Če tega ne stori, sodišče ne more izvesti naroka, ne da bi kršilo postopkovna določila, kar ima za posledico razveljavitev sodne odločbe.

7 Priprava sodnega tolmača na tolmačenje v sodnem postopku

Posebno pozornost velja nameniti pripravi sodnega tolmača na tolmačenje (45. člen Pravilnika o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih). Priprava sodnega tolmača na narok, na katerem bo tolmačil simultano, šepetano, konsektivno ali neposredno z lista, je izjemnega pomena v vseh sodnih postopkih. Kot predhodno že omenjeno, je civilno področje izjemno široko in raznovrstno, zaradi česar je mogoče pravne podlage za odločanje v civilnem postopku najti v številnih zakonih, ki se nanašajo na obligacijsko, stvarnopravno, delovnopravno, zapuščinsko, družinsko in druga področja prava. Prav zaradi raznovrstnosti postopkov, v katerih je sodni tolmač postavljen, je nujno potrebna priprava sodnega tolmača z materijo, s katero se bo srečal na naroku. Seznanitev sodnega tolmača z vsebino zadeve vsaj v grobih obrisih, kar je lahko v civilnih postopkih seznanitev s tožbo oziroma predlogom in odgovorom na tožbo oziroma odgovorom na predlog, je zato nujna ter zagotavlja kakovostno in tekoče tolmačenje na naroku. Od sodnega tolmača ni mogoče pričakovati, da bo vstopil v razpravno dvorano sodišča in iz rokava stresal zahtevno pravno terminologijo s specifičnega pravnega področja in iz določenega specialnega zakona. Sodni tolmač se lahko v sodni dvorani sreča s stvarnopravnimi instituti, kot so užitek, raba, posest, intabulacijska klavzula, s pogodbenim pravom, ki je živo in se ves čas nadgrajuje, odškodninskimi zahtevki, premoženjsko in nepremoženjsko škodo, izgubljenim dobičkom, etažno lastnino, pripadajočim zemljiščem, priposestvovanjem, dediščinskimi zahtevki, starševsko skrbjo, preživninskimi zahtevki, določitvijo stikov, ukrepi trajnejšega značaja itd. Že zgolj naključno naštevanje raznih institutov v civilnih postopkih nazorno prikaže široko paleto možnosti, na katere mora biti sodni tolmač pripravljen že pred vstopom v sodno dvorano. Nepripravljenost sodnega tolmača na zadevo, v kateri bo tolmačil, podaljšuje trajanje obravnave in s tem celoten sodni postopek. Prav tako

lahko le sodni tolmač, ki je vsaj okvirno seznanjen z zadevo, tolmači suvereno, strnjeno in tekoče. Glede na navedeno se morajo tudi sodišča zavedati pomembnosti določila 45. člena navedenega pravilnika in sodnemu tolmaču omogočiti vpogled v sodni spis ali vročiti najpomembnejše listine, na primer tožbo in odgovor na tožbo oziroma predlog in odgovor na predlog. Na tak način bo spoštovano tudi načelo ekonomičnosti in pospešitve postopka, stranki oziroma udeležencu postopka pa bo zagotovljen pošten postopek.

8 Zaključek

Nedvomno je sodelovanje sodnega tolmača tudi v civilnih postopkih nepogrešljivo. Ker sodišča obravnavajo vedno več civilnih zadev s čezmejnim elementom, je potrebno tudi prevajanje listin in ustno tolmačenje za potrebe odločanja o zadevi. V civilnih postopkih so sodišča dolžna uporabljati tudi zakonodajo Evropske unije. V civilnih zadevah z mednarodnim elementom pridejo v poštev Uredba (ES) št. 864/2007 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 11. julija 2007 o pravu, ki se uporablja za nepogodbene obveznosti; Uredba (EU) št. 1215/2012 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 12. decembra 2012 o pristojnosti in priznavanju ter izvrševanju sodnih odločb v civilnih in gospodarskih zadevah; Uredba Sveta (EU) 2019/1111 z dne 25. junija 2019 o pristojnosti, priznavanju in izvrševanju odločb v zakonskih sporih in sporih v zvezi s starševsko odgovornostjo ter o mednarodnem protipravnem odvzemu otrok; Uredba (EU) št. 650/2012 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 4. julija 2012 o pristojnosti, pravu, ki se uporablja, priznavanju in izvrševanju odločb in sprejemljivosti in izvrševanju javnih listin v dednih zadevah ter uvedbi evropskega potrdila o dedovanju; Uredba (EU) 2015/2421 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. decembra 2015 o spremembi Uredbe (ES) št. 861/2007 o uvedbi evropskega postopka v sporih majhne vrednosti in Uredbe (ES) št. 1896/2006 o uvedbi postopka za evropski plačilni nalog; Uredba (EU) 2020/1783 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 25. novembra 2020 o sodelovanju med sodišči držav članic pri pridobivanju dokazov v civilnih ali gospodarskih zadevah; Uredba (EU) 2020/1784 Evropskega parlamenta in Sveta o vročanju sodnih in izvensodnih pisanj v civilnih ali gospodarskih zadevah v državah članicah ter Uredba Evropskega parlamenta in Sveta (ES) št. 805/2004 z dne 21. aprila 2004 o uvedbi evropskega naloga za izvršbo nespornih zahtevkov.

Navedena evropska zakonodaja vsebuje številne določbe, ki smiselno predpostavljajo sodelovanje sodnega tolmača v civilnih sodnih postopkih, saj morajo sodišča v teh zadevah zagotoviti ustrezne prevode listin, zaprosil in potrdil. V Sloveniji so to overjeni prevodi, ki jih lahko izdelajo le sodni tolmači.

Ker je zakonodaja živa in se vseskozi spreminja ter prilagaja novim življenjskim situacijam, je potrebno redno in stalno nadgrajevanje znanj na področju prava. K temu so seveda zavezani tudi sodni tolmači kot pomočniki sodnika v sodnem postopku. Da bi sodni tolmač lahko izpolnil prisego, ki jo je podal pred Ministrstvom za pravosodje na podlagi prvega odstavka 21. člena Zakona o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih in ki se glasi: »Prisegam, da bom svoje delo kot sodni tolmač opravljal(-a) vestno, natančno in po svojem najboljšem znanju,« se je dolžan stalno strokovno izpopolnjevati in poleg jezikovnih znanj vseskozi nadgrajevati tudi svoja pravna znanja slovenskega, kot tudi tujega prava.

Pravni viri

Direktiva 2010/64/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 20. oktobra 2010 o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih.

UL L 280, 26.10.2010. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=celex:32010L0064>.

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. https://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/word/Temeljni_dokumenti_VCP/Konvencijo_o_clovekovih_pravicah_in_temeljnih_svoboscinah.pdf.

Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (Uradni list RS, št. 84/18, 148/21 in 18/24).

Ustava Republike Slovenije, URS (Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99, 75/16 – UZ70a in 92/21 – UZ62a).

Zakon o brezplačni pravni pomoči, ZBPP (Uradni list RS, št. 96/04 – uradno prečiščeno besedilo, 23/08, 15/14 – odl. US in 19/15).

Zakon o kazenskem postopku, ZKP (Uradni list RS, št. 176/21 – uradno prečiščeno besedilo, 96/22 – odl. US, 2/23 – odl. US, 89/23 – odl. US in 53/24).

Zakon o notariatu, ZN (Uradni list RS, št. 2/07 – uradno prečiščeno besedilo, 33/07 – ZSReg-B, 45/08, 91/13, 189/20 – ZFRO, 130/22, 49/23 – ZUS-1C in 102/23 – ZFPPIPP-H).

Zakon o pravnem postopku, ZPP (Uradni list RS, št. 73/07 – uradno prečiščeno besedilo, 45/08 – ZArbit, 45/08, 111/08 – odl. US, 57/09 – odl. US, 12/10 – odl. US, 50/10 – odl. US, 107/10 – odl. US, 75/12 – odl. US, 40/13 – odl. US, 92/13 – odl. US, 10/14 – odl. US, 48/15 – odl. US, 6/17 – odl. US, 10/17, 16/19 – ZNP-1, 70/19 – odl. US, 1/22 – odl. US, 3/22 – ZDeb in 92/24 – odl. US).

Zakon o prekrških, ZP-1 (Uradni list RS, št. 29/11 – uradno prečiščeno besedilo, 21/13, 111/13, 74/14 – odl. US, 92/14 – odl. US, 32/16, 15/17 – odl. US, 73/19 – odl. US, 175/20 – ZIUOPDVE, 5/21 – odl. US in 38/24).

Zakon o sodiščih, ZS (Uradni list RS, št. 94/07 – uradno prečiščeno besedilo, 45/08, 96/09, 86/10 – ZJ-NepS, 33/11, 75/12 – ZSPDSLS-A, 63/13, 17/15, 23/17 – ZSSve, 22/18 – ZSICT, 16/19 – ZNP-1, 104/20, 203/20 – ZIUOPDVE, 18/23 – ZDU-IO in 42/24 – odl. US).

Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih, ZSICT (Uradni list RS, št. 22/18, 3/22 – ZDeb in 102/24).

Zakon o splošnem upravnem postopku, ZUP (Uradni list RS, št. 24/06 – uradno prečiščeno besedilo, 105/06 – ZUS-1, 126/07, 65/08, 8/10, 82/13, 175/20 – ZIUOPDVE in 3/22 – ZDeb).

Povzetek

Ustavno načelo enakosti pred zakonom določa, da so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebo okolščino. Uporaba svojega jezika v sodnem postopku zagotavlja uresničevanje pravice do poštenega sojenja. Pravica uporabljati svoj jezik v postopkih pred državnimi organi velja za vse vrste sodnih postopkov, torej ne le za kazenske, ampak tudi za vse civilne, upravne in prekrškovne postopke. Ko je v civilnem sodnem postopku udeležena stranka, ki uradnega jezika sodišča ne obvlada, je sodelovanje sodnih tolmačev nepogrešljivo za izvedbo poštenega sojenja. Sodni tolmač, kot pomočnik sodnika v sodnem postopku, se je zato za kakovostno tolmačenje in prevajanje v sodnem postopku dolžan stalno strokovno izpopolnjevati ter poleg jezikovnih znanj vseskozi nadgrajevati tudi svoja pravna znanja slovenskega in tujega prava.

Ključne besede: civilni sodni postopki, pošteno sojenje, enakost pred zakonom, pravica do uporabe svojega jezika, sodni tolmač

Abstract

The right to use one's own language in civil court proceedings

The constitutional principle of equality before the law provides that everyone is guaranteed the same human rights and fundamental freedoms regardless of nationality, race, sex, language, religion, political or other opinion, property, birth, education, social status, disability or any other personal circumstance. The use of one's own language in legal proceedings guarantees the right to a fair trial. The right to use one's own language in proceedings before public authorities applies to all types of legal proceedings, i.e. not only criminal proceedings, but also all civil, administrative and administrative offence proceedings. When a party to civil court proceedings is a person who does not speak the official language of the court, the involvement of court interpreters is indispensable for the conduct of a fair trial. Therefore, in order to provide high-quality interpretation and translation in court proceedings, a court interpreter, as an assistant to the judge in court proceedings, is obliged to undertake continuous professional development and, in addition to their linguistic skills, to constantly upgrade their knowledge of Slovenian and foreign law.

Keywords: civil court proceedings, fair trial, equality before the law, right to use your own language, court interpreter

O avtorici

Tanja Dolar Božič, dipl. univ. pravica, okrožna sodnica pri Okrožnem sodišču v Celju, članica Komisije za etiko in integriteto pri Sodnem svetu RS, sodna tolmačka za nemški jezik, članica upravnega odbora Združenja stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije – SCIT®.

Elektronski naslov: tdolarbozic@gmail.com

Upravno pravo in pravo mednarodne zaščite ter vloga tolmačev

Martina Greif

Namen prispevka je pravnim laikom predstaviti področje upravnega prava in prava mednarodne zaščite. Ker je prispevek prvenstveno namenjen tolmačem, ki sodelujejo v postopkih pred upravnimi organi in sodišči, ne gre za splošen pregled upravnega prava, pač pa za izbrane teme, za katere ocenjujem, da so zanje posebej relevantne. V zadnjem poglavju sta obravnavana tudi vloga in položaj tolmačev v upravnih in sodnih postopkih ter še posebej v postopkih mednarodne zaščite.

1 Splošno o upravnem pravu in upravnem postopku

V najsplošnejši delitvi na zasebno in javno pravo¹ je upravno pravo del javnega prava ter je v današnji obliki pričelo nastajati z zatonom absolutizma. Izvira iz ideje, da mora biti oblast v svoji dejavnosti in v odnosu do državljanov omejena s pravnimi pravili in da

¹ Za javno pravo so značilna pravna razmerja, v katerih so pravni subjekti drug drugemu nad- in podrejeni (to so npr. ustavno, kazensko, upravno pravo), za zasebno pa prirejenost subjektov (npr. civilno, gospodarsko pravo), čeprav je dejstvo, da postajajo pravna razmerja vedno bolj mešana (npr. na področju potrošniškega prava obstaja cela vrsta omejitev svobodne volje obeh strank v korist potrošnika).

lahko dela samo tisto, kar ji ta pravila izrecno dovoljujejo (za posameznike velja ravno obratno) (Tičar in Rakar 2011: 23–24, 43–44). Gre torej za urejanje razmerij med nosilci oblasti ter njim podrejenimi subjekti na upravnih področjih, ko obstaja nasprotje med javnim in zasebnim interesom, pri čemer upravno pravo varuje predvsem javni interes. Slednje je tisto, kar šteje družba oziroma določena skupnost za svojo korist (npr. varovanje okolja, prostora, javnih financ) (ibidem 46). Varovanje javnega interesa ter urejanje razmerij med oblastjo in posamezniki je tako jasno razvidno pri nekaterih najbolj tipičnih podpanogah upravnega prava, kot so davčno pravo, okoljsko pravo, pravo migracij in mednarodne zaščite ter pravo urejanja prostora in graditve objektov. Pravice in obveznosti nosilcev oblasti na eni strani ter posameznikov in pravnih oseb na drugi strani so urejene v zakonih² (npr. Zakon o dohodnini (ZDoh-2), Zakon o varstvu okolja (ZVO-2), Gradbeni zakon (GZ-1), Zakon o mednarodni zaščiti (ZMZ-1)), vedno bolj pa nekatera upravna področja ureja tudi pravo Evropske unije. Pravo mednarodne zaščite je tipičen takšen primer.³

Postopek, v katerem se navedene pravice in obveznosti realizirajo, ureja Zakon o splošnem upravnem postopku (v nadaljevanju ZUP). To je tisti zakon, po katerem morajo nosilci oblasti postopati, ko odločajo v konkretnih postopkih o pravicah in obveznostih na področju upravnega prava (npr. ko upravna enota odloča o pridobitvi gradbenega dovoljenja, dovoljenja za prebivanje ali dovoljenja za nabavo orožja). Tovrstni postopek je strogo formaliziran in prilagojen hierarhičnemu sistemu državne uprave. Vendar obstaja tudi cela vrsta področij – gre predvsem za področja, kjer država oziroma lokalna samouprava (to so pri nas zaenkrat le občine) izvajata t. i. servisne funkcije⁴ (šolstvo, zdravstvo, kultura, komunalne storitve ipd.) – kjer bi bil posameznik v razmerju do izvrševalcev teh storitev v uveljavljanju svojih pravic povsem nemočen, če ne bi obstajal postopek, ki bi omogočal njihovo učinkovito varstvo in spoštovanje njegovega dostojanstva. Tudi za takšne primere je predpisana uporaba ZUP, vendar zgolj smiselno, to pomeni, da se uporablja le jedro procesnih rešitev in temeljnih garancij položaja

2 Zakon je predpis, ki ga sprejme Državni zbor in ki je za Ustavo najvišji pravni akt v državi. Zakonu podrejeni predpisi so npr. uredbe in odloki Vlade, predpisi lokalnih skupnosti, pravilniki ministrov, splošni akti za izvrševanje javnih pooblastil, ki jih izdajajo nosilci javnih pooblastil (kdo so to, bomo pojasnili v nadaljevanju).

3 Od »mednarodnih vplivov« na pravna področja velja izpostaviti še vsaj Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (EKČP), ki je za pravo mednarodne zaščite prav tako zelo pomembna (predvsem 3. člen, ki prepoveduje mučenje ter nečloveško in ponižujoče ravnanje ali kaznovanje in po katerem države ne smejo tujca vrniti na ozemlje države, kjer bi mu grozila navedena ravnanja).

4 V nasprotju z oblastnimi (kot smo že omenili, določanje o dovoljenju za prebivanje, gradbenem dovoljenju, odmeri davka, carinskih zadevah, inšpekcijskih zadevah ipd.).

posameznika (Kerševan in Androjna 2018: 57).⁵ Slednje tudi upošteva, da izvajalci javnih služb niso uradniki javne uprave, pač pa strokovnjaki (npr. zdravniki, učitelji), ki niti niso usposobljeni za vodenje formalnega upravnega postopka. Ne glede na to so v vsakem primeru iz upravnega postopka izločene tiste odločitve, ki jih izvajalci javnih služb sprejemajo na podlagi znanstvenih in strokovnih podlag, npr. izbira najustrežnejšega zdravljenja ali ocenjevanje znanja (ibidem). Tukaj se določbe ZUP sploh ne uporabljajo.

2 Pomembnejše določbe ZUP

Po ZUP torej postopajo upravni in drugi državni organi, občinski organi in nosilci javnih pooblastil, kadar v upravnih zadevah odločajo o pravicah, obveznostih ali pravnih koristih posameznikov in pravnih oseb.⁶ Z organom je mišljen organ državne uprave ali drug državni organ, organ samoupravne lokalne skupnosti (občine) in nosilec javnih pooblastil.⁷ Za boljše razumevanje te definicije moramo najprej razumeti, kaj so pravni subjekti in organ. V pravu poznamo dvojce subjektov, ki so lahko nosilci pravic in obveznosti, in sicer fizične osebe oziroma posamezniki ter pravne osebe (to so npr. država, občine, javni in zasebni zavodi, društva, družbe z omejeno odgovornostjo, delniške družbe, registrirane verske skupnosti, sindikati in politične stranke). Fizične osebe pravno sposobnost (tj. sposobnost biti nosilec pravic in obveznosti) pridobijo z rojstvom in izgubijo s smrtjo.⁸ Kdaj pravne osebe pridobijo pravno sposobnost, določajo predpisi (običajno gre za vpis v določen register). Pri pravni osebi gre za umetno tvorbo, ki sama zase nima sposobnosti izjavljati svoje volje, zato zanjo to storijo organi (npr. sklepajo pogodbe). V imenu države delujejo državni organi in v imenu samoupravne lokalne skupnosti občinski organi.

Državne organe lahko razdelimo glede na to, v katero vejo oblasti spadajo, in sicer sta organa zakonodajne veje oblasti Državni zbor in Državni svet, organi sodne veje oblasti so sodišča, organi izvršilne veje oblasti so predsednik republike, vlada in vladne službe⁹ ter organi državne uprave, nato pa poznamo še nekaj državnih organov, ki ne spadajo v nobeno izmed vej oblasti, pač pa so samostojni in imajo predvsem nadzorno funkcijo

5 Gl. tretji odstavek 3. člena in 4. člen ZUP.

6 Prvi odstavek 1. člena ZUP.

7 Prvi odstavek 5. člena ZUP.

8 Od pravne sposobnosti je treba razlikovati poslovno sposobnost, ki se pridobi načeloma z 18 leti, lahko pa se tudi (deloma) izgubi zaradi motnje v duševnem razvoju, težav v duševnem zdravju ali drugega vzroka, ki vpliva na zmožnost razsojanja.

9 Vladne službe so npr.: Protokol RS, Slovenska obveščevalno-varnostna agencija, Statistični urad RS, Urad vlade za oskrbo in integracijo migrantov.

(npr. Informacijski pooblaščenec, Komisija za preprečevanje korupcije, Računsko sodišče, Državna revizijska komisija, Varuh človekovih pravic, Sodni svet).¹⁰

Med vsemi naštetimi državnimi organi je najpogostejši odločevalec v upravnih zadevah in daleč najštevilčnejši aparat državna uprava, ki jo sestavljajo: ministrstva, organi v njihovi sestavi (t. i. organi v sestavi ministrstva) in upravne enote. Ministrstvo se ustanovi za opravljanje upravnih nalog na enem ali več upravnih področjih, kar nam je poznano iz vsakdanjega življenja. Manj znan je položaj organov v sestavi ministrstva. To so državni organi, ki jim je, če je to potrebno zaradi narave dela ali bolj učinkovitega opravljanja specializiranih in strokovnih nalog, znotraj ministrstva zagotovljena večja stopnja samostojnosti, kot pa to velja za notranje organizacijske enote ministrstva (npr. direktorate).¹¹ Organi v sestavi so npr. Policija, Generalštab Slovenske vojske, Finančna uprava RS, Geodetska uprava RS, razni inšpektorati.¹² Tretja vrsta organov državne uprave so upravne enote, ki so ustanovljene za opravljanje tistih nalog, ki jih je treba izvajati teritorialno. Upravnih enot je 58 in opravljajo naloge na številnih delovnih področjih, ki spadajo pod različna ministrstva. Slednja so v upravnem postopku praviloma tudi pritožbeni organ.¹³ Možno je tudi, da je že ministrstvo tisto, ki odloča na prvi in edini stopnji (npr. v postopkih mednarodne zaščite), ali pa da zakon izrecno izključi pritožbo. V teh dveh primerih torej pritožbe na hierarhično višji organ znotraj izvršilne veje oblasti ni in je edino pravno sredstvo tožba v upravnem sporu pred Upravnim sodiščem RS.¹⁴

Poleg državnih organov odločajo o pravicah in obveznostih tudi občinski organi (npr. o komunalnem prispevku) ter t. i. nosilci javnih pooblastil. Slednji so pravne ali fizične osebe, ki niso ne državni ne občinski organi, opravljajo pa zaradi različnih razlogov¹⁵ naloge, ki bi jih sicer opravljala državna ali občinska uprava. Tipični nosilci javnih pooblastil so javne agencije in javni skladi, nekateri javni zavodi (Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, Zavod RS za zaposlovanje ter centri za socialno delo), zbornice z obveznim članstvom¹⁶ in celo ne-

10 V to skupino lahko uvrstimo tudi tožilstva in Ustavno sodišče, čeprav bi prva lahko spadala tudi v izvršilno vejo, slednje pa v sodno vejo.

11 Gl. 21.–24. člen Zakona o državni upravi (ZDU).

12 Za seznam vseh trenutnih organov v sestavi ministrstev glej Uredbo o organih v sestavi ministrstev.

13 231. člen ZUP.

14 13. člen ZUP.

15 Ker je npr. potrebna večja samostojnost (samostojnost javnih agencij je še večja kot pri organih v sestavi) ali pa sta tako zagotovljeni večja učinkovitost in dostopnost (npr. javno pooblastilo za registracijo vozil in izdajo prometnih dovoljenj je dano podjetjem, ki opravljajo tehnične preglede).

16 Zdravniška zbornica Slovenije npr. na podlagi javnega pooblastila podeljuje (zdravniške) licence, gl. 71. člen Zakona o zdravniški službi (ZZdrS).

kateri subjekti zasebnega prava, kot so podjetja, ki izvajajo tehnične preglede (izdaja prometnih dovoljenj, registracija vozil).

Vsi navedeni subjekti so torej tisti, ki morajo odločati o pravicah in obveznostih posameznikov in pravnih oseb po določbah ZUP. Pri tem jih vežejo temeljna načela, od katerih naj omenimo dve. Prvo je načelo zakonitosti, ki pomeni, da organi odločajo na podlagi zakona in drugih predpisov,¹⁷ ter zagotavlja enakost pred zakonom. Drugo je načelo zaslišanja stranke,¹⁸ ki pomeni pravico stranke, da se, preden je izdana odločba, izjavi o vseh relevantnih dejstvih in okoliščinah ter tako zavaruje svoj pravni položaj in poskuša doseči zase ugodno odločitev. Ustreznejši izraz je pravzaprav pravica do izjave, še bolj poveden pa je angleški, tj. »*right to be heard*« (pravica biti slišan), saj ne gre samo za to, da ima stranka možnost izjave, temveč mora organ stranko tudi slišati, kar pomeni, da bodisi sprejme njene navedbe ali ugovore bodisi jih argumentirano zavrne (Kovač v Kovač in Kerševan 2020: 128). Pravica do izjave je izraz demokratičnosti oblasti in spoštovanja človekovega dostojanstva, čeprav je upravni postopek primarno namenjen varovanju javne koristi (ibidem 126), ki (lahko) zasebnemu interesu nasprotuje. Načela zaslišanja stranke ne gre zamenjevati z dokaznim sredstvom zaslišanja (kjer gre za ustno podajanje izjav na zapisnik¹⁹), saj ne gre za to, da se mora stranka nujno izjaviti ustno in da bi jo organ v tem smislu zaslišal, ampak gre za možnost stranke, da se o vseh pravno relevantnih okoliščinah zadeve izjavi, preden organ izda odločbo. Za izvajanje te pravice je pogosto nujno, da organ stranko predhodno seznani z dejstvi in okoliščinami, ki jih je ugotovil ter jih šteje za relevantne (npr. organ mora tujca, ki mu namerava odpovedati prebivanje, ker meni, da ogroža javni red,²⁰ o dejstvih, na podlagi katerih to sklepa, predhodno seznanimi in mu dati možnost, da se zoper to brani).

Po izvedenem postopku organ odloči o tem, ali gre posamezniku ali pravni osebi določena pravica (npr. status begunca) oziroma ji je lahko naložena določena obveznost (npr. plačilo davka). To stori s pisnim aktom, ki se imenuje odločba (včasih se ugodilni odločitvi lahko reče tudi licenca, dovoljenje ipd.). Odločba obsega: 1) uvod, 2) naziv (»odločba«), 3) izrek (dispozitiv), 4) obrazložitev, 5) pouk o pravnem sredstvu in 6) podpis.²¹ Uvod odločbe obsega ime organa, predpis o njegovi pristojnosti, način uvedbe postopka (na zahtevo stranke ali na lastno iniciativo organa), osebno ime stranke in njenega zastopnika ali pooblaščenca ter kratko označitev zadeve, za katero gre

17 Gl. 6. člen ZUP. Tudi četrti odstavek 153. člena Ustave določa, da morajo posamični akti in dejanja državnih organov, organov lokalnih skupnosti in nosilcev javnih pooblastil temeljiti na zakonu ali na zakonitem predpisu.

18 9. člen ZUP.

19 Gl. 76. in 186. člen ZUP, 257. člen Zakona o pravnem postopku (v nadaljevanju ZPP).

20 61. člen ZTuj-2.

21 Gl. 210. člen ZUP.

v postopku. Posebej pomemben je izrek odločbe, saj je v njem odločeno o predmetu postopka in o vseh zahtevkih strank.²² V obrazložitvi organ navede zahtevke in izjave strank, ugotovi relevantna dejstva, navede določbe predpisov, ki so podlaga za odločitve, ter obrazloži, zakaj je ugotovljeno dejansko stanje narekovalo odločitev iz izreka.²³ V pouku o pravnem sredstvu se stranki sporoči, katero pravno sredstvo lahko uveljavlja zoper odločitev, rok za njegovo vložitev ter organ, pri katerem se pravno sredstvo vложи.²⁴ Z vidika tolmačev se morebiti velja ustaviti pri izreku in pouku o pravnem sredstvu. Izrek je namreč posebej pomemben, ker edini postane dokončen oziroma pravnomočen,²⁵ pravilen pouk o pravnem sredstvu pa je za stranko bistven za pravočasno in pravilno uveljavljanje pravnega sredstva. Glede pouka o pravnem sredstvu sicer velja, da napake v njem (enako bi moralo veljati tudi glede napak v njegovem prevodu) za stranko ne smejo imeti škodljivih posledic.²⁶

Tako izrek kot pouk sta povezana z besedami dokončnost, pravnomočnost in izvršljivost, ki imajo vsaka specifičen pomen in jih med seboj ne gre zamenjevati. Namen institutov dokončnosti in pravnomočnosti je zagotoviti nespremenljivost pravnega razmerja, ki izhaja iz izdane odločbe, in preprečiti ponavljanje odločanja v isti zadevi (Kerševan in Androjna 2018: 347).²⁷ Če je odločba dokončna, to pomeni, da je v upravnem postopku ni (več) mogoče izpodbijati z rednim pravnim sredstvom, tj. s pritožbo.²⁸ Odločba postane dokončna, če stranka pritožbe ne vложи ali se ji odpove, če pritožba že po zakonu ni dopustna (ker je npr. na prvi in edini stopnji v upravnem postopku odločalo ministrstvo ali ker je zakon možnost pritožbe izključil) ali če je pritožba zavržena oziroma zavrnjena.²⁹ Če odločbe ni več mogoče izpodbijati niti v sodnem postopku (torej s tožbo v upravnem sporu ali če je z zakonom predviden kakšen drug postopek), postane odločba pravnomočna (npr. ker stranka ni vložila niti pritožbe³⁰ ali le tožbe ali jo je vložila prepozno ali ker je sodišče o tožbi že odločilo).³¹ Kot že samo

22 213. člen ZUP.

23 214. člen ZUP.

24 215. člen ZUP.

25 O tem, kaj pomeni dokončnost in pravnomočnost, več pozneje.

26 Četrti odstavek 215. člena ZUP.

27 Ponovno zahtevo, ki bi se nanašala na isto pravno podlago in isto dejansko stanje, lahko organ zavrže na podlagi 4. točke prvega odstavka 129. člena ZUP, kar bomo pojasnili še v nadaljevanju.

28 224. člen ZUP, tretji odstavek 2. člena Zakona o upravnem sporu (v nadaljevanju ZUS-1).

29 Gl. tudi 224. člen ZUP.

30 Gl. prvi odstavek 6. člena ZUS-1.

31 Prvi odstavek 225. člena ZUP. Menim, da za pravnega laika zadostuje navedena definicija pravnomočnosti (gre za t. i. formalno pravnomočnost), čeprav bo pozoren bralec te določbe ZUP ugotovil, da se pravnomočnost v njej nanaša le na odločbo, s katero je stranka pridobila določene pravice oziroma so ji bile z njo naložene kakšne obveznosti (t. i. materialna pravnomočnost). Tudi zavrnilna

ime pove, je odločba izvršljiva, ko se lahko pridobljena pravica prične izvajati oziroma naložena obveznost (prisilno) izvrši. Ni nujno, da se trenutek izvršljivosti pokriva z dokončnostjo in/ali pravnomočnostjo. Pravni pouk v prvostopenjski odločbi bo v najbolj tipičnem upravnem postopku (ko je zoper odločbo prve stopnje dopustna pritožba na drugo stopnjo) vseboval podatke o tem, da se stranka lahko pritoži, na kateri organ, pri kom³² in v katerem roku lahko vloži pritožbo, koliko znaša taksa ter da lahko poda pritožbo tudi ustno na zapisnik.³³ Če bo pritožba zavrnjena, bo pouk v drugostopenjskem aktu vseboval informacije o tem, da je prvostopenjska odločba dokončna in da je zoper prvostopenjsko odločbo mogoče vložiti tožbo v upravnem sporu. Vedno se namreč izpodbija odločba, v kateri je bilo v izreku (zato je izrek tako pomemben) odločeno o pravici oziroma obveznosti,³⁴ to pa je največkrat prvostopenjska odločba, razen če je ni npr. drugostopenjski organ odpravil in sam odločil v zadevi ali pa zavrgel pritožbo³⁵ – tedaj se bo v upravnem sporu izpodbijala drugostopenjska odločitev. V pouku je treba tudi navesti, pri katerem sodišču lahko stranka vloži tožbo³⁶ in v katerem roku.

O pravici in obveznosti torej organ odloči z odločbo. Obstaja pa še drug pisni akt, in sicer sklep, s katerim se odloča o vprašanih, ki se tičejo postopka, ter o tistih vprašanih, ki se kot postranska vprašanja pojavijo v zvezi z izvedbo postopka in se o njih ne odloča z odločbo.³⁷ Gre npr. za odločitve o stroških,³⁸ izločitvi uradne osebe,³⁹ podalj-

odločba postane formalno pravnomočna (torej v smislu, da je ni mogoče (več) izpodbijati, če je npr. rok za tožbo že potekel ali je sodišče o tožbi že odločilo). Vendar lahko stranka, če se spremeni pravna podlaga ali dejansko stanje, vloži novo vlogo in zahteva isto pravico, o kateri se bo lahko odločalo ponovno, ne glede na predhodno izdano zavrnilno odločbo (če je bilo gradbeno dovoljenje zavrnjeno, ker je stavba previsoka, se seveda lahko izda gradbeno dovoljenje na podlagi nove vloge, če se stavba ustrezno zniža ali pa če se spremeni predpis, ki dovoljuje višje stavbe). V tem smislu torej (zgolj formalna) pravnomočnost odločbe, s katero stranka ni pridobila določene pravice (oziroma ji niso bile naložene kakšne obveznosti), ni ovira za ponovno odločanje.

32 Organ, pri katerem je treba vložiti pritožbo, je prvostopenjski organ (prvi odstavek 239. člena ZUP), čeprav o pritožbi praviloma odloča drugostopenjski organ. Če prvostopenjski organ pritožbe ne zavrne (ker ni dovoljena, ker je prepozna ali ker jo je vložila neupravičena oseba) ali če ne spozna, da je utemeljena in o zadevi odloči drugače (gl. 242.–244. člen ZUP), pošlje pritožbo skupaj z vsemi listinami zadeve drugostopenjskemu organu.

33 Drugi odstavek 215. člena ZUP.

34 Drugi odstavek 2. člena ZUS-1.

35 Ker je bila npr. vložena prepozno. Več o tem, kaj pomeni zavrnjenje, v nadaljevanju.

36 Tukaj se tožba torej vloži neposredno pri sodišču, in ne pri prvostopenjskemu ali drugostopenjskemu organu.

37 226. člen ZUP.

38 118. člen ZUP.

39 38. člen ZUP.

šanju rokov,⁴⁰ predlogu za vrnitev v prejšnje stanje.⁴¹ Potem je tu še sklep, s katerim se postopek odločanja ustavi⁴² ali se z njim zavrže vloga. Ti sklepi pomembno posežejo v strankin položaj, predvsem če je bila stranka tista, ki je z vlogo zahtevala pridobitev določene pravice,⁴³ saj organ o strankini zahtevi sploh ne bo vsebinsko (meritorno) odločil. Do ustavitve postopka praviloma pride, če stranka svojo zahtevo umakne ali pa se to domneva⁴⁴ oziroma če organ, ki je postopek uvedel na lastno pobudo, ugotovi, da njegovo vodenje ni več potrebno (npr. v postopku inšpekcijskega nadzora organ ugotovi, da zavezanec ni storil kršitve zakona). Sklep o zavrženju vloge pa se izda, ko niso izpolnjeni pogoji za vodenje postopka, npr. ker organ ni pristojen za odločanje (pa stranka pri vložitvi vloge pri tem organu vztraja, kljub opozorilu);⁴⁵ ker vloge ni mogoče obravnavati (ker je pomanjkljiva ali nerazumljiva in je takšna ostala tudi po pozivu);⁴⁶ ker stvar, na katero se vloga nanaša, ni upravna zadeva (npr. oseba pri upravnem organu vloži kazensko ovadbo ali pa odškodninsko tožbo);⁴⁷ ker vložnik v vlogi ne uveljavlja kakšne svoje pravice ali pravne koristi oziroma če po ZUP ne more biti stranka (ne gre za fizično ali pravno osebo ali drugo skupino oseb, ki ji zakon priznava pravno sposobnost, ali pa pravica neki osebi očitno ne pripada – npr. mladoletnik zaprosi za starostno pokojnino);⁴⁸ ker je vloga prepozna;⁴⁹ če se o isti upravni zadevi že vodi upravni ali sodni postopek ali je bilo o njej že pravnomočno odločeno, pa je stranka z odločbo pridobila kakšne pravice ali so ji bile naložene kakšne obveznosti, kakor tudi, če je bila izdana zavrnilna odločba in se dejansko stanje ali pravna podlaga, na katero se opira zahtevek, ni spremenila (če stranka torej ne pridobi pravice, lahko ob spremenjenem dejanskem ali pravnem stanju vloži novo vlogo).⁵⁰ Razlog za zavrženje bi lahko bil tudi, da je vloga preuranjena. Posebni zakoni lahko določijo še dodatne razloge za zavrženje vloge. Vloga se torej zavrže s sklepom, izrek pa se glasi, da se vloga stranke »zavrže«, in ne »zavrne«. Slednji izraz se uporabi v odločbah, in sicer kadar

40 99. člen ZUP.

41 106. člen ZUP.

42 135. člen ZUP.

43 Če je npr. inšpekcijski organ začel postopek na lastno pobudo in ga nato ustavil, to ne posega v položaj inšpekcijskega zavezanca.

44 Četrty odstavek 135. člena ZUP določa: »Če se je postopek začel po uradni dolžnosti, ga organ lahko ustavi. Če pa bi se postopek v isti zadevi lahko začel tudi na zahtevo stranke, se postopek nadaljuje, kadar stranka to zahteva.«

45 Četrty odstavek 65. člena ZUP.

46 67. člen ZUP.

47 1. točka prvega odstavka 129. člena ZUP.

48 2. točka prvega odstavka 129. člena ZUP.

49 3. točka prvega odstavka 129. člena ZUP.

50 4. točka prvega odstavka 129. člena ZUP. Gl. tudi opombo 36.

se o tem, ali stranki gre neka pravica, vsebinsko odloča in se prošnja/zahteva zavrne. Kot rečeno, tako ustavitev postopka kot zavrženje vloge posega v strankin položaj, saj se o njeni vlogi sploh ne bo vsebinsko odločalo, zato ima stranka tudi zoper tovrstne sklepe možnost pritožbe in tožbe v upravnem sporu, da torej pravilnost te odločitve presodi tudi sodna veja oblasti.⁵¹

3 Sodno varstvo

Omenili smo že, da oblast delimo na tri veje: zakonodajna, ki sprejema zakone, izvršilna, ki zakone izvršuje, in sodna. Tudi slednja izvršuje zakone, vendar je od prvih dveh bolj odmaknjena. Za razliko od izvršilne, ki na lastno pobudo (pomislimo samo npr. na inšpekcijske postopke) in z vseh vidikov skrbi za to, da se zakoni izvršujejo, sodna oblast praviloma deluje le na pobudo drugih subjektov (vložitev tožbe, predloga, obtožnice ipd.), njene odločitve pa so dokončne v smislu, da jih nobena druga oblast ne more razveljaviti (Grad, Kaučič in Zagorc 2020: 567). Če stranka z odločitvijo izvršilne veje oblasti oziroma kakšnega drugega nosilca oblasti ni zadovoljna, bo torej zadnjo besedo imela sodna veja oblasti. Sodna oblast izvaja nadzor ne le nad zakonitostjo posamičnih pravnih aktov uprave (odločb, sklepov ali drugih pisnih odločitev), ampak (sicer mnogo redkeje) tudi nad dejanji.⁵² Sodno varstvo je zagotovljeno tudi v primeru t. i. molka organa, tj. kadar organ o zahtevi posameznika ali pravne osebe sploh ne odloči.⁵³ Do določene mere lahko sodišča izvajajo celo nadzor nad zakonitostjo in ustavnostjo predpisov, ki jih izdaja izvršilna veja oblasti,⁵⁴ saj lahko odklonijo uporabo po njihovi oceni

51 Tretji odstavek 129. člena ZUP, peti odstavek 135. člena ZUP, drugi odstavek 5. člena ZUS-1.

52 4. člen ZUS-1.

53 Če organ druge stopnje v dveh mesecih ali pa v krajšem, s posebnim predpisom določenem roku ne izda odločbe o strankini pritožbi zoper odločbo prve stopnje in če je tudi na novo zahtevo ne izda v nadaljnjih sedmih dneh, sme stranka sprožiti upravni spor, kot če bi bila njena pritožba zavrnjena (drugi odstavek 28. člena ZUS-1). Enako sme ravnati tožnik tudi, če organ prve stopnje ne izda odločbe, zoper katero ni pritožbe, in v primeru, če organ v treh letih od začetka postopka ni izdal dokončnega upravnega akta, ne glede na to, ali so v tem postopku že bila uporabljena redna ali izredna pravna sredstva, razen če je bil postopek ustavljen (tretji odstavek 28. člena ZUS-1). Če organ prve stopnje, zoper katerega odločbo je dopustna pritožba, ne izda odločbe o zahtevi v dveh mesecih ali pa v krajšem, s posebnim predpisom določenem roku, ima stranka pravico obrniti se s svojo zahtevo na organ druge stopnje, ki je v tem primeru pristojen za odločanje. Zoper odločbo organa druge stopnje sme stranka sprožiti upravni spor; če so izpolnjeni pogoji iz drugega odstavka tega člena, pa sme sprožiti upravni spor tudi, kadar ta organ ne izda odločbe (tretji odstavek 28. člena ZUS-1).

54 Ne pa tudi nad zakoni, ki jih sprejema zakonodajna veja oblasti, to pristojnost ima zgolj ustavno sodišče. Sodišča so namreč vezana na ustavo in zakone (125. člen Ustave). Če sodišče pri odločanju meni, da je zakon, ki bi ga moralo uporabiti, protiustaven, mora postopek prekiniti in začeti postopek pred ustavnim sodiščem (156. člen Ustave).

nezakonitega ali protiustavnega predpisa, vendar samo z učinkom v konkretnem sporu. Navedena pooblastila skupaj s sodniško neodvisnostjo zagotavljajo temelje pravne države ter varovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin posameznikov v razmerju do oblasti.

Sodno varstvo pravic in pravnih koristi proti odločitvam in dejanjem državnih organov, organov lokalnih skupnosti in nosilcev javnih pooblastil, če za določeno zadevo ni z zakonom zagotovljeno kakšno drugo sodno varstvo, se zagotavlja v upravnem sporu pred Upravnim sodiščem RS. Pravno sredstvo v upravnem sporu je tožba (torej ne pritožba), toženec pa je pravna oseba, katere organ je izdal akt, s katerim je bilo dokončno odločeno o pravici ali obveznosti tožnika. Te pravne osebe so že zgoraj omenjeni nosilci oblasti: država, lokalne skupnosti in nosilci javnih pooblastil. V Sloveniji imamo eno Upravno sodišče RS, ki sodi na sedežu v Ljubljani ter na treh zunanjih oddelkih (v Mariboru, Celju in Novi Gorici).⁵⁵ Položaj sodišča in postopek ureja poseben postopkovni zakon, tj. Zakon o upravnem sporu (ZUS-1). Če ZUS-1 ne določa drugače, se v upravnem sporu uporabljajo določbe Zakona o pravdnem postopku (v nadaljevanju ZPP), ki sicer ureja sodni postopek za civilne zadeve pred sodišči splošne pristojnosti. Sodišče o procesnih vprašanjih (vključno z zavrnjenjem tožbe in ustavitvijo postopka) odloči s sklepom, vsebinsko pa s sodbo,⁵⁶ velikokrat po opravljeni javni glavni obravnavi.⁵⁷ Zoper sodbe Upravnega sodišča je pritožba na Vrhovno sodišče le redko dopustna,⁵⁸ pomembna izjema od tega je ravno področje mednarodne zaščite.⁵⁹

4 Pravo mednarodne zaščite

Del upravnega prava je nedvomno tudi pravo, ki regulira pravico tujcev, da vstopijo v državo in ostanejo v njej. Njegov pomemben del je pravo mednarodne zaščite, ki mu

55 V Sloveniji poznamo sodišča splošne pristojnosti (ki sodijo v civilnih in kazenskih zadevah) ter specializirana sodišča. Sodišča splošne pristojnosti so na prvi stopnji okrajna (zlasti manj pomembne zadeve) in okrožna (pomembnejše zadeve), o pritožbah zoper njihove odločitve odločajo višja sodišča. Na tretji stopnji sodi Vrhovno sodišče, ki je najvišje sodišče v državi, ob upoštevanju, da je Ustavno sodišče najvišje sodišče za varstvo ustavnosti in zakonitosti ter človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Specializirana sodišča so poleg upravnega sodišča še delovna in socialna sodišča (ki sodijo v individualnih in kolektivnih delovnih sporih ter v socialnih sporih, gl. Zakon o delovnih in socialnih sodiščih, ZDSS-1).

56 Gl. 61.–72. člen ZUS-1.

57 Gl. 51.–59. člen ZUS-1. Podobno kakor upravna odločba tudi sodba obsega uvod, izrek, obrazložitev in pouk o pritožbi (71. člen ZUS-1).

58 Prvi odstavek 73. člena ZUS-1.

59 Četrty odstavek 70. člena ZMZ-1.

pogosto pravimo tudi kar azilno pravo. Temelj mednarodnega in tudi evropskega⁶⁰ azilnega prava predstavlja Ženevska konvencija o statusu beguncev, sprejeta pod okriljem Združenih narodov leta 1951, dopolnjena s Protokolom iz leta 1967. Osrednji del Ženevske konvencije je definicija, kdo je begunec, ki jo je prevzela tudi zakonodaja EU. Slednja je poskušala področje azilnega prava harmonizirati tako, da bi v vseh državah članicah veljali čim bolj podobni pogoji za priznanje mednarodne zaščite, podobne pravice prosilcev za mednarodno zaščito in oseb, ki jim je ta zaščita naposled priznana, ter podobna pravila postopkov, v katerih bi se ugotavljalo, ali oseba izpolnjuje pogoje za priznanje mednarodne zaščite ali ne. To je storila z vrsto zakonodajnih aktov, tj. direktiv,⁶¹ ki jih je v slovenski pravni red prenesel Zakon o mednarodni zaščiti (ZMZ-1).⁶² Slednji vsebuje tako materialnopravne določbe o pogojih za priznanje in prenehanje statusa mednarodne zaščite ter o pravicah in dolžnostih prosilcev za mednarodno zaščito in oseb, ki jim je zaščita priznana, kot procesne določbe, ki dopolnjujejo ali spreminjajo splošnejše določbe ZUP, ki torej velja, če ZMZ-1 ne določa drugače.⁶³

Status begunca se, nekoliko poenostavljeno povedano, prizna tujcu, ki se zaradi utemeljenega strahu pred preganjanjem zaradi rasne,⁶⁴ verske, nacionalne pripadnosti, političnega prepričanja ali pripadnosti določeni družbeni skupini⁶⁵ nahaja izven svoje države in ne more ali zaradi tega strahu noče uživati varstva te države, če ne obstajajo razlogi, zaradi katerih oseba zaščite ne potrebuje oziroma si je ne zasluži.⁶⁶ Status begunca torej ne gre, kakor bi morebiti laično mislili, vsaki osebi, ki ji v izvorni državi grozi določena nevarnost (npr. zaradi vojne), pač pa mora ta nevarnost oziroma utemeljeni strah pred

60 Gl. npr. 18. člen Listine EU o temeljnih pravicah.

61 Te so našteje v drugem odstavku 1. člena ZMZ-1. Za tolmače je bolj kot razlikovanje med različnim akti EU (pogodbe, direktive, uredbe itd.) pomembno vedeti, da so vsi zakonodajni akti javno objavljeni in prevedeni v vse uradne jezike EU, besedila v vseh teh jezikih pa so enako verodostojna.

62 Na tem mestu velja opozorilo, da je bila v EU leta 2024 sprejeta cela vrsta novih aktov (večinoma uredb) na migracijskem področju (t. i. Pakt o migracijah in azilu), ki bo do leta 2026 zamenjala obstoječo zakonodajo.

63 Gl. 33. člen ZMZ-1.

64 Pojem rase zajema zlasti vprašanja barve kože, porekla ali pripadnosti določeni etnični skupini (drugi odstavek 27. člena ZMZ-1).

65 Peti odstavek 27. člena ZMZ-1 skladno z evropsko zakonodajo določa, da se kot posebna družbena skupina šteje zlasti skupina, katere članom je skupna prirojena lastnost ali skupno poreklo, ki je nespremenljivo, ali značilnost oziroma prepričanje, ki je tako temeljnega pomena za identiteto ali zavedanje, da se osebe ne sme prisiliti, naj se mu odreče, in ki ima v ustrezni državi različno identiteto, ker jo družba, ki jo obkroža, dojema kot različno. Iz sodne prakse izhaja, da so to lahko npr. člani LGBTQ+ skupnosti, ženske, otroci, sirote.

66 Primer, ko si oseba ne zasluži mednarodne zaščite, je, ko obstajajo utemeljeni razlogi za sum, da je oseba storila kaznivo dejanje proti miru, vojni zločin ali zločin proti človeštvu oziroma hudo kaznivo dejanje, ali če obstajajo utemeljeni razlogi, da se jo obravnava kot nevarno za varnost ali ozemeljsko celovitost države (gl. prvi odstavek 31. člena ZMZ-1).

preganjanjem temeljiti na eni izmed zgoraj naštetih petih osebnih okoliščinah. Gre torej za lastnosti, ki se jim oseba bodisi niti ne more odpovedati bodisi bi bilo to od nje neutemeljeno pričakovati.

Osebi, ki ne izpolnjuje pravkar opisanih pogojev za priznanje statusa begunca, vendar je kljub temu soočena z utemeljenim tveganjem, da utrpi resno škodo, se prizna subsidiarna oblika zaščite. Gre za status, ki dopolnjuje pravila o statusu begunca (vedno je treba namreč najprej presojati, ali oseba izpolnjuje pogoje za priznanje statusa begunca⁶⁷), s čimer je evropski zakonodajalec želel zagotoviti ustrezen status vsem, ki potrebujejo zaščito. Resna škoda, ki mora groziti osebi, zajema (a) smrtno kazen ali usmrtitev, (b) mučenje ali nečloveško ali ponižujoče ravnanje oziroma kazen ali (c) resno in individualno grožnjo življenju ali telesni celovitosti civilista zaradi vsesplošnega nasilja v situacijah oboroženega spopada. Povezava z določeno osebnostjo okoliščino, kot pri statusu begunca, tukaj torej ni potrebna.

Oba statusa prinašata zelo podobne pravice, med drugim prebivanje v Republiki Sloveniji, zdravstveno in socialno varstvo ter pravico do izobraževanja in dela.⁶⁸ Te pravice so priznane tudi osebam, ki pridobijo poseben status po evropski direktivi,⁶⁹ ki jo je Slovenija implementirala v Zakonu o začasni zaščiti razseljenih oseb (ZZZRO). Gre za poseben mehanizem, ki ga aktivira Svet EU, ko ugotovi obstoj množičnega prihoda razseljenih oseb, in katerega namen je zagotavljanje začasne zaščite tem osebam v okoliščinah množičnih prihodov, ko se zahteva hitro ukrepanje in ko individualne obravnave v rednih azilnih postopkih ne bi bile niti izvedljive (Samobor 2023: 113–114). Mehanizem je bil prvič aktiviran marca 2022 za razseljene osebe iz Ukrajine. Presoja prošnje za začasno zaščito se bistveno razlikuje od postopka za pridobitev mednarodne zaščite, saj učinkuje relativno avtomatično, tj. čim pristojni organ ugotovi, da oseba spada v skupino oseb, ki jih zajema sklep o uvedbi začasne zaščite, je presoja v bistvenem končana (preverja se le še obstoj morebitnih izključitvenih razlogov – npr. izvršitev hudih kaznivih dejanj, podobno kot pri mednarodni zaščiti).⁷⁰ Pridobitev začasne zaščite ne izključuje pridobitve mednarodne zaščite, zato mora biti dostop do postopka mednarodne zaščite še vedno omogočen.

67 Drugi odstavek 41. člena ZMZ-1: »O pogojih za priznanje mednarodne zaščite se odloča v enotnem postopku, pri čemer pristojni organ najprej presoja pogoje za priznanje statusa begunca in šele, če ti niso izpolnjeni, pogoje za priznanje statusa subsidiarne zaščite.«

68 Gl. VIII. poglavje ZMZ-1.

69 Direktiva Sveta 2001/55/ES z dne 20. julija 2001 o najnižjih standardih za dodelitev začasne zaščite v primeru množičnega prihoda razseljenih oseb in o ukrepih za uravnoteženje prizadevanj in posledic za države članice pri sprejemanju takšnih oseb.

70 Ibidem, str. 117, 118.

5 Vloga tolmačev

Na splošno velja, da je vloga tolmača v kateremkoli pravnem postopku, v katerem je udeležena stranka, ki ne govori jezika postopka, tako bistvena, da bi bilo brez tolmačenja stranki grobo kršeno njeno dostojanstvo.⁷¹ Človekovo dostojanstvo je namreč tisto, iz katerega izvirajo vse preostale procesne pravice, začenši s pravico do izjave, ki smo jo izpostavili v poglavju o temeljnih določbah ZUP. Ta omogoča, da je oseba subjekt postopka, in ne njegov objekt, in da lahko aktivno brani svoje pravice ter vpliva na odločitev, ki posega v njene pravice in interese (Sovdat 2019: 63). Pravica do izjave in obrambe bi bila izvotljena, če oseba ne bi razumela jezika, v katerem teče postopek, poleg tega bi bila vprašljiva tudi pravilnost sprejete odločitve. Sodelovanje tolmača v upravnih in sodnih postopkih je zato ključno.

Pravica do uporabe svojega jezika pa je omejena le na opravljanje ustnih procesnih dejanj. Na splošno za vse upravne postopke ZUP določa, da se postopek vodi v slovenskem jeziku in da se v slovenskem jeziku vlagajo vloge, pišejo odločbe, sklepi, zapisnik, uradni zaznamki in druga pisanja ter se opravljajo vsa dejanja v postopku. Pisna komunikacija z organom torej (mora) poteka(ti) v slovenskem jeziku (Remic v Kovač in Kerševan 2020: 412–413),⁷² kar pomeni, da mora za prevode svojih vlog in pisanj organa poskrbeti stranka sama.⁷³ Nasprotno imajo v neposredni ustni komunikaciji stranke, ki ne znajo jezika, v katerem teče postopek, pravico spremljati potek postopka po tolmaču.⁷⁴

Od pravice do spremljanja postopka po tolmaču je treba ločiti vprašanje, kdo nosi stroške tolmača. Tolmač je namreč upravičen do plačila za opravljeno storitev.⁷⁵ Stroški tolmača gredo praviloma v breme tistega, na katerega zahtevo se je postopek začel. Če se je postopek začel na pobudo organa, tj. po uradni dolžnosti, gredo stroški v breme stranke, če se je postopek končal za stranko neugodno ali če se v postopku izkaže, da ga je ta povzročila s svojim protipravnim ravnanjem; če pa se je postopek končal za stranko ugodno, gredo stroški v breme organa.⁷⁶ Organ lahko stranko tudi oprosti plačila stroškov, če jih ta ne zmore plačati.⁷⁷

71 21. in 34. člen Ustave.

72 Tudi odločba Ustavnega sodišča Up-1378/06 z dne 20. 5. 2008.

73 ZUP v 178.d členu določa, da lahko uradna oseba, če ne razume jezika, v katerem je listina napisana, odredi, da prevede listino sodni tolmač, vendar tukaj ni mišljena vloga, pač pa listina kot dokazno sredstvo.

74 62. člen ZUP. Za tolmače se v upravnem postopku smiselno uporabljajo določbe, ki veljajo za izvedence (198. člen ZUP)

75 119. člen ZUP.

76 113. člen ZUP.

77 122. člen ZUP.

Pravkar opisana ureditev velja na splošno za vse upravne postopke, vendar je prav zaradi vseh posebnosti odločanja o mednarodni zaščiti ureditev tolmačenja v ZMZ-1 bistveno drugačna. Tam so pravice do tolmačenja, prevajanja in do prejema odločitve v pisni obliki s prevodom bistvenih delov v jezik, ki ga oseba razume,⁷⁸ povzdignjene celo med temeljna postopkovna jamstva.⁷⁹ Tolmačenje v jezik, ki ga oseba razume, je potrebno pri informiranju prosilca za mednarodno zaščito o postopku ter njegovih pravicah in dolžnostih,⁸⁰ pozneje pri sprejemu prošnje in osebnih razgovorih ter tudi v drugih utemeljenih primerih.⁸¹ Tak primer je možnost komunikacije med prosilcem in njegovim pooblaščencom⁸² za potrebe priprave tožbe v upravnem sporu.⁸³ Stroški izvajanja tolmačenja in prevajanja v postopkih mednarodne zaščite gredo v breme Ministrstva za notranje zadeve.⁸⁴

Tolmačenje v azilnih postopkih je izredno specifično in zahtevno. Osebnih razgovorih s prosilci so ključna faza v postopku, saj je njihova ustna izjava pogosto edino sredstvo, s katerim ti dokazujejo, kaj se jim je v izvorni državi zgodilo in kaj jim tam grozi v prihodnosti. Osebnih razgovorih so zaupni, kar veže tudi tolmače. Lahko se tudi zgodi, da se bo tolmač pri svojem delu seznanil s podatki, ki so tajni v skladu z zakonom, ki ureja tajnost podatkov,⁸⁵ ki jih seveda prav tako ne sme razkriti. Uradne osebe morajo biti usposobljene, da upoštevajo vse specifične okoliščine prosilca, vključno s kulturnim poreklom, spolom,⁸⁶ spolno usmerjenostjo ali ranljivostjo prosilca. Primerljive zahteve veljajo tudi za

78 Oseba je v jeziku, ki ga razume, seznanjena z vsebino pisne odločitve. V ta jezik se prevedejo izrek, bistveni razlogi za odločitev in pravni pouk (peti odstavek 6. člena ZMZ-1).

79 4. člen ZMZ-1 in 12. člen Direktive 2013/32/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o skupnih postopkih za priznanje ali odvzem mednarodne zaščite (prenovitev) (v nadaljevanju Direktiva 2013/32).

80 5. člen ZUP.

81 Po sodni praksi je utemeljen primer tudi možnost komunikacije med prosilcem in njegovim pooblaščencom (ki so po navadi svetovalci za begunce, gl. 9. člen ZMZ-1) za potrebe priprave tožbe v upravnem sporu (gl. sklep Vrhovnega sodišča I Up 226/2017 z dne 22. 11. 2017, pa tudi pozneje spremenjeni prvi odstavek 11. člena ZMZ-1, ki je dodal pravico svetovalcev za begunce do povračila stroškov storitev tolmača v obsegu največ dveh ur oziroma štirih prevajalskih strani v okviru priprave pravnega sredstva).

82 To so po navadi svetovalci za begunce, ki so posebej usposobljeni in s strani Ministrstva za pravosodje imenovani pravniki (gl. 9. člen ZMZ-1).

83 Gl. sklep Vrhovnega sodišča I Up 226/2017 z dne 22. 11. 2017, pa tudi pozneje spremenjeni prvi odstavek 11. člena ZMZ-1, ki je dodal pravico svetovalcev za begunce do povračila stroškov storitev tolmača v obsegu največ dveh ur oziroma štirih prevajalskih strani v okviru priprave pravnega sredstva.

84 Štirinajsti odstavek 6. člena ZMZ-1.

85 Peti odstavek 82. člena ZUP in šesti odstavek 332.č člena ZPP.

86 Osebi se, kadar je to mogoče, na njeno zahtevo zagotovi tolmač istega spola (šesti odstavek 6. člena ZMZ-1). Nova uredba, ki nadomešča Direktivo 2013/32 (gl. opombo 62), ustrežneje določa, da na zahtevo prosilca in če je to mogoče, organ za presojo zagotovi, da so izpraševalci in tolmači tistega spola, ki mu prosilec daje prednost, razen če meni, da taka zahteva ni povezana s težavami prosilca, da

tolmače.⁸⁷ Tolmači morajo svoje delo opravljati strokovno, pošteno, vestno, nepristransko ter v skladu s posebnim kodeksom ravnanja tolmačev in prevajalcev v postopkih za priznanje mednarodne zaščite.⁸⁸ Po ZMZ-1 se mora tolmač tudi zavezati, da ne bo sodeloval z diplomatsko-konzularnim predstavništvom države, katere jezik tolmači, ali drugače sodeloval z oblastmi te države na način, ki zbuja sum v nepristranskost in spoštovanje zaupnosti v postopkih.⁸⁹ Namen vseh navedenih pogojev je omogočiti prosilec za mednarodno zaščito, da razloge za svojo prošnjo čim bolj celovito predstavi.⁹⁰ Ti razlogi so namreč lahko izredno osebni in občutljivi, zato je visoka stopnja zaupnosti in varnosti posebnega pomena. O izjavah prosilca se med osebnim razgovorom piše zapisnik, ki mora biti »podroben in stvaren« ter »z vsemi bistvenimi elementi«.⁹¹ Osebni razgovor se lahko tudi dobesedno zapiše ali snema.⁹² V Sloveniji se razgovori trenutno praviloma ne snemajo, zato je izrednega pomena, da ima prosilec po koncu razgovora ob pomoči tolmača pravico, da mu je vsebina zapisnika ponovno prebrana in da nanjo poda pripombe oziroma pojasnila glede morebitnih napačnih prevodov ali pojmovanj v zapisniku.⁹³ Zapisnik postane namreč javna listina, kar pomeni, da listina dokazuje, kaj je oseba v razgovoru izjavila.⁹⁴ Dokler ni dokazano nasprotno, se šteje, da je to, kar je zapisano v zapisniku, oseba dejansko izjavila (ne pa seveda, da je to, kar je oseba izjavila, tudi resnično⁹⁵).

Podobno kakor v upravnem postopku ima tudi v sodnem postopku (torej tudi v upravnem sporu) oseba pravico do tolmačenja le pri ustnih procesnih dejanjih, vsa pisna komunikacija pa se praviloma izvaja v slovenskem jeziku.⁹⁶ Tolmačenje v civilnih sodnih

celovito predstavi razloge za svojo prošnjo (deveti odstavek 13. člena Uredbe (EU) 2024/1348 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 14. maja 2024 o vzpostavitvi skupnega postopka za mednarodno zaščito v Uniji in razveljavitvi Direktive 2013/32/EU, v nadaljevanju Uredba 2024/1348).

87 Gl. 6. in 37. člen ZMZ-1.

88 Gl. 6. člen ZMZ-1.

89 Sedmi odstavek 6. člena ZMZ-1.

90 Prvi odstavek 37. člena ZMZ-1 ter 15. in 16. člen Direktive 2013/32.

91 17. člen Direktive 2013/32.

92 Ibidem in sedmi odstavek 37. člena ZMZ-1. Nova Uredba 2024/1348 (gl. opombi 62 in 86) v drugem odstavku 14. člena določa obvezno snemanje osebnih razgovorov.

93 Deveti odstavek 37. člena ZMZ-1 in tretji odstavek 17. člena Direktive 2013/32.

94 80. člen ZUP.

95 O tem, ali je neka izjava resnična (če je resničnost izjave pravno relevantna), odloči uradna oseba po svojem prepričanju na podlagi vestne in skrbne presoje (10. člen ZUP), v postopkih mednarodne zaščite pa veljajo še nekatere posebnosti (gl. npr. 21.–23. člen ZMZ-1).

96 103. in 104. člen ZPP, gl. tudi odločbo Ustavnega sodišča U-I-50/08, Up-2177/08 z dne 26. 3. 2009 (tč. 19 obrazložitve). Ker drugi odstavek 12. člena Direktive 2013/32 določa, da morajo imeti prosilci tudi v postopkih sodnega varstva glede tolmačenja »enakovredna jamstva« kot v upravnih postopkih in ker bi bilo lahko sicer nesorazmerno poseženo v temeljno pravico do učinkovitega sodnega varstva, obveznost prevajanja tudi pisnih dejanj v azilnih sodnih postopkih ne more biti že v naprej izključena.

postopkih in tudi v upravnem sporu ureja ZPP, ki določa, da postopek teče v jeziku, ki je pri sodišču v uradni rabi, in da imajo stranke ter drugi udeleženci v postopku pravico, da uporabljajo svoj jezik v skladu z zakonom.⁹⁷ Stranke in drugi udeleženci smejo v postopku na narokih ter ob drugih ustnih procesnih dejanjih pred sodiščem uporabljati svoj jezik. Če postopek ne teče v jeziku stranke oziroma v jeziku drugih udeležencev v postopku, se jim na njihov predlog ali če sodišče ugotovi, da ne razumejo slovenskega jezika, zagotovi ustno prevajanje tistega, kar se navaja na naroku, v njihov jezik ter ustno prevajanje listin, ki se uporabljajo na naroku za dokazovanje. Prevajajo tolmači.⁹⁸ Zakon določa, naj se postavijo predvsem sodni tolmači,⁹⁹ vendar če to ni mogoče, lahko tolmači tudi oseba, ki ni sodni tolmač. V primeru, ko le priča ne zna jezika, uporabljenega v postopku, se le priča zasliši po tolmaču, preostala procesna dejanja pa se ne prevajajo.¹⁰⁰ Ker je tolmač, podobno kot izvedenec oziroma cenilec, pomočnik sodišča, zakoni pogosto urejajo njihov položaj podobno. Tako ZPP smiselno enako kot za izvedence ureja obveznost tolmača, da se odzove vabilu in tolmači, ter sankcije, če tolmač te obveznosti ne izpolni, oprostitev obveznosti tolmačenja, izločitev, nagrado in povračilo stroškov.¹⁰¹ Katera od strank bo na koncu nosila stroške tolmača, se odloči na podlagi uspeha v postopku.¹⁰²

Za sodne tolmače veljajo tudi določbe Zakona o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (ZSICT), ki ureja npr. status sodnih tolmačev, pogoje in postopek imenovanja ter razrešitve, disciplinsko odgovornost, strokovno izpopolnjevanje in preizkuse strokovnosti ter plačilo za opravljeno delo. Nekatera vprašanja nadalje ureja Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih, pri čemer velja izpostaviti tretji odstavek 45. člena omenjenega pravilnika, ki določa, da lahko sodišče tolmaču na njegovo prošnjo za pripravo na tolmačenje omogoči tudi vpogled v spis, če presodi, da za to ni zadržkov.

Glede azilnih upravnih sporov v slovenski praksi z vlaganjem pisnih vlog in vročanjem pisanj v slovenskem jeziku praviloma ni težav, saj veliko večino prosilcev za mednarodno zaščito zastopajo posebni pooblaščenca, t. i. svetovalci za begunce.¹⁰³ Ustna procesna dejanja se v upravnem sporu opravljajo na glavni obravnavi, ki so v azilnih zadevah

97 6. člen ZPP.

98 102. člen ZPP.

99 256. člen ZPP v zvezi z drugim odstavkom 245. člena ZPP.

100 240. člen ZPP. Sodišče opozori tolmača, da mora natančno pretolmačiti vprašanja, ki so postavljena priči, in izjave, ki jih bo dajala.

101 256. člen ZPP.

102 151. in 152. člen ZPP.

103 9. člen ZMZ-1.

še posebej pogoste. Če je na obravnavi prisoten prosilec, se obravnava opravi s pomočjo tolmača, pri čemer veljajo enaki standardi kot za tolmačenje v upravnem postopku (strokovnost, poštenost, vestnost, nepristranskost, zaupnost idr.), stroške tolmačenja v azilnih zadevah pa načeloma nosi sodišče.¹⁰⁴

6 Zaključek

Sodelovanje tolmačev v večini upravnih in sodnih postopkih je na splošno precejšnja izjema. V azilnih postopkih je to pravilo in temeljno procesno jamstvo. Tolmačenje, skladno s standardi tolmačenja v tovrstnih postopkih, je za izvedbo azilnega postopka, v katerem se odloča o najbolj temeljnih človekovih pravicah, bistvenega pomena, zato vsakemu tolmaču kot nadgradnjo tega kratkega (in v prvi vrsti pravnega) prispevka toplo priporočam v branje priročnike s tega področja, ki so multidisciplinarni in vključujejo tudi nasvete za omilitev negativnih učinkov tovrstnega dela na psihofizično počutje tolmača.¹⁰⁵

Viri in literatura

- EUAA. *The Practical Guide on Interpretation in the Asylum Procedure* (dostopen na <https://euaa.europa.eu/publications/practical-guide-interpretation-asylum-procedure>).
- Grad, Franc, Kaučič, Igor, in Zagorc, Saša. 2020. *Ustavno pravo*. Ljubljana: Pravna fakulteta UL.
- Kerševan, Erik, in Androjna, Vilko. 2018. *Upravno procesno pravo*. Ljubljana: GV Založba.
- Kovač, Polonca, in Kerševan, Erik (ur.). 2020. *Komentar Zakona o splošnem upravnem postopku (ZUP)*. 1. knjiga. Ljubljana: Uradni list.
- Samobor, Ana. 2023. Začasna zaščita razseljenih oseb. V Bardutzky, Samo (ur.) *Uvod v pravo migracij in mednarodne zaščite*. Ljubljana: Pravna fakulteta. 112–122.
- Sovdat, Jadranka. 2019. Ustavna vloga tolmača. *Pravosodni bilten št. 1/2019*, 63–67.
- Tičar, Bojan, in Rakar, Iztok. 2011. *Pravo javnega sektorja*. Maribor: Inštitut za lokalno samoupravo in javna naročila.
- UNHCR *Handbook for Interpreters in Asylum Procedures* (dostopen na: <https://www.refworld.org/policy/opguidance/unhcr/2022/en/124043>).

¹⁰⁴ Drugi odstavek 12. člena Direktive 2013/32 določa, da morajo imeti prosilci tudi v postopkih sodnega varstva glede tolmačenja »enakovredna jamstva« kot v upravnih postopkih.

¹⁰⁵ Npr. priročnik Agencije EU za azil (EUAA): *The Practical Guide on Interpretation in the Asylum Procedure* (dostopen na <https://euaa.europa.eu/publications/practical-guide-interpretation-asylum-procedure>) in priročnik Urada Visokega komisariata Združenih narodov za begunce (UNHCR): *Handbook for Interpreters in Asylum Procedures* (dostopen na: <https://www.refworld.org/policy/opguidance/unhcr/2022/en/124043>).

Povzetek

Upravno pravo ureja razmerja med nosilci oblasti ter njim podrejenimi subjekti na upravnih področjih, ko obstaja nasprotje med javnim in zasebnim interesom, pri čemer upravno pravo varuje predvsem javni interes. Postopek, po katerem postopajo državni organi, občinski organi in nosilci javnih pooblastil, kadar v upravnih zadevah odločajo o pravicah, obveznostih ali pravnih koristih posameznikov in pravnih oseb, ureja Zakon o splošnem upravnem postopku (ZUP). Eno od njegovih temeljnih načel je načelo zaslišanja stranke, ki je drug izraz za pravico stranke, da se izjavi o vseh pravnih relevantnih okoliščinah zadeve, preden organ izda odločbo. Za uresničevanje te pravice je tako v upravnih kot v sodnih postopkih, kjer stranka ne razume slovenskega jezika, bistveno sodelovanje tolmača. To še posebej velja za področje mednarodne zaščite, ko tujec trdi, da mu v izvorni državi grozi preganjanje ali resna škoda, njegova izjava pa je pogosto edino sredstvo, s katerim dokazuje, kaj se mu je v izvorni državi zgodilo oziroma kaj mu ob vrnitvi tja grozi.

Ključne besede: upravni postopek, upravni spor, mednarodna zaščita, pravica do izjave, tolmač

Abstract

Administrative law, International protection law and the role of interpreters

Administrative law regulates the relations between authorities and subordinate subjects in administrative areas where there is a conflict between public and private interests, with administrative law primarily protecting the public interest. In Slovenian, the procedure followed by an authority when deciding on the rights and obligations of individuals and legal entities in administrative matters is regulated by the General Administrative Procedure Act (*Zakon o splošnem upravnem postopku* – ZUP). One of its fundamental principles is the right to be heard, which means that an individual has a right to state their position on all legally relevant circumstances of the case before the body issues a decision. The role of an interpreter is essential for the exercise of this right in both administrative and judicial proceedings where the party does not understand the Slovenian language. This is particularly true in the area of international protection, when an alien claims that they are at risk of persecution or serious harm in their country of origin, and their statement is often the only means by which they can prove what happened to them in their country of origin or what they are at risk of upon returning there.

Keywords: administrative procedure, administrative dispute, international protection, right to be heard, interpreter

O avtorici

Martina Greif, univ. dipl. prav., je strokovna sodelavka na Upravnem sodišču RS, na oddelku za varstvo ustavnih pravic. Pred tem je kot svetovalka za begunce zastopala prosilce za mednarodno zaščito v upravnih in sodnih postopkih ter bila asistentka na Fakulteti za upravo Univerze v Ljubljani za področje javne uprave.

Elektronski naslov: martina.greif@gmail.com

Sodelovanje mladoletnikov v postopku za pridobitev mednarodne zaščite – vloga in pomen tolmačenja

Ana Samobor

1 Uvod

Položaj mladoletnih beguncev, ki tako na ravni držav članic Evropske unije (EU) kot na globalni ravni predstavljajo približno polovico begunske populacije (UNHCR 2021; UNICEF 2020), je zaznamovan s situacijo dvojne ranljivosti. Že sam begunski status jih (pravno) uvršča v posebno ranljivo skupino, okoliščina mladoletnosti pa tej ranljivosti dodaja posebno dimenzijo in vzpostavlja posebne zahteve v zvezi z njihovo obravnavo.¹ Zavedanje posebne ranljivosti mladoletnih prosilcev za mednarodno zaščito se odraža tako v dokumentih s področja mednarodnega prava otrokovih pravic kot v

1 Posebna ranljivost mladoletnih prosilcev za mednarodno zaščito izhaja tudi iz sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP). Glej denimo *Tarakbel proti Švici*, 29217/12, 4. november 2014, točki 118 in 119.

normativni ureditvi skupnega evropskega azilnega sistema.² Vsi pravni akti, relevantni za področje mednarodne zaščite na ravni EU, namreč vsebujejo posebne določbe, namenjene varstvu in zaščiti mladoletnih prosilcev za mednarodno zaščito, zlasti tistih, ki v države članice EU prihajajo brez spremstva. Enako velja za Zakon o mednarodni zaščiti (ZMZ-1),³ ki določbe prava EU s področja mednarodne zaščite prenaša v slovenski pravni red.

Zavedanje posebne ranljivosti mladoletnih beguncev pa ne bi smelo voditi v spregled njihove pravice (in sposobnosti) sodelovanja v vseh postopkih, ki jih zadevajo. Obravnavo mladoletnikov zgolj kot ranljivih objektov varstva namreč nasprotuje temeljnemu konceptom (mednarodnega) prava otrokovih pravic, ki izhaja iz razumevanja otrok kot samostojnih nosilcev človekovih pravic ter med temeljna načela uvršča tudi pravico mladoletnikov do svobodnega izražanja mnenja in sodelovanja v vseh postopkih, ki nanje vplivajo.⁴

Nenehno nihanje med pretiranim paternalizmom ter popolnim enačenjem položaja otrok in odraslih je značilno tudi (ali bolje: še posebej) za kontekst prava prisilnih migracij. Po eni strani je namreč (v luči teženj držav po učinkovitem nadzoru migracijskih tokov) zaslediti tendenco po enakovredni obravnavi otrok in odraslih v azilnih postopkih, kar lahko vodi v popoln spregled posebne ranljivosti mladoletnikov. Po drugi strani pa obstaja nevarnost, da bo ravno upoštevanje posebne ranljivosti otrok vodilo v zanemarjanje njihove sposobnosti razumevanja in pravice sodelovati v vseh (pravnih) postopkih, ki jih zadevajo (Arnold 2018: 18).

Že na tem mestu velja opozoriti, da imajo vsi mladoletniki pravico podati (bodisi sami v prisotnosti zakonitega zastopnika bodisi bo to zakoniti zastopnik storil v njihovem imenu) samostojno prošnjo za mednarodno zaščito, ne glede na to, ali zanj zaprosajo v spremstvu ali brez njega. To pomeni, da imajo vsi mladoletniki – skladno z svojo starostjo in zrelostjo, ki jo je nujno oceniti v vsakem konkretnem primeru posebej – tudi pravico sodelovati v postopku. Če se zdi to samoumevno, kadar govorimo o mladoletnikih brez spremstva, pa se lahko izkaže za problematično, kadar

2 Pristojnost EU za oblikovanje skupnih standardov na področju azila izhaja iz 78. člena Pogodbe o delovanju Evropske unije (PDEU), ki skupaj s Pogodbo o Evropski uniji (PEU) (2012/C 326/01) ter Listino EU o temeljnih pravicah (2010/C 83/02) tvori korpus primarnega prava EU.

3 Zakon o mednarodni zaščiti (ZMZ-1), Ur. l. RS, št. 16/17.

4 Sodobno (mednarodno) pravo otrokovih pravic temelji na ideji liberalnega oziroma upravičenega paternalizma, katerega osnovno izhodišče je, da lahko država poseže v svobodno odločitev posameznika, kadar to terja zaščita njegovih interesov. Otrokom naj se torej prizna sposobnost avtonomnega odločanja, a naj to ne zmanjšuje varstvene funkcije države, ki jim je dolžna zagotavljati posebno zaščito (tako pred lastnimi (nespametnimi) odločitvami kot pred ravnanjem drugih) (Fortin 2009: 26).

mladoletnik za mednarodno zaščito zaproša v spremstvu, torej denimo skupaj z enim ali obema staršema. Ti mladoletniki so namreč v azilnih postopkih pogosto spregledani in obravnavani izključno kot del družine, pa čeprav so tudi sami nosilci vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin (Arnold 2018: 18–19; Rap 2020a: 40; Rosani 2020; Pobjoy 2017: 3–5).

O učinkovitem zagotavljanju pravice do izjave in sodelovanja v postopku kot temeljnih (procesnih) jamstvih, ki morajo biti zagotovljena vsem (torej tudi mladoletnim) prosilcem za mednarodno zaščito, pa je nemogoče govoriti, če ni zagotovljeno tudi učinkovito uresničevanje pravice do informacije. Učinkovitega uresničevanja nobenega izmed navedenih temeljnih procesnih jamstev pa si ni mogoče predstavljati brez hkratnega zagotavljanja tolmačenja in prevajanja v vseh postopkih, vezanih na pridobivanje mednarodne zaščite. Procesno jamstvo tolmačenja in prevajanja tako ni le osnovni predpogoj omogočanja komunikacije med prosilcem in uradnimi osebami ter s tem učinkovitosti postopkov, temveč je ključni element zagotavljanja temeljnih (človekovih) pravic prosilcev za mednarodno zaščito.

Namen pričujočega prispevka zato ni podrobna predstavitev normativne ureditve tolmačenja, temveč v luči temeljnih procesnih jamstev pojasniti pomen in vlogo tolmača v postopkih za pridobitev mednarodne zaščite, s poudarkom na postopkih, v katerih sodelujejo mladoletni prosilci za mednarodno zaščito. V nadaljevanju bo tako najprej kratko predstavljen pravni okvir varstva otrokovih pravic na področju prava mednarodne zaščite, nato pa bo temeljno procesno jamstvo tolmačenja in prevajanja predstavljeno v luči pravice prosilca do informacije ter pravice do izjave v postopku.

2 Uvodno o pravicah otrok in njihovem varstvu na področju prava mednarodne zaščite

a) Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah kot (mednarodno) pravno izhodišče varstva pravic otrok

Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah (Konvencija, tudi Konvencija o otrokovih pravicah), ki predstavlja temelj in izhodišče varstva pravic otrok,⁵ je bila zasnovana v duhu kombinacije zavedanja posebne ranljivosti otrok ter razumevanja

5 Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah, Ur. l. SFRJ – MP št. 15/90, Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Organizacije združenih narodov in konvencij, sprejetih v Mednarodni agenciji za atomsko energijo, Ur. l. RS – MP št. 9/92.

otrok kot samostojnih nosilcev (temeljnih človekovih) pravic.⁶ Konvencija tako v enem dokumentu ambiciozno združuje celoten spekter človekovih pravic (državljan-ske, politične, ekonomske, socialne in kulturne), ki naj bodo brez kakršnegakoli razlikovanja zagotovljene vsem otrokom, ki spadajo pod jurisdikcijo posamezne države podpisnice.⁷

Čeprav Konvencija ne ustvarja hierarhije med posameznimi pravicami in čeprav jo je nujno brati, razumeti in zagotavljati kot celoto, so štiri izmed pravic, ki jih vsebuje, obveljale kot splošna načela.⁸ To so: prepoved diskriminacije (2. člen Konvencije), otrokova korist kot glavno vodilo v vseh dejavnostih v zvezi z otroki (3. člen Konvencije), pravica do življenja, preživetja in razvoja (6. člen Konvencije) ter pravica otrok do izražanja mnenja pri odločanju v zadevah v zvezi z njimi in upoštevanja teh mnenj v skladu z njihovo starostjo in zrelostjo (12. člen Konvencije). Navedena splošna načela je nujno spoštovati in upoštevati pri implementaciji, uporabi in razlagi vseh pravic iz Konvencije. Iz teh štirih splošnih načel torej izhaja, da mora vsako dejanje, predpis, sodna odločitev, program ali strategija, ki zadeva otroke, stremeti k zaščiti pravic otrok do življenja, preživetja in razvoja, kot temeljno vodilo pri usklajevanju nasprotujočih si interesov in pravic (npr. staršev ali javnega interesa) upoštevati največjo korist otrok, pri tem pa ne sme razlikovati na podlagi osebnih okoliščin. Iz zadnjega – a v kontekstu varstva otrok kot samostojnih nosilcev pravic in v kontekstu pričujočega prispevka najpomembnejšega – načela pa izhaja, da je odločitve, ki zadevajo otroke, mogoče sprejeti šele po tem, ko jim je bila (skladno z njihovo starostjo in zrelostjo) dana možnost sodelovanja v procesu odločanja (Peleg 2019: 139–140). Odbor Združenih narodov za otrokove pravice (Odbor, tudi UN CRC) poudarja, da sta otrokova korist iz 3. člena Konvencije ter pravica otroka do izražanja stališč iz 12. člena Konvencije komplementarni – otrokove koristi ni mogoče ustrezno oceniti in upoštevati, če otroku hkrati ni zagotovljena možnost izraziti mnenje ter če to mnenje v postopku odločanja ni upoštevano skladno z njegovo starostjo in zrelostjo

6 Njeni predhodnici (Ženevska deklaracija o otrokovih pravicah, sprejeta leta 1924 v okviru Društva narodov, ter Deklaracija o otrokovih pravicah, sprejeta leta 1959 v Generalni skupščini Združenih narodov) temeljita pretežno na zavedanju, da otroci predstavljajo izrazito ranljivo družbeno skupino, ki potrebuje in si zasluži posebno varstvo. Konceptu varstva otroške ranljivosti se je ideja o otrocih kot samostojnih nosilcih pravic, ne zgolj objektih varstva, pridružila pozneje (zlasti po zaslugi gibanja za pravice otrok, ki je vzniknilo v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ter poznejših teoretikov, ki so se zavzemali za iskanje ravnovesja med pretiranim liberacionizmom in pretiranim protekcionizmom). V zvezi s tem glej npr.: Doek 2019; Cowden 2016; Hanson in Peleg 2020: 5–10; Stainton Rogers 2001: 29–30.

7 Glej 2. člen, ki prepoveduje diskriminacijo pri uresničevanju pravic iz Konvencije.

8 Kot temeljna načela je te štiri temeljne določbe že leta 1991 v Splošnih smernicah o obliki in vsebini poročil držav članic označil tudi Odbor Združenih narodov za otrokove pravice (UN CRC 1991, General guidelines regarding the form and content of initial reports; Smyth 2014: 32).

(UN CRC 2013, GC no. 14, IV.B.3, V.A.1.(a)). Med preostalimi pravicami, ki jih otrokom zagotavlja Konvencija, velja posebej omeniti še 22. člen, ki v prvem odstavku določa dolžnost zagotavljanja ustreznega varstva in humanitarne pomoči pri uživanju pravic, ki jih določa Konvencija ali drug dokument varstva človekovih pravic, tistemu otroku, ki bodisi sam bodisi v spremstvu staršev ali katerekoli druge osebe prosi za status begunca ali v skladu z veljavno mednarodno ali notranjo zakonodajo velja za begunca. Iz določbe jasno izhaja, da potrebe po polnem zagotavljanju pravic mladoletnih prosilcev za mednarodno zaščito ali tistih z že prizanim statusom niso nič manjše od potreb drugih otrok (Farrugia in Touzenis 2010: 28).

b) Pravice otrok na področju mednarodne zaščite v pravu Evropske unije

Področje mednarodne zaščite spada med temeljne pristojnosti Evropske unije (EU). Že iz Pogodbe o delovanju Evropske unije (PDEU) namreč izhaja, da EU oblikuje skupni evropski azilni sistem (78. člen PDEU), ki naj določi skupne standarde držav članic na področju mednarodne zaščite. Oblikovanje skupne azilne politike EU⁹ mora biti skladno z Ženevsko konvencijo z dne 28. julija 1951 in Protokolom z dne 31. januarja 1967 o statusu beguncev (Konvencija o statusu beguncev)¹⁰ ter drugimi ustreznimi pogodbami.¹¹ Pojem mednarodne zaščite v pravnem redu EU (in s tem tudi v sloven-

9 Na tem mestu opozarjam, da je skupni evropski azilni sistem v trenutku pisanja tega prispevka v prehodnem obdobju. Aprila 2024 je namreč Evropski parlament po dolgih pogajanjih sprejel novi Pakt o migracijah in azilu (Pakt), ki v skupni evropski azilni sistem prinaša mnoge spremembe. V okviru Pakta je bil sprejet sveženj nove zakonodaje na področju, ki se bo v državah članicah v celoti začela uporabljati po dvoletnem prehodnem obdobju (tj. junija 2026). V izogib nejasnostim se bo prispevek v nadaljevanju skliceval na zakonodajo EU tako pred sprejemom Pakta kot po njem; hkrati pa se bo skliceval na določbe ZMZ-1, ki pa v času pisanja še ni prilagojen novi evropski ureditvi. Za obravnavano temo so pomembni predvsem naslednji zakonodajni akti EU pred spremembo: Sprejemna direktiva, ki ureja standarde za sprejem prosilcev za azil (2013/33/EU, 26. 6. 2013, UL L 180/96), Procesna direktiva, ki ureja skupne postopke za priznanje ali odvzem mednarodne zaščite (2013/32/EU, 26. 6. 2013, UL L 180/60) ter Kvalifikacijska direktiva, ki ureja pogoje, ki jih morajo za priznanje mednarodne zaščite izpolnjevati prosilci in vsebino te zaščite (2011/95/EU, 13.12. 2011, UL L 337/9). Zakonodajni akti EU po spremembi, ki posegajo v navedene, pa so: spremenjena Sprejemna direktiva (14. 5. 2024, UL L 2024/1346), Procesna uredba, ki razveljavlja Direktivo 2013/32/EU (14. 5. 2024, UL L 2024/1348), in Kvalifikacijska uredba, ki razveljavlja Direktivo 2011/95/EU (14. 5. 2024, UL L 2024/1347).

10 Konvencija o statusu beguncev (Ženevska konvencija), Ur. l. FLRJ – MP, št. 7/60, Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Organizacije združenih narodov in konvencij, sprejetih v Mednarodni agenciji za atomsko energijo, Ur. l. RS – MP, št. 9/92; Protokol o statusu beguncev, Ur. l. SFRJ – MP, št. 17/67, Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Organizacije združenih narodov in konvencij, sprejetih v Mednarodni agenciji za atomsko energijo, Ur. l. RS – MP, št. 9/92. Glej 78. člen PDEU.

11 O tem, kaj pomeni »skladno z drugimi ustreznimi pogodbami«, se Sodišče EU še ni izreklo, a je mogoče zastopati stališče, da to vključuje tudi skladnost s Konvencijo (Smyth 2014).

skem pravnem redu) zajema status begunca ter status subsidiarne zaščite. Status begunca se prizna državljanu tretje države ali apatridu, ki se zaradi utemeljenega strahu pred preganjanjem zaradi rasne, verske, nacionalne pripadnosti, političnega prepričanja ali pripadnosti določeni družbeni skupini zunaj države, katere državljan je, in se ne more ali se zaradi tega strahu noče vrniti v to državo in izkoristiti zaščite te države.¹² Status subsidiarne zaščite se prizna državljanu tretje države ali apatridu, ki ne izpolnjuje pogojev za status begunca, a je bilo izkazano, da obstajajo utemeljeni razlogi za prepričanje, da bi bil v primeru vrnitve v izvirno državo oziroma državo prejšnjega običajnega prebivališča soočen z utemeljenim tveganjem, da utrpi resno škodo, zaščite te države pa zaradi tega tveganja noče ali ne more izkoristiti.¹³ Pristojni organ v postopku za priznanje mednarodne zaščite tako v enotnem postopku najprej presoja, ali prosilec izpolnjuje pogoje za pridobitev statusa begunca – če jih ne, sledi presoja upravičenosti prosilca do subsidiarne oblike zaščite.¹⁴

Konvencija EU formalno ne zavezuje,¹⁵ pač pa so pravice otrok v pravni red EU vnesene s 24. členom Listine EU o temeljnih pravicah. Ta v prvem odstavku otrokom zagotavlja pravico do potrebnega varstva in skrbi za zagotavljanje njihove dobrobiti ter možnost svobodnega izražanja mnenja in upoštevanje mnenja otrok o stvareh, ki jih zadevajo (v skladu z njihovo starostjo in zrelostjo), v drugem pa določa, da se morajo pri vseh ukrepih javnih ali zasebnih ustanov, ki se nanašajo na otroka, upoštevati predvsem koristi otroka.¹⁶

Na ravni sekundarnega prava EU (tj. pravnih aktov, ki tvorijo skupni evropski azilni sistem) se posebno varstvo, ki ga je nujno zagotavljati mladoletnim prosilcem za mednarodno zaščito, odraža v posameznih določbah, namenjenih posebni obravnavi ranljivih skupin. Poleg posebnih določb, namenjenih varstvu mladoletnih prosilcev, vsi omenjeni zakonodajni akti EU vsaj v uvodnih določbah vsebujejo sklic na otrokovo korist kot glavno vodilo pri uporabi njihovih določb in določajo, da je treba pri ocenjevanju največje koristi otroka upoštevati zlasti načelo enotnosti družine, dobrobit mladoletnika in njegov socialni razvoj, varstvene in varnostne vidike ter stališča mladoletnika v skladu z njegovo starostjo in zrelostjo.¹⁷

12 Točka (5) prvega odstavka 3. člena Kvalifikacijske uredbe, točka d) prvega odstavka 2. člena Kvalifikacijske direktive in drugi odstavek 20. člena ZMZ-1.

13 Točka (6) prvega odstavka 3. člena Kvalifikacijske uredbe, točka f) prvega odstavka 2. člena Kvalifikacijske direktive in tretji odstavek 20. člena ZMZ-1.

14 Drugi odstavek 41. člena ZMZ-1.

15 Zavezuje pa seveda vse države članice EU, ki so podpisnice Konvencije o otrokovih pravicah.

16 Iz Pojasnil k Listini (UL C 303/17) izhaja, da 24. člen temelji na Konvenciji, zlasti na 3., 9., 12. in 13. členu.

17 Uvodna določba 15 Kvalifikacijske uredbe in uvodna določba 18 Kvalifikacijske direktive, uvodna določba 23 Procesne uredbe in uvodna določba 33 Procesne direktive, uvodna določba 35 in 26.

c) Pravice otrok ter Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (EKČP)¹⁸ ne vsebuje posebnih določb, ki bi bile namenjene varstvu pravic otrok. Kljub temu pa Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP) posamezne pravice iz EKČP interpretira v luči okoliščine mladostnosti ter se pri tem sklicuje na Konvencijo o otrokovih pravicah, zlasti na določbo o zagotavljanju največje koristi otrok.¹⁹

Z mladostnosti prilagojeno interpretacijo določb je ESČP pričelo v zadevah, ki so se nanašale na 8. člen EKČP (pravica do zasebnega in družinskega življenja). V prelo-mnem primeru *Neulinger in Shuruk proti Švici* je zapisalo, da »obstoji širok konsenz (tudi v mednarodnem pravu) v podporo ideji, da bi morale biti pri vsakem odločanju, ki zadeva otroke, njihove koristi poglobitnega pomena«. ²⁰ To relativno široko omem-bo otrokove koristi, ki naj bo glavno vodilo pri vsakem odločanju, je ESČP nadalje razvijalo v primerih kršitev drugih konvencijskih pravic. Tako je denimo 3. (prepoved mučenja), ²¹ 5. (pravica do svobode in varnosti) ²² ter 6. člen EKČP (pravica do pošte-nega sojenja) ²³ v luči koristi otroka interpretiralo in uporabilo drugače, kot če bi šlo za odraslo osebo.

člen spremenjene Sprejemne direktive ter uvodna določba 9 in drugi odstavek 23. člena Sprejemne direktive,

18 Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, spremenjene s protokoli št. 3, 5 in 8 ter dopolnjene s protokolom št. 2, ter njenih protokolov št. 1, 4, 6, 7, 9, 10 in 11 (Ur. l. RS – Mp, št. 7/94).

19 Prvi odstavek 3. člena Konvencije o otrokovih pravicah.

20 Sodba ESČP v zadevi *Neulinger in Shuruk proti Švici*, 41615/07, 6. julij 2010 (GC), tč. 135.

21 Glej denimo sodbe ESČP v zadevah *Popov proti Franciji*, 39472/07 in 39474/07, 19. januar 2012; *Tarakhel proti Švici*, 29217/12, 4. november 2014; *Kanagaratnam in drugi proti Belgiji*, 15297/09, 13. december 2011; *Mubilanzila Mayeka in Kaniki Mitunga proti Belgiji*, 13178/03, 12. oktober 2006.

22 Glej denimo sodbo *Rabimi proti Grčiji* (8687/08, 5. julij 2011), v kateri je ESČP določbo točke f. prvega odstavka 5. člena EKČP, ki ureja odvzem prostosti za namen nadzora nad migracijami, interpretiralo v luči določb 37. člena KOP. Glej tudi sodbo *Kanagaratnam in drugi proti Belgiji*, 15297/09, 13. december 2011.

23 Glej denimo sodbo *SC proti Veliki Britaniji*, 60958/00, 10. november 2004.

3 Sodelovanje mladoletnih prosilcev za mednarodno zaščito v azilnem postopku

3.1 Uvodno o sodelovanju mladoletnih prosilcev v azilnem postopku

Kljub teoretičnim (in pravnim) premikom zadnjih desetletij, ki nakazujejo spremembo »tradicionalne« (pravne) obravnave otrok kot objektov zaščite v smeri obravnave otrok kot samostojnih nosilcev človekovih pravic, ki jim je nujno zagotoviti možnost sodelovanja v postopkih, ki vplivajo na potek njihovega življenja, je večina pravnih postopkov še vedno prilagojena odraslim (Smyth 2014; Rap 2022: 8). Še toliko bolj to velja za azilne postopke, tj. postopke, v katerih pristojni organi presojujejo, ali prosilec izpolnjuje pogoje za pridobitev ene izmed oblik mednarodne zaščite (statusa begunca ali subsidiarne zaščite). Gre za izjemno zapletene pravne postopke, pogosto vodene v jeziku, ki ga prosilec ne razume, kar uresničevanje pravic otrok seveda še dodatno otežuje (Rap 2020b: 323).

Razlogi za nezadostno uresničevanje pravice otrok do sodelovanja in izjave v postopku so pravzaprav večplastni. Po eni strani so begunski otroci zaradi svoje izrazite ranljivosti pogosto obravnavani izključno kot posebno ranljiva skupina posameznikov, ki so jih države dolžne v čim večji meri zaščititi pred nadaljnjimi kršitvami pravic in potencialnimi zlorabami. Pravica otrok do sodelovanja v postopkih ter zavedanje njihove (relativne) avtonomnosti pri sprejemanju odločitev sta tako pogosto spregledana in ostajata na ravni deklaratornega, begunski otroci pa niso obravnavani kot samostojni nosilci človekovih pravic (Rap 2020a: 18).²⁴ Po drugi strani je tudi v zvezi z begunskimi otroki mogoče zaznati diskurz »zlorab azilnega sistema«, ki prosilce za mednarodno zaščito prikazuje kot posameznike, ki mednarodne zaščite sploh ne potrebujejo, ki z namenom izkoriščanja ugodnejših določb za mladoletnike lažejo o svoji starosti in ki za države gostiteljice predstavljajo grožnjo (Rap 2022: 6; Rap 2020a: 18). Oboje nakazuje jasno potrebo po okrepljenem pravnem položaju mladoletnih prosilcev za mednarodno zaščito, ki naj ne sloni zgolj na zaščitnih ukrepih, temveč tudi na zagotavljanju učinkovitega in (relativno) samostojnega položaja teh prosilcev v azilnih postopkih.

Tako denimo tudi Evropska komisija ter Svet Evrope med temeljne ukrepe na področju varstva mladoletnih prosilcev uvrščata dostop do informacij, pravno in zakonito zastopanje v postopkih, zagotavljanje uresničevanja pravice do izjave ter dostop

24 To je še posebej izrazito pri obravnavi mladoletnikov, ki v državi gostiteljici za mednarodno zaščito zapošajo v spremstvu – ti so namreč tako v literaturi kot v praksi deležni manjše pozornosti, saj se domneva, da bodo za njihove pravice in interese skrbeli njihovi starši (Rap 2020a: 18).

do učinkovitih pravnih sredstev (European Commission 2017: 9; Council of Europe 2017: 1–2). Podobno stališče zastopa tudi Odbor Združenih narodov za otrokove pravice, ki poudarja dolžnost držav podpisnic otrokom zagotoviti dostop do azilnega postopka in možnost predstavitve vseh okoliščin, s katerimi utemeljujejo svojo prošnjo za mednarodno zaščito, ter dolžnost zagotavljanja pravice mladoletnih prosilcev do izražanja mnenja v azilnih postopkih (UN CRC 2017, GC no. 3 in 22, 35; UN CRC 2009, GC no. 12; UN CRC 2005, GC no. 6, 25).

Pravnega položaja mladoletnih prosilcev za mednarodno zaščito, ki bo skladen z doje-manjem otrok kot samostojnih nosilcev človekovih pravic, pa ni mogoče zagotavljati brez omogočanja dostopa do storitev tolmačenja in prevajanja. V nadaljevanju bosta tako ti dve procesni jamstvi predstavljeni v luči zagotavljanja pravice do informacije in pravice do izjave v postopku – ti dve pravici namreč tvorita izhodišče širšega koncepta sodelovanja otrok v pravnih postopkih iz 12. člena Konvencije (Rap, 2020b: 327) ter sta ključni za zagotavljanje ustreznega pravnega položaja mladoletnih prosilcev za mednarodno zaščito, ki se iz zgoraj pojasnenih razlogov pri uresničevanju svojih temeljnih pravic srečujejo z mnogimi (pravnimi in dejanskimi) ovirami.

3.2 Dostop do storitev tolmačenja in prevajanja kot temeljni procesni jamstvi

Zakonodajni akti EU že v uvodnih izjavah kot temeljni procesni jamstvi, ki so ju države članice EU dolžne zagotavljati vsem prosilcem za mednarodno zaščito, omenjajo dostop do storitev tolmačenja in pravico do obveščenosti o pravnem položaju v jeziku, ki ga prosilec razume ali za katerega se upravičeno domneva, da ga razume,²⁵ ter poudarjajo pomen zagotavljanja tolmačenja za povečanje dostopnosti postopka za mednarodno zaščito ob prvem stiku posameznika z uradnimi organi države gostiteljice (zlasti na mejnih prehodih in v ustanovah za pridržanje).²⁶

Tolmačenje in prevajanje, pomen katerih je poudarjen v uvodnih določbah, sta kot temeljni procesni jamstvi nato urejena v normativnem delu Procesne uredbe (prej Procesne direktive),²⁷ v slovenski pravni red pa implementirana s posameznimi določbami ZMZ-1, deloma pa tudi v podzakonskih predpisih, ki urejajo področje mednarodne zaščite. Tako kot zakonodaja EU tudi ZMZ-1 tolmačenje in prevajanje uvršča med temeljna procesna jamstva²⁸ in določa, da je osebi, ki ne razume uradnega jezika, za spremljanje postopkov za mednarodno zaščito nujno zagotoviti tolmača za jezik, ki ga

25 Uvodna določba 14 Procesne uredbe in uvodna določba 25 Procesne direktive.

26 Uvodna določba 33 Procesne uredbe in uvodna določba 28 Procesne direktive.

27 Glej zlasti 8., 13. in 14. člen Procesne uredbe ter 8., 12. in 15. člen Procesne direktive.

28 Glej 4. člen ZMZ-1.

razume.²⁹ Pomoč tolmača je izrecno zagotovljena pri sprejemu prošnje in pri osebnem razgovoru, v drugih utemeljenih primerih pa, če tako odloči pristojni organ.³⁰ Sodelovanje tolmača mora biti zagotovljeno še pred sprejemom prošnje za mednarodno zaščito, ko posameznik izrazi namero podati prošnjo za mednarodno zaščito.³¹ V tem, t. i. predhodnem postopku, ki ga vodi policija, posameznik poda izjavo o razlogih za podajo prošnje za mednarodno zaščito, ki jo tolmač *a vista* prevede v slovenski jezik.³² Policija je o prihodu posameznika dolžna nemudoma obvestiti Ministrstvo za notranje zadeve ter Urad za oskrbo in integracijo migrantov, sprejem vlagatelja namere in njegove prošnje pa se nato nadaljuje v Azilnem domu.³³ Enako kot storitve tolmačenja se na stroške ministrstva (pristojnega za zunanje zadeve) posamezniku zagotovi prevajanje bistvenih delov morebitnih listin, ki jih predloži v postopku, ter prevod bistvenih delov končne odločitve organa o prosilčevi prošnji za mednarodno zaščito (izrek, bistveni razlogi za odločitev in pravni pouk).³⁴

Poleg tolmačenja in prevajanja med temeljna procesna jamstva, ki morajo biti zagotovljena vsem prosilcem za mednarodno zaščito, uvrščamo še informiranje (v jeziku, ki ga oseba razume),³⁵ dostop do Visokega komisariata in organizacij, ki zagotavljajo pravno svetovanje, ter prejem odločitev v pisni obliki s prevodom bistvenih delov v jezik, ki ga oseba razume.³⁶ Osnovni namen zagotavljanja vseh temeljnih procesnih jamstev prosilcem za mednarodno zaščito je omogočiti učinkovit dostop do azilnega postopka, zagotoviti možnost sodelovanja v postopku ter zagotoviti možnost

29 Prvi odstavek 6. člena ZMZ-1.

30 Prvi in drugi odstavek 6. člena ZMZ-1.

31 Državlani tretjih držav ali osebe brez državljanstva (apatridi) imajo ob prihodu v Slovenijo pravico izraziti namero podati prošnjo za mednarodno zaščito pri kateremkoli državnem organu ali organu lokalne skupnosti, ta pa mora nato o tem obvestiti policijo, ki je pristojna za izvedbo t. i. predhodnega postopka. Glej 43. člen ZMZ-1. Od trenutka podaje namere do vložitve prošnje za mednarodno zaščito tujec ne sme biti odstranjen iz države, prav tako pa se njegov morebitni nezakoniti prehod meje ne obravnava kot nezakonit (35. in 36. člen ZMZ-1).

32 Drugi in tretji odstavek 2. člena Pravilnika.

33 Tretji odstavek 42. člena ZMZ-1 in 2. člen Pravilnika o postopku s tujcem, ki izrazi namen podati prošnjo za mednarodno zaščito v Republiki Sloveniji, ter postopku sprejema prošnje za mednarodno zaščito (Pravilnik o postopku s tujcem, ki izrazi namen podati prošnjo) (Ur. l. RS, št. 173/21).

34 Glej tretji, četrti in peti odstavek 6. člena ZMZ-1 v povezavi s štirinajstim odstavkom 6. člena ZMZ-1.

35 Informiranje je seznanjanje vlagatelja namere za vložitev prošnje za mednarodno zaščito (tj. še pred začetkom postopka sprejema prošnje) s temeljnimi informacijami o postopku za mednarodno zaščito ter pravicah in dolžnostih prosilcev. Glej 5. člen ZMZ-1.

36 Glej 8. člen Procesne uredbe, 12. člen Procesne direktive in 4. člen ZMZ-1. Prosilec mora biti v jeziku, ki ga razume, seznanjen z vsebino pisne odločitve o svoji prošnji, v ta jezik pa se prevedejo izrek, bistveni razlogi za odločitev ter pravni pouk.

ustreznega komuniciranja s pristojnimi organi. Le tako bo prosilec lahko predstavil vsa dejstva in okoliščine, relevantne za presojo prošnje za mednarodno zaščito, in le tako bo lahko prosilec učinkovito branil svoj primer v vseh fazah postopka.³⁷

Poleg splošnih temeljnih postopkovnih jamstev, ki morajo biti zagotovljena vsem prosilcem za mednarodno zaščito, zakonodaja EU in ZMZ-1 določata še dodatne procesne garancije za ranljive osebe, ki potrebujejo posebna procesna jamstva, ter mladoletnike brez spremstva.³⁸ Dodatna jamstva so namenjena zagotavljanju ustrezne podpore, ki posebno ranljivim prosilcem za mednarodno zaščito omogoči polno uživanje pravic in izvrševanje obveznosti med trajanjem postopka za pridobitev mednarodne zaščite.³⁹

Med posebne procesne garancije, namenjene mladoletnim prosilcem za mednarodno zaščito, spadajo zlasti postavitev zakonitega zastopnika mladoletniku brez spremstva,⁴⁰ seznanitev mladoletnika brez spremstva s pravicami in obveznostmi v postopku na način, prilagojen njegovi starosti in stopnji duševnega razvoja,⁴¹ ter ustrezna prilagoditev osebnega razgovora okoliščini prosilčeve starosti.⁴²

Čeprav zakonodaja EU in ZMZ-1 v zvezi s posebnimi procesnimi jamstvi posebno pozornost posvečata mladoletnikom brez spremstva, velja poudariti, da je posebno obravnavo v postopku nujno zagotavljati tudi mladoletnikom v spremstvu. Vodenje postopka za pridobitev mednarodne zaščite mora biti namreč v najširšem možnem smislu skladno z največjo koristjo otroka ter pravico otroka do izražanja mnenja v zadevah, ki

37 Uvodna določba 14 Procesne uredbe in uvodna določba 25 Procesne direktive. Odsotnost dostopa do storitev tolmačenja je hkrati tudi ena izmed okoliščin, ki lahko skladno s sodno prakso ESČP vodi v kršitev pravice do učinkovitega pravnega sredstva v smislu 13. člena EKČP. Glej denimo odločitev Velikega senata ESČP v zadevi *M. S. S. proti Belgiji in Grčiji*, št. 30696/09, 21. januar 2011, točka 301.

38 21., 22. in 23. člen Procesne uredbe, 24. in 25. člen Procesne direktive ter 14. in 16. člen ZMZ-1.

39 Prvi odstavek 21. člena Procesne uredbe, tretji odstavek 24. člena Procesne direktive in drugi odstavek 14. člena ZMZ-1.

40 Zakoniti zastopnik mladoletnika brez spremstva zastopa v postopku za pridobitev mednarodne zaščite ter na področjih varovanja zdravja, izobraževanja, varovanja premoženjskih pravic in koristi ter v zvezi z uresničevanjem pravic na področju sprejema, in sicer do izvršljivosti odločitve, izdane v postopku mednarodne zaščite (deveti odstavek 23. člena Procesne uredbe, prvi odstavek 25. člena Procesne direktive; 16. člen ZMZ-1). Zakoniti zastopnik svoje dolžnosti opravlja po načelu največje koristi otroka in mora imeti za to posebno znanje (uvodne določbe 42–45 Procesne uredbe in prvi odstavek 24. člena Sprejemne direktive, v zvezi ustrezno izobrazbo in usposabljanji zakonitih zastopnikov glej tudi 18. člen ZMZ-1).

41 Tretji odstavek 22. člena Procesne uredbe, prvi odstavek 25. člena Procesne direktive in tretji odstavek 16. člena ZMZ-1.

42 Sedmi odstavek 13. člena Procesne uredbe, tretji odstavek 15. člena Procesne direktive in prvi odstavek 37. člena ZMZ-1.

se nanj nanašajo, ne glede na to, ali gre za mladoletnika brez spremstva ali mladoletnika v spremstvu, še zlasti kadar slednji prošnjo podaja v svojem imenu.

3.3 Dostop do storitev tolmačenja in prevajanja kot predpogoj pravice do informacije

Vlagatelju namere za podajo prošnje za mednarodno zaščito se še pred uradnim sprejemom prošnje⁴³ v jeziku, ki ga razume,⁴⁴ zagotovijo ključne informacije o poteku postopka za mednarodno zaščito, o njegovih pravicah in dolžnostih v postopku, o rokih za uveljavljanje pravnih sredstev ter možnosti dostopa do pravnega in drugega svetovanja v postopku.⁴⁵ Vlagatelju namere, ki trdi, da je mladoletnik brez spremstva, in zakoni temu zastopniku, ki mu je bil postavljen, se istočasno pisno in v jeziku, ki ga razume, posredujejo informacije o možnosti ocene njegove starosti z zdravstvenim pregledom, o poteku tovrstnega pregleda ter o možnih posledicah neutemeljene odklonitve pregleda.⁴⁶ Informiranje je, kadar gre za mladoletnega prosilca, nujno prilagoditi starosti in stopnji duševnega razvoja prosilca za mednarodno zaščito.⁴⁷

S procesnim jamstvom informiranja v prosilcu razumljivem jeziku sta tesno povezani procesni jamstvi dostopa do pravnega svetovanja ter – v kontekstu mladoletnih prosilcev – zakonitega zastopanja mladoletnikov brez spremstva. Na tem mestu opozarjam na izrazito pomanjkljivost slovenske pravne ureditve področja mednarodne zaščite, ki ne zagotavlja ustreznega financiranja storitev tolmačenja niti za potrebe komunikacije med prosilcem in pravnim svetovalcem⁴⁸ niti za potrebe komunikacije med mladoletnim prosilcem brez spremstva in njegovim zakonitim zastopnikom.⁴⁹

43 Pri podaji katere mora po izrecni zakonski določbi sodelovati tudi tolmač. Drugi odstavek 6. člena ZMZ-1.

44 Pri čemer ni bistveno, da so te informacije zagotovljene ustno, temveč so lahko posredovane tudi v pisni obliki ali celo v obliki informativnih filmov. Drugi odstavek 7. člena Pravilnika o postopku s tujcem, ki izrazi namen podati prošnjo.

45 Drugi odstavek 8. člena Procesne uredbe, 12. člen Procesne direktive in 5. člen ZMZ-1.

46 Četrti odstavek 25. člena Procesne uredbe, peti odstavek 25. člena Procesne direktive in prvi odstavek 17. člena ZMZ-1. Glej tudi 7. člen Pravilnika o postopku s tujcem, ki izrazi namen podati prošnjo.

47 Peti odstavek 16. člena ZMZ-1.

48 Svetovalec za begunce, ki so mu pri zastopanju prosilca za mednarodno zaščito nastali stroški tolmačenja, lahko njihovo povrnitev zahteva naknadno ob predložitvi računa za storitve tolmačenja, in sicer v obsegu dveh ur tolmačenja oziroma štirih prevajalskih strani v okviru priprave pravnega sredstva. 11. člen ZMZ-1 in 6. člen Pravilnika o načinu dostopa do svetovalcev za begunce, nagrajevanju in povračilu stroškov svetovalcem za begunce ter merilih za izračun povrnitve stroškov od osebe, ki ima zadostna lastna sredstva (Ur. l. RS, št. 162/21).

49 Določeno je le, da Urad za preskrbo in integracijo migrantov v sodelovanju s pristojnimi organi pripravi potrebna gradiva in informacije, ki so v podporo zakonitim zastopnikom pri izvajanju njihovih

Dostop do vseh pomembnih informacij o postopku za mednarodno zaščito v jeziku, ki ga posameznik razume (bodisi v pisni obliki bodisi s pomočjo tolmača), je procesno jamstvo, ki ustvarja izhodišče zagotavljanja dostopa do azilnega postopka⁵⁰ ter sodelovanja prosilcev za mednarodno zaščito v postopku. Le na podlagi vseh ključnih informacij o postopku bo namreč prosilec lahko v celoti razumel potek in vsebino postopka ter svoje pravice in obveznosti v postopku in le tako mu bo omogočeno, da bo ob podaji prošnje ter na osebnem razgovoru navedel vse pravno relevantne okoliščine, ki bi lahko vplivale na vsebinsko presojo njegove prošnje.

Kot ugotavlja Rap, so mladoletni prosilci za mednarodno zaščito pogosto pomanjkljivo informirani o svojem pravnem položaju (bodisi zato, ker jim informacij nihče ne poda, bodisi zato, ker informacije niso ustrezno prilagojene njihovi starosti in zrelosti) (Rap 2020b: 321–322). S tem so prikrajšani za tisto izhodišče, ki bi jim šele omogočalo oblikovanje stališč in mnenj ter s tem učinkovito uresničevanje pravice do izjave v postopku ter (širše) sodelovanja v postopku za mednarodno zaščito. Pomen pravice do informacije kot predpostavke uresničevanja pravice otrok do sodelovanja v postopku za pridobitev mednarodne zaščite poudarja tudi Odbor Združenih narodov za otrokove pravice, ki v svojih smernicah pojasnjuje, da morajo biti otrokom na starosti in zrelosti prilagojen način posredovane vse informacije o njihovem pravnem položaju.⁵¹

3.4 Dostop do storitev tolmačenja kot predpogoj uresničevanja pravice do izjave

Dostop do vseh pomembnih informacij v jeziku, ki ga posameznik razume, še zlasti pa dostop do storitev tolmačenja v vseh ključnih fazah postopka za pridobitev mednarodne zaščite (s poudarkom na osebnem razgovoru) sta procesni jamstvi, ki ustvarjata izhodišče zagotavljanja sodelovanja prosilca za mednarodno zaščito v postopku. Sta torej predpogoja za zagotavljanje učinkovitega uresničevanja pravice do izjave (*right to be heard*), ki izhaja iz načela zaslišanja stranke v (upravnem) postopku in ki posamezniku zagotavlja pravico izjaviti se o vseh pravno odločilnih dejstvih ter dokazih v postopku, in s tem za jamstvo, ki posamezniku zagotavlja položaj aktivnega udeleženca postopka.⁵²

nalog, kar vključuje pripravo gradiva z otrokom prijaznimi informacijami. 9. člen Uredbe o načinu izvajanja zakonitega zastopanja mladoletnikov brez spremstva ter načinu zagotavljanja ustrezne nastanitve, oskrbe in obravnave mladoletnikov brez spremstva (Ur. l. RS, št. 163/21).

50 *M. S. S. proti Belgiji in Grčiji*, št. 30696/09, 21. januar 2011, točka 304.

51 To vključuje denimo informacije o njihovih pravicah, o poteku postopka, o zakonodaji države gostiteljice, o pravnih sredstvih zoper morebitno negativno odločitev o njihovi prošnji za mednarodno zaščito, pa tudi (kadar gre za mladoletnike brez spremstva) informacije o poteku iskanja njihovih družinskih članov (UN CRC 2009, GC no. 12, 25, 80; UN CRC 2005, GC no. 6, 25, 124).

52 Sodba Sodišča EU v zadevi *M. M.*, C-277/11, 22. november 2012, točka 87.

Načelo zaslišanja stranke in pravica do izjave se v postopku za pridobitev mednarodne zaščite primarno uresničujeta z izvedbo osebnega razgovora, ki je namenjen ugotavljanju razlogov, s katerimi prosilec za mednarodno zaščito utemeljuje svojo prošnjo, ter vseh drugih dejstev in okoliščin, pomembnih za odločitev. Osebni razgovor je zato ključnega pomena za celovito ugotavljanje okoliščin, ki lahko vplivajo na presojo organa, ter za zagotavljanje skladnosti postopka za mednarodno zaščito s prepovedjo vračanja, ki predstavlja eno izmed temeljnih načel (mednarodnega) prava človekovih pravic.⁵³ Postopek za mednarodno zaščito mora biti zasnovan na način, ki omogoča spoštovanje te prepovedi, kar vključuje obveznost presoje vseh okoliščin, ki bi lahko vplivale na presojo tveganja v primeru vrnitve prosilca v izvirno državo.⁵⁴ Čeprav je dokazno breme v postopku presoje prošelj za mednarodno zaščito deljeno in torej ugotavljanje dejstev ne sloni izključno na navedbah prosilca,⁵⁵ je prosilec dolžan sam navesti vsa pravno relevantna dejstva in okoliščine, ki utemeljujejo njegovo prošnjo, zlasti v zvezi s svojimi osebnimi okoliščinami, povezanimi s preganjanjem ali resno škodo, ter zanje predložiti dokaze, ki jih ima na voljo, tako da lahko pristojni organ oceni stopnjo tveganja v primeru vrnitve.⁵⁶ Navajanje dejstev in dokazov pa je seveda bistveno oteženo, če prosilec ni ustrezno informiran in če osebni razgovor ne poteka v jeziku, ki ga razume.

Trenutna slovenska ureditev, ki pa ni v celoti skladna s pravom EU, določa, da se osebni razgovor z mladoletnikom, starejšim od 15 let, ter mladoletnikom brez spremstva opravi vselej (ob prisotnosti zakonitega zastopnika), z mlajšimi od 15 let pa le izjemoma, če tako presodi uradna oseba, ki vodi razgovor.⁵⁷ Uradna oseba je osebni razgovor dolžna

53 Prepoved vračanja (18. člen Ustave Republike Slovenije, 3. člen EKČP, 4. člen Listine EU o temeljnih pravicah) državam preprečuje vrnitev posameznika v državo, v kateri obstaja realno tveganje, da bo izpostavljen mučenju oziroma nečloveškemu ali ponižujočemu ravnanju.

54 Tako denimo tudi ustavno sodišče v odločbi št. U-I-292/09-9, Up-1427/09, 20. 10. 2011, točka 14.

55 Kar pomeni, da pristojni organ ni v celoti vezan na navedbe in predložene dokaze prosilca, temveč je tudi sam dolžan zbrati vse potrebne podatke za pravilno odločitev o zadevi (Ustavno sodišče RS, št. U-I-292/09-9, Up-1427/09-16, 20. oktober 2011) ter s prosilcem aktivno sodelovati, še zlasti kadar prosilec iz kateregakoli razloga ne predloži celovitih, ažurnih ali upoštevnihih podatkov – tedaj ima organ dolžnost omogočiti zbiranje vseh dokazov, ki so potrebni za odločitev o prošnji, še zlasti kadar gre za informacije o stanju v izvorni državi in organ do dokazov lažje dostopa. Glej sodbi Sodišča EU *M. M.*, C-277/11, 22. november 2012, točki 65 in 66, ter *Elgafaji*, C-465/07, 15. februar 2009.

56 Prvi odstavek 21. člena in prvi odstavek 4. člena Kvalifikacijske direktive. Glej sodbo Sodišča EU v zadevi *M. M.*, C-277/11, 22. november 2012, točki 65 in 66., ter tudi sodbo ESČP v zadevi *J. K. in drugi proti Švedski*, 59166/12, 23. avgust 2016 (GC), točki 92 in 96.

57 Drugi in tretji odstavek 37. člena ZMZ-1. Procesna uredba, s katero ZMZ-1 še ni v celoti usklajen, določa, da mora biti možnost osebnega razgovora zagotovljena vsem mladoletnim prosilcem za mednarodno zaščito, razen če to ni v največjo korist mladoletnika – v primeru, da v mladoletniku razgovor iz tega razloga ne bi bil zagotovljen, bi moral to pristojni organ posebej utemeljiti (tretji odstavek 22. člena Procesne uredbe). V tem delu torej trenutno veljavni ZMZ-1 ni skladen s pravom EU, kar pomeni, da ga bo treba v postopku implementacije Pakta v slovenski pravni red ustrezno spremeniti.

voditi na način, ki prosilcu omogoča celovito predstavitev vseh okoliščin, pri čemer mora upoštevati osebne in druge okoliščine posameznika, vključno z njegovo posebno ranljivostjo, ter zagotoviti, da se osebni razgovor vodi na »mladoletniku prijazen« način.⁵⁸

Na tem mestu velja opozoriti na dve pomanjkljivosti trenutne ureditve pravice otrok do izjave v azilnih postopkih. Prvič, dolžnosti zagotavljati pravico do izjave, kot izhaja iz 12. člena Konvencije o otrokovih pravicah in 24. člena Listine EU o temeljnih pravicah, ni mogoče razlagati absolutno. Razumeti in razlagati jo je treba v luči presoje največje koristi otroka v konkretnem primeru – pri presoji, ali naj se otroku zagotovi možnost izražanja mnenja, je torej nujno upoštevati možnost, da lahko uresničevanje te pravice na otroka negativno vpliva.⁵⁹ Ureditev, ki katerokoli (starostno) skupino mladoletnikov sili v opravljanje osebnega razgovora, hkrati pa ne določa kriterijev, na podlagi katerih uradna oseba presodi, ali bo s prosilcem izvedla razgovor ali ne, je torej izrazito problematična z vidika največje koristi otroka v povezavi s pravico otroka do izražanja stališč.⁶⁰ Drugič, trenutna normativna ureditev dolžnosti izvedbe osebnega razgovora se nanaša zgolj na tiste otroke, ki vlagajo samostojno prošnjo za mednarodno zaščito. To pa lahko vodi v spregled pravice do izražanja stališč tistih otrok, katerih prošnja je vsebinsko vsebovana denimo v prošnji enega ali obeh staršev, pa čeprav gre tudi pri skupni obravnavi prošenj družinskih članov za odločitev, ki bo izrazito vplivala na življenje otroka, in za odločitev, pri kateri bi morala biti presoja koristi mladoletnega otroka bistvenega pomena.⁶¹

4 Sklepno o pomenu tolmačenja za zagotavljanje sodelovanja mladoletnih prosilcev v azilnih postopkih

Namen prispevka ni bil v pretirano podrobni predstavitvi normativne ureditve položaja tolmačev v postopkih za pridobitev mednarodne zaščite niti v pojasnjevanju

58 22. člen Procesne uredbe, 15. člen Procesne direktive, prvi odstavek 37. člena ZMZ-1.

59 Takšno stališče je zavzelo tudi Sodišče EU v zadevi *Joseba Andoni Aguirre Zarraga v. Simone Pelz*, C-491/10 PPU, 22. december 2010, točka 64.

60 Ki pa sta, kot že pojasnjeno, temeljni načeli mednarodnega prava otrokovih pravic (glej 3. in 12. člen Konvencije o otrokovih pravicah).

61 3. in 12. člen Konvencije. Da je tudi otrokom, ki za mednarodno zaščito zaprosajo v spremstvu družinskega člana, nujno zagotoviti pravico do izjave v postopku, izrecno poudarja tudi Odbor Združenih narodov za pravice otrok (UN CRC 2009, GC no. 12, 123; UN CRC 2017, GC no 3 in 22, 37).

poklicnih standardov ali oblikovanju smernic,⁶² ki naj jih tolmači spoštujejo pri svojem delu v okviru tega postopka.⁶³ Cilj prispevka je bil pojasniti vlogo in pomen tolmačenja za zagotavljanje drugih temeljnih procesnih jamstev, ki morajo biti zagotovljena prosilcem za mednarodno zaščito, s poudarkom na pravici do informacije in pravici do izjave v postopku.

Za zagotavljanje ustrezne obravnave je namreč ključno, da se vsi akterji (vključno s tolmači) zavedajo posebnosti, ki jih v kontekst postopka za mednarodno zaščito vnaša okoliščina prosilčeve mladostnosti – ne glede na to, ali gre za mladoletnike brez spremstva ali za mladoletnike, ki za zaščito zaprosajo skupaj z družinskimi člani. Gre namreč za posebno ranljivo skupino prosilcev za mednarodno zaščito, ki jim je nujno zagotavljati posebno varstvo in nego v postopku, hkrati pa jim je treba zagotavljati položaj subjekta postopka za mednarodno zaščito. Pri zagotavljanju slednjega pa sta, kot je bilo pojasnjeno, ključni pravica do informacije in pravica do izjave v postopku, pri ustreznem uresničevanju katerih je tolmač (v veliki večini primerov) nepogrešljiv. Tako kot vsi drugi ključni deležniki postopka (uradne osebe, zakoniti zastopniki mladoletnikov brez spremstva in svetovalci za begunce) morajo tudi tolmači skrbeti za to, da bodo vse pravice mladoletnih prosilcev v postopkih tudi zares zagotovljene, ter ustrezno prilagajati svoje delo mladoletnikovi starosti, zrelosti in ranljivosti.

Vsi tolmači, ki sodelujejo v postopkih za pridobitev mednarodne zaščite, bi morali biti ustrezno usposobljeni,⁶⁴ še zlasti pa to velja za tiste tolmače, ki sodelujejo v postopkih obravnave tako ranljive skupine, kot so mladoletniki. Ne le, da bi morali biti dodobra seznanjeni s potekom postopka za mednarodno zaščito, posledicami morebitne negativne odločitve ter pravicami in obveznostmi prosilcev, posebej izurjeni bi morali biti tudi za delo z mladoletniki. Tolmač lahko namreč s svojim pristopom pomaga vzpostaviti ustrezno zaupanje med uradnimi osebami in mladoletnikom ter z doslednim, ustreznim in potrpežljivim tolmačenjem prepreči morebiten spregled mladoletnikovih izjav ter onemogoči, da bi se njegova obravnava prevesila v izključno oblastno določanje mladoletnikovih koristi.

62 V zvezi s tem glej zlasti določbe 6. člena ZMZ-1, pa tudi različne publikacije, denimo priročnik *Tolmačenje v postopkih za priznanje mednarodne zaščite* (Umek 2017) in relevantne dele publikacije *Slovensko tolmačeslovje* (Gorjanc 2018).

63 V zvezi s tem glej denimo publikacijo *Handbook for Interpreters in Asylum Procedures* (UNHCR 2017) ali publikacijo *Interpretation in Asylum Process: Guide for Interpreters* (Refugee Advice Centre 2010).

64 Zahteve, ki jih mora izpolnjevati posameznik, da lahko postane tolmač za potrebe azilnih postopkov, se zdijo v tem smislu nezadostne. V zvezi s pogoji glej 6. člen ZMZ-1.

Viri in literatura

- Arnold, Samantha. 2018. *Children's Rights and Refugee Law: Conceptualising Children within the Refugee Convention*. New York: Routledge.
- Cowden, Mhairi. 2016. *Children's Rights: from Philosophy to Public Policy*. London: Palgrave Macmillan.
- Doek, E. Jaap. 2019. The Human Rights of Children: An Introduction. V: Kilkelly, Ursula, in Ton Liefwaard (ur.), *International Human Rights of Children*. Singapore: Springer. 3–29.
- Farrugia, Ruth, in Touzenis, Kristina. 2010. The international protection of unaccompanied and separated migrant and asylum-seeking children in Europe. V: Kanics, Jyothi, Senovilla Hernández, Daniel, in Touzenis, Kristina (ur.), *Migrating Alone: Unaccompanied and Separated Children's Migration to Europe*. Paris: UNESCO Publishing. 21–55.
- Fortin, Jane. 2009. *Children's rights and the developing law, 3rd edition*. New York: Cambridge University Press.
- Gorjanc, Vojko (ur.). 2018. *Slovensko tolmačeslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Hanson, Carl, in Peleg, Noam. 2020. Waiting for Children's Rights Theory. *The International Journal of Children's Rights* 28 (1). 15–35.
- Peleg, Noam. 2019. International Children's Rights Law: General Principles. V: Kilkelly, Ursula, in Ton Liefwaard (ur.), *International Human Rights of Children*. Singapore: Springer. 135–157.
- Pobjoy, James. 2017. *The Child in International Refugee Law*. New York: Cambridge University Press.
- Rap, Stephanie. 2020a. Participation of Children in Asylum Procedures. V: Klaassen, Mark, Rap, Stephanie, Rodrigues, Peter, in Liefwaard, Ton (ur.) *Safeguarding Children's Rights in Immigration Law*. Cambridge: Intersentia.
- Rap, Stephanie. 2020b. The Right to Information of (Un)Accompanied Refugee Children: Improving Refugee Children's Legal Position, Fundamental Rights' Implementation and Emotional Well-being in the Netherlands. *The International Journal of Children's Rights* 28 (2020), 322–351.
- Rap, Stephanie. 2022. 'A Test that is about Your Life': The Involvement of Refugee Children in Asylum Application Proceedings in the Netherlands. *Refugee Survey Quarterly* 00, 1–22.
- Refugee Advice Centre. 2010. *Interpretation in the Asylum Process: Guide for Interpreters*. Helsinki: Refugee Advice Centre and European Refugee Fund.
- Rosani, Domenico. 2020. Unaccompanied Asylum-Seeking Children as Rights Holders: Theory and Reality in the EU Legal System. V: Klaassen, Mark, Rap, Stephanie, Rodrigues, Peter, in Liefwaard, Ton (ur.) *Safeguarding Children's Rights in Immigration Law*. Cambridge: Intersentia. 41–66.
- Smyth, Ciara. 2014. *European Asylum Law and the Rights of the Child*. New York: Routledge.
- Stainton Rogers, Wendy. 2001. Constructing Childhood, Constructing Child Concern. V: Pam, Foley, Jeremy Roche in Stanley Tucker. New York: Palgrave. *Children in Society: Contemporary Theory, Policy and Practice*. 361–362.
- Umek, Peter. 2017. *Tolmačenje v postopkih za priznanje mednarodne zaščite*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- UNHCR. 2017. *Handbook for Interpreters in Asylum Procedures*. Vienna: UNHCR Austria.

Dokumenti mednarodnih organizacij

- Council of Europe Action Plan on Protecting Refugee and Migrant Children in Europe, CM(2017) 54-final.
- European Commission, Communication from the commission to the European Parliament and Council. The protection of children in migration, COM (2017) 211 final.
- UN Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (CMW), Joint general comment No. 3 (2017) of the Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families and No. 22 (2017) of the Committee on the Rights of the Child on the general principles regarding the human rights of children in the context of international migration, 16 November 2017, CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22.
- UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 6 (2005): Treatment of Unaccompanied and Separated Children Outside their Country of Origin, September 2005, CRC/GC/2005/6.
- UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), May 2013, CRC/C/GC/14.
- UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General guidelines regarding the form and content of initial reports to be submitted by States Parties under article 44, paragraph 1(a), of the Convention, October 1991, AUN Doc CRC/C/5.
- UN Committee on the Rights of the Child (CRC), *General comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard*, 20 July 2009, CRC/C/GC/12.

Spletni viri

- UNICEF. 2020. »Latest statistics and graphics on refugee and migrant children«. Dostopano 21. 5. 2022. <https://www.unicef.org/eca/emergencies/latest-statistics-and-graphics-refugee-and-migrant-children>.
- UNHCR 2021. »Refugee data finder«. Nazadnje posodobljeno: 10. 11. 2021. Dostopano: 21. 5. 2022. <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>.

Povzetek

Mladoletni prosilci za mednarodno zaščito sestavljajo posebno ranljivo skupino posameznikov, ki potrebujejo posebno varstvo in zaščito. Kljub posebni ranljivosti pa je pri urejanju njihovega (procesnega) položaja v postopkih za mednarodno zaščito nujno izhajati iz razumevanja otrok kot samostojnih nosilcev človekovih pravic, ki so (skladno s svojo starostjo in zrelostjo) sposobni sodelovati v pravnih postopkih, ki jih zadevajo. V nasprotnem primeru namreč obstaja tveganje, da otrok ne bomo obravnavali kot subjekte postopka in nosilce človekovih pravic, temveč bo njihov položaj (pretirano paternalistično) omejen na objekt varstva in zaščite. Pravica mladoletnikov do svobodnega izražanja mnenja in sodelovanja v vseh postopkih, ki nanje vplivajo, je namreč ena izmed temeljnih pravic, ki jih otrokom zagotavlja mednarodno

pravo. V postopkih za mednarodno zaščito se ta pravica uresničuje predvsem prek zagotavljanja ustreznih informacij o postopku in prek pravice do izjave v postopku. Nobenega od naštetih procesnih jamstev pa ni mogoče učinkovito uresničevati brez sočasnega zagotavljanja kakovostnih storitev tolmačenja in prevajanja. Namen pričujočega prispevka je tako v luči koncepta otroka kot samostojnega nosilca (človekovih) pravic in v luči temeljnih procesnih jamstev pojasniti pomen in vlogo tolmačev v postopkih za pridobitev mednarodne zaščite.

Ključne besede: mladoletni prosilci za mednarodno zaščito, procesna jamstva, dostop do storitev tolmačenja, pravica do informacije, pravica do sodelovanja v postopku mednarodne zaščite

Abstract

Minors' participation in international protection proceedings – the role and importance of interpretation

Minor asylum seekers constitute a particularly vulnerable group of individuals who require special care and protection. Despite their vulnerability, it is essential that the regulation of their (procedural) position in asylum proceedings stems from understanding children as independent rights-holders who are, in accordance with their age and maturity, capable of participating in legal proceedings that affect them. Otherwise, there is a risk that children will not be treated as subjects of the proceedings and bearers of human rights, but will instead be reduced to mere objects of care and protection, in an excessively paternalistic manner. The right of minors to freely express their views and participate in all proceedings that affect them is one of the fundamental rights guaranteed to children under international law. In asylum procedures, this right is primarily realized through the provision of adequate information about the process and the right to be heard. However, neither of these procedural safeguards can be effectively implemented without simultaneously ensuring high-quality interpretation and translation services. The purpose of this paper is to explain the significance and role of interpreters in asylum procedures in light of the concept of the child as an independent rights-holder and in light of fundamental procedural guarantees.

Keywords: minor asylum seekers, procedural guarantees, access to services of an interpreter, right to information, right to participate in asylum procedures

O avtorici

Ana Samobor je magistrica prava in študentka doktorskega študija na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Trenutno je zaposlena kot pravna svetovalka na Društvu ključ – centru za boj proti trgovanju z ljudmi, prej pa je bila zaposlena na delovnem mestu asistentke na Katedri za ustavno pravo Pravne fakultete Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se osredotoča zlasti na področja ustavnega prava, prava človekovih pravic, s poučkom na pravicah otrok, ter prava migracij in mednarodne zaščite. Redno objavlja v slovenskih in tujih znanstvenih publikacijah, se udeležuje mednarodnih konferenc, sodelovala pa je tudi pri vsebini prvega slovenskega učbenika na področju prava in mednarodne zaščite. Sodeluje pri več (mednarodnih) projektih na različnih pravnih področjih, denimo na področjih družinskega prava in prava reproduktivnih pravic.

Elektronski naslov: samobor.ana@gmail.com

O sodnem tolmačenju in prevajanju zadev s področja družinskega prava

Jasmina Markič

1 Uvodne besede

Družinsko pravo je del civilnega prava, ki obsega tudi obligacijsko, dedno in stvarno pravo. Zajema pravna načela in pravila, ki urejajo življenjske skupnosti partnerjev (zakonsko zvezo, zunajzakonsko skupnost), razmerja med starši in otroki, oblike pomoči države pri težavah partnerskega in družinskega življenja, ukrepe za varstvo otrokovih koristi, preživljanje, posvojitev, podelitev starševske skrbi sorodniku, rejništvo, skrbništvo za otroke in odrasle osebe, ki potrebujejo posebno varstvo (Novak 2022: 15–17).

Od leta 2019 je v veljavi novo družinsko pravo, ki so ga začrtali Družinski zakonik (DZ),¹ Zakon o spremembah Družinskega zakonika (DZ-B)² in Zakon o nepravdnem

1 Družinski zakonik je začel veljati 15. dan po objavi v Uradnem listu Republike Slovenije (15. 4. 2017), uporabljati pa se je začel dve leti po uveljavitvi (15. 4. 2019). Pred njim se je uporabljal Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR). Januarja 2023 je začel veljati Zakon o spremembah Družinskega zakonika (DZ-B), ki prinaša nekaj pomembnih sprememb, in sicer se v 3. členu v prvem odstavku besedilo »moža in žene« nadomesti z besedilom »dveh oseb«, v 4. členu se v prvem odstavku besedilo »moškega in ženske« nadomesti z besedilom »dveh oseb«. Partnerska zveza se preoblikuje v zakonsko zvezo, neskljenjena partnerska zveza pa v zunajzakonsko skupnost.

2 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO8658>

postopku (ZNP-1).³ Slovenski pravni viri so poleg omenjenih še Zakon o pravdnem postopku (ZPP), Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND), Zakon o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (ZOOMTVI), Zakon o izvršbi in zavarovanju (ZIZ), Ustava Republike Slovenije (URS)⁴ in drugi (Dolar Božič 2024: 4). Ustava RS določa za pravni vir tudi mednarodne pogodbe, kot so, med drugim, Konvencija o otrokovih pravicah, Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic, Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Uredba Sveta (ES) št. 4/2009 z dne 18. decembra 2008 o pristojnosti, pravu, ki se uporablja, priznavanju in izvrševanju sodnih odločb ter sodelovanju v preživninskih zadevah, Haaška konvencija o civilnopravnih vidikih mednarodnega protipravnega odvzema otrok iz leta 1980, kakor je bila dopolnjena z Uredbo sveta (EU) 2019/1111 z dne 25. junija 2019 o pristojnosti, priznavanju in izvrševanju odločb v zakonskih sporih in sporih v zvezi s starševsko odgovornostjo ter o mednarodnem protipravnem odvzemu otrok (prenovitev), Uredba sveta (ES) št. 2201/2003 o pristojnosti in priznavanju ter izvrševanju odločb o zakonskih sporih in sporih v zvezi s starševsko odgovornostjo.

2 Sodni tolmač in sodni prevajalec

Pravilnik o sodnih tolmačih⁵ v 2. členu (Tolmači) istoveti tolmače in prevajalce:

1. Tolmači so osebe, imenovane za neomejen čas, ki prevajajo govorjeno ali pisano besedo iz slovenskega v tuj jezik, iz tujega v slovenski jezik ali iz tujega v drug tuj jezik v sodnih postopkih in v drugih primerih, ko se zahteva prevod tolmača.
2. Tolmači so tudi osebe, ki tolmačijo govorico in znake gluhozemih oziroma samo gluhih ali nemih. Določbe tega pravilnika se smiselno uporabljajo tudi zanje.
3. Tolmači prevajajo na zahtevo sodišča, državnega organa ali fizične oziroma pravne osebe.

Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (ZSICT)⁶ pa v 2. členu navaja:

3 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO7879>

4 Ustava Republike Slovenije v členih 53 do 57 obravnava tematiko družinskega prava, in sicer zakonsko zvezo in družino, pravice in dolžnosti staršev, svobodno odločanje o rojstvu otrok, pravice otrok, izobrazbo in šolanje. <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1#>

5 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV10034>

6 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO7726>

»Šteje se, da se sodno tolmačenje nanaša tudi na prevajanje, če s tem zakonom ni določeno drugače.«

SSKJ⁷ ponuja naslednjo definicijo tolmača:

tolmač -a m (á)

1. kdor se (poklicno) ukvarja z neposrednim ustnim prevajanjem pogovorov: najeti tolmača; biti za tolmača; odgovoriti po tolmaču; dober, slab tolmač; tolmač za italijanski jezik / konsektivni tolmač, ki besedilo tolmači v sklopih po tem, ko govorec neha govoriti / star. tolmač iz angleščine prevajalec

● knjiž. besedilom je dodal tolmač slovar

◆ pravn. tolmač uradno imenovan prevajalec za tuji jezik ali za znake gluho-nemih v sodnem ali upravnem postopku; stalni sodni tolmač.

[...]

Pravni terminološki slovar ISJFR.ZRC-SAZU⁸ navaja:

sodni tolmač -ega -a m: oseba, imenovana za neomejen čas s pravico in dolžnostjo, da na zahtevo sodišča tolmači na narokih ali prevaja listine.

Etimološki slovar⁹ razlaga izvor besede tolmač na naslednji način:

tolmač -a m lat.'interpres' (16. stol.), tolmačka, tolmačiti, raztolmačiti.

Enako je hrv., srb. tûmâč, rus. tolmač, star. češ. tlumač, danes tlumačník. Slovan. *tûlmačъ je prevzeto iz turških jezikov, prim. turš. dilmaç, tilmaç 'tolmač', kar je le ljudskoetimološko naslonjeno na turš. dil 'jezik', sicer prevzeto iz nekega neznanega vira, verjetno sorodnega s huritsko besedo talami 'tolmač', zapisano v 14. stol. pred našim štetjem (Kl, 150, Gl, 643).

Zanimivo je, da se je v slovenščini uveljavilo poimenovanje sodni tolmač¹⁰ za osebo, ki se ukvarja tako s pisnim kot z ustnim prevajanjem pravnih besedil. Sodni tolmač je

7 <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=tolma%C4%8D>

8 <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/pravni/iskalnik?iztocnica=s%C3%B3dni%20tolm%C3%A1%C4%8D>

9 <https://fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar/4292981/tolmac?View=1&Query=tolma%C4%8D>

10 V angleščini prevladuje termin *court interpreter*, vendar je še kar nekaj drugih poimenovanj glede na državo in/ali kontekst, kot so *legal interpreter*, *judicial interpreter*, *public interpreter*, *forensic interpreter* (Mikkelsen 2000: 1). V Španiji je v rabi izraz *intérprete jurado* in *traductor jurado* (zapriseženi tolmač, zapriseženi prevajalec), v Argentini *traductor público* in *intérprete público* (javni tolmač, javni prevajalec). V Braziliji *tradutor público* ali *tradutor juramentado* (javni prevajalec, zapriseženi prevajalec), na Portugalskem *tradutor juramentado* (zapriseženi prevajalec).

praviloma oseba, ki je zaprisežena za tolmačenje in prevajanje zadev s področja prava, ko je to zahtevano. Vendar pa so med tolmačenjem in prevajanjem razlike: tolmačenje je ustno, prevajanje pisno; časovni okvir je drugačen (prevajalci imajo čas za dokumentiranje, raziskovanje, posvetovanje, iskanje terminologije, tolmači se morajo pripraviti vnaprej in se znajti na licu mesta); komunikacija je pri tolmačenju takojšnja, saj obstaja medsebojna interakcija med tolmačem in prisotnimi.

Konsekutivna tehnika tolmačenja¹¹ se uporablja predvsem na sodiščih, pa tudi pri notarjih, na upravnih enotah, pri odvetnikih, na centrih za socialno delo. Tolmačenje na pogled¹² pride v poštev na sodiščih, pri odvetnikih, notarjih, na upravnih enotah, ko mora sodni tolmač ustno prevesti dokument, ki je v pisni obliki.

Sodni tolmač je posrednik med dvema jezikoma in strankam postopka omogoča enakost orodij – izenačenost jezikov. Razpet je med jezikom in pravom (Dolar Božič 2018: 2). Poleg odličnega znanja obeh jezikov mora sodni tolmač imeti še znanje prava in pravne terminologije. Seznanjen mora biti tudi s terminologijo drugih strok, glede na vrste sodnih in drugih postopkov oz. vrste dokumentov, ko gre za pisni prevod. Poskrbeti mora, da prevodi ustrezajo pravnim normam tistih držav, katerih jezik tolmači oz. prevaja. Upoštevati pa mora tudi socialne in kulturne vidike.

Sodni tolmač in sodni prevajalec sta vedno bolj prisotna pri tolmačenju in prevajanju zadev s področja družinskega prava. Vedno več je povezav med ljudmi, vedno več je mešanih zakonov in zunajzakonskih skupnosti, porok, razvez, rojstev, smrti, otrok staršev različnih državljanstev, od katerih vsaj eden ne obvlada slovenskega jezika, vedno več je priseljevanj in odseljevanj, torej vsesplošne mobilnosti.

Prispevek osvetljuje nekatere vidike, izzive in izkušnje sodnega tolmačenja ter pravnega prevajanja s področja družinskega prava na primerih sklenitve zakonske zveze, razveze

11 Pri sodnem tolmačenju se večinoma uporablja konsekutivna tehnika. Gre za tako imenovano dialoško ali povezovalno tolmačenje (prevod izraza *liaison interpreting*), splošen pojem, ki pokriva tolmačenje za potrebe skupnosti ali skupnostno tolmačenje (tolmačenje na uradih, policiji, v bolnišnicah, šolah, zdravniških ordinacijah, pri azilnih postopkih), sodno tolmačenje in poslovno tolmačenje. Večinoma je konsekutivno, poteka dvosmerno (tolmač tolmači v oba jezika) in se razlikuje od konferenčnega konsekutivnega tolmačenja (tolmač najprej posluša govornika, si dela zapiske in nato pretolmači besedilo; sklopi besedila, ki jih tolmači, so daljši, gre pa običajno za protokolarne obiske, slavnostne nagovore, novinarske konference, bilateralne pogovore na najvišji ravni itd.) Posebna oblika tolmačenja je tudi *chuchotage* ali *chuchotée*, šepetano tolmačenje (tolmač sedi ali stoji poleg ene ali dveh oseb, ki jima po tihem ali šepetaje tolmači govor, ki teče v sodni dvorani) (Markič 2009).

12 Prevajanje na pogled ali ustno preoblikovanje pisnega besedila v izvirnem jeziku v ciljni jezik je prevajalska tehnika, hibrid med prevajanjem in tolmačenjem. Informacije se sprejemajo z branjem, sporočilo pa se ustvarja ustno ali v znakovnem jeziku. Komunikacijska funkcija prevajanja na pogled predstavlja obliko tolmačenja, saj je zanjo značilno prevajanje v živo in neposredno za poslušalca.

in posvojitve. V besedilu uporabljamo uradna termina sodni tolmač¹³ in sodno tolmačenje, tako za ustno prevajanje oz. tolmačenje kot za pisno prevajanje. Navedeni so tudi primeri pravnih besed in izrazov v slovenščini, španščini ter portugalščini.

3 Sodno tolmačenje in prevajanje družinskih zadev

Družinski zakonik v 2. členu opredeljuje družino:

1. Družina je življenjska skupnost otroka, ne glede na starost otroka, z obema ali enim od staršev ali z drugo odraslo osebo, če ta skrbi za otroka in ima po tem zakonu do otroka določene obveznosti in pravice.
2. Zaradi koristi otrok uživa družina posebno varstvo države.

Za družinske zadeve so v RS stvarno pristojna okrožna sodišča (specializirani družinski oddelki). Gre za nepravdne postopke, se pravi za urejanje osebnih, družinskih, premoženjskih in drugih razmerij. Sodni tolmač tolmači na sodiščih, upravnih enotah, matičnem uradu (npr. pri prijavi na poroko, na poroki, ob priznanju očetovstva), pri notarjih in odvetnikih, na centrih za socialno delo (npr. pri posvojitvah ali pri obravnavi mladoletnih otrok tujcev oz. če so starši tujci in ne govorijo slovenskega jezika), pri sodnih izvedencih za klinično-psihološko mnenje (npr. pri dodelitvi otrok enemu od staršev; pri posvojitvi).

Temeljno načelo družinskega prava je načelo otrokove koristi (7. člen DZ).¹⁴ Otrokova korist je temeljni kriterij in temeljno vodilo za odločanje sodišča (Dolar Božič 2024: 6). Ko gre za mladoletne udeležence v postopkih, mora sodni tolmač upoštevati nekaj posebnosti. Takšni postopki so lahko zelo stresni in naporni, tolmač se mora vesti objektivno, s posebno profesionalno distanco, ostati nepristranski in se čustveno ne vpletati. Starši se pri obravnavi svojih otrok (dodelitvi otroka enemu ali drugemu staršu, odvzemu otroka, namestitvi otroka v zavod) močno čustveno odzivajo. Glavne obravnave in zaslišanja se praviloma izvajajo v razpravnih dvoranah, vendar se lahko otroke kot posebej ranljive udeležence postopka zasliši v temu prilagojenih prostorih. Še posebej je pomembno, da tolmač rahločutno pristopi k ustnemu prevajanju, ko gre za izjave otroka, in da tolmači natančno. Otroci so v teh primerih običajno v stiski, čustveno prizadeti in zelo obremenjeni, ko morajo večkrat ponoviti svojo pripoved pred neznanimi oz. tujimi osebami.

13 Izrazi, zapisani v moški slovnični obliki, so uporabljeni kot nevtralni za ženske in moške.

14 Druga načela so še preiskovalno (oficialno) načelo (7. člen ZNP-1), načelo hitrosti postopka in varstvo pravic udeležencev (6. člen ZNP-1), načelo tajnosti postopka in načelo najmilejšega ukrepa (Dolar Božič 2024: 6–7).

Nekatere obravnave na sodišču so lahko zelo stresne za tolmača, tudi ko ni prisotna mladoletna oseba. Kot tolmač je težko ohraniti nevtralnost, ko pride do kulturnih ne- sporazumov, kar se lahko zgodi pri vseh navedenih situacijah, ko je za družinske zadeve potrebno tolmačenje. Pri razvezah brez sporazuma na sodišču pogosto prihaja do ču- stvenih izbruhov, medsebojnega obsojanja, celo vpitja, žaljenja. Tolmač mora obdržati potrebno nepristranskost in distanco. Pri svojem delu mora spoštovati in upoštevati vsa zakonska določila in pravila o sodnih tolmačih ter svoje delo opravljati natančno, ve- stno in po svojem najboljšem znanju. Kot profesionalni tolmač mora spoštovati določe- ne standarde prakse oz. etični kodeks,¹⁵ vključno z natančnim in zvestim tolmačenjem, zaupnostjo in nepristranskostjo ter poklicnim obnašanjem (Mikkelson 2000: 48–55).

Vprašanja, povezana z zakonsko zvezo, otroki, družino, varstvom koristi otroka, in ukrepe, povezane s preprečevanjem nasilja v družini, sodišče obravnava v posebnem postopku. Ker se upošteva varstvo koristi otrok in so prisotni občutljivi osebni podatki udeležencev, ki jih sodišče obravnava, so vsi postopki pri družinskem sodišču zaprti za javnost, kar pomeni, da so na obravnavi lahko prisotne le stranke postopka, ne pa tudi druge osebe (npr. drugi sorodniki ali novinarji). Zakon o sodnih izvedencih, sodnih ce- nilcih in sodnih tolmačih (ZSICT) v 30. členu, v točki 4, navaja kot hujšo disciplinsko kršitev nepooblaščeno uporabo ali razkritje zaupnih podatkov, za katere sodni izve- denec, sodni cenilec ali sodni tolmač izve v zvezi z opravljanjem sodnega izvedenstva, sodnega cenilstva ali sodnega tolmačenja. Kršitev tajnosti pa ni le hujša disciplinska kršitev, temveč kaznivo dejanje (Kazenski zakonik v 287. členu za take primere določa denarno kazen in/ali zaporno kazen od enega do treh let).

Najpogostejši družinski postopki, kjer je prisoten sodni tolmač, če eden od udeležencev ne obvlada slovenščine, so ločitev (razveza zakonske zveze), ukrepi za varstvo koristi otroka, rejništvo, posvojitev, skrbništvo, ugotavljanje/izpodbijanje očetovstva/mate- rinstva, nasilje v družini. Sodni tolmač tolmači tudi pri sklepanju zakonske zveze, ko je eden od udeležencev tuji državljan in ne obvlada slovenskega jezika.

3.1 Tolmačenje in prevajanje pri sklenitvi zakonske zveze

Zakonska zveza se sklene pred pristojnim državnim organom.¹⁶ Ustava predpisuje obli- gatorno civilno sklenitev zakonske zveze (7. člen URS) in s tem pri sklepanju zakonske

15 Slovenska društva in združenja prevajalcev in tolmačev ter njihovi oddelki za sodne tolmače in pre- vajalce imajo svoje kodekse poklicne etike, ki temeljijo na etičnem kodeksu Evropskega *združenja pravnih tolmačev in prevajalcev (EULITA)*.

16 »(1) Zakonska zveza se sklene pred matičarjem in načelnico ali načelnikom (v nadaljnjem besedilu: načelnik) upravne enote ali od njega pooblaščen osebo.

(2) Zakonska zveza se lahko sklene tudi pred matičarjem in županjo ali županom občine (v nadaljn- jem besedilu: župan), na območju katere se zakonska zveza sklepa« (DZ, 33. člen).

zveze vzpostavlja strogo ločenost med državo in verskimi skupnostmi (Novak 2022: 38–39). Nekaterne države imajo obligatorno civilno sklenitev zakonske zveze (država priznava pravne posledice zakonske zveze le, če je ta sklenjena pred državo), druge pa priznavajo tudi zakonsko zvezo, sklenjeno pred posameznimi verskimi skupnostmi. Tudi te dokumente prevaja sodni tolmač.

Zakonska zveza je z zakonom urejena življenjska skupnost dveh oseb, v kateri sta zakonca enakopravna, in temelji na svobodni odločitvi obeh. Osebi, ki nameravata skleniti zakonsko zvezo, se osebno prijavita pri upravni enoti, na območju katere želita skleniti zakonsko zvezo.¹⁷ V prijavi izjavita, da svobodno sklepata zakonsko zvezo in da so izpolnjeni vsi pogoji za njeno veljavnost ter predložita ustrezne dokumente. Prijava namena in določitev datuma je v bistvu zaroka, sporazum, da bo sklenjena zakonska zveza (Novak 2022: 88).

Če je eden od njiju tujec, mora na upravni enoti predložiti določene dokumente, predhodno prevedene s strani sodnega tolmača (izpisek iz rojstne matične knjige, potrdilo o samskem stanu, potrdilo države, katere državljan je, da ni zadržkov za sklenitev zakonske zveze v tujini (če ga država izdaja) in dokaz o tujem državljanstvu (potni list)). Sodni tolmač tolmači tudi pri prijavi za sklenitev zakonske zveze na upravni enoti oz. matičnem uradu (takrat se določijo tudi datum, ura in kraj poroke ter ime in priimek sodnega tolmača) in pri sami sklenitvi zakonske zveze. Postopek sklenitve zakonske zveze vodi načelnik upravne enote, od njega pooblaščen oseb ali župan. Zakonska zveza se sklepa ob navzočnosti bodočih zakoncev, matičarja in dveh poslovno sposobnih prič ter sodnega tolmača, če je eden od bodočih zakoncev tujec. Lahko pa se sklene tudi brez prič. Matičar preveri istovetnost bodočih zakoncev ter ju seznani s pravicami in dolžnostmi, ki izhajajo iz Družinskega zakonika, kar vse ustno prevede sodni tolmač. Vsebino slovesnega poročnega nagovora prebere načelnik, pooblaščen oseb ali župan, ki nato vsakega bodočega zakonca posebej vpraša, ali želi skleniti zakonsko zvezo. Po njunih pritrdilnih odgovorih razglasi, da je njuna zakonska zveza sklenjena (Novak 2022: 103–105). Tudi nagovor, vprašanja in odgovore ter razglas prevede sodni tolmač v ciljni tuji jezik. Slovesni nagovor je lahko daljši, lahko vključuje tudi citate, pregovore ali celo odlomke poezij, na kar mora biti tolmač pripravljen. Pripraviti pa se mora tudi glede terminologije in možnih kulturnih značilnosti v tujem jeziku.

Poroka s tujcem v Sloveniji poteka enako kot sklenitev zakonske zveze med dvema državljanoma Slovenije. Oblika sklenitve zakonske zveze vedno poteka po pravu države, kjer se zakonska zveza sklepa, kar velja tudi za slovenske državljane, ki sklepajo zakonsko zvezo v tujini, kjer to omogoča zakonodaja. Informacije o vseh potrebnih

17 <https://e-uprava.gov.si/podrocja/druzina-otroci-zakonska-zveza/zakonska-zveza/sklenitev-zakonske-zveze-v-sloveniji.html>

dokumentih, ki jih morata bodoča zakonca predložiti za sklenitev zakonske zveze v tujini, lahko pridobita pri pristojnih organih države, kjer se nameravata poročiti, ali na njenih diplomatskih predstavništvi in konzulatih. Tudi te dokumente, pridobljene v Sloveniji, je treba sodno prevesti iz slovenščine (izjema so mednarodni obrazci, če veljajo v državi, kjer nameravata skleniti zakonsko zvezo). Izpisek iz poročne matične knjige, s katerim zakonca dokazujeta sklenitev zakonske zveze v tujini, mora izdati pristojni organ države, kjer je bila zakonska zveza sklenjena. Za priznavanje te listine v Sloveniji pa mora biti prevedena s strani sodnega tolmača.

Sodni tolmač mora poznati zakonodajo in terminologijo izvirne in ciljne države, katerih jezika prevaja. Pri prevajanju osnovnih terminov, kot so »skleniti zakonsko zvezo«, »zakonska skupnost«, »zunajzakonska skupnost«, mora preveriti, kako se uporabljajo v tujem jeziku (šp. *contraer matrimonio, casar, unión de hecho, pareja de hecho*; pt. *celebrar casamento, casar, união de facto, união estável*). Države, ki imajo isti uradni jezik (v našem primeru španščina, portugalsščina), imajo lahko različne postopke za sklenitev zakonske zveze, razvezo, varstvo koristi otroka in uporabljajo različne termine. Pogosto je treba prevesti tudi predporočno pogodbo tujega bodočega zakonca oz. pogodbo o ureditvi premoženjskih razmerij (Novak 2022: 135) ali pogodbo o ureditvi premoženjskopравnih razmerij (DZ, 85. člen), kot se pravilno imenuje predporočna pogodba v slovenščini (šp. *acuerdo prenupcial, contrato prematrimonial*; pt. *convenção antenupcial* (Portugalska), *acordo / pacto pré-nupcial* (Brazilija)).¹⁸ Lahko gre za režim delitve premoženja ob sklenitvi zakonske zveze,¹⁹ ki je pogosto naveden na izpiskih iz matičnega registra o sklenjeni zakonski zvezi oz. na potrdilih o poroki in poročnih listih. Španski civilni zakonik, npr. navaja več vrst režimov za delitev premoženja, najpogostejše je *régimen de gananciales* – režim skupnega premoženja in *régimen de separación de bienes* – režim posebnega premoženja. Brazilski civilni zakonik tudi pozna več režimov delitve premoženja: *regime de comunhão universal de bens* – režim skupnega premoženja, *regime de comunhão parcial de bens* – režim premoženja, pridobljenega v zakonski zvezi, *regime de separação de bens* – režim delitve premoženja. Na Portugalskem prav tako obstajata dva glavna režima delitve premoženja: *regime de comunhão geral de bens* – režim skupnega premoženja in *regime de separação de bens* – režim delitve premoženja.

Kot primer raznolikosti potrdil v različnih državah z istim uradnim jezikom (španščina, portugalsščina) navajamo tudi samski list kot dokazilo o tem, kako nujno je, da se tolmač seznani s terminologijo in zakonskimi postopki v državah, katerih jezik prevaja.

18 Slovenija je pogodbo o ureditvi premoženjskopравnih razmerij v svoj pravni red uvedla med zadnjimi v EU, in sicer šele z Družinskim zakonikom leta 2019.

19 Pogodbo o ureditvi premoženjskih razmerij lahko v Sloveniji zakonca skleneta tudi po sklenitvi zakonske zveze (Novak 2022: 135).

Nekatere države ne izdajajo samskega lista. Glede potrdila o samskem stanu se v večini špansko govorečih držav uporablja termin *Certificado/Constancia de soltería* (potrdilo o samskem stanu), ki ga izdaja matični urad države (npr. Mehika, Peru). V Kolumbiji izdajajo *Certificado de estado civil* (Potrdilo o civilnem stanu), v Španiji potrdilo o civilnem stanu izdaja matični urad v obliki dokumenta *Certificado de fe de vida y estado*, ki potrjuje, da je oseba živa, in navaja njen civilni stan. Dokazilo o civilnem stanu osebe (npr. samski, razvezani, ovdoveli) je mogoče pridobiti tudi z notarskim zapisom, s slovesno izjavo zadevne osebe. Na Portugalskem matični urad izdaja *Certificado de capacidade matrimonial*, potrdilo o sposobnosti za sklenitev zakonske zveze, prav tako v Angoli in nekaterih drugih luzofonskih afriških državah. V Braziliji običajno izdajajo matični uradi *Declaração de estado civil* (potrdilo o civilnem stanu).

3.2 Tolmačenje in prevajanje pri razvezi zakonske zveze

Pri razvezah zakona sodni tolmač tolmači takrat, ko je eden od zakoncev tuji državljan in ne zna slovenskega jezika. Zakon ureja tri načine razveze zakonske zveze:²⁰ sporazumna razveza zakonske zveze pred sodiščem, sporazumna razveza pred notarjem²¹ in razveza zakonske zveze zaradi nevzdržnosti (Novak 2022: 144). Pri sporazumni razvezi zakonske zveze je tolmačenje potrebno le, če imata zakonca mladoletne otroke, in sicer pri predhodnem svetovanju na Centru za socialno delo (CSD) in nato na glavni obravnavi.

Tolmačenje pride v poštev tudi pri razvezah pred sodiščem, ko se zakonca ne moreta sporazumeti o razvezi zakonske zveze ali o drugih vprašanjih v zvezi s skupnimi otroki ali skupnim premoženjem oz. ko eden od zakoncev zatrjuje obstoj razveznega razloga (nevzdržnost zakonske zveze) in na sodišče vloži predlog, s katerim zahteva razvezo zakonske zveze (Novak 2022: 148). Tudi v tem primeru je tolmačenje potrebno pri predhodnem svetovanju na CSD in na glavni obravnavi. Sodišče mora pri odločitvi

20 V Španiji (Civilni zakonik – *Código Civil* in Zakon o civilnem postopku – *Ley de Enjuiciamiento Civil*) obstajajo naslednje možnosti razveze: *divorcio de mutuo acuerdo judicial ante juez*, če imata zakonca mladoletne otroke (sporazumna razveza zakona pred sodnikom), *divorcio de mutuo acuerdo judicial ante el letrado de la Administración de Justicia*, če nimata mladoletnih otrok (sporazumna razveza pred pravnikom Pravosodne uprave), *divorcio de mutuo acuerdo notarial*, če nimata mladoletnih otrok (sporazumna razveza pred notarjem ali tako imenovana ekspresna razveza – *divorcio expres*) in *divorcio contencioso* (razveza zakonske zveze zaradi nevzdržnosti). Na Portugalskem (portugalski Civilni zakonik – *Código Civil*) prav tako obstajajo naslednje možnosti razveze zakonske zveze: *divórcio / dissolução do matrimónio por mútuo consentimento requerido na conservatória do registo civil* (sporazumna razveza zakonske zveze na matičnem uradu), *divórcio por mútuo consentimento requerido no tribunal* (sporazumna razveza zakonske zveze na sodišču) in *divórcio sem consentimento de um dos cônjuges* ali *divórcio litigoso* (razveza brez pristanka enega od zakoncev oz. razveza zakonske zveze zaradi nevzdržnosti).

21 Po Družinskem zakoniku se razveza brez mladoletnih otrok opravi pred notarji, istočasno s sklenitvijo sporazuma o delitvi skupnega premoženja in o preživljanju zakonca.

o vprašanjih glede otrok upoštevati tudi mnenje razsodnega otroka. Ob razgovoru z mladoletnim otrokom, ki ne obvlada slovenskega jezika, je prisoten tudi sodni tolmač.²² Enako velja za otroka, starejšega od 15 let.²³ Sodišče v nepravdnem postopku razveže zakonsko zvezo na temelju predloga enega od zakoncev za razvezo zakonske zveze. S sklepom odloči o razvezi zakonske zveze, o varstvu in vzgoji otrok, o preživljanju otrok, o stikih otrok s starši (Novak 2022: 148–149); vse te dokumente mora sodni tolmač prevesti, če je eden od zakoncev tujec in ne zna slovenskega jezika.

Nujno je, da je sodni tolmač seznanjen z zakonodajo na področju družinskega prava in s civilnim zakonikom tuje države, katere jezik tolmači. V preteklosti je bil v Španiji postopek razveze zakonske zveze dvostopenjski. Najprej je prišlo do ločitve oz. prenehanja življenjske skupnosti (*separación, separación judicial*) zakoncev (zakonca ne živita skupaj, sta pa še vedno poročena) in šele čez določen čas je prišlo do razveze zakonske zveze (*divorcio*). Danes španski civilni zakonik ne zahteva več predhodne ločitve. Podobno se dogaja v drugih špansko in portugalsko govorečih državah, kjer se spreminja zakon v korist sporazumne razveze zakonske zveze ali razveze zaradi nevzdržnosti zakonske zveze.

Sodišče odloča o vprašanjih, kot so varstvo in vzgoja otrok, preživljanje otrok ter njihovimi stiki s starši. Gre za zelo pomembna vprašanja in občutljive teme, ki jih mora tolmač natančno prevesti. Pri pripravi terminologije si lahko pomaga z zakonodajo izvirne in ciljne države ter z mednarodnimi akti (uredbe EU, mednarodne konvencije). O pristojnosti in priznavanju ter izvrševanju sodnih odločb v zakonskih sporih in sporih v zvezi s starševsko odgovornostjo (šp. *Reglamento (CE) n.º 2201/2003 del Consejo, de 27 de noviembre de 2003, relativo a la competencia, el reconocimiento y la ejecución de resoluciones judiciales en materia matrimonial y de responsabilidad parental*; pt. *Regulamento (CE) n.º 2201/2003 do Conselho, de 27 de Novembro de 2003, relativo à competência, ao reconhecimento e à execução de decisões em matéria matrimonial e em matéria de responsabilidade parental*) govorijo Uredba Sveta (ES) št. 2201/2003 z dne 27. novembra 2003 (Uredba Bruselj IIa) ter drugi evropski in širše mednarodni pravni akti, ki so v veliko pomoč sodnemu tolmaču. Pravni termini, kot so starševska skrb,²⁴ starševska odgovornost (šp. *responsabilidad parental*; pt. *responsabilidade parental*),²⁵ pravica do

22 Glej tudi Postopki za varstvo koristi otroka, 96. člen (mnenje otroka) ZNP-1.

23 Sodišče otroku, ki je že dopolnil 15 let in je v postopku izrazil svoje mnenje, vroči odločbo, proti kateri ima pravico vložiti pritožbo (člen 96/6 ZNP-1).

24 Starševska skrb (šp. *cuidado parental*; pt. *cuidados parentais*) je celota obveznosti in pravic staršev, da v skladu s svojimi zmožnostmi ustvarijo razmere, v katerih bo zagotovljen celovit otrokov razvoj (DZ, 6. člen).

25 Starševska odgovornost zajema podelitev, izvrševanje, prenos, omejitev ali odvzem starševske odgovornosti. Sem spadajo pravice do varstva in vzgoje otroka ter pravice do stikov z otrokom (šp. *derecho*

varstva in vzgoje, skrbništvo, ukrepi za varstvo koristi otroka, rejništvo, odvzem otroka, morajo biti natančno prevedeni.

3.3 Prevajanje in tolmačenje pri posvojitvi otroka

S posvojitvijo (adopcijo) zakon uresničuje posebno varstvo otrokove koristi, ki ga ustava zagotavlja otrokom, za katere starši ne skrbijo, ki nimajo staršev ali so brez ustrezne družinske oskrbe. Posvojitev je zato namenjena samo otroku (212. člen DZ), tj. osebi, ki še ni dopolnila osemnajst let oziroma pred polnoletnostjo ni pridobila popolne poslovne sposobnosti. Posvojitve polnoletne osebe naše pravo ne pozna. (Novak 2022: 343)

Posvojitev²⁶ je torej posebno varstvo otrokove koristi, s katero nastane med posvojiteljema in otrokom enako razmerje, kakor je med starši ter njihovimi otroki. Popolna posvojitev pomeni, da se otrok popolnoma izloči iz rodbine bioloških staršev in popolnoma preide v rodbino posvojitelja. Takšne posvojitve ni mogoče razvezati (222. člen DZ). Posvojitelja²⁷ se po posvojitvi vpišeta v matični register kot otrokova starša (222. člen DZ). S posvojitvijo prenehajo pravice in dolžnosti otroka do njegovih staršev in drugih sorodnikov ter pravice in dolžnosti staršev in sorodnikov do njega. Zakonca ali zunajzakonska partnerja lahko samo skupaj posvojita otroka, razen ko gre za enostransko posvojitev, če eden od njiju posvoji otroka svojega zakonca ali zunajzakonskega partnerja (213. člen DZ). Posvojitelj mora biti polnoleten slovenski državljan in vsaj 18 let starejši od posvojenca. Posvojiti ni mogoče sorodnika v ravni vrsti, tudi ne sestre ali brata. Posvojitelj mora imeti ustrezne lastnosti, med drugim ne sme biti oseba, ki ji je bila odvzeta poslovna sposobnost ali je bila pravnomočno obsojena za kazniva dejanja.²⁸

V Republiki Sloveniji postopki ugotavljanja izpolnjevanja pogojev za posvojitev potekajo izključno na centrih za socialno delo, postopki odločanja o posvojitvi pa pred

de custodia y derecho de visita; pt. *direito de guarda e direito de visita*); skrbništvo (šp., pt. *tutela*), rejništvo (šp., pt. *curatela*) in podobni instituti; določitev in naloge katere koli osebe ali telesa, ki so dolžni skrbeti za otrokovo osebnost ali premoženje, za zastopanje otroka ali pomoč otroku; namestitev otroka v rejniško družino ali v oskrbo zavoda (šp. *acogimiento del menor en una familia o en un establecimiento*; pt. *colocação da criança ao cuidado de uma família de acolhimento ou de uma instituição*); ukrepi za zaščito otroka v zvezi z upravljanjem, ohranjanjem njegovega premoženja ali razpolaganjem z njim (šp. *las medidas de protección del menor ligadas a la administración, conservación o disposición de sus bienes*; pt. *as medidas de proteção da criança relacionadas com a administração, conservação ou disposição dos seus bens*) (Uredba Sveta (ES) št. 2201/2003 z dne 27. novembra 2003, 1. in 2. člen).

26 Posvojitev: šp. *adopción*; pt. *adoção*.

27 Posvojitelj: šp. *adoptante*; pt. *adotante*. Posvojenec: šp. *adoptado*; pt. *adotado*.

28 Glej 216. člen DZ (ovire za posvojitev).

sodiščem. Sodni tolmač nastopi, ko je eden od posvojiteljev tujec ali ko se slovenska državljana odločita za posvojitve v tujini.

Družinski zakonik v svojem 217. členu določa, da je

posvojitelj izjemoma lahko tuj državljan, če center za socialno delo za otroka, ki naj bi bil posvojen, ni mogel najti primerne posvojitelja med državljani Republike Slovenije. Ta pogoj ne velja, če otroka posvoji zakonec ali zunajzakonski partner enega od otrokovih staršev ali otrokov sorodnik. Za posvojitve otroka, ki ga posvoji tuj državljan, mora dati soglasje minister, pristojen za družino. Soglasje ni potrebno, če je posvojitelj zakonec ali zunajzakonski partner enega od otrokovih staršev ali otrokov sorodnik.

Meddržavna posvojitve pomeni, da otroka, ki prebiva v eni državi, posvojita posvojitelja, ki prebivata v drugi državi. Zaradi nesorazmerja med številom otrok in številom kandidatov za posvojitve je tudi v Sloveniji opazen trend odločanja za postopke posvojitve otrok iz tujine. V Sloveniji je prosilcev za posvojitve veliko več, kot je otrok za posvojitve, zato možnosti, da bi bil otrok posvojen v tujino praktično ni (Novak 2022: 350).

Najpomembnejša mednarodna akta na področju meddržavnih posvojitve sta Konvencija OZN o otrokovih pravicah ter Haaška konvencija o varstvu otrok in sodelovanju pri meddržavnih posvojitvah, ki vzpostavlja minimalne standarde na področju meddržavnih posvojitve in ima tri bistvene cilje:

- uvesti jamstva, ki zagotavljajo, da meddržavne posvojitve potekajo v dobro otroka in ob upoštevanju njegovih temeljnih pravic, priznanih v mednarodnem pravu;
- vzpostaviti sistem sodelovanja med državami pogodbenicami, da bi zagotovili spoštovanje teh jamstev in s tem preprečili ugrabitev, prodajo ali trgovino z otroki in
- da bi v državah pogodbenicah zagotovili priznanje posvojitve, opravljenih v skladu s konvencijo.²⁹

Ne glede na to, ali želijo pari posvojiti otroka iz Republike Slovenije ali iz tujine, je postopek pri slovenskih organih isti. Pari se prijavijo na centru za socialno delo, da želijo posvojiti otroka. Na centru za socialno delo ocenijo možnosti in primernost za posvojitve ter na podlagi teh ugotovitev oblikujejo strokovno mnenje o kandidatih za posvojitelje, ki je ključno v postopku posvojitve, tudi če gre za posvojitve otroka iz tujine.

Kandidata za posvojitelja morata ob pisni prijavi priložiti svoja življenjepisa in celo vrsto potrdil (potrdilo o zaposlitvi, potrdilo o osebnem dohodku za zadnje tri mesece,

²⁹ <https://www.gov.si teme/posvojitve/>

zdravniško potrdilo, izpisek iz matičnega registra o rojstvu, izpisek iz matičnega registra o sklenjeni zakonski zvezi, potrdilo o zunajzakonski zvezi, potrdilo o državljanstvu, potrdilo, da prijavitelju ni odvzeta starševska skrb, potrdilo o nekaznovanosti, potrdilo, da prijavitelj ni pod skrbništvom), ki jih sodni tolmač večinoma mora prevesti, če je eden od njiju tujec, ki ne razume slovensko, ali ko se par iz Slovenije odloči posvojiti otroka iz druge države. Strokovni delavec preverja tudi motive prijaviteljev za posvojitve. Po uvodnem pogovoru sledi več srečanj in obisk na domu. Vsi podatki in vsa poizvedovanja so namenjeni zagotavljanju otrokove dobrobiti in otrokove koristi. Strokovni delavec preverja in ocenjuje okoliščine, pomembne za posvojitve. Socialno poročilo, ki je končni rezultat teh pogovorov, vključuje naslednje elemente oz. vsebine: življenjepisi kandidatov za posvojitve otroka, družinsko ozadje (matični družini, otroštvo, vzgojni pristopi staršev, odnos s starši ...), izobrazba in izobraževanje kandidatov za posvojitve, partnerski odnosi (odnos med kandidatom, komunikacija, vrednote, prepričanja, stališča, način reševanja konfliktov, skupni interesi, hobiji, preživljanje prostega časa ...), socialno-ekonomski položaj kandidatov (materialne in stanovanjske razmere, način življenja ...), zdravstveno stanje kandidatov (z vidika zmožnosti skrbi za otroka), sorodstvena mreža kandidatov (odnosi s sorodniki, starši, sosedi, prijatelji). Pomemben je odnos njihove socialne mreže in okolja, v katerem živijo, do posvojitve otroka. To je izredno pomembno, če kandidata živita v hiši z razširjeno družino. Še posebej če bo posvojenec otrok, ki izhaja iz druge kulture, drugega jezika in je druge etične pripadnosti. Socialno in tudi psihološko poročilo je treba prevesti v jezik države, iz katere se posvaja otrok. Sodni tolmač mora biti dobro seznanjen s postopki, zakonodajo in ustrezno terminologijo, pa tudi s kulturnim kontekstom v obeh državah, izredno mora biti pozoren in mora zelo natančno prevesti vse dokumente. Tematika v teh poročilih ni le pravna, temveč krije širše področje življenja ljudi, tudi njihove najbolj intimne plati. Pri psihološki testih, ki so pogosto omenjeni kot podlaga za psihološko poročilo in jih pripravi psiholog, je pomembno, da se tolmač seznani z ustrezno tematiko in terminologijo.

Pri prevajanju mora biti sodni tolmač pozoren tudi na naslov, kajti naslovi poročil so lahko različni glede na prakso določenega centra za socialno delo (npr. Poročilo Centra za socialno delo o ustreznosti in primernosti kandidatov za pristop k posvojitvi, Poročilo z mnenjem o primernosti za starševstvo posvojenemu otroku, Mnenje o izpolnjevanju pogojev za posvojitve otroka, Socialna anamneza). Psihološko poročilo je lahko vključeno v končno poročilo pod naslovom Psihološko mnenje ali pa je izdano posebno Psihološko poročilo v postopku posvojitve, kjer so natančno navedeni metode dela in uporabljena psihodiagnostična sredstva. Sodni tolmač se mora poglobiti v različna strokovna področja ter uporabiti ustrezno znanstveno in pravno terminologijo pri obeh jezikih. Ker gre za varstvo koristi otrok in za zelo občutljive podatke iz osebnega življenja oseb, sta potrebna velika natančnost in skrben pristop. Tolmač mora še posebej paziti, da ne pride do nepooblaščne uporabe in razkrivanja podatkov.

V primeru negativne presoje CSD izda odločbo, s katero se prijaviteljem ne dodeli status kandidatov za posvojitev. Če pa iz končnega strokovnega mnenja izhaja, da sta prijavitelja primerna za posvojitelja, jima CSD dodeli status kandidata za posvojitev in ju vpiše v centralno zbirko podatkov o kandidatih za posvojitelje. Postopek posvojitve traja dalj časa, tudi več let. Ko bo na koncu sodišče ugotovilo, da so izpolnjeni vsi pogoji in da je posvojitev v korist otroka, bo v nepravdnem postopku izdalo odločbo o posvojitvi.

Pari, ki želijo posvojiti otroka iz tujine, ravno tako potrebujejo temeljito pripravo na posvojitev otroka kot tisti, ki posvojijo otroka v Sloveniji, vendar s pozornostjo na ohranjanje kulturno specifičnih potreb otroka in otrokove kulturne identitete. Otroci, posvojeni iz tujine, niso le premeščeni v (novo) družino, ampak so soočeni z novo kulturo, s seboj pa prinašajo tudi svojo kulturo, ki pomembno vpliva na njihovo identiteto (Dremelj 2019: 62–68).

V nekaterih afriških državah, kjer je bilo v preteklosti veliko posvojiteljev iz Slovenije, v primeru legalnih posvoitev sodišča presoja o tem, ali se otroka dovoli dati v posvojitev tujim staršem. Presoja temelji na priloženi prošnji, uradnih poročilih in dokumentih (vsi so sodno prevedeni v jezik države, od koder bo posvojen otrok) ter na podlagi presoje situacije otroka v matični državi (ali je otrok sirota, ali je zapuščen, nima enega od staršev ali so starši privolili v posvojitev). Če je presoja pozitivna, sodišče izda sodb o posvojitvi. Posvojitelja prideta iskat otroka v državo, od koder bo posvojen. Nekatere države spodbujajo ali zahtevajo, da so bodoči posvojitelji poročeni dalj časa, da imajo določeno starost in da se seznani z otrokom že prej, skrbijo zanj kakšno leto in ga večkrat obišejo. Ob odhodu otrok dobi osebni dokument in potni list z imeni novih staršev ter njegovim imenom in priimkom (ime je lahko enako kot prej, priimek pa se spremeni). Tudi te listine mora sodni tolmač prevesti v slovenski jezik, da otroka lahko vpišejo v matično knjigo rojstev, da dobi slovensko državljanstvo, davčno številko in zdravstveno zavarovanje. Nekatere afriške države so ustavile mednarodne posvojitve, da bi zaščitile otroke pred trgovino z ljudmi in preprečile eksodus svojih otrok iz države, ker je prihajalo do ilegalnih posvoitev.

4 Sklepne misli

Sodni tolmač deluje na mnogih pravnih področjih. Eno od njih je družinsko pravo, ki pokriva raznolike tematike. V tem prispevku smo prikazali le tri najpogostejša področja družinskega prava, kjer nastopa sodni tolmač (kot prevajalec in/ali tolmač). Njegova vloga je v mnogih primerih ključnega pomena pri zagotavljanju medsebojne komunikacije govorcev tujega jezika ter upravnih in sodnih organov v različnih institucionalnih postopkih ter posledično za doseganje zastavljenih ciljev (sklenitev zakonske zveze, razveza zakona, posvojitev otroka).

Ustava Republike Slovenije v 14. členu določa enakost pred zakonom in navaja, da so »v Sloveniji vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino.« V 62. členu pa določa, da ima »vsakdo pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določi zakon.« S tem so že v ustavi podane osnove za delo sodnih tolmačev in je prikazan pomen njihovega dela pri zagotavljanju osnovnih človekovih pravic. Seveda pa mora sodni tolmač pri svojem delu spoštovati vsa zakonska določila in pravila o sodnih tolmačih ter svoje delo opravljati natančno, vestno in po svojem najboljšem znanju. Poleg nujnega obvladovanja maternega in tujega jezika ter poznavanja zakonodaje države, katere uradni jezik tolmači, mora sodni tolmač obvladati tudi zakonodajo Republike Slovenije in pravno terminologijo v obeh jezikih. Njegovo področje delovanja je zelo široko, kar zahteva veliko mero prilagodljivosti, pripravnosti in splošne razgledanosti. Bistveno za zagotavljanje kakovosti njegovega dela je stalno izobraževanje, izpopolnjevanje v znanju svojih delovnih jezikov, kulturnem znanju, znanju strokovne terminologije (pravne in drugih strok), pravnem znanju. Spoštovati mora etični kodeks, biti pri tolmačenju nepristranski, vljuden in miren. Samo tako bo izpolnjen osnovni cilj tekoče komunikacije med dvema stranema v korist obeh.

Viri in literatura

- Dolar Božič, Tanja, 2024. Družinsko pravo. *Splošni pravni seminar za sodne tolmače, pravne prevajalce in pravnike*. 1. 6. 2024. Ljubljana: Združenje stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije SCIT.
- Dolar Božič, Tanja, 2018. Vloga sodnega tolmača v sodnem postopku. *5. strokovno srečanje sodnih tolmačev Slovenije*, 18. oktober 2018. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Dremelj, Polona, et al., 2019. *Smernice za delo na področju posvojitve*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo. https://irssv.si/wp-content/uploads/2023/10/Posvojitve_2019.pdf
- Dugar, Gregor, et al., 2019. *Pravni terminološki slovar*. Ljubljana: ZRC SAZU. <https://doi.org/10.3986/9789610501732>
- Markič, Jasmina, 2009. Vloga tolmačenja v sodobnem svetu. V: Stabej, Marko (ur.), *Obdobja 28: Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 239–244. <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/28-Markic.pdf>, <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=151896>
- Markič, Jasmina, 2013. O tolmačenju in tolmačeslovju. V: Gorjanc, Vojko (ur.), *Slovensko tolmačeslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 6–19. https://doi.org/10.4312/slovensko_tolmaceslovje
- Markič, Jasmina, 2018. Izzivi sodnega tolmača ob soočanju z različnimi sodnimi praksami in pravnimi terminologijami v istem jeziku. *5. strokovno srečanje sodnih tolmačev Slovenije*, 18. oktober 2018. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.

Mikkelsen, Holly, 2000. *Introduction to Court Interpreting*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Novak, Barbara, 2022. *Družinsko pravo*. Ljubljana: Uradni list RS.

Snoj, Marko, 2016. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: ZRC SAZU. <https://zalozba.zrc-sazu.si/p/893>

Spletni viri

Código Civil (España) https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/InstListDownload/Codigo_Civil.PDF

Código Civil (Portugal) <https://www.codigocivil.pt/>

Diccionario panhispánico del español jurídico <https://dpej.rae.es/lema/adopci%C3%B3n-plena>

Družinski zakonik (DZ) <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7556>

EULITA, *Code of ethics* <https://www.eulita.eu/en/code-ethics/>

EULITA (Evropsko združenje pravnih tolmačev in prevajalcev). 2011. *Vademecum za sodnike, tožilce, odvetnike in sodne tolmače*. <https://www.eulita.eu/en/2011/06/10/vademecum/> (slovenski prevod, DTPS: <https://www.dpts.si/sekcija-sodnih-tolmacev/vademecum/>).

Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publicacije/konvencije/160/index.html

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svobod (Uradni list RS – MP, št. 33/1994). http://www.svetevrope.si/sl/evropsko_sodisce_za_clovekove_pravice/evropska_konvencija_o_varstvu_clovekovih_pravic_in_temeljnih_svoboscini/bsedilo_konvencije/index.html

HCCH #28 Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=24>

HCCH #33: Convention of 29 May 1993 on Protection of Children and Co-operation in Respect of Inter-country Adoption <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=69>

Kazenski zakonik (KZ-1), Uradni list RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 54/15, 6/16 – popr., 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22 – ZZNSPP, 16/23 in 107/24 – odl. US. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>

Konvencija o otrokovih pravicah <https://unicef.si/konvencija-o-otrokovi-pravicah/>

Na sodišču: Družinske zadeve. <https://nasodiscu.si/druzinski-postopki>

Posvojitev <https://www.gov.si teme/posvojitev/>

Pravilnik o sklepanju zakonske zveze <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV13137>

Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (Uradni list RS, št. 84/18, 148/21 in 18/24) <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV13490>

Pravni terminološki slovar ISJFR.ZRC-SAZU <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/pravni>

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=%2A>

Splošna deklaracija o človekovih pravicah, dostopno na <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZEZ/Dokumenti/multilateralamednarodno-pravo/Splosna-deklaracija-clovekovih-pravic.pdf> 8

Uredba Sveta (ES) št. 2201/2003 z dne 27. novembra 2003 o pristojnosti in priznavanju ter izvrševanju sodnih odločb v zakonskih sporih in sporih v zvezi s starševsko odgovornostjo ter o razveljavitvi Uredbe (ES) št. 1347/2000 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX:32003R2201&print=true>

- Uredba Sveta (ES) št. 4/2009 z dne 18. decembra 2008 o pristojnosti, pravu, ki se uporablja, priznavanju in izvrševanju sodnih odločb ter sodelovanju v preživninskih zadevah <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=celex:32009R0004>
- Uredba Sveta (EU) 2019/1111 z dne 25. junija 2019 o pristojnosti, priznavanju in izvrševanju odločb v zakonskih sporih in sporih v zvezi s starševsko odgovornostjo ter o mednarodnem protipravnem odvzemu otrok (prenovitev) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX:32019R1111>
- Ustava Republike Slovenije (URS), Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99, 75/16 – UZ70a in 92/21 – UZ62a <https://www.us-rs.si/media/ustava.republike.slovenije.pdf>
- Ustavni zakon o dopolnitvi II. poglavja Ustave Republike Slovenije (UZ62a), Uradni list RS, št. 92/21. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=USTZ48>
- Zakon o izvršbi in zavarovanju (ZIZ) <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO1008>
- Zakon o nepravdnem postopku (ZNP-1) <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO787>
- Zakon o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (ZOOMTVI) <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO8083>
- Zakon o pravnem postopku (ZPP) <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO1212>
- Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND) <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO508>
- Zakon o ratifikaciji konvencije o civilnopravnih vidikih mednarodne ugrabitve otrok <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1993-02-0031?sop=1993-02-0031>
- Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu otrok in sodelovanju pri meddržavnih posvojitvah (MKVO) <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO2031>
- Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (ZSICT), Uradni list RS, št. 22/18, 3/22 – ZDeb in 102/24. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO7726>
- Zakon o spremembah Družinskega zakonika (DZ-B) <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO8658>
- Zakonska zveza <https://e-uprava.gov.si/podrocja/druzina-otroci-zakonska-zveza/zakonska-zveza/sklenitev-zakonske-zveze-v-sloveniji.html>

Povzetek

Prispevek osvetljuje nekatere vidike, izzive in izkušnje sodnega tolmačenja ter pravnega prevajanja s področja družinskega prava na primerih sklenitve zakonske zveze, razveze in posvojitve. Vloga sodnega tolmača je v mnogih primerih ključnega pomena pri zagotavljanju medsebojne komunikacije govorcev tujega jezika z upravnimi in sodnimi organi v različnih institucionalnih postopkih ter posledično za doseganje zastavljenih ciljev (npr. sklenitev zakonske zveze, razveza zakona, posvojitev otroka).

Uvodni del prispevka obravnava pojem družinskega prava in zakonodajo s tega področja, veljavno v Republiki Sloveniji, kot tudi mednarodne pravne vire. Osredotoča se na delo sodnega tolmača, na vprašanje, kdo je sodni tolmač in kakšna je njegova vloga, ter na tehnike in vrsto tolmačenja. Pri prevajanju družinskih zadev je nekaj posebnosti, ki jih mora sodni tolmač upoštevati. Dobro mora poznati zakonodajo izvirne in ciljne države, katere jezika prevaja. Poleg odličnega znanja obeh jezikov mora imeti še znanje prava in pravne terminologije. Seznanjen mora biti tudi s terminologijo drugih strok, glede na vrste sodnih in drugih postopkov oz. vrste dokumentov, ko gre za pisni prevod. Upoštevati pa mora tudi socialne in kulturne vidike.

V nadaljevanju prispevek natančneje obravnava sodno tolmačenje pri sklenitvi zakonske zveze v Sloveniji, ko je eden od bodočih zakoncev tujec in ne razume slovenskega jezika, in pri sklenitvi zakonske zveze slovenskih državljanov v tujini. Sledi sodno tolmačenje pri razvezi zakona, ko je eden od zakoncev tujec. Pri posvojitvah se prispevek osredotoča na posvojitve otroka iz tujine, od začetka postopka posvojitve do zaključka, ko je otrok posvojen. Prispevek opisuje značilnosti posameznih postopkov in vlogo sodnega tolmača, izpostavlja nekatere ključne izzive pri tolmačenju in prevajanju ter predlaga primere prevoda ustrezne terminologije.

Ključne besede: sodni tolmač, družinsko pravo, zakonska zveza, razveza, posvojitve

Abstract

On court interpretation and legal translation in family law matters

This article highlights some of the aspects, challenges and experiences of court interpreting and legal translation in the field of family law in cases of marriage, divorce and adoption. In many cases, the role of the court interpreter is crucial in ensuring that speakers of a foreign language communicate with administrative and judicial authorities in various institutional procedures and, consequently, achieve the set objectives.

The introductory part of the paper deals with the concept of family law and the legislation in force in the Republic of Slovenia, as well as with international legal sources. It focuses on the work of the court interpreter, the question of who is a court interpreter and what is their role, as well as on the techniques and type of interpretation. When translating family matters, there are a few special features that the court interpreter has to take into account. They must have a good knowledge of the legislation of the source country as well as of the target country whose language they are translating. In addition to an excellent knowledge of both languages, they must also have knowledge of law and legal terminology. The court interpreter must also be familiar with the terminology of other disciplines, depending on the types of legal and other proceedings or the types of documents involved in the translation. Social and cultural issues must also be taken into consideration.

The paper deals in more detail with court interpretation in the case of marriage in Slovenia, where one of the future spouses is a foreigner and does not speak Slovene, and in the case of marriage of Slovenian citizens abroad. This is followed by court interpretation in divorce cases where one of the spouses is a foreigner. In the case of adoptions, the paper focuses on adoptions of a child from abroad, from the start of the adoption process to the conclusion when the child is adopted. The paper describes the characteristics of each procedure and the role of the court interpreter, highlights some of the key challenges in interpreting and translating and suggests examples of translation of relevant terminology.

Keywords: court interpreter, family law, marriage, divorce, adoption

O avtorici

Dr. Jasmina Markič je redna profesorica za španski jezik na Oddelku za romanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. S predavanji na temo tolmačenja in tolmačeslovja sodeluje tudi z Oddelkom za prevajalstvo FF UL. Njeno ožje raziskovalno področje so španski glagol in njegove aspektualne, časovne in modalne vrednosti ter značilnosti ameriške španščine, prevajanje in tolmačenje.

Objavlja znanstvene in strokovne članke s področja omenjene tematike, kontrastivne študije za španski, slovenski in portugalski jezik ter članke s področja tolmačenja, sodnega tolmačenja in prevajanja. Je avtorica in soavtorica znanstvenih in strokovnih monografij ter univerzitetnih učbenikov o glagolu in skladnji, slovensko-španskih in špansko-slovenskih slovarjev ter španske in portugalske slovnice. Je tudi dolgoletna konferenčna tolmačka in sodna tolmačka za španski, portugalski in francoski jezik ter članica Združenja konferenčnih tolmačev Slovenije (ZKTS) in Društva znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije (DZTPS).

Elektronski naslov: jasmina.markic@ff.uni-lj.si

Vloga in delo sodnega tolmača v kazenskem postopku

Ignac Fock

1 Uvod

Pravnika in tolmača družijo nekaj, brez česar bi njuni stroki ne obstajali: jezik. Prvemu pomeni zlasti orodje, katerega pretehtana, natančna in celo bravurozna uporaba je tista, ki odločilno doprinese k sicer poglavitni, torej pravniški vsebini njegovega dela. Drugemu pa je jezik izrazno sredstvo in v enaki meri materija, ki pravzaprav določa njegovo poklicno bit, zaradi česar se tolmač na prvi pogled malenkost priliči »sporazumevalnemu orodju« in se prelevi v podaljšek procesnega vodstva, ki je dodeljeno sodišču, a ki brez sodelovanja tolmača ne more biti uspešno in tudi ne zakonito. Zato bi lahko dejali, da je vloga tolmača v kakršnemkoli sodnem postopku oksimoronična. Čeprav se skozi oči vsakdanjega pragmatizma mogoče zlasti laiku zdi skrajno instrumentalna, jo je treba razumeti kot ne-oločljivo od okvira natanko tistih ustavnih pravic, zaradi varstva katerih obstajajo preostali procesni subjekti, začeni s sodiščem ali, v kazenskem postopku, zagovornikom.

Ustava Republike Slovenije v 22. členu varuje pravico do izjave, ki zagotavlja, da lahko posameznik svoje pravice brani in ima možnost vplivati na odločitve, ki v te pravice

posegajo. Nadalje v 23. členu varuje pravico do sodnega varstva, s 34. členom pa je zagotovljena pravica do osebnega dostojanstva, ki ji je lahko zadoščeno le pod pogojem, da je stranka subjekt, in ne objekt postopka. Nobene od navedenih pravic, vključno s pravico do obrambe v kazenskem postopku (29. člen Ustave) kot posebnim izrazom pravice do osebnega dostojanstva, pa oseba, ki ne razume jezika, v katerem teče postopek, ne more uveljavljati brez pomoči tolmača. »Brez tolmača bi bila taki stranki ali obdolžencu v postopku odvzeti njena osebnost in dostojanstvo. Odvzeto bi ji bilo torej tisto, kar jo v temelju opredeljuje kot človeka.« (Sovdat 2018, 66)

V citiranem prispevku se nekdanja predsednica Ustavnega sodišča RS ne osredinja le na najočitnejši, 62. člen,¹ ki stranki pred sodiščem zagotavlja pravico do uporabe svojega jezika in pisave, marveč, izhajajoč iz te pravice, opozarja na razsežnosti ustavne vloge tolmača v smislu zgoraj povedanega. Najsi smo torej še tako vajeni na jezik gledati kot na sredstvo sporazumevanja, tolmač kot strokovnjak za jezik in tudi medjezikovni posrednik zaseda še celo pomembnejše mesto od tistega, ki mu je v najožjem smislu poverjeno zaradi varstva pravice iz 62. člena Ustave.

Ker sta ravno zaščita in uresničevanje pravic udeležencev v kazenskem postopku ključnega pomena za obstoj pravne države, poleg tega pa je obdolženec, ki se mu sodi v tuji državi, še toliko ranljivejši, bi lahko na področju sodnega tolmačenja kazenskemu pravu priznali neke vrste primat, razložljiv z ustavo kot temeljnim virom kazenskega prava. Tako je mehanizem procesnih jamstev za zagotavljanje pravice do uporabe jezika, katere ustavni okvir je določen, v Zakonu o kazenskem postopku (ZKP) urejen natančneje kot v drugih procesnih zakonih.² Z vidika tolmaške stroke pa lahko trdimo, da je izjemni pomen kazenskega prava izpričan tudi v njenem zgodovinskem razvoju, če pomislimo na uveljavitev tako konferenčnega kot sodnega tolmačenja na račun nürnberških procesov.

1 Citirani prispevek je bil objavljen leta 2018, torej pred sprejetjem Ustavnega zakona o dopolnitvi II. poglavja Ustave Republike Slovenije – UZ62a (Uradni list RS, št. 92/21 z dne 8. 6. 2021), s katerim je bila v Ustavo zapisana pravica do uporabe znakovnega jezika in jezika gluhoslepih (62.a člen). Zato velja dodati, da je avtoričine navedbe glede ustavne vloge tolmača mogoče, *mutatis mutandis*, smiselno razširiti na omenjeni 62.a člen.

2 ZKP v osmem odstavku 8. člena izrecno določa, da v kazenskem postopku prevaja in tolmači *sodni* tolmač, torej oseba, imenovana na podlagi ZSICT, ki opredeljuje status sodnega tolmača. ZKP pa določa tudi izjeme, v katerih lahko sodišče »po uradni dolžnosti ali na predlog državnega tožilca ali policije v skladu s smiselno uporabo 233. člena v zvezi s četrtrim odstavkom 249. člena ZKP postavi za opravljanje prevajanja ali tolmačenja drugo ustrezno osebo, ki obvlada tuj jezik, za katerega ni sodnih tolmačev ali jih primanjkuje.« V nadaljnjih členih zakona (npr. 82/3, 92/1, 128/8) je včasih uporabljen izraz »tolmač«, ki ga gre razumeti kot nadpomenko za sodnega tolmača in pa tolmača, ki ni sodni tolmač in je v postopku angažiran na podlagi opisane zakonske izjeme. V tem prispevku bomo včasih v izogib redundantnosti izraz »tolmač« uporabljali po analogiji z navedenim; koder bo razlikovanje med statusom sodnega in »nesodnega« tolmača merodajno, pa bomo na to posebej opozorili in bo razvidno iz konteksta.

Namen prispevka je najprej zagotoviti celostno, čeprav na ta račun mestoma panoramsko predstavitev tolmačenja in prevajanja na kazenskopravnem področju. Vlogo in pomen sodnega tolmača bomo v glavnih fazah kazenskega postopka skušali prikazati na podlagi normative ureditve v Republiki Sloveniji ter ob vzporednem razmisleku o standardih sodnega tolmačenja in pa strokovnih smernicah, namenjenih tako tolmaču kot drugim udeležencem postopka, v katerem sodeluje tolmač. S tovrstnim kombiniranim pristopom želimo sestaviti karseda informativen vpogled v delo in naloge tolmača v kazenskem postopku ter v danem okviru opozoriti na specifične na preseku med tolmaško in pravno stroko.

2 O sodnem tolmačenju³ na kazenskopravnem področju

Razumljivo, pričakovano in včasih povsem nujno je, da se mnogi pravniki, zlasti v poklicih v okviru pravosodja, med kariero usmerijo in specializirajo za določeno področje; kolikor temu ne botruje ekonomičnost, k temu napeljuje že ustroj organov v pravosodju in njihovih notranjih organizacijskih enot.⁴ Česa podobnega v primeru sodnega tolmača, ki s seveda mnogo manj poglobljenim pravnim znanjem deluje na mnogo širšem spektru zadev, normativna ureditev v Republiki Sloveniji niti ne predvideva niti, če smo natančni, ne dopušča; lahko bi trdili, da posredno velja prej obratno.

Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (ZSICT) v 30. členu namreč kot lažji disciplinski kršitvi določa »neupravičeno odklonitev dela« in »nerečno opravljanje dolžnosti« (5. in 6. točka drugega odstavka), medtem ko »večkratno neredno opravljanje dolžnosti« sodi med hujše disciplinske kršitve (2. točka tretjega odstavka). Iz tega sledi, da sodni tolmač, ki zaporedoma odklanja delo v, denimo, gospodarskih zadevah, ki bi zaradi specifičnosti od njega terjale dodatno usposabljanje, sam pa je mnogo bolj domač na upravnem in kazenskem področju, pravzaprav stori hujšo disciplinsko kršitev. Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih v drugem in tretjem odstavku 2. člena resda obvezuje sodnega tolmača, ki ugotovi, da za izvedbo naloge ni usposobljen, da o tem z obrazloženim dopisom obvesti

3 ZSICT v drugem odstavku 1. člena opredeljuje izraz »sodno tolmačenje« kot nadpomenko za tolmačenje (torej ustno prevajanje) in hkrati pisno prevajanje v sodnem ali drugem postopku, takšno, praviloma obrazloženo kot ne povsem standardno, rabo izraza pa zasledimo tudi v strokovni in znanstveni literaturi (prim. Markič 2009, 241). Omeniti velja sicer pojmovno bližino med obema, ki jo zasledimo v različnih teoretskih opredelitvah. V tem prispevku si zaradi jasnosti in specifik enega in drugega prizadevamo za razlikovanje med tolmačenjem, ki je ustno, in prevajanjem, ki je pisno.

4 Gl. npr. 98.a člen Zakona o sodiščih (ZSod) ter 38. člen Sodnega reda, ki določata organizacijo oddelkov po posameznih pravnih področjih.

sodišče, vendar pa navedena določba služi zagotavljanju kakovosti tolmačenja v smeri procesnega jamstva, nikakor pa ne pragmatizmu, torej odbiranju zadev in samovoljni specializaciji sodnega tolmača za posamezno pravno področje.⁵

Nemogoče je reči, na katerem področju so v Republiki Sloveniji potrebe po sodnih tolmačih največje. Ministrstvo za pravosodje na podlagi drugega odstavka 23. člena ZSICT vodi evidenco o delu sodnih tolmačev, ki pa obsega le število opravljenih prevodov oziroma tolmačenj, vrsto organa in jezik, ne pa tudi vrste zadeve. Obenem pa delo, o katerem je tolmač na podlagi navedene določbe zavezan k oddaji poročila, predstavlja zgolj določeni delež njegovega celotnega dela, torej kadar, skladno z drugim odstavkom 3. člena ZSICT, tolmačenje in prevode zagotavlja na zahtevo sodišča ali drugega upravnega organa (1. točka), ne pa tudi, kadar delo opravlja na zahtevo stranke zaradi uveljavljanja njenih pravic (2. točka). Pri tem je seveda nujno upoštevati specifične posameznih jezikov ter njim pridružene geografske, demografske, zgodovinske, politične, kulturne, gospodarske in druge dejavnike, ki se za nameček lahko porajajo v nepredvidljivih časovnih okvirih in so lahko tudi prehodne narave.⁶ Če bi bodisi ministrstvo bodisi vrhovno sodišče vodilo evidenco o številu zadev, v katerih je bil angažiran tolmač, po posameznih jezikih in hkrati pravnih področjih, bi bil podatek zelo informativen in koristen, ne pa tudi zares celosten.

Kljub vsem bolj ali manj argumentiranim ocenam in delnim vpogledom pa ne moremo mimo uvodoma izpostavljene ustavne vloge sodnega tolmača v kazenskem postopku. Kazenskopravno področje prek Maastrichtske pogodbe (1992) in Amsterdamske pogodbe (1997) sodi v jedro oblikovanja Evropske unije. Na srečanju Sveta Evropske unije v Tampereju leta 1999 je bilo opredeljeno načelo vzajemnega

5 Takšna »subspecializacija« niti ne bi bila ekonomična. Zakonska zahteva rednega opravljanja dolžnosti je strokovno utemeljena, kajti na področju jezikovnega poklica kontinuirano delo v stroki in redno izpopolnjevanje, ki pomenita tudi redni stik z jezikom in vzdrževanje jezikovnih kompetenc, še bolj kot drugod zagotavljata standard kakovosti, ki bo omogočal udeležanje procesnih jamstev. Zato je v interesu pravne države, da je število sodnih tolmačev v korelaciji s potrebami, enako pa je sodnemu tolmaču v strokovnem interesu, da delo opravlja redno, poleg seveda ekonomskega interesa, če mu tolmačenje oziroma prevajanje kot dejavnost predstavlja primarni vir dohodka.

6 Omenimo začetek humanitarne in politične krize v letu 2015 zaradi zaostritve razmer v Siriji, Iraku in Afganistanu ter najbolj nedaven primer povečane potrebe po sodnih tolmačih za ukrajinski jezik zaradi prihoda beguncev po začetku vojne v Ukrajini februarja 2022. Kot primer povečanja števila kazenskih zadev z mednarodnim elementom pa je treba navesti spletne goljufije (211. člen KZ-1), o porastu katerih policija poroča že nekaj let. Že v fazi predkazenskega postopka (večinoma) zoper neznanega storilca preiskovalni sodnik na zahtevo državnega tožilstva odredi posamezna preiskovalna dejanja, ki zaradi narave zadeve pogosto vključujejo izdajo zaprosil za mednarodno pravno pomoč (Evropski preiskovalni nalog, Potrdilo o začasnem zavarovanju ipd.). Ta se skladno z mednarodnimi pogodbami in pristojno zakonodajo sestavljajo v jeziku oziroma se jim prilaga prevod v jezik, ki je dogovorjen v mednarodnih pogodbah in je v večini primerov jezik pristojnega organa izvršiteljice; več o tem tudi v nadaljevanju.

priznavanja sodnih odločb v civilnih in kazenskih zadevah, v skladu s katerim je Svet leto zatem sprejel program ukrepov za izvajanje tega načela z namenom povečati varstvo pravic posameznika ter okrepiti sodelovanje in vzajemno zaupanje med državami članicami. Pomemben korak k vzpostavitvi enotnih minimalnih standardov na področju pravice do tolmačenja in prevajanja je Resolucija Sveta o načrtu za krepitev procesnih osumljencev ali obtoženih oseb v kazenskih postopkih: ukrep A načrta Resolucije namreč določa, da mora osumljenec ali obtoženec »razumeti, kaj se dogaja, in mora biti razumljen. Osumljenec ali obtoženec, ki ne govori ali ne razume jezika, uporabljenega v postopku, bo potreboval tolmača in prevod dokumentov, ki so bistveni za postopek,« pri čemer opozarja na posebno pozornost, ki naj bo namenjena osumljencem ali obtožencem s slušnimi motnjami.

Citiranemu ukrepu je 20. 10. 2010 sledila Direktiva 2010/64/EU Evropskega parlamenta in Sveta o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih, ki tozadevno temeljiteje ureja oziroma nadgrajuje Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (EKČP), in sicer zlasti drugi odstavek 5. člena (»Ob odvzemu prostosti je treba vsakogar takoj poučiti v jeziku, ki ga razume, o vzrokih za odvzem prostosti in česa ga dolžijo.«) ter točki a. in e. tretjega odstavka 6. člena (»Kdor je obdolžen kaznivega dejanja, ima naslednje minimalne pravice: a. da ga takoj in podrobno seznanijo v jeziku, ki ga razume, o bistvu in vzrokih obtožbe, ki ga bremeni; [...] e. da ima brezplačno pomoč tolmača, če ne razume ali ne govori jezika, ki se uporablja pred sodiščem.«). Direktiva, ki skupaj obsega dvanajst členov ter je namenjena harmonizaciji zakonodaje in procesnih mehanizmov v smislu skupnih minimalnih standardov, je bila v slovenski pravni red implementirana z Zakonom o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku (ZKP-M), ki se uporablja od 20. 3. 2015.

Obširnejši vpogled v vsebino Direktive in v njeno implementacijo⁷ ter razprava o neposrednem vplivu njenih določb na delo sodnega tolmača v Republiki Sloveniji bi terjala poseben prispevek, zato Direktivo na tem mestu jemljemo predvsem kot še zadnjega v vrsti argumentov glede (ustavno) nespregledljive vloge tolmača v kazenskem postopku in izjemnega pomena kakovosti njegovega dela za varstvo pravic obdolžencev in drugih udeležencev postopka. Direktiva namreč izrecno naslavlja tudi vprašanje kakovosti – osmi odstavek 2. člena, deveti odstavek 3. člena ter 5. in 6. člen – določene novosti pa so bile šele z njo vnesene v slovensko zakonodajo, med njimi zahteva po strokovnem izpopolnjevanju, ki jo ureja VI. poglavje ZSICT. Med

7 Za celostno razčlenbo implementacije Direktive 2010/64/EU v slovensko kazenskopravno zakonodajo gl. Sterle 2017.

specifične kompetence sodnega tolmača, ki jih zasledimo tako v mednarodnih⁸ kot nacionalnih standardih, konkretnije v poglavju 4.3 Splošnih in posamičnih smernic za strokovno področje sodnega tolmačenja in prevodov, ki jih je leta 2020 sprejelo Stalno strokovno telo pri Ministrstvu za pravosodje (2020, 22), sodijo najprej odlične jezikovne kompetence – slušna, govorna, bralna, pisna – za jezik imenovanja in za slovenski jezik ter medkulturna usposobljenost. Ob kakovostnem splošnem izražanju, »izrazni moči«, ki »je nekaj podobnega kot talent; posameznik jo ima ali pa je nima« (Sovdat 2018, 67), pa je treba upoštevati tudi posebnosti pravnškega jezika, ki se ne kažejo zgolj neposredno v rabi pravne terminologije, marveč tudi na drugih ravneh, na katerih se odraža specialnost te jezikovne zvrsti.⁹

Nenazadnje pa je ena od specifičnih kompetenc sodnega tolmača poznavanje slovenskega pravnega sistema ter sodnih, upravnih in drugih postopkov, kakor tudi poznavanje pravnega sistema za jezik imenovanja. Poleg splošne strokovne podkovanosti na različnih pravnih področjih – podrazumeva jo konec koncev vsakršno delo v pravosodju in se posledično tudi preverja na preizkusu znanja, ki je pogoj za imenovanje sodnega tolmača – je treba poudariti, da ravno kontekst določenega procesnega dejanja ali listine vpliva na izbiro tolmaške tehnike ali na ustrezno terminološko izbiro oziroma prevodno rešitev. Iz istega razloga je dobro poznavanje statičnega in dinamičnega dela kazenskega postopka za sodnega tolmača strokovna nuja, a tudi nezanemarljiva opora.

3 Tolmačenje v kazenskem postopku

3.1 Upravičenec tolmačenja

Kadar sodni tolmač zagotavlja tolmačenja in prevode na zahtevo kazenskega sodišča ali drugega upravnega organa (2. alineja drugega odstavka 3. člena ZSICT), ki je v danem primeru praviloma državno tožilstvo ali policija, je postavljen z odredbo in delo opravlja za sodišče oziroma drug organ, ki mu skladno s Pravilnikom o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih ter Pravilnikom o povrnitvi stroškov v kazenskem postopku tudi odmeri nagrado in stroške za opravljeno delo; ti na podlagi desetega odstavka 8. člena ZKP bremenijo proračun. V praksi je v kazenskem postopku v večini primerov naročnik tolmačenja kot odredbodajalec prav sodišče, četudi je tolmačenje

8 Na prvem mestu standard SIST ISO 20228:2019, ki opredeljuje tako osnovna načela in prakse storitev pravnega tolmačenja kot tudi kompetence pravnih tolmačev. Ne gre za pravni akt, pač pa za nabor strokovnih meril, ki predvideva aplikacijo na tolmačenje ob vseh »komunikacijskih dogodkih, povezanih s pravom« (prim. Ministrstvo za pravosodje 2020, 22).

9 Gl. 4.2.

seveda potrebno zaradi procesnega subjekta oziroma udeleženca,¹⁰ ki pa ni niti sodišče niti drug organ. S strokovnega in tehnično-organizacijskega vidika je zato za tolmača bistveno vedenje, kdo je oseba, zaradi katere je bil angažiran, torej kdo je udeleženec postopka, ki ima skladno s prvim odstavkom 8. člena ZKP »pravico uporabljati svoj jezik« in bi ga zato lahko poimenovali *upravičenec* tolmačenja.¹¹ Zaradi izpolnjevanja strokovnih standardov in etičnih načel pri svojem delu pa se mora tolmač zavedati tudi posebnih situacij, do katerih prihaja zaradi različnih odredbodajalcev zlasti v zgodnejših fazah (pred)kazenskega postopka.

Ob poprejšnjem sklicevanju na Direktivo 2010/64/EU je smiselno nakazati razmejitve med določbami, ki predstavljajo njeno implementacijo v slovensko kazenskopravno zakonodajo, in tistimi, ki jih je ZKP poznal bodisi že pred njeno uveljavitvijo in izhajajo iz 62. člena Ustave ter z njim posredno povezanih pravic in procesnih jamstev bodisi so bile uvedene pozneje, primarno z novelo ZKP-N.¹² Sama direktiva namreč pravico do tolmačenja in prevajanja natančneje ureja le za osumljenca oziroma obdolženca, veljavni ZKP pa v prvem odstavku 8. člena določa, da imajo v kazenskem postopku svoj jezik pravico uporabljati vse stranke, priče in drugi udeleženci.

Dokler govorimo izključno o tolmačenju, se v praksi ta razmejitev zrcali v potrebi po kontinuirani navzočnosti oziroma sodelovanju tolmača čez celoten kazenski postopek v primerih, ko je upravičenec tolmačenja obdolženec (osumljenec, obdolženec, obtoženec), lahko pa tudi oškodovanec ali, po logiki stvari, vsak upravičeni tožilec, ki ni državni organ. Na drugi strani pa je sodelovanje tolmača praviloma omejeno na eno opravilo, kadar je upravičenec tolmačenja priča. Vsi drugi procesni subjekti in udeleženci so z zakonom zavezani k uporabi slovenskega jezika, z izjemo seveda območij narodnih skupnosti, kjer rabo jezika pri poslovanju sodišč poleg Ustave in Zakona o sodiščih (ZSod) najnatančneje opredeljuje Sodni red v IV. poglavju.

10 Za razlikovanje med pojmom subjekt in udeleženec gl. Šugman Stubbs, Gorkič in Fišer 2020, 95–99.

11 Čeprav sta v širši rabi priznana termina *uporabnik* (prim. Burjan 2020) in tudi *stranka* (prim. Ministrstvo za pravosodje 2020), pa termin *upravičenec* izpeljujemo neposredno iz pravic oziroma upravičenj v postopku ter se nam zato zdi primernejši; še toliko bolj v kontekstu kogentnega prava. Lahko pa bi se izkazal tudi za točnejšega v razpravi izraziteje pravoznanstvene narave, saj se upravičenec, torej oseba, ki ima na podlagi 8. člena ZKP pravico uporabljati svoj jezik, lahko tej pravici tudi odpove (ZKP 8/7) in tedaj okoliščine, v katerih bi postal uporabnik, niti ne nastopijo; na drugi strani pa bi v primeru, da upravičencu ne bi bilo zagotovljeno postati uporabnik (torej če bi mu organ tolmača ne zagotovil), to predstavljalo kršitev procesnega zakona, v določenih primerih absolutno bistveno kršitev postopka. Dežman in Erbežnik pa menita, da bi bila »[b]olj konsistentna s pojmovanjem kazenskega postopka kot celote [...] opredelitev kršitve pravice do jezika kot absolutne bistvene kršitve v vsakem primeru, torej tudi za druge udeležence postopka in v drugih fazah postopka« (2003, 341). Navsezadnje pa se z izrazom upravičenec izognemo zamenjevanju tolmačeve stranke s stranko v postopku.

12 Ta novela ureja prevod bistvenih dokumentov za oškodovanca; gl. spodaj.

3.2 Pravni pouk

Če je bil prvi kriterij ob poskusu shematičnega prikaza tolmaškega dela in hkrati prvi dejavnik, ki odločilno vpliva na delo sodnega tolmača v kazenskem postopku, *komu* se tolmači, je drugi zagotovo ta, *kdaž*, torej v kateri fazi oziroma fazah kazenskega postopka je tolmačenje potrebno. Zaradi zagotavljanja kakovosti tolmačenja je treba biti ugodoma posebej pozoren na pravne pouke, ki jih določa ZKP in morajo biti udeležencem podani pred opravo posameznega dejanja: osumljencu v četrtem odstavku 148. člena, obdolžencu v drugem odstavku 227. člena in priči v drugem odstavku 240. člena v povezavi s prvim odstavkom 238. člena. Tudi oškodovanca mora pristojni organ v predkazenskem ali kazenskem postopku ob prvem stiku seznaniti z načini obveščanja glede informacij, ki jih navaja 65.a člen ZKP. Ti pouki so ključni element procesnih jamstev, zato je sama seznanitev, kot tudi natančnost, celovitost in razumljivost te seznaitve v tujem jeziku – torej tolmačenja neposredno pred opravo procesnega dejanja – poglobilnega pomena za varovanje pravic in nadaljnjo zakonitost postopka, pa tudi za njegovo učinkovitost. Obenem pa gre za zgoščena normativna besedila, ki imajo kodificirano jezikovno podobo, zato terjajo prav takšen prevod in so za tolmačenje posebej zahtevna. V stroki se je posledično uveljavilo načelo, da si sodni tolmač v sklopu priprave na tolmačenje pouke prevede vnaprej in, najbolje v pisni obliki, z njimi razpolaga na naroku.

Še višji standard velja za osumljenca, ki mu je bila odvzeta prostost, saj mora biti o pravicah iz 4., 8. in 157. člena ZKP v maternem jeziku ali jeziku, ki ga razume, poučen pisno, pri čemer vsebino in obliko tega pouka predpisuje ZKP v Prilogi 1. Ker zakon določa, da mora biti tak osumljenec o teh pravicah poučen »takoj« (ZKP 4/1), policija razpolaga z že pripravljenimi uradnimi prevodi Priloge 1, kajti takojšnja navzočnost tolmača je pogosto nemogoče zagotoviti, obenem pa časovni okvir za njegovo imenovanje ni zakonsko predpisan. Poudariti je sicer treba, da s prevodom Priloge 1 še vedno ni mogoče v celoti zadostiti določbam ZKP. Točka B se zgolj opisno nanaša na informacije o obdolžitvah – »Pravico imate vedeti, zakaj vam je bila odvzeta prostost in česa ste osumljeni ali obdolženi.« (Priloga 1) – katerih ustno posredovanje v jeziku, ki ga oseba razume, je zato nujno komplementarno pisnemu prevodu.

3.3 Tolmačenje pri dejanjih v pristojnosti policije

Prav na tem mestu, kot tudi pri nadaljnjih dejanjih, ki so v pristojnosti policije, a je pravna podlaga zanje ZKP, prihaja do okoliščin, katerih poznavanje je za tolmača izjemno pomembno. Zakon o nalogah in pooblastilih Policije (ZNPPol) v prvem odstavku 19. člena, ki ureja sporazumevanje pri opravljanju policijskih nalog, med drugim določa, da »[p]ri ustnem sporazumevanju z osebami, ki ne znajo slovenščine, policisti

lahko uporabljajo tudi drug jezik, ki ga oseba razume, sicer pa tolmača. « Navedeno velja za vsa delovna področja policije, ne samo preprečevanje in odkrivanje kriminalitete, in predstavlja podlago za ureditev prevajanja in tolmačenja. Ministrstvo za notranje zadeve za potrebe policije namreč ne angažira sodnih tolmačev, ampak objavlja obdobja javna naročila za izvajanje storitev tolmačenja in prevajanja za lastne potrebe ter za potrebe obeh organov v sestavi, torej Policije in Inšpektorata Republike Slovenije za notranje zadeve, in sicer v treh stebrih: policijski tolmači, konferenčno prevajanje in policijsko tolmačenje ter tolmačenje v postopkih mednarodne zaščite (MNZ 2024).

Skladno z opredelitvijo prvega stebra »policijski tolmač pomeni osebo, ki opravlja delo tolmačenja in po potrebi nujnega pisnega prevajanja za Policijo v policijskih postopkih na terenu. Delo lahko poteka tudi na policijskih postajah ali drugih krajih, kamor policijskega tolmača pozove policist ali uradna oseba« (prav tam). Določbo iz prvega odstavka 19. člena sicer lahko razumemo kot operativno rešitev, saj sama na sebi policije ne obvezuje k postavitvi tolmača. Dolžna ga je uporabiti le v primeru, da policist ne zna jezika, ki ga oseba razume: »policisti lahko uporabljajo tudi drug jezik, *sicer pa* tolmača« (ZNPPol 19/1).

Ministrstvo za notranje zadeve z namenom zagotavljanja tolmačenja sklene okvirni sporazum s t. i. policijskim tolmačem, ki mora biti razpoložljiv »vse dni v letu (24/7/365)« (MNZ 2024). Takšno delo je, sploh ob upoštevanju 24-urne razpoložljivosti, za tolmača lahko še posebej stresno že zaradi nepredvidljivosti, pogosto pa tudi zaradi fizično-logističnih okoliščin – nočni čas, vremenske razmere, organizacija lastnega prevoza na kraj tolmačenja, terensko delo, dolgotrajni postopki, vpliv naštetega na psihofizično stanje – ki za tolmačenje niso optimalne, ne glede nanje pa mora biti tolmač pozoren na zagotavljanje ustrezne ravni kakovosti. V stroki uveljavljene tehnike dela mora prilagajati zunanjim dejavnikom, ki lahko bistveno vplivajo že na izpolnjevanje minimalnih standardov:¹³ slišnost in razumljivost govora denimo ob delu na prostem, ob prometni cesti; trikotna postavitve ne glede na kraj tolmačenja; tolmačenje stoje in možnost zapisovanja ipd.

Toda če je ugotovljeno, da za upravičenca tolmačenja obstajajo razlogi za sum, da je storil kaznivo dejanje, 19. člen ZNPPol ne predstavlja prave zakonske podlage za tolmačenje, pač pa mora policija postopati skladno z 8. členom ZKP in v postopek namesto policijskega pritegniti sodnega tolmača (deveti v povezavi z osmim odstavkom tega člena).¹⁴ Normativno gledano bi bilo to ločnico mogoče nakazati tudi, če policija

13 Prim. EULITA 2013.

14 Navedeno torej pomeni, kot ugotavljajo tudi Oštir, Reven in Gorkič (2015, 28), da je od uvedbe ZKP-M v primeru suma storitve kaznivega dejanja policija vselej dolžna zagotoviti tolmača – torej tudi če policist tuji jezik obvlada in bi ga lahko uporabljal v postopku. Edina relevantna postane

postopka ni začela zoper konkretno osebo in je obstoj razlogov za sum ugotovila šele naknadno. V fazi zbiranja obvestil, ki je neformalno preiskovalno dejanje in katerega rezultat ni zapisnik, marveč uradni zaznamek, policija ni dolžna postopati po 8. členu ZKP; varstvo na podlagi prvega odstavka tega člena ter pouk po četrtem odstavku 148. člena ZKP sta nujna od trenutka, ko postane preiskovanje osredotočeno, še toliko bolj, če opravi zaslišanje na podlagi 148.a člena ZKP.

Samo če za določeni jezik sodnega tolmača ni na razpolago, lahko sodišče na predlog državnega tožilca ali policije »postavi za opravljanje prevajanja ali tolmačenja drugo ustrezno osebo, ki obvlada tuj jezik, za katerega ni sodnih tolmačev ali jih primanjkuje« (ZKP 8/9). V takšnih primerih je zaradi zagotavljanja pravic osumljenca potrebna posebna pozornost organa na izpolnjevanje (vsaj temeljnih) kompetenc pri tolmaču, ki je v (pred)kazenskem postopku postavljen *ad hoc*, na kar izrecno opozarja tudi *Vademekum* Evropskega združenja pravnih tolmačev in prevajalcev (EULITA): »[Smiselno je], da sodnik ali tožilec še pred obravnavo preveri kvalifikacije in sposobnosti tolmača v obliki krajšega pogovora, da se prepriča o njegovem jezikovnem znanju in veščinah v jeziku postopka.« (EULITA 2011) Ker se skladno z devetim odstavkom 8. člena ZKP določbe tega člena »smiselno uporabljajo tudi za predkazenski postopek pred policijo ter za predkazenski in kazenski postopek pred državnim tožilcem«, bi strokovni napotek *Vademekuma* veljal tudi policiji, saj gre navedeno razumeti kot prenos načel, vsebovanih v 5. in 6. členu Direktive 2010/64/EU, v strokovne standarde kakovosti, ki bi bili sicer zagotovljeni z zakonom (ZSICT) in podzakonskimi akti, vendar pa to zagotovilo ni podano, kadar ne tolmači sodni tolmač.¹⁵

Drugo opazanje, ki zadeva »preseka dela« policijskega in sodnega tolmača, pa se nanaša na Kodeks ravnanja tolmača oziroma prevajalca v policijskih postopkih in pri opravljanju del za policijo (MNZ 2019). Ta je namenjen uresničevanju procesnih jamstev upravičenca tolmačenja, zasledovanju interesa postopka v smislu uspešne komunikacije med organom in upravičencem ter, ob opredelitvi tako dolžnosti kot upravičenj tolmača, tudi varstvu njegove integritete. A čeprav »ne [posega] v splošna pravila in standarde, ki veljajo za tolmača oziroma prevajalca, ter obveznosti tolmača oziroma prevajalca v skladu s poklicnimi načeli (4. člen Preambule)«, je treba opozoriti na določene najmanj dvoumnosti, ki pa bi lahko v skrajnem primeru pomenile tak poseg. Vlogo policijskega

določba osmega odstavka 8. člena ZKP, da »prevaja in tolmači sodna tolmačka ali sodni tolmač« – seveda ob upoštevanju v istem odstavku navedene izjeme, o kateri razpravljamo v nadaljevanju. Razlog za to je očitno: za razliko od policije, ki je organ pregona, je sodni tolmač nepristranski udeleženec postopka. Poleg tega lahko tolmači zaupni pogovor med osumljencem in zagovornikom; gl. spodaj.

15 Neredki so sicer tudi obratni primeri, ko policija za določeni jezik iz različnih razlogov ne more zagotoviti lastnega tolmača in zato za sporazumevanje v postopku, tudi če ni predkazenski, postavi sodnega tolmača.

tolmača namreč z usmeritvami, ki deloma sodijo že na področje stroke, v, denimo, členu 3.10 omejuje na vlogo uvodoma problematiziranega »jezikovnega orodja«: »Tolmač oziroma prevajalec v policijskih postopkih ne sme zagotavljati nobenih socioloških, antropoloških ali zgodovinskih informacij, ki temeljijo na drugih policijskih postopkih, v katerih je že tolmačil oziroma prevajal. Prav tako v policijskih postopkih ne sme med tolmačenjem oziroma prevajanjem delovati kot strokovnjak katere koli omenjene stroke.« (MNZ 2019, 3) Standard, da tolmač ob tolmačenju, ki že v temelju presega golo jezikovno posredovanje, ne bi smel upoštevati denimo socioloških, kulturoloških ali antropoloških dognanj in razlik, ki jih je za uspešno komunikacijo dolžan premoščati, je tako v teoriji kot v praksi težko sprejeti. Medkulturna usposobljenost namreč sodi med specifične kompetence sodnih tolmačev, kot jih v smernicah opredeljuje Ministrstvo za pravosodje (2020, 14): »Poznavanje in razumevanje kulturnih dejavnikov, kot so vedenjske navade in običaji, kretnje, ton, vrednote, vloge in ustanove, pa tudi jezikovnih razlik in podobnosti med izhodiščnim in ciljnim jezikom.« Posebej velja poudariti teoretske in aplikativne vidike t. i. translacijske kompetence¹⁶ kot skupka nujno potrebnih kompetenc, ki so pogoj za uspešno in kakovostno delo sodnega tolmača. V njihovem okviru kategorija zunajjezikovnih kompetenc ustreza mobilizaciji enciklopedičnega, večkulturnega in tematskega znanja pri reševanju prevodnih problemov, kar je povezano s specifičnimi zunajjezikovnimi kompetencami, in je posebej pomembna pri specializiranem prevajanju oziroma tolmačenju, kamor štejemo tudi sodno tolmačenje (Hurtado Albir 2015, 262); slovenske raziskave na področju sodnega tolmačenja pa kot ekvivalentno drugim izrecno navajajo kulturno-sociološko kompetenco.¹⁷

Med mnogimi študijami na to temo bi lahko omenili Lee, ki opozarja, da lahko že majhna nedoslednost zamaje izpovedbo, zato nerazkrite medjezikovne in medkulturne razlike zlahka privedejo do odstopanja ali nesporazuma, bodisi na škodo bodisi seveda tudi v korist osumljenca oziroma obdolženca (2009, 396). Njene ugotovitve gredo celo v smer, da lahko norma, po kateri naj bi tolmač ostajal karseda neopazen – in potemtakem omejen na »jezikovno orodje« – služi kot zvijača oziroma pretveza (*subterfuge*), namenjena izogibanju odgovornosti za v vseh pogledih zvesto in torej etično tolmaško delo (prav tam, 397). Potemtakem ni le naloga organa, da kot kakovostno prepozna, dopusti in pričakuje tolmačenje, ki vključuje poznavanje kulturno-druženih specifik in njihovo premoščanje v procesu tolmačenja, marveč tudi samega tolmača, da stremi k temu standardu. Ista avtorica sicer preizprašuje načine, ki bi to v praksi zagotavljali,

16 Z namenom empirično-eksperimentalnih raziskav translacijske kompetence (*translation competence*) in njenega pridobivanja je bila leta 1997 oblikovana skupina PACTE (*Process in the Acquisition of Translation Competence and Evaluation*, Proces pridobivanja translacijske kompetence in vrednotenja).

17 Prim. Burjan 2020.

kajti edini porok za kakovostno tolmačenje je v takšnih primerih dobro sodelovanje tolmačev in »pravniških« udeležencev postopka (prav tam), torej v prvi vrsti sodnika, čigar naloga je procesno vodstvo.¹⁸

Tudi Hale po opravljeni kvantitativni raziskavi glede upoštevanja in premoščanja kulturnih razlik pri tolmačenju ugotavlja, da velika večina uradnih oseb in sodnikov pozdravlja dodatno pomoč tolmačev, ki lahko izboljša njihove možnosti za sprejemanje pravih odločitev, kar pa velja le, če bi takšne razlike lahko vplivale na natančnost tolmačenja (2019, 330). To problematiko naslavlja zadnja izmed smernic *Vademekuma*, ki poznavanje in razumevanje družbeno-kulturnih specifik v smislu standarda kakovosti celo podrazumeva, vendar za primere, ki terjajo vsebinski komentar, zapoveduje njihovo jasno diferenciacijo od samega tolmačenja.¹⁹ A natanko v luči te smernice, ki je v praksi sicer pogosto vprašljiva, se je treba povrniti k zgornjemu opažanju: zunaj-jezikovne kompetence, med njimi kulturno-sociološka, namreč nikakor ne pomenijo tolmačevih vsebinskih posegov v komunikacijo v smislu medkulturne mediacije, pač pa zgolj mobilizacijo interdisciplinarnih znanj, ki je predpogoj za reševanje prevodnih problemov, četudi se ti zdijo včasih strogo jezikovne narave.

Iz povedanega sledi, da se lahko policijski tolmač, ki je iz nuje ali pa zaradi ekonomičnosti pritegnjen v predkazenski postopek, znajde v kontradiktorni situaciji: na eni strani je zavezan trenutno veljavnemu Kodeksu policije, katerega člen 3.10 je najmanj nedomišljeno formuliran, na drugi strani pa splošnim in specifičnim smernicam, ki jih gre – v luči določb EKČP, Direktive 2010/64/EU, Ustave RS in ZKP – razumeti kot element procesnega jamstva: zagotovitev kakovosti z namenom varstva človekovih pravic. Podkovan tolmač mora morebitne tovrstne dvome ali kontradikcije prepoznavati in jih razreševati le z mislijo na standarde in etična načela svoje stroke, ki mu nalaga skrb za dobro upravičenca v luči ustavno zagotovljenih temeljnih procesnih jamstev.

3.4 Od privedbe k preiskovalnemu sodniku do glavne obravnave

Za zgoščen in kolikor mogoče koristen oris sovpadanja na eni strani tehnik tolmačenja in na drugi faz kazenskega postopka je najsmotrnejše slediti dvema kriterijema: vrsti procesnega dejanja oziroma opravila in pa upravičencu tolmačenja, pri čemer je treba

18 Prim. Markič, Geršak 2013.

19 »Če sodnik ali tožilec med obravnavo želi od sodnega tolmača informacijo o posebnih običajih neke narodnostne skupine (npr. ali prikimavanje pomeni 'da' ali 'ne') ali sodni tolmač meni, da mora sodnika ali tožilca obvestiti o tovrstnih posebnih značilnostih, da bo bolje razumel vedenje tujega udeleženca na obravnavi, je treba to opraviti zunaj postopka, npr. med kratkim premorom, ki ga zahteva sodni tolmač.« (EULITA 2011)

omeniti, da se splošne zakonitosti glede tehnik tolmačenja bistveno ne razlikujejo od drugih vrst postopkov pred sodiščem.

Pri vsakršnem opravi predkazenskega postopka v pristojnosti policije je tolmačenje konsektivno – tolmač govorca tolmači zaporedoma, torej šele, ko je ta prenehal govoriti – saj se komunikacijska situacija prilega logiki preiskovanja, osredotočenega na eno osebo, ki je tudi upravičenec tolmačenja.

Z nekaj modifikacijami to krovno načelo velja pred sodiščem; dejanje se lahko opravi v sodni pisarni ali pa v razpravni dvorani, pa tudi denimo v prostorih državnega tožilstva v primeru odvrčanja kazenskega pregona. V razpravni dvorani je postavitve predpisana, kar sodnemu tolmaču – zlasti v primerjavi z morebitnim delom na terenu v policijskem postopku – olajša delo, v kolikor mu ga ne otežujejo prav specifične sodne dvorane, če je ta, denimo, relativno velika ali nepregledna in onemogoča očesni stik. Kljub predpisani razporeditvi udeležencev namreč mesto tolmača ni vedno enoznačno predpisano, zaradi česar je nujno, da ta pred začetkom naroka ugotovi, ali bo dodeljeno mu mesto v razpravni dvorani resnično omogočalo uspešno in kakovostno opravljanje dela.

V razpravni dvorani je tolmačenje konsektivno, kadar upravičenec tolmačenja – najsi bo to osumljenec, obdolženec, oškodovanec, priča itd. – v tujem jeziku podaja izjavo oziroma odgovarja na vprašanja drugih udeležencev. Konsektivno se tolmačijo tudi izjave preostalih govorcev – vprašanja sodišča, zagovornika, pooblaščenec, državnega tožilca itd. – kadar je neposredni naslovnik teh izjav upravičenec tolmačenja. Gre torej za dialoško situacijo, katere posrednik je tolmač in katere vsebina je v zapisniku.

Kadar se obdolženi zagovarja, pristopi h govorniškemu pultu (na sredini dvorane), tolmač pa stoji ob njem; praviloma v identični postavitvi tolmači tudi izpovedbo priče kot upravičenca tolmačenja. Kadar pa sodišče na osumljenca ali obdolženca naslavlja vprašanja procesne narave, ta ne pristopi vedno, temveč ostane na dodeljenem mu mestu, bodisi na klopi nasproti sodnika bodisi poleg zagovornika, na sodnikovih desni, in v obeh primerih je najbolje, da tolmač sedi ob njem.

Neposredna bližina med sodnim tolmačem in takšnim upravičencem tolmačenja, ki ima pravico biti navzoč ves čas naroka – torej poleg obdolženca še oškodovanec – je pomembna tudi zato, ker je druga temeljna tehnika tolmačenja v sodni dvorani šepetano tolmačenje oziroma *chuchotage*. Gre za simultano tolmačenje brez uporabe kabine, ki v praksi predstavlja velik del tolmačenja na obravnavah, a je za tolmača tehnično zahtevno, saj mora zbrano poslušati, kar se govori, obenem pa s tolmačenjem ne sme motiti poteka obravnave, niti samega sebe pri poslušanju.²⁰ Šepetano tolmačenje izrečenega na

20 V določenih primerih je pri šepetanem tolmačenju lahko v pomoč t. i. bidule, prenosni mikrofoni, v katerega tolmač tolmači, upravičenec (ali več njih) pa ga posluša(jo) prek slušalk.

obravnavi gre jemati kot neposredno izpolnjevanje določbe drugega odstavka 8. člena ZKP, da je osebam, ki ne razumejo jezika postopka, »treba zagotoviti ustno tolmačenje tistega, kar oni *ali drugi* govorijo«; zakon namreč tolmačenja ne omejuje na dialoške situacije, saj citirana določba predstavlja osnovo za *spremljanje* postopka. Opisano gre torej razumeti zlasti kot uresničevanje pravice iz 2. alineje 29. člena Ustave, da se obdolžencu »sodi v njegovi navzočnosti«. Slednja mu je namreč v polni meri in ob »polni enakopravnosti«, ki jo določa taisti člen Ustave, zagotovljena le pod pogojem, da razume vse, kar bi razumel, če bi razumel jezik postopka, in tega brez tolmačenja ni mogoče doseči.²¹

Sodelovanje tolmača je potrebno tudi za polno uresničevanje pravice do zagovornika (19. in 29. člen Ustave ter 4. člen ZKP), kar eksplicitno ureja 74. člen ZKP, v skladu z njim pa točka C Priloge 1 ZKP, ki med drugim pravi: »Tolmač vam lahko pomaga pri pogovoru z vašim odvetnikom in mora ohraniti vsebino tega pogovora kot zaupno.« Četudi je slovenska zakonodaja eksplicitna pri ureditvi standarda, ki ga terja Direktiva 2010/64/EU, pa dopušča hipotetično vprašljivo situacijo, ki bi jo lahko navsezadnje izpeljali iz že problematizirane vloge oziroma statusa tolmača na samem začetku predkazenskega postopka (gl. 2.3). Lahko se namreč zgodi, da isti tolmač tolmači na glavni obravnavi, v preiskavi in še posebej med policijskim zaslišanjem, obenem pa med celotnim postopkom tolmači zaupne pogovore obdolženca z zagovornikom. Morebitnega konflikta interesov zakonodaja ne naslavlja,²² zato je ob določbi iz točke C v Prilogi 1 k ZKP ter ob strokovnih standardih in etičnih načelih posebej pomembno, da tolmač tveganje uzavesti in v skladu s tem postopa ter po potrebi na svojo zavezanost zaupnosti tudi opozori ob pogovoru med upravičencem tolmačenja in zagovornikom v izogib oviram pri uspešni komunikaciji zaradi morebitne nezaupljivosti upravičenca.

Pristop, ki ga sodišča vse pogosteje uporabljajo, je tudi oprava naroka z uporabo videokonference, tako z organi drugod v državi kot še posebej s tujino. Postavitev tolmača je tedaj prilagojena možnostim učinkovite rabe tehnične opreme: kamera se praviloma vsakič samodejno obrne h govorniku, ki vklopi mikrofona, slednji pa je statičen. Tolmač zato največkrat sedi ob zagovorniku, državnem tožilcu ali sodniku, pomembno pa je poudariti, da je njegova naloga dvojna, saj je njegovo sodelovanje nujno zaradi tolmačenja upravičencu in hkrati zaradi vzpostavitve komunikacije med domačim in tujim organom (sodiščem, državnim tožilstvom, policijo), ki je pristojen za opravo procesnega dejanja.

21 Prim. Sovdat (2019, 65): »Namen pravice, ki zagotavlja rabo jezika v postopkih pred državnimi organi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, izhaja iz ustavnih standardov poštenega sojenja. Ti pa zahtevajo, naj bo vsakomur, torej tudi tistemu, ki ne razume ali ne govori jezika državnega organa, omogočeno spremljati postopek v jeziku, ki ga razume, da lahko v njem ustrezno sodeluje.«

22 Prim. Sterle 2017, 38.

Zadnja izmed tehnik tolmačenja, ki so pred slovenskimi sodišči najpogostejše, je tolmačenje na pogled (*a vista*), ki ima od uveljavitve Direktive 2010/64/EU v kazenskem postopku tudi konkretno zakonsko podlago. Skladno s četrtrim odstavkom 8. člena ZKP lahko sodišče »izjemoma odloči, da se pisno ali ustno povzamejo ali da se ustno tolmačijo tisti deli sicer bistvenih dokumentov, ki niso pomembni za razumevanje kazenske zadeve ali za morebitno uporabo pravnih sredstev«. Tolmačenje na pogled namreč pomeni, da tolmač *in situ* zagotovi ustni prevod sicer pisnega besedila, ki ga drugi odstavek citiranega člena opredeljuje kot bistveni dokument, kar omogoča tekočo izvedbo postopka in upoštevanje načela kontradiktornosti (tolmačenje na pogled procesnega zahtevka ali izvedenskega mnenja²³ v okviru naroka). Z novelo ZKP-M vpeljana določba Direktive 2010/64/EU pomeni ustrezen rešitev »z vidika življenjskosti«, pri čemer »velja poudariti prav 'izjemnost' navedenega, saj bi praksa, ki bi ustno prevajanje in povzemanje uveljavila kot pravilo, pomenila kršitev direktive« (Erbežnik 2010, 12).

Ravno v smeri te določbe pa bi nemara lahko razumeli tudi zagotavljanje zakonitosti v primeru, da izdelava pisnega prevoda iz objektivnih razlogov ne bi bila realno mogoča v zakonskem roku. Primer takšne prakse je vročitev obtožnice: v skladu s prvim odstavkom 273. člena ZKP jo mora obdolžencu, ki je v priporu, sodišče vročiti v štiriindvajsetih urah po prejemu. Sodišče takšno vročitev lahko opravi po tolmaču, ki bodisi sam bodisi v spremstvu pristojne osebe na kraju, kjer se izvaja ukrep pripora, obtožnico tolmači na pogled. Sodišče je nato sicer še vseeno dolžno zagotoviti prevod obtožnega akta kot bistvenega dokumenta, kajti izjema je namenjena le izpolnitvi štiriindvajseturnega roka, s tem pa tudi hitrosti postopka, kar je bistveno zaradi dejstva, da je obdolžencu odvzeta prostost.

Sklenemo lahko, da izbira tehnike tolmačenja sledi neke vrste »procesnemu protagonizmu« na mikroravni posameznega naroka, kar pa ima tudi povratni učinek. Tehnika tolmačenja, posebno če gre za prehajanje med konsekutivnim (glasnim in zatorej javnim) ter šepetanim (tihim) tolmačenjem, lahko upravičencu tolmačenja v konkretni situaciji podeli ali odvzame del tega protagonizma. Razglasitev sodbe je sklepno dejanje glavne obravnave in posledično eden ključnih delov kazenskega postopka, v katerem je obdolženi subjekt, in ne objekt. Čeprav izrek sodbe ni formuliran v drugi osebi, mora biti, če je upravičenec tolmačenja obdolženec, vselej tolmačen konsekutivno (in ne šepetano).

23 Glede podajanja izvedenskega mnenja na narokih je nujno opozoriti na specifično terminologijo posameznega strokovnega področja, ki je tolmač za razliko od pravne terminologije ne more niti je ni dolžan poznati. Tolmač ima možnost vpogleda v spis zaradi priprave na tolmačenje (četrty odstavek 45. člena Pravilnika o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih), in če je na narok vabljen izvedenec, bi bilo zaželeno in domala nujno, da bi sodišče o tem vnaprej obvestilo tolmača oziroma bi mu posredovalo že izdelano izvedensko mnenje. Za takšno izvedbeno rešitev oziroma upoštevanje izjemno pomembne okoliščine, ki se je sodišče v praksi včasih zaveda, včasih ne, sicer (še) ni izdelanih enotnih smernic.

4 Prevajanje v kazenskem postopku

4.1 Listine in gradivo v kazenskem postopku

Trenutno veljavni ZKP na področju ustnega tolmačenja določa predvsem upravičenost do tolmačenja, torej opredeljuje, da in komu mora biti tolmačenje zagotovljeno, ne pa tudi, kako; izjema je tolmačenje na pogled kot (začasno) nadomestilo za prevod manj bistvenih delov bistvenih dokumentov (ZKP 8/4). Izvedba, torej uresničevanje jamstva, je zato vezana na fazo postopka in odvisna od upravičenca, kot smo skušali orisati v prejšnjem poglavju. Prevajanje pa je, kot že omenjeno, urejeno nekoliko določneje, a čeprav je nemogoče klasificirati vse dokumente, ki bi na določeni točki postopka utegnili terjati prevod, se zdi smiselno prevode v kazenskem postopku razdeliti v tri (resda mestoma sovpadajoče) kategorije.

Drugi odstavek 8. člena ZKP določa pisno prevajanje »listin in drugega pisnega dokaznega gradiva, ki so bistveni za uveljavljanje [...] pravic [udeleženca]«, posebej pa izpostavlja za osumljenca in obdolženca nujnost prevoda obtožnih aktov, vabil, vseh odločb o odvzemu prostosti, sodb, odločb sodišč o izločitvi dokazov, zavrnitvi dokaznih predlogov in izločitvi sodnikov. Nadalje je, skladno z 2. alinejo tega odstavka, vse od uveljavitve novele ZKP-N, tudi oškodovancu treba na njegovo zahtevo prevesti vabila, sklepe o zavrženju kazenske ovadbe, sklepe o zavrženju ali zavrnitvi zahteve za preiskavo, sklepe o ustavitvi postopka, sklepe o zavrženju obtožnega akta, sodbe in pouk o pravici prevzeti oziroma nadaljevati pregon. V prvo tako sodijo dokumenti, ki jih je treba prevesti na podlagi citirane določbe in katerih nabor še razširja tretji odstavek istega člena: »Ne glede na prejšnji odstavek lahko sodišče na predlog oškodovanca, osumljenca ali obdolženca odloči, da je glede na konkretne okoliščine primera treba zagotoviti tolmačenje ali prevajanje tudi drugega gradiva ali dejanj, da se zagotovi uresničevanje jamstev ali pravic v predkazenskem ali kazenskem postopku.« (ZKP 8/3)²⁴

Drugo kategorijo lahko, tudi izhajajoč iz drugega in tretjega odstavka 8. člena ZKP, izenačimo z vsakršnim »pisnim dokaznim gradivom«; »gradivo« se v ZKP namreč pojavlja zlasti v fazi zbiranja dokazov v predhodnem postopku in se po logiki stvari lahko, ko gre za potrebo po prevodu, nanaša tudi na dokazni postopek. Ta kategorija je zanesljivo najširša, saj v okviru kazenskega postopka vstopajo dokumenti z drugih pravnih področij (gospodarskega prava, obligacijskega prava, nepremičninskega prava itd.), na vsak način pa lahko pisno gradivo sega tudi daleč onstran meja pravnih pisanj. Sodnemu tolmaču lahko takšno opravilo predstavlja izziv izrazito sociolingvistične

24 Omeniti velja sicer še določilo tretjega odstavka 7. člena ZKP, da lahko tujec, ki mu je odvzeta prostost, podaja vloge sodišču v svojem jeziku. Za tuje državljane, ki jim ni odvzeta prostost, pa to velja le ob pogoju vzajemnosti.

narave – vzemimo za primer sporočila, poslana s pomočjo telekomunikacijskih sredstev v izrazito domačem jeziku, socialni ali regionalni varianti – povsem lahko pa od njega terja poglobljen študij določenega strokovnega področja in terminologije; sem praviloma sodijo tudi že omenjena izvedenska mnenja.²⁵

Dokaze lahko predlagata obe stranki oziroma jih sodišče pridobiva samo, zato je okoliščina, da je listine ali dokazno gradivo treba prevesti, sicer neodvisna od okoliščine, ko je skladno s prvim odstavkom 8. člena ZKP sodnega tolmača v kazenski postopek treba pritegniti zaradi udeleženca, ki ne razume oziroma ne govori jezika postopka. Takšne primere bi lahko združili v tretji kategoriji, ki se deloma sicer prekriva z drugo: gre za dejanja, ki terjajo izdajo zaprosil tujim pristojnim organom in jih ureja Sodni red v tretjem odstavku 87. člena – »Zaprosila tujim pristojnim organom za mednarodno pravno pomoč (skupaj s prilogami) se sestavljajo v jeziku oziroma se jim prilaga prevod v jezik, ki je dogovorjen v mednarodnih pogodbah, določen v predpisu Evropske unije ali se po ustaljeni praksi uporablja v zadevah mednarodne pravne pomoči,« – ta pa se že sam sklicuje na mednarodne akte, pri čemer je bistvena zakonska podlaga v kazenskem postopku, Zakon o sodelovanju v kazenskih zadevah z državami članicami Evropske unije (ZSKZDČEU-1). V takšnih primerih je praviloma potreben prevod zaprosila in priloge v tuji jezik, v nadaljevanju pa še odgovora tujih organov in prilog v slovenski jezik. Priloge k zaprosilom, ki jih mora sodni tolmač prevesti, so v večini primerov standardizirani obrazci in so prevedeni v uradne jezike Evropske unije, zato je treba prevesti le njihovo vsebino. Opisano velja, denimo, za evropski preiskovalni nalog (tretji odstavek 5. člena Direktive Evropskega parlamenta in Sveta 2014/41/EU), potrdilo o začasnem zavarovanju (drugi odstavek 6. člena Uredbe 2018/1805 Evropskega parlamenta in sveta) ali evropski nalog za prijetje in predajo (ENPP), kadar slednjega izda sodišče v Republiki Sloveniji. Slovenija namreč kot izvršiteljica dopušča priznavanje ENPP tudi, če je bil ta posredovan v prevodu v angleški jezik (šesti odstavek 6. člena in 16. člen ZSKZDČEU-1), oziroma lahko slovenski organ tudi sam odredi prevod prejetega ENPP v slovenski jezik v primeru, da je zahtevani osebi odvzeta prostost (16. člen ZSKZDČEU-1).²⁶

4.2 Prevodoslovna in praktična izhodišča

Čeprav ne gre za temo ali metodološki pristop tega prispevka, se zdi nujno tudi na področju prevajanja omeniti izhodišča za morebitno nadaljnjo, bolj traduktološko

25 Opisane primere tudi Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih v drugem odstavku 47. člena – »izdelav[a] izjemno zahtevnih prevodov, ki zahtevajo posebno, dodatno poznavanje in študij specialističnega strokovnega izrazoslovja« – opredeljuje kot posebne.

26 Poleg tega ima zahtevana oseba pravico do tolmačenja in prevajanja skladno z določili ZKP (drugi odstavek 17. člena ZSKZDČEU-1).

usmerjeno razpravo glede tehničnih posebnosti prevoda kazenskoprnega besedila. Težko je sicer reči, da bi se s prevajalskega stališča sodna in druga pisanja tod bistveno razlikovala od tistih vrstno pogojenih na drugih pravnih področjih. Najprej je treba omeniti leksikalne posebnosti, ki zadevajo pravno terminologijo, pri čemer je njeno razumevanje in poznavanje še posebej pomembno v primerjalnopravnem okviru. Manj očitne, a za prevod enako ključne so tudi slogovne – omenimo le dispozitivni del obtožnega akta in sodbe v eni sami povedi – ali skladenjske, če pomislimo na rabo trpnika s »se«, ki je imanenten slovenskemu pravnemu jeziku, tako v normativnih besedilih – “Zapisnik se mora pisati v redu” (ZKP 81/1); »V kazenskem postopku se izdajajo odločbe v obliki sodb, sklepov in odredb.« (ZKP 112/1) – kot tudi v posamičnih pravnih aktih: »pritožbi se ugodi«; »pripor zoper obdolženca se odpravi«.

Najtemeljitejši model za prevajanje pravnih besedil je v slovenski traduktologiji zasnovala Kocbek (2017), ki je funkcionalistični prevodoslovni pristop združila z dognanji primerjalnega prava in pravnega jezikoslovja. Deset korakov njenega modela prevajalca vodi od prepoznavanja nameravane uporabe ciljnega besedila (tj. skoposa) pa vse do oblikovanja ciljnega besedila in preverjanja oziroma zagotavljanja pravne varnosti takšnega prevoda. Če bi njen model poskusili namensko usmeriti na kazenskopravno področje oziroma ga, ob neposredni uporabi, aplicirati na prevod listine ali pisnega gradiva iz prejšnje točke, bi kazenskopravne specifikke prišle do izraza najprej v drugem koraku, »Določanje področja prava, na katero sodi izvirno besedilo« (Kocbek 2017, 110). V tem koraku avtorica posebej izpostavlja, da nam že terminologija, specifična za izvirno pravno kulturo, lahko služi kot »kažipot« (prav tam); »obtožnica« nas bo, denimo, usmerila na kazenskopravno področje, četudi je večino pravnih terminov »mogoče popolnoma razumeti in ustrezno interpretirati šele v kontekstu določene pravne besedilne vrste«, saj »besedilna vrsta določenega pravnega področja predstavlja tisti ključni kontekst, ki zaznamuje in določa končni pomen uporabljenega termina« (Sager 1990, 58–59; 101 v Kocbek 2017, 111). S kazenskopravno terminologijo bi se namreč lahko v izčrpnem obsegu srečali v pravnem postopku, v katerem se tožnik, ki v kazenskem postopku ni bil uspešen s premoženjskopravnim zahtevkom, opira na pravnomočno (kazensko) sodbo.

Na tem mestu se torej poznavanje kazenskega postopka in umeščenosti (zlasti) listin vanj izkaže za odločilno, saj konteksta ni mogoče oziroma ni dovolj omejiti le na posamezno pravno področje, marveč je pomemben tudi mikrokontekst znotraj tega področja. Do podobne ugotovitve, do katere nas je v prejšnjem razdelku pripeljala zlasti normativna ureditev prevajanja v kazenskem postopku, Kocbek pride v tretjem koraku, »Določanje besedilne vrste izvirnega besedila« (2017, 111), a po povsem prevodoslovni poti, in sicer skozi aplikacijo Sagerjevega (1990) določanja pravne besedilne vrste ter Bussejeve (2000 v Kocbek 2017) devetrazredne tipologije pravnih besedil. Uvodoma

izpostavljene vrstne posebnosti pravnega jezika pa Kocbek obravnava v šestem koraku modela, »Analiza izvirnega besedila kot kulturema«, v katerem poleg že omenjenih leksikalne in skladenjske posebej obravnava še slogovno in pragmatično raven.

Za zaključek tega resda ozko omejenega pobliska v prevod(oslov)na vprašanja na kazenskopравnem področju pa naj kot poseben primer omenimo kazenskopравno normo. Gre za besedilo z normativno močjo, ki lahko globoko poseže v človekove pravice in svoboščine, poleg tega pa ima zgoščena normativna podstat tudi jezikovno podobo, ki predstavlja večplasten prevodni izziv. Na ravni značilne skladnje in sloga prepoznamo denimo oziralni odvisnik v vlogi osebka, ki uvaja opisni del oziroma dispozicijo – »Kdor tujo stvar poškoduje, uniči ali napravi neuporabno« – in glavni stavek, v katerem je izražena sankcija: »se kaznuje z denarno kaznijo ali zaporom do dveh let« (kaznivo dejanje poškodovanje tuje stvari po KZ-1 220/1). Sodni tolmač mora zato poznati in razumeti jezikovne posebnosti kazenskopравne norme v pravnem redu izvirnega in ciljnega jezika,²⁷ obenem pa kazenskopравne norme skozi prevod ne sme adaptirati na pravni red ciljnega jezika. Izkaže se, da pri ustreznosti prevoda kazenskopравne norme igra nezanemarljivo vlogo četrti korak zgoraj omenjenega modela, »Določanje pravnih sistemov, ki sodelujejo v prevodu, in stopnje njihove sorodnosti«, saj »pravni sistemi obstajajo neodvisno od pravnih jezikov« (Kocbek 2017, 112), še posebej pa peti korak, »Določanje razmerij med pravnimi jeziki, vključenimi v prevod« (prav tam, 115), čeprav koraka nista specifično povezana s kazenskim pravom. K morebitni harmonizaciji sicer pripomorejo nadnacionalni pravni sistemi, kot je pravo EU, vendar to ni zagotovilo za popolno kompatibilnost. Kocbek sicer opozarja na problem pomanjkljive ekvivalence med pravnimi koncepti nesorodnih pravnih sistemov, a v primeru prevajanja med sorodnimi jeziki svari tudi pred pojavom t. i. lažnih prijateljev (prav tam). Pri razumevanju in raziskovanju kazenskega materialnega prava za namen korektnega prevoda kazenskopравne norme se mora sodni tolmač navedenega zavedati, v pomoč pa mu je lahko dejstvo, da v vseh pravnih sistemih kazenski zakonik predstavlja enega temeljnih predpisov, tako kot univerzalnost temeljnih vrednot, pravic in svoboščin predstavlja pravno varovane dobrine, ki jih ščiti kazensko pravo.

5 Sklep

Vloga sodnega tolmača je v kazenskem postopku ključna za zagotavljanje pravičnega sojenja ter uresničevanje procesnih pravic in jamstev oseb, ki ne razumejo jezika sodišča. Ustavno zagotovljena pravica do tolmačenja izhaja iz temeljnih postulatov pravne države, že uvodoma pa je bilo povedano, da je tolmačevo vlogo treba razumeti tudi

27 Gl. npr. Gruntar Jermol 2013.

daleč onstran tiste, ki se kot najočitnejša kaže v določbi 62. člena Ustave RS. Isti razlogi nam zatorej osmišljajo tudi ugotovitev, da je sodno tolmačenje na področju kazenskega postopka opredeljeno natančneje kot na drugih področjih, na katerih pa to dejstvo seveda v nobenem pogledu ne relativizira pomena strokovnega, nevtralnega in točnega prenosa informacij.

Pričujoči prispevek ne poskuša biti tolmačeslovna ali prevodoslovna študija, usmerjena v sodno tolmačenje na kazenskopravnem področju, zato se nismo poglobljali v tehnike tolmačenja ali prevajanja, pač pa smo nakazali predvsem, kako se ta prek določb različnih zakonskih in podzakonskih aktov konkretno udejanjata v kazenskem postopku. Ob takšnem vpogledu morda lažje razumemo na prvi pogled presenetljivo terminološko odločitev zakonodajalca, da se sodno tolmačenje nanaša tako na tolmačenje kot na prevajanje, kajti za razliko od njune precejšnje konceptualne oddaljenosti, če bi skušali primerjati denimo konferenčno tolmačenje in literarni prevod, gre na pravnem (in toliko očitneje na kazenskopravnem) področju za zaokroženo celoto, tako z vidika zakonske urejenosti kot tudi v smislu transferja znanj in kompetenc s področja prevajanja na tolmačenje in obratno.

Nismo se sicer usmerili v posebnosti nobenega medjezikovnega stika in tudi ne, zunaj meja gole ilustrativnosti, v zvrstne posebnosti pravnega jezika, na vsak način pa smo, v želji smotrno zasnovati prispevek z mislijo na skupni imenovalac informativnosti, izhajali iz dejstva, da na korektnost in kakovost dela sodnega tolmača bistveno vplivajo pridobivanje, nadgrajevanje in seveda posodabljanje ustreznih pravniških znanj. Vpogled v sodno tolmačenje na področju kazenskega prava je zato strukturiran s procesne perspektive. Temeljiteje smo vlogo sodnega tolmača v kazenskem postopku skušali prikazati skozi predstavitev normativne ureditve, kadar smo podrobneje analizirali njegovo delo, najsi gre za aplikacijo strokovnih standardov in načel v prakso ali pa za specifične izzive pri tem, pa smo si to prizadevali storiti ob shematičnem prikazu njegovega vstopanja v proces, pri čemer smo se vseskozi opirali na faze in udeležence v kazenskem postopku. Naše prepričanje, ki ga dodatno utrjujejo izkušnje iz prakse in nam ga je, upamo, uspelo argumentirano predstaviti, je namreč, da prav dobra »orientiranost« v postopku tolmaču ne samo izrazito olajša delo, marveč predstavlja neizogibno nujo, da je to delo kakovostno opravljeno, kar velja ne glede na obseg oziroma pogostost njegove udeležnosti v posameznem kazenskem postopku.

V prispevku smo osvetlili tudi nekatera vprašanja, ki si jih zastavlja sodni tolmač, saj resnično pridejo do izraza šele, ko na njegovo vlogo v kazenskem postopku pogledamo skozi oči prakse. Za temeljitejše razumevanje nalog sodnega tolmača je namreč treba imeti v mislih širok spekter situacij, v katere lahko do neke mere vstopajo vsi udeleženci postopka, kadar je vanj pritegnjen sodni tolmač. Ta vidik posledično pomembno

dopolnjuje poglobitveni, torej normativni okvir in pa določene uzance organizacijske narave pri poslovanju sodišč v postopkih, v katerih je treba zagotavljati tolmačenje ali prevajanje. Prav zato je pomembno, da se raziskave sodnega tolmačenja nadaljujejo tudi v smeri proučevanja »sodnotolmaške prakse« ter vidikov, ki so v normativni ureditvi in v sodni praksi le redko nakazani. Ti vidiki so namreč ključni za razvoj stroke in zagotavljanje učinkovitega ter kakovostnega dela sodnega tolmača, čigar vloga je bistvena za varstvo pravic in uresničevanje procesnih jamstev ter s tem za poštenost postopka in pravično sojenje.

Viri in literatura

- Burjan, Lea. 2020. *Oblikovanje teoretskih izhodišč za učinkovitejše sodelovanje sodnih tolmačev in sodnih organov v Republiki Sloveniji*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Dežman, Zlatko, in Erbežnik, Anže. 2003. *Kazensko procesno pravo Republike Slovenije*. Ljubljana: GV Založba.
- Erbežnik, Anže. 2010. Tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih. *Pravna praksa: časopis za pravna vprašanja*, 29/43. 12–13.
- Gruntar Jermol, Ada. 2013. Značilnosti normativnih in informativnih pravnih besedil. V: Žele, Andreja (ur.), *Družbena funkcijskost jezika: vidiki, merila, opredelitve*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 165–171.
- Hale, Sandra. 2014. Interpreting culture. Dealing with cross-cultural issues in court interpreting. *Perspectives: Studies in Translatology*, 22:3. 321–331.
- Hurtado Albir, Amparo. 2015. The Acquisition of Translation Competence. Competences, Tasks, and Assessment in Translator Training. *Meta*, 60/2. 256–280.
- Kocbek, Alenka. 2017. Deset smernic za prevajanje pravnih besedil. *Vestnik za tuje jezike*, 9/1. 107–124.
- Lee, Jieun. 2009. When linguistic and cultural differences are not disclosed in court interpreting. *Multi-lingua* 28. 379–401.
- Markič, Jasmina. 2009. Vloga tolmačenja v sodobnem svetu. V: Stabej, Marko (ur.), *Obdobja 28: Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 239–244.
- Markič, Jasmina, in Geršak, Marija Uršula. 2017. Establishing relationships between judges and court interpreters. V: Zupan, Simon (ur.), Nuč Blažič, Aleksandra (ur.). *Interpreting studies at the crossroads of disciplines*. Berlin: Frank & Timme, 157–171.
- Oštir, Ana, Reven, Rebeka, in Gorkič, Primož. 2015. Položaj beguncev v kazenskem postopku v luči prakse ESČP in Ustavnega sodišča RS. *Pravna praksa: časopis za pravna vprašanja*, 34/36-37. II–VIII.
- Sager, Juan Carlos. 1990. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Sovdat, Jadranka. 2019. Ustavna vloga tolmača. *Pravosodni bilten*, 40/1. 63–67.
- Sterle, Petra. 2017. *Direktiva EU o pravici do tolmačenja in prevajanja in njena implementacija v slovensko kazensko pravno zakonodajo*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Šugman Stubbs, Katja, Gorkič, Primož, in Fišer, Zvonko. 2020. *Temelji kazenskega procesnega prava*. Ljubljana: GV Založba.

Pravni viri

- Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2010/64/EU z dne 20. oktobra 2010 o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih (UL EU L 280/1, 26.10.2010).
- Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2014/41/EU z dne 3. aprila 2014 o evropskem preiskovalnem nalogu v kazenskih zadevah (UL L 130, 1.5.2014).
- EULITA (Evropsko združenje pravnih tolmačev in prevajalcev), Vademekum za sodnike, tožilce, odvetnike in sodne tolmače, 2011: <https://www.eulita.eu/en/2011/06/10/vademecum/> (slovenski prevod, DTPS: <https://www.dpts.si/sekcija-sodnih-tolmacev/vademekum>).
- EULITA (Evropsko združenje pravnih tolmačev in prevajalcev), Etični kodeks, 2013: <https://www.eulita.eu/en/code-ethics/> (slovenski prevod, Ministrstvo za pravosodje RS).
- Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (Uradni list RS – MP, št. 33/1994).
- Kazenski zakonik (KZ-1), Uradni list RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 54/15, 6/16 – popr., 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22 – ZZNŠPP, 16/23 in 107/24 – odl. US.
- Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Kodeks ravnanja tolmača oziroma prevajalca, 2019, https://www.gov.si/assets/ministrstva/MNZ/SOJ/Novice/2020/JUNIJ/Prevajalci_23062020/Kodeks-prevajalci-Policija.pdf (22. 11. 2019).
- Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Informacija o vrstah javnih naročil na področju tolmačenja in prevajanja, 2024, <https://www.gov.si/novice/2024-11-13-informacija-o-vrstah-javnih-narocil-na-podrocju-tolmacenja-in-prevajanja/> (13. 11. 2024).
- Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije, Splošne in posamične smernice za strokovno področje sodnega tolmačenja in prevodov, 2020, https://www.gov.si/assets/ministrstva/MP/STROKOVNI-SVET-CIT/Splosne_in_posamicne_SMERNICE_SODNO-TOLMACENJE_in_PREVODE_OPIS-PODROCJA-DELA-final-za_objavo_28122020.pdf.
- Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih, Uradni list RS, št. 84/18, 148/21 in 18/24.
- Resolucija Sveta z dne 30. novembra 2009 o načrtu za krepitev procesnih pravic osumljenih ali obtoženih oseb v kazenskih postopkih (UL EU C 295/1, 04.12.2009, str. 3).
- Sodni red, Uradni list RS, št. 87/16 in 127/21.
- Uredba (EU) 2018/1805 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 14. novembra 2018 o vzajemnem priznavanju sklepov o začasnem zavarovanju in sklepov o odvzemu (UL L 303, 28/11/2018).
- Ustava Republike Slovenije (URS), Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121, 140, 143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90, 97, 99, 75/16 – UZ70a in 92/21 – UZ62a.
- Ustavni zakon o dopolnitvi II. poglavja Ustave Republike Slovenije (UZ62a), Uradni list RS, št. 92/21.
- Zakon o kazenskem postopku (ZKP), Uradni list RS, št. 176/21 – uradno prečiščeno besedilo, 96/22 – odl. US, 2/23 – odl. US, 89/23 – odl. US in 53/24.
- Zakon o nalogah in pooblastilih policije (ZNPPol), Uradni list RS, št. 15/13, 23/15 – popr., 10/17, 46/19 – odl. US, 47/19, 153/21 – odl. US in 8/25.
- Zakon o sodelovanju v kazenskih zadevah z državami članicami Evropske unije (ZSKZDČEU-1), Uradni list RS, št. 48/13, 37/15, 22/18 in 94/21.
- Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (ZSICT), Uradni list RS, št. 22/18, 3/22 – ZDeb in 102/24.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku (ZKP-M), Uradni list RS, št. 87/14.
 Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku (ZKP-N), Uradni list RS, št. 22/19.

Povzetek

Prispevek obravnava vlogo in pomen sodnega tolmača v kazenskem postopku. Predstavlja tako normativno ureditev tega področja v Republiki Sloveniji kot tudi standarde sodnega tolmačenja z namenom vpogledati v delo in naloge tolmača ter zlasti njune posebnosti v kazenskem postopku. Uvodni razmislek o ustavni vlogi tolmača nadgradi s pregledom poglavitnih aktov, ki urejajo to področje, zlasti Direktive 2010/64/EU, nato pa se podrobneje ločeno posveti problematiki tolmačenja in prevajanja. V obrisih sledi fazam in udeležencem kazenskega postopka ter na eni strani skuša skladno s tem pristopom delo tolmača sistematizirati, na drugi strani pa opozarja na specifične in izzive, katerih poznavanje, razumevanje in premoščanje je temeljnega pomena za zagotavljanje pravic ter uresničevanje procesnih jamstev udeležencem postopka, ki potrebujejo tolmačenje oziroma prevajanje.

Ključne besede: kazenski postopek, pravica do uporabe svojega jezika, procesna jamstva, sodni tolmač, tehnike tolmačenja in prevajanja

Abstract

The role and work of a court interpreter in criminal proceedings

The article examines the role and significance of court interpreters in criminal proceedings. It presents both the regulatory framework of this field in the Republic of Slovenia and the standards of court interpreting, aiming to provide insight into the work and duties of interpreters, particularly in relation to criminal proceedings. An introductory reflection on the constitutional role of interpreters is expanded with an overview of the key legal acts governing this area, especially Directive 2010/64/EU. The article then explores the issues of interpreting and translation in this context. It outlines the stages and participants of criminal proceedings, seeking, on the one hand, to systematize the work of interpreters in accordance with this approach and, on the other hand, to highlight the specificities and challenges whose awareness, understanding, and overcoming are essential for ensuring the rights and guarantees of participants in the proceedings who require interpretation or translation.

Keywords: criminal procedure, right to use one's own language, procedural safeguards, court interpreter, interpreting and translation techniques

O avtorju

Dr. Ignac Fock je docent za špansko in hispanoameriško književnost na Oddelku za romanske jezike in književnosti UL FF, poučuje pa tudi literarno prevajanje ter pravno prevajanje in tolmačenje, posebej na kazenskopravnem področju. Od leta 2014 je sodni tolmač za španski jezik, sicer pa je več let delal kot tolmač za potrebe policije. Prevaja leposlovje iz španskega in francoskega jezika, raziskovalno pa se ukvarja zlasti s pripovedno prozo in teorijo pripovedi; 2022 je izšla njegova znanstvena monografija *Romaneska pretveza*.

Elektronski naslov: ignac.fock@ff.uni-lj.si

III

**Projekti, raziskave in
izobraževalni programi**

Strokovno izpopolnjevanje tolmačev za sodišča in urade

Amalija Maček

1 Uvod

Kakovost sodnega tolmačenja bistveno prispeva k pravičnosti postopkov in s tem k zagotavljanju temeljnih človekovih pravic. Direktiva z dne 20. oktobra 2010 o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih št. 2010/64¹ v členu 5 predpisuje, da morajo države članice zagotoviti kakovost tolmačenja in prevajanja, v drugem odstavku tega člena pa poleg zahteve, da se vzpostavi register sodnih tolmačev, predpisuje, da morajo biti ti tolmači »ustrezno usposobljeni«. To lahko pomeni izobraževanje v sklopu rednih študijskih programov in/ali stalnih strokovnih izpopolnjevanj. Sočasno z objavo direktive je bilo ustanovljeno združenje društev sodnih tolmačev v Evropi, imenovano EULITA,² pri ustanovitvi katerega sta v projektni skupini sodelovala tudi sodelavca Oddelka za prevajalstvo Filozofske fakultete v Ljubljani. Oddelek je sodeloval tudi pri naslednjih dveh projektih s področja sodnega tolmačenja. TRAFUT (*Training for Future*, Izobraževanje za prihodnost) je bil projekt, namenjen pregledu stanja v Evropi na področju različnih oblik certificiranja in izobraževanja

1 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=celex:32010L0064> (dostop 6. 3. 2025).

2 <https://www.eulita.eu/en/> (dostop 6. 3. 2025).

sodnih tolmačev. V nekaterih državah z jezikoslovno univerzitetno diplomo avtomatično postaneš tudi sodni tolmač, drugod status ni (bil) urejen, spet drugje so že imeli vzpostavljene dodiplomske in magistrske študijske programe sodnega tolmačenja. Na štirih tematskih delavnicah, izmed katerih je ena potekala v Ljubljani, so si udeleženci izmenjevali izkušnje, očitno pa je bilo prav pomanjkanje ustreznih izobraževanj za sodne tolmače, predvsem za nekatere v Evropi redkeje zastopane jezike.³ V nadaljevanju je zato univerza KU Leuven (Antwerp Campus) organizirala še projekt TraiLLD (*Training in Languages of Lesser Diffusion*, Izobraževanje v manj razširjenih jezikih).⁴ Namen projekta je bil izvesti konkretne pilotne projekte izobraževanja že zapriseženih sodnih tolmačev, kandidatov za sodne tolmače in tolmačev za skupnost za tiste jezike, ki so v določeni evropski državi manj razširjeni ter jih morda niti ni mogoče študirati na tamkajšnjih univerzah, a potreba po skupnostnem in sodnem tolmačenju prav za te jezike narašča. V sklopu projekta smo med drugim spoznali program usposabljanja sodnih tolmačev na Norveškem (Skaaden 2016: 162 sl.), ki je zaradi geografske razsežnosti Norveške že takrat skoraj v celoti potekal na spletu, od udeležencev pa je zahteval veliko mero samostojnosti pri iskanju ustreznih izrazov, saj je bilo besedišče za posamezne vsebinske sklope le v norveščini. Udeleženci so se lahko posvetovali med seboj znotraj jezikovnih skupin (npr. afriških jezikov) in ustvarjali skupne glosarje, ni pa bilo predavatelja, ki bi jih korigiral. Takšen pristop je omogočal jezikovno neodvisno temeljno izobraževanje in nabor terminologije za vse, marsikateremu udeležencu pa se je zdelo, da ne prejmejo dovolj povratnih informacij. Članica vseh opisanih projektov je bila tudi Christiane Driesen, ki je zasnovala študija oz. strokovni izpopolnjevanji za sodne tolmače v Hamburgu in Magdeburgu. Po njenem mnenju je v času sodobne tehnologije nesprejemljivo, da za določen jezik ne bi našli prav nikogar, ki bi lahko dal vsaj osnovne povratne informacije o znanju udeležencev. Razvila je t. i. tandemsko metodo poučevanja, kjer v paru poučujeta denimo tolmač in sodnik ali sodni tolmač ter materni govorec katerega od manj razširjenih jezikov (Driesen 2016: 91 sl.). V sklopu projekta TraiLLD smo na Oddelku za prevajalstvo na Univerzi v Ljubljani spomladi in jeseni 2015 izvedli dva seminarja za tolmače za arabski jezik ter se tako odzvali tudi na potrebe po tolmačenju za skupnost v primeru begunskega vala jeseni 2015 (prim. Maček, Zekhnini 2016: 154 sl.).

V Sloveniji Ministrstvo za pravosodje organizira redna izobraževanja za vse, ki se pripravljajo na izpit za sodne tolmače; te izpite izvaja njihov Center za izobraževanje v

3 Prim. delavnico v Ljubljani, novembra 2011: <https://www.eulita.eu/en/ljubljana-workshop/> (Dostop 6. 3. 2025). V projektu ustanavljanja združenja EULITA ter v projektu TRAFUT sta sodelovala tudi Amalija Maček in Sandro Paolucci z Oddelka za prevajalstvo Univerze v Ljubljani.

4 <https://www.arts.kuleuven.be/english/interpretingstudies/research-projects/trailld>, partnerska ustanova je bila tudi Univerza v Ljubljani, ki jo je zastopala Amalija Maček.

pravosodju (CIP), na spletni strani ministrstva pa se vodi tudi centralni register vseh sodnih tolmačev.⁵ Tako je ves čas od osamosvojitve Slovenije dalje, od prenosa direktive 2010/64 pa morajo sodni tolmači za ohranitev licence vsakih pet let predložiti pet potrdil o udeležbi na splošnih in jezikovno specifičnih izobraževanjih. Center za izobraževanje v pravosodju (CIP) poleg že omenjenih pripravljanih izobraževanj organizira še letna strokovna srečanja in delavnice za posamezne jezike.⁶ Posamezna izobraževanja organizirajo tudi strokovna združenja, med drugim Društvo prevajalcev in tolmačev Slovenije – DPTS in v sklopu tega predvsem Sekcija sodnih tolmačev,⁷ ki je edina slovenska polnopravna članica združenja EULITA. Strokovna izobraževanja organizirajo tudi drugi dve strokovni združenji znotraj svojih sekcij in nekatere jezikovne šole, vendar smo že v sklopu projekta TraiLLD ugotovili, da predvsem govorcem jezikov, ki v Sloveniji niso razširjeni, veliko pomeni dokazilo o izobraževanju v sklopu univerze. Predvsem pa vsa naštetá izobraževanja v sklopu društev in jezikovnih šol trajajo le nekaj ur, mi pa smo si želeli ustvariti strokovno izpopolnjevanje, ki bi bilo obsežnejše ter morda namenjeno tudi poglobljanju znanja slovenskega jezika in slovenskega pravnega sistema za vse, ki se v Slovenijo priselijo od drugod.

Oddelek za prevajalstvo Univerze v Ljubljani je začel delovati s študijskim letom 1997/98. Leta 2001/02 je prvič potekal specialistični študij konferenčnega tolmačenja, od leta 2007/08 pa potekata bolonjski magistrski študij prevajanja in magistrski študij tolmačenja, ki sta del konzorcijev najboljših tovrstnih izobraževalnih programov v Evropi, EMT za magistrske programe s področja prevajanja in EMCI za področje tolmačenja.⁸ Izobraževanje poteka v tesnem sodelovanju z institucijami EU, saj je velik delež prevajalcev in izredno visok odstotek tolmačev s slovenščino prav naših diplomantov. Obvezne vsebine na magistrskem študiju so tudi moduli pravnega prevajanja, kjer predavajo gostujoči profesorji s Pravne fakultete v Ljubljani. Študenti se seznani s temeljnimi področji prava ter strategijami za iskanje in preverjanje terminologije. Zavedamo se, da to še ni dovolj za poklic sodnega tolmača. S Pravno fakulteto smo se dogovarjali za skupni program izobraževanja, morda celo skupni magistrski program za sodne tolmače in pravnike lingviste, vendar do tega ni prišlo iz različnih razlogov, med drugim zaradi različnega števila letnikov na BA stopnji in (če lahko tako rečemo) pomanjkanja zanimanja za takšno sodelovanje s strani pravnikov.

5 <https://www.gov.si/podrocja/pravna-drzava-in-pravosodje/pravosodni-sistem/imenik-sodnih-tolmacev/> (dostop 5. 4. 2025).

6 <https://cip.gov.si/aktivnosti/?Tag=470> (dostop 6. 3. 2025).

7 <https://www.dpts.si/sekcija-sodnih-tolmacev/predstavitev> (gl. Rován at al., v tej monografiji)

8 <https://www.ff.uni-lj.si/studij/oddelki/oddelek-za-prevajalstvo>

2 Vzpostavitev Strokovnega izpopolnjevanja tolmačev za sodišča in urade

2.1 Na poti do programa

Leta 2016 je Amalija Maček v tesnem sodelovanju s Christiane Driesen (Hamburg/Magdeburg) napisala program Strokovnega izpopolnjevanja tolmačev za sodišča in urade. Pri imenu programa smo se zgledovali po primerljivem programu Univerze na Dunaju,⁹ saj smo želeli že z imenom specifično opredeliti, da gre za izobraževanje tolmačev, ki bodo delovali predvsem v uradnih kazenskih in azilnih, upravnih ter civilnopравниh postopkih, ne pa v širšem kontekstu tolmačenja za skupnost, predvsem ne v zdravstvu, na področju katerega je številne projekte izvedla profesorica na Oddelku za prevajalstvo Nike Kocijančič Pokorn s sodelavci. Terminologija s področja zdravstva se kljub temu na kratko obravnava tudi na programu Strokovnega izpopolnjevanja tolmačev za sodišča in urade, krajše TOLM.¹⁰ Program je bil ob podpori Jasmine Markič, Ade Gruntar Jermol in Gregorja Perka v teku naslednjih dveh let akreditiran in potrjen spomladi 2018, tako da smo jeseni 2018 lahko sprejeli prve udeležence.

2.2 Temeljni podatki

Program poteka v sklopu Centra za izobraževanje Filozofske fakultete, obsega 150 kontaktnih ur in 17 točk ECTS. Udeleženci ob prijavi predložijo dokazila o zaključenem fakultetnem študiju (BA) katerekoli smeri ali primerljivi izobrazbi iz katerekoli države, opravijo pisni in ustni sprejemni izpit, s katerim preverjamo znanje slovenskega in tujega jezika, ter plačajo vpisnino. Če ne morejo sodelovati v letu, ko so se vpisali, imajo pravico do udeležbe ob naslednji izvedbi programa, ki se običajno razpiše vsako drugo leto. Program poteka od sredine oktobra do konca aprila, vsak drugi petek popoldan in soboto ves dan. Nekatere ure se izvajajo na daljavo, večina v živo. Program vsebuje pravne, prevajalske in tolmaške vsebine, vsak sklop se zaključi s preverjanjem znanja. Udeleženci prejmejo tri potrdila, za vsak sklop po eno, ter na koncu še skupni certifikat s podpisom dekana Filozofske fakultete in rektorja Univerze v Ljubljani. S strani univerze je pogoj za izvedbo programa, da je vpisanih vsaj 14 kandidatov, saj sicer program zaradi visokih administrativnih stroškov same fakultete finančno ni vzdržan. Udeleženci z veliko izkušnjami pozneje pogosto tudi sami sodelujejo kot predavatelji na tem programu, še posebej, ko gre za redkejšje jezike. Trudimo se ustvariti ustrezno kolegialno

9 <https://www.postgraduatecenter.at/weiterbildungsprogramme/kommunikation-medien/dolmetschen-fuer-gerichte-und-behoerden/>

10 <https://www.ff.uni-lj.si/izobrazevanja/center-za-izobrazevanje/programi-za-izpopolnjevanje/tolm>

vzdušje, anonimne evalvacije udeležencev pa pričajo o zadovoljstvu, saj se povprečne ocene posameznih izvajalcev gibljejo med 4.1. in 4.9 od najvišje možne ocene, 5.¹¹

2.3 Struktura udeležencev in statistika jezikov

Udeleženci so bodisi študenti, ki so ravnokar ali pred nekaj časa zaključili BA katerekoli smeri, kandidati za sodne tolmače iz Slovenije in tujine,¹² priseljenci, ki že tolmačijo, predvsem v azilnih in upravnih postopkih, ter že zapriseženi sodni tolmači, ki bi želeli poglobiti svoje znanje. Približno polovica udeležencev ima slovenščino kot materni jezik, polovica pa so materni govorci drugih jezikov, pogosto z odličnim znanjem slovenščine. Mešane skupine so se izkazale za odlično izbiro, saj si udeleženci med seboj pomagajo, izmenjujejo izkušnje ter pogosto ohranijo stike med seboj in s predavatelji tudi po koncu izobraževanja.

Doslej smo program izvedli štirikrat, jezikovna struktura pa je bila naslednja:

Študijsko leto 2018/19: vpisanih v program 23, program zaključilo 21 oseb

Število udeležencev po jezikih: 6 angleščina, 1 arabščina, 1 farsi, 1 francoščina, 1 hrvaščina, 2 nemščina, 1 poljščina, 7 ruščina, 1 ukrajinščina

Pri popravljanju pisnih sprejemnih izpitov, domačih nalog in zaključnih izpitov ter pri vajah iz tolmačenja na spletnih platformah smo sodelovali z univerzo v Germersheimu, inštitutom SIGV v Amsterdamu ter univerzama v Hamburgu in Magdeburgu.

Študijsko leto 2019/20: vpisanih v program 15, program zaključilo 11 oseb

Število udeležencev po jezikih: 3 angleščina, 4 francoščina, 3 nemščina, 1 ruščina

Sodelovanje z univerzo v Germersheimu.

Študijsko leto 2021/2022: vpisanih v program 13, program zaključilo 11 oseb

Število udeležencev po jezikih: 2 angleščina, 2 francoščina, 1 nemščina, 1 romunščina, 2 ruščina, 1 španščina, 1 švedščina, 1 turščina

Sodelovanje z univerzama Bogazici v Istanbulu, Cluj v Romuniji ter univerzo v Stockholmu.

11 Povzeto po internih anonimnih evalvacijah, ki jih ob koncu programa vsakokrat izvedejo udeleženci, hrani jih Center za izobraževanje Filozofske fakultete.

12 Posebej smo veseli, da je Center za izobraževanje v pravosodju prepoznal dodano vrednost našega izobraževanja ter pogosto k nam napoti kandidatke in kandidate, ki so na izpitu za sodnega tolmača pokazali talent, manjka pa jim morda nekoliko pravnega znanja ali tolmaških veščin.

Študijsko leto 2023/2024: vpisanih v program 20, program zaključilo 17 oseb

Število udeležencev po jezikih: 2 angleščina, 1 arabščina, 6 nemščina, 1 romunščina, 3 ruščina, 1 španščina, 1 turščina, 2 ukrajinščina, 1 bosanski jezik, 1 hrvaščina, 1 italijanščina

Sodelovanje z veleposlaništvom Romunije in Slovensko filantropijo.

Skupno je bilo doslej vpisanih 70 oseb, program je uspešno zaključilo 60 oseb. Nekateri so izobraževanje iz različnih osebnih razlogov prekinili sredi leta, drugi so se ga udeležili le zaradi poglobljanja znanja in zaključnega certifikata niso potrebovali ter se zato niso udeležili izpitov. Ob vsakem ponovnem razpisu programa ali izpitnih rokov pozovemo vse udeležence prejšnje izvedbe programa TOLM, ki izpitov še niso opravili, ali bi želeli ponovno poslušati predavanja ali vsaj pristopiti k izpitu.

Program so opravili udeleženci s skupno 13 jeziki: angleščina, nemščina, španščina, francoščina, arabščina, farsi, turščina, hrvaščina, romunščina, poljščina, ukrajinščina, ruščina, in švedščina. Vaje so poleg tega potekale še za italijanski in bosanski jezik, vendar ti udeleženci potem niso pristopili k izpitu.

Z rekrutiranjem odličnih nekdanjih udeležencev kot novih predavateljev zdaj večino teh jezikov že lahko ponujamo sami in ne prosimo več za sodelovanje kolegov s tujih univerz, ki niso znali slovensko in so bili le delno v pomoč. Veseli smo, da izobraževanje uspe zapolniti vrzel na področju izobraževanja priseljencev, za katere je to pogosto prva uradna listina o izobraževanju na območju Republike Slovenije ter na področju izobraževanja za jezike, ki so v Sloveniji manj razširjeni in jih ni mogoče študirati v sklopu rednih študijskih programov, temveč le v sklopu lektoratov (npr. romunščina, arabščina, farsi).

2.4 Vsebinska struktura programa

V nadaljevanju sledi kratek oris obravnavanih vsebin ter sprememb, ki smo jih z leti uvedli na podlagi anonimne evalvacije, ki jo na koncu podajo vsakokratni udeleženci, prav tako smo za predloge odprti že med samim izobraževanjem in se skušamo prilagoditi potrebam udeležencev.

a) Osnove kazenskega, civilnega in upravnega prava

Vsebina in izvajalci: Predavanja iz pravnih vsebin imajo pravniki s Pravne fakultete UL (kazensko in civilno pravo) in Fakultete za upravo (upravno pravo, azil) ter strokovnjaki iz sodniških vrst. Udeleženci spoznajo temeljne vsebine in postopke s področja kazenskega, civilnega, upravnega prava, s posebnim poudarkom na postopkih za pridobitev mednarodne zaščite.

Prilagoditve: Ob drugi izvedbi se je pokazalo, da udeleženci z manj predznanja potrebujejo še poseben uvod v pravo, kjer se najprej predstavijo posamezna področja in sistem sodišč. V prvem letu so bila pravna predavanja razporejena čez vse leto, na predlog udeležencev smo jih združili v enoten sklop, ki je na vrsti na začetku, saj udeleženci potrebujejo vsaj določene osnove prava, preden začnejo s prevajanjem in tolmačenjem te terminologije. Z leti smo ugotovili, da določene praktične vidike postopkov na sodišču nekateri izkušeni sodni tolmači poznajo tako dobro, da lahko predavanja pravnih teoretikov dopolnijo s primeri iz svoje bogate prakse. Doslej pa še nismo imeli nobenega učbenika za sodne tolmače in podobne izvedence, zato upamo, da bo prav pričujoča monografija marsikomu v pomoč.

Preverjanje znanja: Znanje se preverja s pisnim testom, ki vsebuje deset nalog izbirnega tipa s področja kazenskega, civilnega in upravnega prava. Test poteka takoj po prvem sklopu, nekje decembra, preden se začne s prevajanjem in tolmačenjem.

b) Prevajanje pravnih besedil

Vsebina in izvajalci: Cilj tega sklopa je, da so udeleženci sposobni poiskati zanesljive terminološke vire in si pripraviti glosarje ter da se seznani s strojnimi prevajalniki in drugimi orodji, vključno z umetno inteligenco, ki sodnemu tolmaču prihrani veliko časa. Spoznajo temeljne dokumente civilnega in kazenskega prava. Deloma se prevaja pri urah, deloma kot domača naloga. Predavatelji so vsi tudi sami sodni tolmači, le redki so teoretiki s tega področja. Udeleženci spoznajo temeljne listine posameznih postopkov (npr. rojstni list, poročni list, obtožnica).

Prilagoditve: Največji izziv našega programa je prav korigiranje domačih nalog, saj so za to predvidena izredno skromna finančna sredstva, pogosto ta besedila pošiljamo kolegom s partnerskih univerz v tujini, nakazilo v tujino pa je zelo otežkočeno in včasih skorajda nemogoče. Kogice in kolegi iz Slovenije in iz tujine so požrtvovalni in pripravljeni pomagati tudi brezplačno, vendar natančno popraviljanje zahtevnih pravnih besedil terja svoj čas in včasih kljub temu, da prijazno pristanejo na to, da nam bodo pomagali, potem vendarle ne najdejo dovolj časa, da bi besedila dejansko popravili. Na tej točki naš program ob vsaki izvedbi prejme največ kritičnih komentarjev in najnižje ocene. Načrtovanje vnaprej žal ni možno, saj nikdar ne vemo, katere jezike bodo imeli udeleženci prihodnje izvedbe programa in kdo od njih bo oddal koliko domačih nalog.

Preverjanje znanja: Ta sklop se zaključuje s pisnim izpitom iz slovenskega v tuje jezike. Izpit poteka nekaj tednov po koncu predavanj, na isti dan kot ustni izpit iz tolmačenja.

c) Tolmačenje

Eden izmed temeljnih razlogov za ustanovitev tega strokovnega izpopolnjevanja je bilo pričevanje številnih že zaprišeženih sodnih tolmačev, da izobraževanje CIP ne vključuje

dovolj tolmaških vsebin in nikdar niso usvojili ustreznih tehnik, zaradi česar se mnogi celo prvič znajdejo v vlogi tolmača šele v razpravni dvorani na sodišču ter zaradi nepoznavanja tolmaških tehnik nadaljnje pozive sodišča odklanjajo.

Vsebina in izvajalci: Vsi izvajalci teh vaj so bodisi sodni ali konferenčni tolmači z dolgoletnimi izkušnjami. Udeleženci programa se seznaniijo z dialoškim tolmačenjem, tolmačenjem na pogled (*a vista*), ki se na sodiščih velikokrat uporablja in je ena najtežjih tehnik, ter konsektivnim tolmačenjem z zapiski. V eni od izvedb programa TOLM smo imeli na voljo tudi slušalke za poskusne vaje iz šepetanega tolmačenja (*chuchotage*). Vaje največkrat potekajo v obliki igranih dialogov, posvečenih posameznim situacijam (npr. policijski intervju, intervju za azil, zaslišanje priče, obisk pri zdravniku). Poleg terminologije v obeh jezikih posebno pozornost posvečamo zapisovanju daljših sklopov, predvsem številčk in imen, védenju tolmača (npr. kako prekiniti prehitrega govorca ali nekoga, ki govori predolgo), vlogi tolmača (npr. da tolmač ne sme v svojem avtomobilu peljati pacienta na pregled k specialistu). Za jezike, ki jih predavatelji ne obvladajo, poskusimo pridobiti zunanje materne govorce vsaj za kratko vajo in za izpit. Udeleženci lahko vadijo v vseh jezikih, ki jih obvladajo, saj gre predvsem za usvajanje strategij in zapiskov, ki naj bi bili v veliki meri jezikovno nevtralni, predvsem vizualni simboli.

Prilagoditve: V dosedanjih štirih izvedbah smo opazili, da imajo izkušeni tolmači že svoj sistem zapisovanja, zato nima smisla, da bi se privajali novemu sistemu, pri tistih, ki še nimajo tolmaških izkušenj, pa opažamo, da jim že samo tolmačenje predstavlja velik izziv, predvsem ker slovenščina v skoraj polovici primerov ni njihov materni jezik, tako da potrebujejo veliko vzpodbude in vaj, da tehniko usvojijo oz. v njej prepoznajo smisel, saj sami večinoma tolmačijo v azilnih postopkih, kjer se tolmači besedo za besedo ali stavek za stavkom (dialoško). Naš cilj je, da bi vsi udeleženci ob koncu programa imeli takšen ali drugačen sistem zapiskov, ki bi jim omogočal natančen priklic vsebin pri daljših govorjenih odsekih.

Preverjanje znanja: Pri tem sklopu se znanje preverja na ustnem izpitu ob koncu programa, kjer udeleženka oz. udeleženec tolmači zaigrani dialog.

Na slovenskih sodiščih simultano tolmačenje ni prisotno, zato tega ne poučujemo, si pa ogledamo kabine, prav tako smo mnenja, da je za simultano tolmačenje treba izbrati magistrski študij Tolmačenje na Oddelku za prevajalstvo UL, ki vsebuje dovolj veliko število ur. To potrjuje tudi odločitev dveh udeležencev programa TOLM, da sta izobraževanje nadgradila še z magisterijem iz tolmačenja, kakor tudi odločitev ene od magistric konferenčnega tolmačenja, da se po študiju udeleži še programa TOLM.

3 Zaključek

Strokovno izpopolnjevanje tolmačev za sodišča in urade se je v skupnosti tolmačev ter jezikoslovcev uveljavilo kot prepoznavno in kakovostno izobraževanje, ki ponuja poglobljen pristop do obravnavanih vsebin. Z leti smo na podlagi lastnih opažanj in odziva udeležencev spremenili marsikaj tako z vidika obravnavanih vsebin in vključenih predavateljev kot tudi metode dela. Izobrazili smo večje število tolmačev, ki so potem uspešno opravili izpit za sodne tolmače in so sposobni sodelovati z nami kot predavatelji ali člani izpitne komisije. V prihodnosti bi si želeli ustvariti skupni glosar in spletno skupnost dosedanjih udeležencev ter zagotoviti hitrejše podajanje povratnih informacij pri oddanih pisnih prevodih. Menimo, da program prispeva k dvigu kakovosti sodnega tolmačenja v Sloveniji ter k zagotavljanju spoštovanja pravice vsakega posameznika do prevajanja in tolmačenja v različnih postopkih.

Viri in literatura

- Balogh, Katalin, Salaets, Heidi, in Van Schoor, Dominique (ur.) (2016). *TraiLLD: Training in Languages of Lesser Diffusion*. Tielt: Lanoo Publishers.
- Driesen, Christiane. 2016. Briefing trainers for a tandem training programme for legal interpreters and translators. V: Balogh, Katalin, Salaets, Heidi, in Van Schoor, Dominique (ur.): *TraiLLD: Training in Languages of Lesser Diffusion*. Tielt: Lanoo Publishers. 91–100.
- Maček, Amalija, in Zekhnini, Ahmed. 2016. Pilot training Arabic-Slovene (University of Ljubljana and SIGV). V: Balogh, Katalin, Salaets, Heidi, in Van Schoor, Dominique (ur.): *TraiLLD: Training in Languages of Lesser Diffusion*. Tielt: Lanoo Publishers. 154–162.
- Skaaden, Hanne. 2016. Online learning on remote interpreting: a pilot course (HiOA). V: Balogh, Katalin, Salaets, Heidi, in Van Schoor, Dominique (ur.): *TraiLLD: Training in Languages of Lesser Diffusion*. Tielt: Lanoo Publishers. 162–183.

Povzetek

Članek ponuja kratek pregled projektov, ki so skupaj s prenosom direktive 2010/64 privedli do akreditacije strokovnega izpopolnjevanja tolmačev za sodišča in urade v letu 2018. Izpopolnjevanje obsega 150 kontaktih ur ter se posveča trem vsebinskim sklopom: osnovam kazenskega, civilnega in upravnega prava; prevajanju pravnih besedil ob uporabi sodobnih tehnologij ter tolmačenju, predvsem dialoškemu, konsekvativnemu in na pogled. Izpopolnjevanja se je do sedaj v štirih izvedbah udeležilo 70 udeležencev s 15 različnimi jeziki, uspešno pa ga je zaključilo 60 udeležencev s 13 jeziki. Program prispeva k dvigu kakovosti sodnega tolmačenja v Sloveniji ter k zagotavljanju spoštovanja pravice vsakega posameznika do prevajanja in tolmačenja v različnih postopkih.

Ključne besede: strokovno izpopolnjevanje, manj razširjeni jeziki, konsekvativno tolmačenje

Abstract

Further education course of court and public service interpreters at the University of Ljubljana

This article provides a brief overview of the projects which, together with the transposition of Directive 2010/64, led to the establishment of the Further Education Course for Court and Public Service Interpreters at the University of Ljubljana in 2018. The training comprises 150 contact hours and focuses on three areas: the basics of criminal, civil and administrative law; the translation of legal texts using modern technologies; and interpreting, in particular dialogue, consecutive interpreting and sight translation. So far, 70 participants with 15 different languages have attended the training in four sessions, and 60 participants with 13 languages have successfully completed it. The programme contributes to improving the quality of court interpreting in Slovenia and to ensuring that everyone's right to translation and interpretation is respected in various proceedings.

Keywords: further education, languages of lesser diffusion, consecutive interpreting

O avtorici

Dr. Amalija Maček je germanistka in hispanistka. Doktorirala je na Filozofski fakulteti UL, kjer je od leta 2001 tudi redno zaposlena. Sodelovala je v evropskih projektih EULITA, TRAFUT, TransStar Europe in TraiLLD. Je akreditirana konferenčnega tolmačka za institucije EU in od leta 2008 koordinira magistrski študij Tolmačenje na Oddelku za prevajalstvo (program je član združenja EMCI). Je članica DSKP in ZKTS. Prevedla je okrog 30 znanstvenih in leposlovnih del. Za svoje pedagoško delo na področju poučevanja tolmačenja je leta 2021 prejela fakultetno priznanje, istega leta pa tudi nagrado Fabjana Hafnerja za najboljši književni prevod iz nemščine.

Elektronski naslov: amalija.macek@ff.uni-lj.si

Primerjava ureditve sodnega tolmačenja v Sloveniji in na Hrvaškem

Saša Horvat Šimonka, Simon Zupan

1 Uvod

Sodno tolmačenje predstavlja ključno procesno jamstvo v pravnih postopkih, saj omogoča posameznikom, ki ne razumejo jezika postopka, polnopravno sodelovanje pri obravnavah in odločanju o njihovih pravicah. Gre za storitev, ki presega zgolj jezikovno posredovanje in varovanje človekovih pravic, saj neposredno vpliva na poštenost postopkov ter dostopnost pravnega varstva (Markič in Geršak 2017: 157). Kot opozarja Holly Mikkelson (2016: 1), je sodno tolmačenje »ena najzahtevnejših oblik tolmačenja, saj vključuje kompleksne pravne koncepte in strogo regulirano procesno okolje ter ima pogosto velike osebne in institucionalne posledice za stranke postopka«.

Pravica do tolmača v sodnih postopkih je zato tako v mednarodnem kot tudi nacionalnem pravnem redu priznana kot ena temeljnih človekovih in procesnih pravic. Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (EKČP), podpisana v Rimu leta 1950, jo omenja v bolj splošnem smislu, na evropsko raven jo zavezujoče prenaša Listina EU o temeljnih pravicah, Direktiva 2010/64/EU o

pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih pa jo še bolj konkretizira in določa obveznosti držav, da jo v kazenskih postopkih zagotovijo učinkovito, brezplačno in že od začetka poteka postopka. Tako Slovenija kot Hrvaška sta obveznosti iz te direktive že prenesli v svojo nacionalno zakonodajo, vendar se sistemska ureditev, pogoji za pridobitev statusa sodnega tolmača, način dela in nadzor nad njim med državama v določenih točkah razlikujejo.

V tem članku bomo primerjali pravna okvira in organizacijske značilnosti sistema sodnega tolmačenja v Sloveniji in na Hrvaškem ter poiskali podobnosti in razlike med njima. Posebna pozornost bo namenjena postopku imenovanja sodnih tolmačev, zahtevam za strokovno usposobljenost in stalno strokovno izpopolnjevanje, trajanju in podaljševanju licence, disciplinskim ukrepom ter vprašanjem formalizacije in digitalizacije dela sodnih tolmačev. Cilj prispevka je izpostaviti dobre prakse ter ponuditi vpogled v možne smeri razvoja obeh sistemov.

2 Sodno tolmačenje (in prevajanje pravnih besedil)

Sodno tolmačenje je najpogosteje opredeljeno kot zagotavljanje jezikovnih storitev za potrebe sodišč ali uradov, namenjenih sporazumevanju med udeleženci, ki ne govorijo istega jezika (Angermeyer 2020: 275). Raziskovalci in tudi različni pravni redi pri tem pogosto razlikujejo med sodnim tolmačenjem (angl. *court interpreting*) in prevajanjem pravnih besedil (*legal translation*). Razlika med prvim in drugim ni le terminološka, temveč je predvsem vsebinska. Tolmačenje kot *terminus technicus* opisuje prenos govornih besed iz izhodiščnega v ciljni jezik, ki se najpogosteje izvaja s tehniko konsektivnega (zaporednega), simultanege (sočasne) ali šepetanega tolmačenja (tj. simultanege tolmačenja brez elektronske opreme). Pri tem je tolmač pod nenehnim časovnim pritiskom, saj mora slišano v realnem času oz. z minimalnim zamikom tolmačiti v ciljni jezik, pri čemer si lahko pri iskanju prevodnih ustreznicev v ciljnem jeziku pomaga izključno s svojim tacitnim znanjem. Posledično je izpostavljen dodatnemu stresu. Pri pravnem prevajanju se besedila iz izhodiščnega v ciljni jezik prevajajo v pisni obliki, pri čemer prevajalec ni pod takšnim časovnim pritiskom kot tolmač, predvsem pa si lahko pri delu (npr. prevajanju sodnih spisov) pomaga s slovarji, vzporednimi besedili in drugimi pripomočki. Zahtevane kompetence za prevajanje in tolmačenje se tako precej razlikujejo. Velja omeniti, da slovenski pravni red terminološkega razlikovanja med sodnim tolmačenjem in pravnim prevajanjem ne pozna, temveč je oboje označeno z besedno zvezo »sodno tolmačenje«, kar pri nepoznavalcih v praksi včasih povzroča zmedo.

Ker sodni tolmači svoje delo poleg sodišč opravljajo tudi na policiji, v bolnišnicah, šolah in drugih ustanovah, ki so del vsakdanjega življenja, je v znanstveni literaturi (npr.

Burjan 2020; Mikkelsen 2016; Stern 2011; Markič 2009) sodno tolmačenje lahko obravnavano kot veja skupnostnega tolmačenja.

Pravica do tolmačenja je ena od temeljnih procesnih pravic, ki zagotavlja učinkovito udeležbo posameznika v sodnih postopkih, kadar ta ne razume ali ne govori jezika, ki se uporablja pred sodiščem. Gre za del širšega okvira pravice do poštenega sojenja in enakega dostopa do te pravice, ki jo urejajo številni mednarodni in evropski pravni akti. Pravica do tolmača je neločljivo povezana z načeloma enakosti pred zakonom in prepovedi diskriminacije ter ima pomembno vlogo pri zaščiti pravic pripadnikov manjšin, tujcev in vseh tistih, ki bi bili zaradi jezikovnih ovir sicer v postopku prikrajšani. V mednarodnem pravu se ta pravica uveljavlja kot nujna za zagotovitev postopkovne pravičnosti, saj brez razumevanja jezika postopka posameznik ne more učinkovito sodelovati v svoji obrambi, podajati izjav, razumeti obtožb ali spremljati poteka sojenja. Pomembno je poudariti, da pravica do tolmačenja vključuje ne le ustno tolmačenje v realnem času, temveč tudi pravico do brezplačnega prevoda vseh bistvenih dokumentov v jezik, ki ga posameznik razume (Bibič 2020: 24–29).

Med ključnimi pravnimi podlagami za uveljavljanje te pravice je Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin Sveta Evrope, ki so jo podpisale in ratificirale vse države članice Sveta Evrope ter vse države članice Evropske unije, vključno s Slovenijo. V 5. členu konvencija določa, da mora biti vsaka oseba, ki ji je bila odvzeta prostost, takoj seznanjena z razlogi za odvzem v jeziku, ki ga razume. Še pomembnejši je 6. člen, ki ureja pravico do poštenega sojenja in med minimalnimi pravicami obdolženega navaja tudi pravico, da mu je vsebina obtožbe razložena v jeziku, ki ga razume, ter da prejme brezplačno pomoč tolmača, če ne razume jezika sodišča. Sodna praksa Evropskega sodišča za človekove pravice je večkrat poudarila pomen te pravice; pomemben primer, ki zadeva Slovenijo, je sodba v zadevi *Vizgirda proti Sloveniji* (ESČP, sodba z dne 28. 8. 2018), kjer je sodišče ugotovilo kršitev pravice do poštenega sojenja, ker obtoženemu litovskemu državljanu ni bil zagotovljen tolmač za jezik, ki ga razume, temveč za ruski jezik, ki ga pa obtoženi po svojih (naknadnih) trditvah ni obvladal dovolj dobro (DPTS, 2018).

Tudi pravo Evropske unije pravici do tolmačenja namenja veliko pozornosti, predvsem z Listino Evropske unije o temeljnih pravicah, ki je za države članice zavezujoča v enaki meri kot temeljne pogodbe EU. V njej so pomembni 21., 22. in 41. člen, ki zadevajo prepoved diskriminacije na podlagi jezika, spoštovanje jezikovne raznolikosti ter pravico do uporabe lastnega jezika v komunikaciji z institucijami EU. Posebej pomembna pa sta tudi 47. člen (pravica do učinkovitega pravnega sredstva in nepristranskega sodišča) ter 48. člen (domneva nedolžnosti in pravica do obrambe), ki dodatno utrjujeta pomen jezikovnih pravic kot dela procesnih jamstev (Listina EU o temeljnih pravicah, 2000).

Procesni vidik pravice do tolmačenja v kazenskih postopkih še konkretnije ureja Direktiva 2010/64/EU o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih, ki predstavlja pomemben korak naprej v zagotavljanju enotnih standardov pravnega varstva v Evropski uniji. Direktiva določa, da mora biti pravica do tolmačenja zagotovljena od trenutka, ko je posameznik obveščen, da je osumljen kaznivega dejanja, pa vse do zaključka postopka. Pravica zajema tudi prevajanje vseh dokumentov, ki so ključni za razumevanje postopka ali za uresničevanje pravice do obrambe, pri čemer morajo države članice poskrbeti, da so tolmači in prevajalci ustrezno usposobljeni, neodvisni in da njihovo delo zagotavlja pravičnost postopka (Direktiva 2010/64/EU, 2.–5. člen). Pomembno določilo je tudi to, da morajo države članice v celoti kriti stroške tolmačenja in prevajanja ne glede na finančno stanje obtoženega ter izid kazenskega postopka, kar pomeni, da je pravica do tolmača brezpogojna. Poleg tega direktiva spodbuja vzpostavitev registrov usposobljenih tolmačev in prevajalcev, kar povečuje dostopnost in kakovost teh storitev ter zagotavlja boljše sodelovanje pravosodnih organov med državami članicami.

S tem jezikovne pravice, in zlasti pravica do tolmačenja, niso le formalne procesne pravice, ampak konkretno sredstvo za uresničevanje poštenega sojenja in enakopravnega dostopa do pravnega varstva. V visokopluralni in migracijsko raznoliki družbi je spoštovanje te pravice bistveno za delovanje pravične, demokratične in vključujoče pravne države, kjer so posamezniki enaki pred zakonom ne glede na svoje okoliščine.

V nadaljevanju bo prikazana ureditev področja sodnega tolmačenja dveh držav članic Evropske unije, ki izhajata iz iste pravne tradicije, vendar sta po osamosvojitvi leta 1991 svoja sistema začeli oblikovati ločeno: Slovenije in Hrvaške. Predstavili bomo najpomembnejše področne predpise, postopek pridobivanja in ohranjanja statusa sodnega tolmača ter pogloblitve značilnosti njihovega dela.

3 Ureditev sodnega tolmačenja v Sloveniji

3.1 Področni predpisi

Kot članico Sveta Evrope in članico EU Slovenijo k uveljavitvi pravice do sodnega tolmača neslovensko govorečim udeležencem sodnih postopkov zavezujejo mednarodni dokumenti, tj. predvsem Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Listina EU o temeljnih pravicah ter Direktiva 2010/64/EU o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih, a to obveznost ji pravzaprav nalaga že Ustava Republike Slovenije. V skladu z njenim 62. členom ima namreč vsakdo pravico do uporabe svojega jezika v postopkih pred državnimi in drugimi organi. Ta določba zagotavlja posameznikom, ki ne poznajo uradnega jezika, pravico do komunikacije v jeziku, ki ga razumejo. Pravico do jezikovne pomoči dodatno utrjuje

Zakon o kazenskem postopku (ZKP), ki v 4. členu določa, da mora biti oseba, ki ji je odvzeta prostost, takoj obveščena o razlogih za odvzem v jeziku, ki ga razume, in da mora biti o svojih pravicah obveščena tudi pisno v tem jeziku. Nadalje 8. člen ZKP določa obveznost zagotoviti ustno tolmačenje in pisno prevajanje vseh bistvenih dokumentov, kadar oseba ne razume jezika postopka. V teh primerih mora tolmačenje opraviti uradno zapriseženi sodni tolmač.

Na zakonodajni ravni dejavnost sodnih tolmačev celovito ureja Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (ZSICT; UL RS, št. 22/18 in 3/22), ki določa pogoje za imenovanje, pravice in dolžnosti ter disciplinsko odgovornost sodnih tolmačev. Izvedbeni predpis, Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (PSICT; UL RS, št. 84/18, 148/21, 18/24), določa podrobnosti glede strokovnih preizkusov, izobraževanj ter standardov za izvajanje dela sodnih tolmačev.

3.2 Preizkus strokovnosti in pogoji za ohranitev licence

Za imenovanje za sodnega tolmača mora kandidat izpolnjevati pogoje iz 16. člena ZSICT, vključno z ustrezno univerzitetno izobrazbo, najmanj šestimi leti delovnih izkušenj s področja jezika, aktivnim znanjem slovenskega jezika, poslovno sposobnostjo in nekaznovanostjo. Kandidat mora opraviti strokovni preizkus znanja, ki obsega pisni in ustni del. Pisni del izpita vključuje prevod po dveh, skupaj štirih, pravnih besedil (iz slovenskega v tuji jezik in obratno), opravlja pa se »na roko« in brez elektronskih pripomočkov. V okviru ustnega dela se opravi zagovor pisnega dela izpita, preveri se znanje pravne terminologije, osnov prava in tolmaških veščin. Najmanj tričlansko komisijo za preizkus imenuje minister ter jo sestavljajo strokovnjaki z jezikovnega in pravnega področja, kandidat pa je o njeni sestavi obveščen vnaprej.

Po uspešno opravljenem preizkusu minister izda odločbo o imenovanju, kandidat pa poda uradno zaprisego pred ministrom ali njegovim namestnikom. S tem se uradno vpiše v imenik sodnih tolmačev. Licenca je trajna, vendar pogojena z obveznim strokovnim izpopolnjevanjem. V skladu z 22. členom PSICT mora vsak sodni tolmač v petletnem obdobju predložiti najmanj pet ustreznih dokazil o izpopolnjevanju, od tega tri s področja jezika in dve s splošnega pravnega ali strokovnega področja (Pignar Tomanič 2023). V primeru neizpolnjevanja teh pogojev ministrstvo odredi izredno preverjanje strokovnosti ali razreši tolmača oz. mu odvzame licenco.

3.3 Evidenca opravljenih prevodov, štampljka in izkaznica

Čeprav slovenski sodni tolmači niso zavezani k vodenju evidence vseh opravljenih storitev, jih Ministrstvo RS za pravosodje vsako leto do konca marca pozove k

posredovanju izjave o opravljenem delu za državne organe. Delo za zasebne naročnike ni predmet poročanja.

Za izkazovanje statusa sodnega tolmača tolmači uporabljajo uradno službeno izkaznico, ki jo izda ministrstvo in vključuje osebne podatke, jezikovno kombinacijo ter fotografijo. Poleg tega vsak tolmač uporablja šampiljko, na kateri so navedeni njegovo ime, naslov in jezikovna kombinacija. Tolmač mora podpis in šampiljko deponirati pri pristojnem ministrstvu.

3.4 Pisni prevodi

ZSICT v 1. in 2. členu določa, da sodno tolmačenje vključuje tudi pisne prevode. Tolmači tako prevajajo javne in zasebne listine za sodišča, notarje in druge organe, ki jih potrebujejo oz. jih od njih zahtevajo predpisi. Čeprav so določbe o obliki sodnih prevodov razmeroma splošne, PSICT tolmače v tem smislu napotuje na določbe Zakona o notariatu in Pravnega reda Republike Slovenije, ki opredeljujejo formalne zahteve glede papirja, spenjanja dokumentov, pečatov in zaznamkov.

Nezavezujoče, a izjemno koristne so smernice za sodne tolmače (Osolnik Kunc *et al.* 2020), ki so jih pripravila slovenska stanovska združenja s tega področja in dodatno pojasnjujejo podrobnosti glede oblikovanja prevodov. Med drugim določajo uporabo papirja DIN A4, skladnost pisave z izvirnikom, pravila o končnih zaznamkih, podpisih in spenjanju z jamstvenikom. Prevodi morajo biti natančno oblikovani in vsebinsko ustrezni, zlasti zaradi njihove uporabe v pravnih postopkih.

3.5 Tolmačenje govorne besede

Tolmačenje govorne besede se opravlja predvsem v sodnih postopkih, pri notarjih, policiji ter v drugih uradnih ali zasebnih okoljih. Pravilniki ne določajo konkretnih tolmaških tehnik (npr. konsektivno, simultano), zato tolmači sledijo strokovnim smernicam, ki poudarjajo pripravo, natančnost, nepristranskost in etično ravnanje (Osolnik Kunc *et al.* 2020).

Prej omenjene smernice posebej opozarjajo, da mora tolmač med tolmačenjem opozoriti na morebitno nerazumevanje ali napake pri prevodu ter zahtevati razmere za kakovostno izvedbo (npr. odmor, izboljšanje akustike). Tolmač mora govoriti v prvi osebi govorca in jasno označiti, kadar govori v svojem imenu.

3.6 Plačilo za delo tolmačev

Višina plačil za sodne tolmače je določena v PSICT. Cena za prevod iz tujega v slovenski jezik po trenutnih predpisih znaša 35 EUR na prevajalsko stran (1500 znakov

brez presledkov), iz slovenskega v tuji jezik 41 EUR na prevajalsko stran, med tujima jezikoma pa 46 EUR na prevajalsko stran. Za overitev že prevedenih dokumentov tolmač prejme polovico tega zneska. Za vsako začeto polurno obdobje tolmačenja tolmač prejme 45 EUR, za čakanje ali potovanje 11 EUR na pol ure, pripada pa mu tudi nadomestilo za stroške poti.

Ta plačila so zavezujoča le za delo za državne organe, medtem ko se na prostem trgu velikokrat pojavljajo tudi nižje in višje postavke od omenjenih, katerih določitev je v domeni ponudnika storitve.

3.7 Disciplinski ukrepi

Sodni tolmači so za svoje delo kazensko odgovorni, v primeru ugotovljenih nepravilnosti pa so lahko deležni disciplinskih ukrepov, ki vključujejo pisni ali javni opomin, denarno kazen ali začasni ali trajni odvzem pravice do dela. ZSICT v 29. in 30. členu določa, da so razlogi za disciplinski ukrep lahko nevestno delo, neprimerno vedenje, večkratne kršitve, razkrivanje zaupnih podatkov ipd.

V enem od primerov iz leta 2018 je ministrstvo za pravosodje na predlog upravne enote z odločbo osebo razrešilo kot sodno tolmačko. Slednja je v nadaljevanju sprožila upravni spor pred Upravnim sodiščem Republike Slovenije, ki je njeni pritožbi maja 2020 ugodilo ter zadevo vrnilo v ponovno odločanje. Z ministrstva za pravosodje so nam v pisni korespondenci dne 17. junija 2024 sporočili, da od 1. januarja 2019, ko je začel veljati Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih, pa do obdobja, v katerem je potekala naša osebna korespondenca, ni bil v okviru disciplinskega postopka razrešen noben sodni tolmač, zato lahko sklepamo, da je bila pritožba uspešna in je zadevna sodna tolmačka svoj status obdržala.

4 Ureditev sodnega tolmačenja na Hrvaškem

4.1 Področni predpisi

Tako kot v Sloveniji tudi na Hrvaškem sodno tolmačenje predstavlja pomemben element zagotavljanja procesnih pravic v sodnih in upravnih postopkih. V skladu s 24. členom Ustave Republike Hrvaške ima vsakdo pravico, da je v primeru odvzema prostosti takoj in na razumljiv način obveščen o razlogih za odvzem ter o svojih pravicah. V tej ustavni določbi je torej že zajeta pravica do jezikovno dostopne obravnave, ki jo dodatno utrjujejo procesni zakoni.

Implementacija Direktive 2010/64/EU o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih je na Hrvaškem zahtevala spremembe več zakonov, med drugim Zakona

o kazenskem postopku, Zakona o prekrških in Zakona o sodiščih (Bajčić 2018: 239). V skladu s 7. členom Zakona o kazenskem postopku (hr. Zakon o kaznenom postopku; NN št. 152/2008, 76/2009, 80/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014, 70/2017, 126/2019, 126/2019, 80/2022, 36/2024) imajo stranke, priče in drugi udeleženci pravico do uporabe svojega jezika. Kadar jezik postopka ni jezik udeleženca, morata biti zagotovljena ustno tolmačenje in pisni prevod bistvenih dokumentov.

Temeljna akta, ki v nacionalnem pravu urejata status sodnih tolmačev, sta Zakon o sodiščih (hr. Zakon o sudovima; NN št. 28/13, 33/15, 82/15, 82/16, 67/18 in 21/22) in Pravilnik o stalnih sodnih tolmačih (hr. Pravilnik o stalnim sudskim tumačima; NN št. 88/08, 119/08). Skladno s 123. členom Zakona o sodiščih stalni sodni tolmači prevajajo ustno in pisno na zahtevo sodišča, državnih organov ali pravnih oseb. Pogoji za imenovanje so določeni v 124. členu istega zakona in med drugim vključujejo primerno izobrazbo, znanje hrvaškega jezika in jezika tolmačenja (C2), zdravniško sposobnost ter uspešno opravljen preizkus znanja s področja pravnega sistema in terminologije.

4.2 Preizkus strokovnosti in pogoji za ohranitev licence

Po oddaji vloge in preverjanju izpolnjevanja pogojev morajo kandidati za sodne tolmače opraviti strokovni preizkus znanja, ki obsega vsebine s področja sodne oblasti, javne uprave in pravnega izrazoslovja. Preverjanje znanja organizira Ministrstvo za pravosodje, upravo in digitalno preobrazbo Republike Hrvaške. Pravnega preizkusa so oproščene osebe z diplomo iz prava ali tisti, ki so preizkus strokovnosti že opravili za drug jezik. Obvezno je tudi strokovno izobraževanje, ki traja 14 šolskih ur in se izvaja prek pooblaščenih strokovnih društev. Izobraževanje vključuje učenje o vodenju evidenc, pripravo pisnih prevodov, simulacije tolmačenja ter pripravo in oddajo domačih nalog.

Znanje zadevnega jezika kandidati izkazujejo z diplomo ali certifikatom na ravni C2 po skupnem evropskem jezikovnem okviru. Po uspešno opravljenih vseh obveznostih minister izda odločbo o imenovanju. Imenovanja, ki so bila izvedena pred 1. januarjem 2023, so veljala štiri leta, zatem jih je bilo treba ustrezno podaljšati, po spremembi Zakona o sodiščih pa so sodni tolmači imenovani za nedoločen čas, pristojno ministrstvo pa lahko kadarkoli preveri, ali tolmač še izpolnjuje pogoje za opravljanje dejavnosti.

4.3 Evidenca opravljenih prevodov, šampiljka in izkaznica

Po trenutno veljavnem pravilniku morajo hrvaški sodni tolmači voditi evidenco prevodov v posebnem dnevniku. Dnevnik mora biti zvezan, opremljen s trdimi platnicami, številčen in overjen pri Ministrstvu RH za pravosodje, upravo in digitalno

preobrazbo. Vanj se vpisujejo podatki o naročilu, naročniku, jeziku, ceni in datumu izvedbe storitve. Prevode mora tolmač obvezno opremiti z okroglo štampljko, ki vsebuje ime tolmača, jezik ter oznako »stalni sodni tolmač«. Status sodnega tolmača se na hrvaškem ne izkazuje z izkaznico, saj ta s trenutno še veljavnim pravilnikom ni predvidena. V pripravi in javni razpravi je sicer nov pravilnik, ki prinaša nekaj sprememb na tem področju.

4.4 Pisni prevodi

Oblika pisnih sodnih prevodov ni izrecno urejena z natančnimi tehničnimi zahtevami, vendar pravilnik iz leta 2008 določa nekaj obveznih elementov. Prevod mora tako vsebovati potrditveni zaznamek na zadnji strani, imeti mora oštevilčene liste, jamstvenik ter podpis in štampljko. K prevodu mora biti priložena izvirna listina ali njena kopija. V primeru prevodov z več stranmi mora biti celota ustrezno speta, na naslovni strani mora biti naveden naslov prevedene listine, prevod pa mora slediti postavitvi izvirnika. Zaznamek o pravilnosti in točnosti prevoda se doda na koncu.

4.5 Tolmačenje govornih besed

Za razliko od Slovenije Hrvaška nima izdanih uradnih smernic ali predpisov glede sodnega tolmačenja govornih besed. Zakonodaja tega vidika skoraj ne ureja, kar pomeni, da je praksa v veliki meri prepuščena strokovnim društvom in izobraževalnim programom. Ker sta dve osrednji stanovski društvi (Društvo sodskih tumačev in prevoditeljev in Udruga stalnih sodskih tumačev), ki organizirata strokovna izobraževanja, člana Evropskega združenja pravnih tolmačev in prevajalcev – EULITA, se zgolj priporoča upoštevanje Vademecuma EULITA za delo v sodnih okoljih.

4.6 Plačilo za delo tolmačev

Višina plačila za pisne prevode in tolmačenje je določena s Pravilnikom iz leta 2008 ter izražena v kunah. Po trenutnem menjalnem tečaju je bruto plačilo za eno prevajalsko stran (30 vrstic) 19,80 EUR oz. 29,70 EUR pri posebnih pisavah. Za overitev že prevedenih dokumentov se obračuna 30 % zneska prevoda. Tolmačenje se obračunava po 19,90 EUR za vsako začeto uro, tolmačem pa pripadajo tudi povračila za potne stroške in dnevnice.

Tudi v hrvaškem pravnem okviru navedene tarife niso zavezujoče za storitve zunaj sodnega sistema, kar omogoča konkurenco in fleksibilno oblikovanje cen na trgu.

4.7 Disciplinski ukrepi

Hrvaška zakonodaja predvideva možnost razrešitve stalnega sodnega tolmača iz več razlogov. Med njimi so: izguba poslovne sposobnosti, pravnomočna obsodba za kaznivo dejanje, slaba kakovost prevodov, zapustitev dodeljenega sodnega območja, kršitve glede zaupnosti ali prepovedi oglaševanja. Razrešitev je lahko tudi začasna, če tolmač brez utemeljenega razloga zavrača dodeljena dela ali jih opravi neustrezno. Odločbo o razrešitvi izda ministrstvo, zoper njo pa je mogoče sprožiti upravni spor. Statistični podatki o številu razrešenih tolmačev s strani pristojnega ministrstva do zaključka pisanja tega članka niso bili na voljo.

4.8 Primerjalna analiza sodnega tolmačenja v Sloveniji in na Hrvaškem

V nadaljevanju povzemamo primerjalno analizo sistemov sodnega tolmačenja v Sloveniji in na Hrvaškem, s poudarkom na zakonodajni ureditvi, pogojih za pridobitev licence, načinu dela in nadzoru nad delom sodnih tolmačev.

Tabela 1: Primerjalni prikaz ureditve sodnega tolmačenja v Sloveniji in na Hrvaškem

Element ureditve	Slovenija	Hrvaška
Podpisnica EKČP	Da	Da
Prenos Direktive 2010/64/EU	Da	Da
Javno dostopen imenik	Da (Ministrstvo za pravosodje)	Da (Ministrstvo za pravosodje, upravo in digitalno preobrazbo)
Število jezikov, za katere obstajajo tolmači	42 (442 tolmačev)	48 (2279 tolmačev)
Izdaja in nadzor nad licencami	Državni organ (Ministrstvo za pravosodje)	Državni organ (Ministrstvo za pravosodje, upravo in digitalno preobrazbo)
Strokovni preizkus	Da – pisni in ustni del, jezikovni in pravni	Da – ustni pravni del (opuščen tisti z diplomom iz prava), jezik se dokazuje z izpitom na ravni C2 / diplomom
Obvezno izobraževanje pred preizkusom	Ne	Da – 14 ur, izvajajo društva
Zahteva po stalnem izobraževanju	Da – 5 dokazil na 5 let	Ne
Disciplinski postopek	Da	Da

Element ureditve	Slovenija	Hrvaška
Omejitev števila opravljanja preizkusa	Da – trije preizkusi	Ne
Zavarovanje poklicne odgovornosti	Ne	Da
Trajanje licence	Neomejeno	Neomejeno (po novem zakonu); prej 4 leta
Evidenca opravljenih prevodov	Ne – le letno poročilo	Da – dnevnik prevodov in overitev
Elektronsko poslovanje	Ne	Ne (predvideno z novim pravilnikom)
Obveznost uporabe uradnega tolmača v kazenskih zadevah	Da	Da
Etični kodeks	Da – v okviru strokovnih združenj	Da – v okviru strokovnih združenj
Uradne tarife plačil	Da	Da

Sodni tolmači tako v Sloveniji kot na Hrvaškem delujejo na podlagi zakonov in podzakonskih aktov, ki določajo pogoje za njihovo imenovanje, pravice, dolžnosti ter odgovornosti. Obe državi sta podpisnici EKČP in Listine EU o temeljnih pravicah ter sta pravočasno prenesli Direktivo 2010/64/EU v svojo zakonodajo, kar je vplivalo na izboljšanje standardov sodnega tolmačenja, predvsem na področju kazenskih postopkov. Imenika sodnih tolmačev v obeh državah sta javno dostopna, postopke imenovanja vodi ministrstvo za pravosodje. Razlika je predvsem v zahtevi po obveznem izobraževanju pred strokovnim preizkusom, ki je v veljavi na Hrvaškem, in v obveznosti poznejšega stalnega izobraževanja, ki jo poznajo v Sloveniji, ne pa tudi na Hrvaškem.

Slovenski sistem predvideva pisni in ustni strokovni preizkus, vključno z jezikovnim preverjanjem, medtem ko se na Hrvaškem jezikovno znanje dokazuje z zunanjimi potrdili, preverja pa se le pravno znanje (če kandidat ni pravnik). V Sloveniji je število poskusov opravljanja preizkusa omejeno na tri, na Hrvaškem omejitve ni. Hrvaški sistem dodatno zahteva zavarovanje poklicne odgovornosti, ki ga v Sloveniji zakonodaja ne predvideva. Disciplinski postopki so predvideni v obeh sistemih, razlika pa je tudi v evidencah: slovenski tolmači oddajajo zgolj letno poročilo za javne organe, hrvaški pa vodijo obsežen dnevnik. Nobena od držav trenutno še nima vzpostavljenega sistema elektronskega potrjevanja sodnih prevodov ali elektronskega podpisovanja, čeprav ga Hrvaška načrtuje z novim pravilnikom, v Sloveniji pa na to že dlje opozarjajo sodni tolmači. Plačila sodnih tolmačev so določena s podzakonskimi akti, vendar ta določila veljajo predvsem za delo z državnimi organi. Pri zasebnih naročilih cene določajo tolmači sami.

Na splošno je mogoče zaključiti, da je slovenska ureditev nekoliko strožja glede preverjanja strokovnosti in spremljanja stalnega izpopolnjevanja, hrvaški sistem pa bolj formaliziran glede obveznosti vodenja dokumentacije in zavarovanja odgovornosti.

5 Zaključek

Z analizo ureditve sodnega tolmačenja v Sloveniji in na Hrvaškem smo preverili, ali so sistemi primerljivi, katere so njihove ključne značilnosti in razlike ter kako učinkovito zagotavljajo kakovost in zanesljivost prevajanja in tolmačenja v sodnih postopkih. Potrdili smo, da sta oba sistema utemeljena na jasno določeni zakonodaji, da sodne tolmače imenujejo ministrstva, pristojna za pravosodje, in da so imeniki javno dostopni, kar omogoča nadzor nad opravljanjem dela tolmačev, pa tudi lažji dostop uporabnikov do ustrezno usposobljenih in pooblaščenih prevajalcev oz. tolmačev.

Ključne razlike se kažejo predvsem pri preverjanju strokovnosti in zahtevah za ohranitev licence. V Sloveniji je preizkus obsežnejši ter vključuje pisni in ustni del, medtem ko na Hrvaškem pravno znanje preverjajo ustno, jezikovno usposobljenost pa dokazujejo z zunanjimi potrdili. Hrvaški sistem vključuje tudi obvezno izobraževanje pred preizkusom, Slovenija pa zahteva redno strokovno izpopolnjevanje za ohranitev licence. Obe državi imata uvedene disciplinske postopke, razlika pa je v evidencah: slovenski tolmači oddajajo letno poročilo, hrvaški vodijo dnevnik prevodov. Medtem ko slovenska ureditev strožje preverja strokovnost, je hrvaška bolj formalizirana glede administracije in zavarovanja odgovornosti.

V prihodnosti bi bilo smiselno nadgraditi zakonodajo v smeri digitalizacije in usklajevanja postopkov, saj so rešitve na področju elektronskega poslovanja še v razvoju. Primerjava kaže, da oba sistema omogočata kakovostno sodno tolmačenje, pri čemer bi večja uskladitev na ravni EU prispevala k večji enotnosti in učinkovitosti. Kot je veljalo že v preteklosti (prim. Markič in Geršak 2017: 169), bo tudi v prihodnosti pomembno, da se sodnim tolmačem zagotavljajo ustrezne delovne razmere in sodelovanje z vsemi, ki uporabljajo njihove storitve.

Viri in literatura

- Angermeyer, Philipp Sebastian. 2020. Legal interpreting. V Baker, Mona, in Saldanha, Gabriela (ur.): *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London in New York: Routledge. 275–280. <https://doi.org/10.4324/9781315678627-59>
- Bajčić, Martina. 2019. Pravo okrivljenika na tumačenje i prevodenje u kaznenom postupku kroz prizmu recentne prakse Europskog suda za ljudska prava i Suda EU-a (Right to Interpretation and Translation

- of Accused Persons in Criminal Proceedings Through the Lens of Recent Case Law of the ECHR and the CJEU). *Collected Papers of the Law Faculty University of Zagreb – Zbornik PFZ* 69(2). Zagreb.
- Bibič, Špela. 2020. *Mednarodno pravo in pravica do tolmačenja v azilnem postopku*. Magistrsko delo. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Burjan, Lea. 2020. *Oblikovanje teoretskih izhodišč za učinkovitejše sodelovanje sodnih tolmačev in sodnih organov v Republiki Sloveniji*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Društvo prevajalcev in tolmačev Slovenije (DPTS). 2018. *ESČP obsodilo Slovenijo, ker ni zagotovila tolmača za ustrezní jezik*. 5. 9. 2018. <https://www.dpts.si/novice/novica-escp-obsodba>
- Markič, Jasmina. 2013. O razvoju znanstvenoraziskovalne dejavnosti na področju konferenčnega tolmačenja. V Veber, Jana (ur.): *Združenje konferenčnih tolmačev Slovenije. 40 let. Jubilejni zbornik*. Ljubljana: ZKTS. 45–53.
- Markič, Jasmina, in Urša Geršak. 2017. Establishing relationships between judges and court interpreters. V Zupan, Simon, in Nuč, Aleksandra: *Interpreting studies at the crossroads of disciplines*. Berlin: Frank & Timme. 157–171.
- Mikkelsen, Holly. 2016. *Introduction to Court Interpreting*. London in New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315689586>
- Osolnik Kunc, Viktorija, Rován, Barbara, in Pregelj, Barbara. 2020. *Splošne in posamične smernice za strokovno področje sodnega tolmačenja in prevodov: Opis področja dela*. Ljubljana: Združenje stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije SCIT, Društvo prevajalcev in tolmačev Slovenije, Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije.
- Pignar Tomanič, Andreja. 2023. Sodno tolmačenje v luči vseživljenjskega učenja. V Zidar Forte, Jana (ur.): *Jubilejni zbornik ob 50-letnici ZKTS*. Ljubljana: ZKTS. 96–103.
- Stern, Ludmila. 2011. Courtroom interpreting. V Malmkjaer, Kirsten, in Windle, Kevin (ur.): *The Oxford Handbook of Translation Studies*. Oxford: Oxford University Press. 325–342.

Drugi viri

- EULITA European Legal Interpreters and Translators Association. <https://www.eulita.eu/en/>
- Evropska komisija. 2010. Direktiva 2010/64/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 20. oktobra 2010 o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0064>
- Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_slv
- Evropski svet. 1950. Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Strasbourg: Evropski svet. https://www.echr.coe.int/documents/convention_slv.pdf
- Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP) / European Court of Human Rights (ECHR). <https://www.echr.coe.int/home>
- Listina Evropske unije o temeljnih pravicah. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=celex%3A12016P%2FTXT>

- Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (PSICT). Uradni list RS, št. 84/18, 148/21, 18/24. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/202418>
- Pravilnik o stalnim sodskim tumačima. Narodne novine, št. 88/08 in 119/08. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_88_2846.html
- Ustava Republike Hrvaške. 2010. Narodne novine, št. 85/10. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_07_85_2512.html
- Ustava Republike Slovenije. 1991. Uradni list RS, št. 33/91-I s spremembami. <https://www.us-rs.si/o-ustavnem-sodiscu/ustava/>
- Zakon o državnim službenicima. Narodne novine, št. 155/23. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_12_155_2360.html
- Zakon o notariatu (ZN). <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO1329>
- Zakon o kazenskem postopku (ZKP). Uradni list RS, št. 32/12 s spremembami. [https://www.uradni-list.si/\(dostop preko iskalnika z navedbo naslova in številke\)](https://www.uradni-list.si/(dostop%20preko%20iskalnika%20z%20navedbo%20naslova%20in%20številke))
- Zakon o kaznem postopku. Narodne novine, različne izdaje. <https://narodne-novine.nn.hr>
- Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (ZSICT). Uradni list RS, št. 22/18, 3/22. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2018002200016/zakon-o-sodnih-izvedencih-sodnih-cenilcih-in-sodnih-tolmacih-zsict>
- Zakon o sudovima. Narodne novine, št. 28/13, 33/15, 82/15, 82/16, 67/18, 21/22. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_02_21_278.html

Povzetek

Prispevek primerjalno analizira ureditev sodnega tolmačenja v Sloveniji in na Hrvaškem. Obe državi sta podpisnici Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter sta v svoj pravni red vključili Direktivo 2010/64/EU, ureditev v praksi pa se v nekaterih pogledih vseeno razlikuje. Primerjava vključuje pravno podlago za pridobitev licence, pogoje za imenovanje in strokovno usposabljanje, trajanje licence, disciplinske postopke ter praktične napotke za izdelavo prevodov. Ugotovljene so tako podobnosti kot razlike: Slovenija ima strožji preizkus znanja in zahtevo po stalnem izpopolnjevanju, medtem ko Hrvaška natančneje ureja administrativne postopke, vključno z vodenjem dnevnika in obveznim zavarovanjem odgovornosti. V zaključku članek opozori na pomen državnega nadzora in usklajevanja praks med državami EU za zagotavljanje kakovostnega sodnega tolmačenja.

Ključne besede: sodno tolmačenje, ureditev, primerjava, Slovenija, Hrvaška

Abstract

Comparison of the regulation of court interpreting in Slovenia and Croatia

The paper provides a comparative analysis of the regulation of court interpreting in Slovenia and Croatia. Both countries are signatories to the European Convention on Human Rights and have incorporated Directive 2010/64/EU into their legal systems, yet their practical implementations differ in certain respects. The comparison covers the legal basis for obtaining a licence, conditions for appointment and professional training, licence duration, disciplinary procedures, and practical guidelines for producing translations. Similarities and differences are identified. For example, Slovenia applies a stricter knowledge assessment and

requires ongoing professional development, whereas Croatia regulates administrative procedures more precisely, including the maintenance of translation logs and mandatory liability insurance. The article concludes by highlighting the importance of state oversight and the harmonization of practices across EU countries to ensure high-quality court interpreting.

Keywords: court interpreting, regulation, comparison, Slovenia, Croatia

O avtorici in avtorju

Saša Horvat Šimonka je samostojna prevajalka ter konferenčna in sodna tolmačka za angleški jezik. Leta 2008 je zaključila univerzitetni študij politologije, mednarodnih odnosov, na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, leta 2024 pa še magistrirala iz prevajanja in tolmačenja na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Je aktivna članica Sekcije za sodne tolmače Društva prevajalcev in tolmačev Slovenije.

Elektronski naslov: sasa@lingua-franca.si

Dr. Simon Zupan je izredni profesor na Oddelku za prevodoslovje Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Doktoriral je iz literarnih ved na Univerzi v Ljubljani. Njegovo raziskovalno delo se osredotoča na tolmačeslovje, književno prevajanje in stilistiko. Je član več strokovnih združenj. Leta 2011 je prejel Fulbrightovo štipendijo za raziskovalno delo v ZDA. Na fakulteti izvaja predavanja in seminarje s področja pisnega prevajanja, stilistike ter konferenčnega tolmačenja.

Elektronski naslov: simon.zupan@um.si

Program stalnega strokovnega izobraževanja Društva prevajalcev in tolmačev Slovenije

Barbara Rouan, Irena Ivelja, Špela Kutin, Andreja Pignar Tomanič

1 Uvod

Društvo prevajalcev in tolmačev Slovenije (DPTS) je bilo ustanovljeno leta 2014 ter združuje poklicne prevajalce in tolmače, ki delajo v svobodnem poklicu kot samostojni podjetniki ali kulturni delavci ali so zaposleni v državnih organih, gospodarstvu, javnih zavodih oz. ustanovah Evropske unije (EU). Cilj društva je povezovati posameznike, ki se ukvarjajo s prevajanjem in tolmačenjem, jih vključevati v izobraževalne programe za dvig kakovosti prevajalske, tolmaške in sodnotolmaške stroke ter uveljavljati interese, potrebe in pravice prevajalca, tolmača in sodnega tolmača. Glede na to, da kar dve tretjini članov predstavljajo sodni tolmači, v društvu od samega začetka deluje Sekcija sodnih tolmačev, ki se posveča strokovnemu razvoju in zastopanju interesov tega profila članov. Društvo svoje člane zastopa v javnosti in pred državnimi organi, ponuja jim

strokovno podporo tako na začetku poklicne poti kot skozi kariero, skrbi za prepoznavnost in razvoj poklica ter v dialogu z odločevalci rešuje težave in strokovna vprašanja. Ta članek je namenjen predstavitvi programa stalnega strokovnega izobraževanja DPTS in konteksta, v katerem se je izoblikoval.

2 Pravni okvir, direktiva 2010/64/EU in Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih

Temeljno izhodišče za zagotavljanje sodnega tolmačenja je zapisano tako v nacionalnem kot mednarodnem pravnem redu. V 62. členu *Ustave Republike Slovenije*¹ piše, da ima vsakdo pravico uporabljati svoj jezik in pisavo pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo. Prav tako 8. člen *Zakona o kazenskem postopku* (ZKP)² določa, da imajo stranke, priče, osumljenci in drugi udeleženci v postopku pri preiskovalnih in drugih sodnih dejanjih ali na glavni obravnavi pravico uporabljati svoj jezik.

Na mednarodni ravni *Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic*³ v drugem odstavku 5. člena določa, da je treba ob odvzemu prostosti vsakogar takoj poučiti v jeziku, ki ga razume, o vzrokih za odvzem prostosti in česa ga dolžijo. V 6. členu konvencije, ki je posvečen pravici do poštenega sojenja, pa tretji odstavek med minimalnimi pravicami obdolženega kaznivega dejanja navaja, da mora biti takoj in podrobno seznanjen v jeziku, ki ga razume, o bistvu in vzrokih obtožbe, ki ga bremenijo. Pomembna je tudi sodna praksa Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP) glede pravice do jezikovne pomoči v kazenskem postopku, ki je v prevodu objavljena na spletni strani DPTS.⁴ Posebej velja omeniti primer VIZGIRDA proti SLOVENIJI,⁵ v katerem je ESČP razsodilo, da je Slovenija kršila konvencijo, ko je litovskemu državljanu zagotovila tolmačenje v ruski, in ne v litovski jezik. Slovenija je s tem kršila pravico obtoženega do pravičnega sojenja.

1 Uradni list RS, št. 33/91I in nadaljnji.

2 Ur. l. RS, št. 176/21, 96/22, 2/23 in 89/23.

3 Glej: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/Zakonodaja-ki-ni-na-PISRS/Kulturna-raznolikost/00149ee27a/Evropska-konvencija-o-varstvu-clovekovih-pravic.pdf>.

4 Glej: <https://www.dpts.si/sekcija-sodnih-tolmacev/sodna-praksa-escp>. Povzetki sodne prakse ESČP so objavljeni z dovoljenjem Jamesa Brannana, prevajalca in vodje angleškega oddelka na ESČP, ki je pripravil povzetek sodb ESČP glede pravice do jezikovne pomoči v kazenskem postopku. Besedilo je v slovenščino prevedla Simona Sovinc.

5 Glej: <https://www.dpts.si/sekcija-sodnih-tolmacev/sodna-praksa-escp>. Gre za sodbo z dne 28. 8. 2018 v primeru Litovca Danasa Vizgirde, ki je bil na kranjskem okrožnem sodišču zaradi sodelovanja v oboroženem in nasilnem ropu poslovalnice Gorenjske banke v Radovljici leta 2002 obsojen na zaporno kazen.

Vlogo sodnega tolmača je Evropska unija okrepila z *Direktivo 2010/64/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 20. oktobra 2010 o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih*,⁶ katere cilj je predvsem zagotoviti, da osumljenci oz. obdolženci, ki ne govorijo ali ne razumejo jezika kazenskega postopka, prejmejo ustrezno brezplačno jezikovno pomoč, saj je nujno, da se jim omogoči uveljavljanje pravice do obrambe »v polni meri« in da se pri tem zagotovi poštenost postopka. Pravico do tolmačenja in do prevo-da bistvenih dokumentov določata 2. in 3. člen direktive. Direktiva je bila prenesena v slovenski pravni red z novelo ZKP-M⁷ leta 2014. Pravica do uporabe svojega jezika v slovenskem pravnem redu je bila sicer zagotovljena že pred prenosom te direktive v slovensko kazensko pravno zakonodajo, a določbe pred letom 2014 niso bile opredeljene tako natančno kot po prenosu direktive 2010/64/EU v slovensko zakonodajo. Če tolmačenje ali prevajanje ni ustrezno ali sploh ni zagotovljeno, lahko osumljenec ali obdolženec vložiti ugovor, v določenih primerih pa je njegova pravica varovana tudi s pritožbo zoper sodbo. Vse to govori o pomenu kakovosti prevajanja in tolmačenja v sodnih postopkih, za kar mora po določbah direktive poskrbeti država. Slovenski regulator je to prenesel v slovensko zakonodajo z določbo, da se morajo sodni tolmači za podaljšanje licence stalno strokovno izpopolnjevati in vsakih pet let o tem predložiti ustrezna dokazila.

Sodno tolmačenje v Sloveniji je strokovno področje, regulirano z *Zakonom o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih* (ZSICT),⁸ katerega novela ZSICT-A je bila 3. 12. 2024 objavljena v Uradnem listu št. 102/24, veljati pa je začel 18. 12. 2024.⁹ Na podlagi zakona je bil sprejet *Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih* (PSICT),¹⁰ ki je bil leta 2024 že noveliran. Sprejetje ZSICT in PSICT kot njegovega podzakonskega akta je na področje sodnega tolmačenja v Sloveniji prineslo vrsto sprememb, saj je bilo področje v Sloveniji prej urejeno z *Zakonom o sodiščih*.¹¹ Leta 2017 je namreč Ministrstvo za pravosodje (MP) z namenom modernizacije ter zagotavljanja visoke kakovosti izvedenskih mnenj, cenitev in tolmačenj na pogajanja povabilo predstavnike društev sodnih izvedencev, sodnih cenilcev in sodnih tolmačev ter začelo s pripravo nove zakonodaje, v kateri so vsi pomočniki sodišča regulirani z enim zakonom in enim podzakonskim aktom. Zakon in podzakonski akt veljata za sodišča in državne organe, ne pa tudi za policijo, ki spada pod Ministrstvo za notranje zadeve RS in sama ureja pogodbeno razmerja s prevajalci in tolmači.

6 Glej: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:280:0001:0007:sl:PDF>.

7 Ur. l. RS, št. 87/14.

8 ZSICT, Ur. l. RS, št. 102/24.

9 Glej: <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2024-01-3206>.

10 Ur. l. RS, št. 84/18, 148/21 in 18/24.

11 Ur. l. RS, št. 19/94 in nadaljnje do leta 2018.

Novost, ki jo je prinesel ZSICT, je tudi ustanovitev Strokovnega sveta, ki je najvišji strokovno usklajevalni organ na področju sodnega izvedenstva, sodnega cenilstva in sodnega tolmačenja ter je svetovalni organ ministra za omenjena področja. Je strokovno in operativno avtonomen organ, ki šteje 15 članov, vsak član ima namestnika. Člane Strokovnega sveta na predlog ministra za pravosodje imenuje Vlada Republike Slovenije za šest let. V Strokovnem svetu sodeluje tudi predstavnik sodstva, ki ima pravico do razprave, ne pa tudi do glasovanja. Pod Strokovnim svetom so stalna strokovna telesa za posamezna področja, lahko pa se ustanovijo tudi začasna strokovna telesa za obravnavo posameznih vprašanj.

Stalno strokovno telo za sodno tolmačenje in prevode obravnava zadeve, ki mu jih v obravnavo pošlje Strokovni svet na pobudo MP. Pripravilo je tudi *Splošne in posamične smernice za področje sodnega tolmačenja*,¹² ki so plod sodelovanja med Društvom prevajalcev in tolmačev Slovenije, Združenjem stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije SCIT ter Društvom znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije. Smernice vsebujejo oris zgodovine sodnega tolmačenja, opredelitev pojmov, kompetence sodnih tolmačev, etične kodekse, ki zavezujejo sodne tolmače, in navedbo drugih mednarodnih dokumentov, relevantnih za sodne tolmače. Prav tako so v dokumentu navedena pravila obličnosti glede izdelave pisnega overjenega prevoda listine.

3 Imenik sodnih tolmačev

V skladu z ZSICT je sodno tolmačenje regulirano strokovno področje z javno dostopno bazo oz. imenikom sodnih tolmačev,¹³ ki ga vodi MP. Imenik sodnih tolmačev je objavljen na spletni strani ministrstva, kjer do njega dostopajo vsi uporabniki sodno-tolmaških storitev, kot so sodišča, državni organi, pravne osebe javnega prava in posamezniki oz. državljani, ki potrebujejo storitve sodnega tolmačenja. Sodne tolmače na podlagi javnega razpisa imenuje minister, pristojen za pravosodje. Predsedniki sodišč izrazijo potrebo po točno določenih strokovnjakih, ki jih v določenem trenutku primanjkuje in za katere ocenjujejo, da so nujno potrebni za nemoteno delovanje sodišč. V letu 2024 je bila v obravnavi novela zakona, ki naslavlja problematiko pomanjkanja strokovnjakov v sodnih postopkih. Z novelo se spreminjajo pogoji za objavo javnega poziva za imenovanje novih sodnih izvedencev, sodnih cenilcev in sodnih tolmačev.

12 https://www.gov.si/assets/ministrstva/MP/STROKOVNI-SVET-CIT/Splosne_in_posamicne_SMERNICE_SODNO-TOLMACENJE_in_PREVODE_OPIS-PODROCJA-DELA-final_za_objavo_28122020.pdf

13 Povezava: <https://www.gov.si/podrocja/pravna-drzava-in-pravosodje/pravosodni-sistem/imenik-sodnih-tolmacev/>.

Načrtovano je, da bosta v koledarskem letu po novem dva javna poziva, ki ne bosta vezana izključno na predloge predsednikov sodišč, ampak bosta odprta za vse strokovnjake, ki želijo postati sodni izvedenci, sodni cenilci ali sodni tolmači.

Za vpis v imenik mora sodni tolmač izpolnjevati pogoje, predpisane z zakonom, ter na MP opraviti obsežen pisni in ustni izpit, pri katerem se preverjata jezikovno znanje v slovenskem in tujem jeziku, za katerega želi biti imenovan, ter poznavanje slovenskega pravnega sistema. Prav tako se v zadnjih nekaj letih preverjajo spretnosti in veščine tolmačenja oz. tolmaških tehnik. Da kandidat za sodnega tolmača pristopi k izpitu, mora imeti predbolonjsko univerzitetno izobrazbo ali končan bolonjski magistrski študijski program s kateregakoli strokovnega področja. Izjemoma je lahko za sodnega tolmača imenovana oseba, ki ima nižjo izobrazbo od navedene, če zaradi neobstoja ustrezne stopnje študijskega programa v Republiki Sloveniji ni mogoče izpolniti zahtevanega pogoja izobrazbe, kar velja zlasti za tuje jezike, ki so v Sloveniji manj razširjeni. Vendar pa v DPTS od članov pogosto slišimo, da regulator v praksi omilitev pogoja izobrazbe prepogosto izvaja tudi za tuje jezike, razširjene v Sloveniji, čeprav je izhodiščna formalna visoka izobrazba prava podlaga za poglobljeno poznavanje strokovnega področja in njegove terminologije. A tudi ta ne zadošča, potrebno je odlično jezikovno znanje, ne samo terminološko, prav tako so potrebni pravno znanje, tolmaške spretnosti in veščine ter poznavanje etičnih načel prevajanja in tolmačenja.

MP v skladu s 26. in 27. členom ZSICT na pet let za vsakega sodnega tolmača preverja strokovnost. Praviloma se ta preverja na način predložitve dokazil o strokovnem izpopolnjevanju. Nedvomno je ta zahteva ZSICT spodbudila večje zanimanje sodnih tolmačev za udeležbo na seminarjih in drugih oblikah strokovnega izpopolnjevanja. V praksi se je uveljavilo razmerje, da se od petih dokazil tri nanašajo na udeležbo na jezikovnih izobraževanjih ter dve na udeležbo na splošnih izobraževanjih s pravnimi in drugimi strokovnimi vsebinami. Strokovnost se lahko preverja tudi na druge načine, npr. s preverjanjem vestnosti izdelave treh anonimiziranih prevodov, upoštevanjem mnenj, priporočil in ocen različnih ustanov in državnih organov ali ponovnim opravljanjem preizkusa strokovnosti.

V Sloveniji opazamo trend upadanja števila sodnih tolmačev, kar je mogoče pripisati tudi zahtevi ZSICT po obnavljanju licence vsakih pet let. Za primerjavo, 12. 3. 2016 je bilo registriranih 665¹⁴ sodnih tolmačev, 16. 3. 2021 pa je bilo za 36 jezikov registriranih le še 484 sodnih tolmačev. Na dan 24. 1. 2024 je bilo v imeniku 461 sodnih tolmačev. Tako je leta 2024 oseb s statusom okoli 200 manj kot pet let prej, čeprav je vsako leto zapriseženih nekaj novih kolegov. Nekaterim status sodnega tolmača

14 Podatke o vsakokratnem številu sodnih tolmačev so nam poslali z MP.

odvzame ministrstvo na podlagi neizpolnjevanja pogojev za podaljšanje licence, drugi pa se za izbris iz imenika odločijo sami.

4 Program stalnega strokovnega izobraževanja DPTS

Društvo je s ciljem spodbujanja kakovosti storitev svojih članov in drugih udeležencev seminarjev v desetih letih, med letoma 2014 in 2024, organiziralo prek 115 seminarjev z več kot 2700 udeleženci. To so praviloma triurna predavanja, ki potekajo med tednom v popoldanskem času, in sicer od 16. do 19. ure. Seminarje in delavnice v želji, da bi jih približali udeležencem, organiziramo v Ljubljani, Mariboru in Kopru, od začetka izbruha epidemije covid-19 pa tudi na daljavo, prek platforme Zoom. S pomočjo vprašalnika, poslanega udeležencem po vsakem seminarju, si pri izbiri tem prizadevamo upoštevati tudi predloge in želje članov društva ter drugih udeležencev. Skrbimo, da so predavatelji, ki jih izberemo, odlični strokovnjaki iz Slovenije in tujine. Zahvaljujoč programu stalnega strokovnega izobraževanja, pa tudi aktivnostim v zvezi z zastopanjem članov v odnosu do institucionalnih sodelavnikov, zlasti MP, ima DPTS od leta 2018 status društva v javnem interesu na področju pravosodja.

4.1 Izobraževalni moduli

V DPTS organiziramo seminarje, namenjene prevajalcem, tolmačem in sodnim tolmačem, v naslednjih treh moduli (Kutin in Ivelja 2016):

- Splošni strokovni seminarji
- Jezikovni seminarji
- Seminarji o tolmaških tehnikah, o etiki in deontologiji, o sodelovanju z uporabniki prevajalskih in tolmaških storitev itd.

V članku se osredotočamo predvsem na seminarje, namenjene sodnim tolmačem. Sodno tolmačenje je specializirano področje, ki zahteva posebna znanja in spretnosti s področja komunikacije ter sposobnost prilagajanja vsakokratnim socialnim in psihološkim zahtevam govorne situacije (zapori, sojenja na sodiščih, poroke in ločitveni postopki, komunikacija z otroki in žrtvami ali psihično ranljivimi osebami, priseljenci itd.). Pri pripravi seminarjev za sodne tolmače smo upoštevali njihovo osnovno formalno izobrazbo in v nadaljevanju navedena znanja, ki jih tolmač mora imeti.

Formalna izobrazba

Večina sodnih tolmačev v Sloveniji ima diplomu iz jezikovne smeri, prevajanja ali tolmačenja oz. sorodnega jezikoslovnega področja. Druga številna skupina ima pravniško izobrazbo, tretja skupina ima visoko izobrazbo na drugih strokovnih področjih. V četrti skupini so tolmači, ki niso v imeniku, ampak so zapriseženi *ad hoc* in nimajo ustrezne formalne izobrazbe. Vsaka skupina je praviloma močnejša na svojem strokovnem področju, šibkejša pa na drugih. Jezikoslovci so manj podkovani na pravnem področju, pravniki šibkejši na jezikovnem področju, tolmači iz tretje skupine so močni na svojem strokovnem področju, a manj podkovani tako na jezikovnem kot pravnem področju, medtem ko so tolmači iz četrte skupine močnejši v razumevanju tujega pogovornega jezika, a šibkejši pri slovenščini ter poznavanju pravnih sistemov in veščin tolmačenja.

Znanje jezika

Sodni tolmači morajo dobro obvladati tako slovenski jezik, ki je večinoma materni jezik, kot tuji jezik, v katerega prevajajo.

Pravno znanje

Sodni tolmači morajo dobro poznati pravne pojme in terminologijo v slovenskem in tujem jeziku. To pomeni, da morajo poznati tako slovenski pravni sistem kot tujega in razlike med njima, ki izvirajo iz različne pravne kulture obeh pravnih ureditev.

Tehnike tolmačenja

V Sloveniji je sodno tolmačenje v glavnem konsekutivno in šepetano tolmačenje (*chuchotage*) ter tolmačenje na pogled (*prima vista*) in zahteva visoko raven spretnosti konsekutivnega in šepetanege tolmačenja ter tehnike zapisovanja in pomnjenja. Usposabljanje se mora osredotočiti na razvijanje teh spretnosti in strategij za obvladovanje izzivov, kot so zapleten jezik, čustveni elementi in kulturne razlike. Simultano tolmačenje se uporablja le redko.

Etična načela in strokovnost

Sodni tolmači morajo upoštevati stroge etične in strokovne standarde, vključno z ohranjanjem zaupnosti, nepristranskosti in natančnosti. Usposabljanje mora vključevati temeljito razumevanje teh standardov in strategij za reševanje etičnih dilem, ki se lahko pojavijo med tolmačenjem. Za člane DPTS velja *Etični kodeks sekcije sodnih tolmačev DPTS*,¹⁵ ki temelji na etičnem kodeksu Evropskega združenja pravnih tolmačev in prevajalcev – EULITA.

15 Glej: <https://www.dpts.si/sekcija-sodnih-tolmacev/eticni-kodeks>.

Odziv uporabnikov sodnotolmaških storitev

Za izostritev sposobnosti samoocenjevanja je pomembno, da sodni tolmač dobi povratno informacijo od uporabnikov sodnotolmaških storitev, kot so sodniki, odvetniki, in tožilci.

4.1.1 Splošni strokovni seminarji¹⁶

Splošni strokovni seminarji v prvi vrsti obravnavajo pravne vsebine na številnih pravnih področjih, pri čemer smo si prizadevali zajeti tako slovenski kot tuje pravne sisteme. Med tujimi so najbolj zastopani pravni sistemi nekdanjih jugoslovanskih republik in sosednjih držav, poseben poudarek smo posvetili angloamerišskemu pravnemu sistemu, sistemom nekaterih evropskih držav in tudi Ruske federacije. Med preostalimi strokovnimi področji smo nekaj seminarjev posvetili ekonomiji, financam, zavarovalništvu, forenziki itd.

Tabela 1: Strokovni seminarji po jezikih

Jeziki	Seminarji s poudarkom na pravnih vsebinah
slovenski	nekateri instituti kazenskega postopka in pasti za sodne tolmače kazensko materialno pravo gospodarsko pravo kazensko procesno pravo avtorsko pravo računovodstvo evropsko pravo človekovih pravic zavarovalništvo nomotehnika civilno procesno pravo notariat družinsko pravo mednarodno pravo
angleški	insolventnost zavarovalništvo kazensko pravo v Kanadi
hrvaški	hrvaški pravni sistem
bosanski	bosanski pravni sistem
srbski	srbski pravni sistem
albanski	kazensko pravo

16 Seznam predavateljev, ki za DPTS vodijo seminarje, je naveden na spletni strani DPTS na povezavi <https://www.dpts.si/seminarji-delavnice-konference/arhiv>.

Jeziki	Seminarji s poudarkom na pravnih vsebinah
nemški	zavarovalništvo avstrijski kazenski postopek
francoski	kazensko pravo delovno pravo civilni postopek francoska sodišča civilno pravo
italijanski	kazenski postopek
madžarski	pravni red poslovanja podjetij
španski	gospodarsko pravo delovno pravo pravosodni sistem gospodarsko pravo
ruski	družinsko pravo upravni postopek

4.1.2 Jezikovni seminarji

Jezikovno izobraževanje je pomemben element programa vseživljenjskega izobraževanja prevajalcev, tolmačev in sodnih tolmačev v DPTS. Organiziramo jezikovne seminarje za angleški, nemški (vključno z avstrijsko nemščino), francoski, italijanski, španski, srbski, hrvaški, makedonski, madžarski, ruski in albanski jezik, pa tudi jezikovne seminarje za manj razširjene jezike, za katere je zapriseženih malo sodnih tolmačev.

Zakaj jezikovno izobraževanje?

Vsekakor ne samo zaradi zahtev za izpolnjevanje pogojev, ki jih nalaga ZSICT za podaljšanje statusa sodnega tolmača. Znano dejstvo je, da je sodno tolmačenje in pravno prevajanje eden najtežjih intelektualnih poklicev, ki zahteva nenehno osveževanje znanja tako tujega jezika kot pravne terminologije v tujem jeziku.¹⁷ Nujno potrebna je tudi vsebinska razlaga pravnih institutov v tujem jeziku, pri čemer so zelo dobrodošla opozorila predavateljev pravnikov lingvistov na razlike med slovenskim in tujim pravnim sistemom ter o morebitnih spremembah zakonodaje.¹⁸

Teme jezikovnih seminarjev

Na jezikovnih seminarjih, ki vključujejo delavnice, namenjene osveževanju znanja tujega jezika, predavatelji kot odlični poznavalci prevajalskih zagat pri prevajanju pravnih in strokovnih besedil med slovenščino in tujim jezikom udeležencem dajejo jezikovne

¹⁷ Glej: Kocbek 2011.

¹⁸ Glej: Accetto 2010.

napotke, kako se izogniti pastem, s katerimi se slovenski prevajalci srečujemo pri prevajanju, kako premagovati težave pri pravilni izbiri besed ter kako izboljšati jezik glede slovnice in sloga. Jezikovni seminarji DPTS so praktično naravnani in poleg teoretskega dela v drugem delu seminarja vključujejo vaje, med katerimi visokošolski predavatelji z bogatimi izkušnjami na področju poučevanja tujega jezika na podlagi primerov besedil, skupaj z udeleženci, analizirajo pogoste napake v prevodih iz slovenščine v tuji jezik in obratno.

Na jezikovnih seminarjih med drugim obravnavamo naslednje vsebine:

- jezikovna in slogovna ustreznost;
- pravopis in sintaksa, raba male in velike začetnice, ločila (vejica in podpičje, alineje in ločila), pogoste slovnične napake (členki, prislovi, vezniki) ter pomenske, leksikalne in stilistične napake;
- primeri prevodov iz prakse z obravnavo napak ter zavzemanjem za jasnost in jedrnatost v izražanju;
- značilnosti upravnega jezika (objektivnost, preudarnost, natančnost, vljudnost) in vaje iz prevajanja različnih upravnih listin iz slovenščine v tuji jezik;
- pravna terminologija v okviru sodnih postopkov, terminološke zagate zaradi različnih pravnih sistemov v izhodiščnem in ciljnem jeziku;
- kratice in prevajanje uradnih nazivov sodišč in državnih organov ter javnih ustanov;
- leksikografija in slovarji ter spletni priročniki;
- jezikovne spremembe v tujem jeziku skozi prizmo novih predpisov (pogosto za jezike na območju nekdanje Jugoslavije);
- prevajanje pravnih besedil med slovenščino in tujim jezikom na podlagi primerov besedil ter analiza pogostih napak;
- izbor temeljnih pravnih pojmov na področju kazenskega, gospodarskega in delovnega prava;
- sodno tolmačenje v kazenskem postopku (zapisnik o zaslišanju, pouk priči, obdolžencu, oškodovancu, sklepi sodišča, sodba, Evropski nalog za prijetje in predajo – ENPP, sklep o izročitvi);
- prevajanje upravnih listin (rojstni list, šolska spričevala, potrdilo o nekaznovanosti, overitve).

Tabela 2: Jezikovni seminarji

Jeziki	Seminarji s poudarkom na jezikovnih vsebinah
slovenski	slovnična pravopisna pravila pravopis leksikografija sklanjanje
angleški	forenzična terminologija angleščina v pogodbenih besedilih delavnica za angleški jezik napake pri prevajanju iz slovenščine v angleščino napotki za prevajanje v angleščino
hrvaški	hrvaški finančni jezik leksikalne spremembe v hrvaškem jeziku terminologija pravnega postopka
bosanski	bosanski jezikovni standard kazenskopravna terminologija pravopis
srbski	jezikovne spremembe v srbskem jeziku prevajanje v srbsčino novi predpisi pri rabi srbskega jezika srbski pravni jezik novosti srbskega jezika
makedonski	jezikovni priročniki in pripomočki za prevajalce v makedonščino težave pri prevajanju iz slovenščine v makedonščino
albanski	albanski jezik in njegove značilnosti delavnica albanskega jezika zdravstveno izrazje
nemški	sodno tolmačenje pri notarju nemški pravni jezik izzivi pri prevajanju spolno občutljiva raba jezika in nominalizacija
francoski	neosebne glagolske strukture delavnica za francoski jezik pisno izražanje pogoste napake pri prevajanju iz slovenščine v francoščino upravni jezik aktivno znanje jezika in strojno prevajanje
italijanski	italijansko pravo – terminologija
madžarski	leksikografija slovensko-madžarski »prijatelji in lažni prijatelji«
španski	dve delavnici za španski jezik
ruski	delavnica za ruski jezik napake pri prevajanju iz slovenščine v ruščino

Jezikovni seminarji so večinoma vodeni v tujem jeziku, saj to za udeležence pomeni dodano vrednost. Ponuja najprej vajo poslušanja vsebine seminarja v tujem jeziku in nato vajo interaktivnega vključevanja udeležencev v razpravo prav tako v tujem jeziku. Seminarji, vodeni v tujem jeziku, zato spodbujajo k ustni komunikaciji udeležencev v tujem jeziku in zanje pomenijo jezikovni trening s ciljem preskoka na nov govorni nivo, da se lahko bolj sproščeno izražajo pri poklicni uporabi tujega jezika. Eden od namenov takih seminarjev je namreč tudi konverzacija za suvereno komunikacijo v tujem jeziku. Naše izkušnje kažejo, da udeleženci, ki na vajah aktivno sodelujejo, ob koncu seminarja izražajo zadovoljstvo s predavateljem in pridobljenimi veščinami v tujem jeziku. Udeležence tudi opozarjamo na uporabne povezave, ki jih najdejo na spletni strani DPTS¹⁹ in so jim lahko v pomoč pri reševanju jezikovnih zagat.

Poleg navedenih jezikovnih seminarjev za vse jezikovne kombinacije organiziramo tudi seminarje o temah, kot so tehnologije za prevajanje, strojno prevajanje in obličnost sodnih prevodov. Predavatelji za prvi dve temi prihajajo s filozofskih fakultet Univerze v Ljubljani in Univerze v Mariboru, na seminarjih o obličnosti sodnih prevodov pa nam predavajo strokovnjaki z MP.

4.1.3 Seminarji o tolmaških tehnikah, o etiki in deontologiji, o sodelovanju z uporabniki prevajalskih in tolmaških storitev itd.

Tolmaški moduli

V sklop izobraževalnih modulov programa stalnega strokovnega izobraževanja smo uvrstili tudi module s tolmaškimi vsebinami. Pri tem smo izhajali zlasti iz konkretnih potreb po tovrstnih vsebinah, ki smo jih zaznali med že delujočimi sodnimi tolmači, ter iz ponudbe izobraževanj in usposabljanj za sodne tolmače, ki se osredotoča predvsem na splošne pravne vsebine v povezavi s pisnim prevajanjem. Dodatno nas je k temu spodbudilo dejstvo, da se tolmaška znanja oz. spretnosti preverjajo pri ustnem delu preizkusa strokovnosti za kandidate za sodne tolmače na Centru za izobraževanje v pravosodju (CIP) MP, ki sicer izvaja tudi pripravljalne seminarje, a se kandidati zanje pogosto ne odločajo, saj so dragi in udeležba ni pogoj za pristop k preizkusu strokovnosti.

Pri zasnovi tolmaških modulov smo sledili več parametrom. Uvodoma smo želeli podati temeljna teoretska izhodišča glede sodnega tolmačenja, prednostno pa v module

19 <https://www.dpts.si/povezave>. Uporabne povezave je pripravil Primož Ponikvar, član Izvršnega odbora DPTS 1914–2022.

vkjučiti praktične vaje ne glede na jezikovno kombinacijo udeležencev. Pri tem smo izhajali iz najpogostejše uporabljenih modusov tolmačenja v sodni dvorani: konsektivnega tolmačenja z zapisovanjem ali brez njega, šepetanege simultanega tolmačenja (brez konferenčne opreme) ter tolmačenja na pogled oz. z lista (Driesen in Drummond 2011:15). Na tej osnovi smo oblikovali tri module: MODUL I – Konsektivno tolmačenje in tehnike zapisovanja, MODUL II – Tolmačenje na pogled in MODUL III – Šepetano tolmačenje (*chuchotage*).

V uvodnem, teoretskem delu prvega modula je bil poleg prej omenjenih zakonodajnih izhodišč za zagotavljanje sodnega tolmačenja predstavljen kompetenčni profil sodnega tolmača s temeljnimi kompetencami, med katere med drugimi spada tudi obvladovanje večšin tolmačenja. Kompetenčni profil je bil predstavljen leta 2009 v sklopu *Zaključnega poročila o večjezičnosti in usposabljanju tolmačev (Final report on Multilingualism and Interpreters Training)*, ki ga je izdal Generalni direktorat za tolmačenje (DG Interpretation) Evropske komisije kot rezultat in nadgradnjo predhodnih pobud Komisije, izvedenih tudi v sodelovanju z Generalnim direktoratom za pravosodje (DG Justice). Dotaknili smo se tudi nekaterih bistvenih problemov, na katere trčimo tako ob zagotavljanju ustreznega izobraževanja kot ob opravljanju tega poklica oz. dejavnosti, denimo pomanjkanje prestiža, umanjkanje soglasja o potrebnih veščinah, dvosmerno tolmačenje, heterogena narava komunikacije na sodišču ter pomanjkanje možnosti tolmačenja za manj razširjene jezike. V teoretskem delu prvega modula smo predstavili tudi temeljna komunikacijska načela s poudarkom na bistvenih elementih komunikacije v sodni dvorani (Watzlawick 1969/2023:53-70, Pommer 2006:29). V praktičnem delu smo uvodoma prikazali izzive in tehnike zapisovanja, predstavili delovne pripomočke ter si ogledali nekaj primerov različno strukturiranih zapiskov (Albl-Mikasa 2007: 55-176, Gilles 2005: 69-225, Kautz 2002: 312-346, Maryssek 1989:220-235). V nadaljevanju smo se posvetili naboru pogosto uporabljenih simbolov, stavčnih ločil, možnih poudarkov in oslabitev ter okrajšav, načinu zapisovanja števil oz. numeričnih podatkov in časovnih elementov ter izpostavili tudi določene skladenjske zakonitosti zapiskov, kot je zapisovanje glagolov, slovničnega časa in naklona, modalnosti ter slovničnega števila. Poseben poudarek je bil namenjen izbranim simbolom in njihovim kombinacijam za človeka, obisk, pravo oz. zakonodajo, politiko, delo, industrijo, trgovino in tržišče ter gospodarstvo. Dodali smo še grafične simbole, kot so geometrijski liki, ločila, puščice za razna področja vsakodnevnega življenja, zapisovanje odnosov in stanj, pa nekaj abstraktnih simbolov ter način zapisovanja antonimov. Ker smo želeli seminarje ponuditi udeležencem ne glede na jezikovno kombinacijo, smo za vaje izbrali besedila v slovenskem jeziku. Nekaj krajših besedil smo za vajo demonstrirali na tablo, s preostalimi besedili so udeleženci vadili sami. Nekaj izbranih zapiskov udeležencev smo tudi komentirali.

Drugi modul smo zasnovali v dveh delih. Uvodni del je bil namenjen poglobitvi znanja in spretnosti zapisovanja, pridobljenih na prvem modulu, nekaj dodatnim vajam in kratki razpravi o morebitnih izzivih, ki so se med udeleženci porajali po prvem modulu in individualnih vajah doma. Drugi del modula je bil namenjen tolmačenju na pogled, njegovim prednostim, slabostim in potrebnim veščinam tolmača. Pri tolmačenju na pogled so pomembne dobre bralne sposobnosti, sposobnost analitičnega mišljenja, hitro dojetje, razumevanje in preoblikovanje ter javno nastopanje. Poudarek je bil na vajah izbranih besedil, ki so bila ustrezno anonimizirana za didaktično rabo. Uporabili smo primere besedil iz konkretnih situacij, denimo različne zapisnike v kazenskih postopkih, uradne zaznamke policije, notarske zapisnike in zapisnike o naroku za glavno obravnavo.

Tretji modul smo posvetili šepetanemu simultanemu tolmačenju, ki je časovno varčnejša različica tolmačenja, saj tolmač sedi (stoji) ob poslušalcu in mu neposredno ter ustrezno glasno – da je razumljivo in hkrati ni moteče za preostale sodelujoče bodisi v postopku bodisi na kakšnem drugem dogodku – tolmači govorjeno besedilo. Poleg klasičnega šepetanege tolmačenja brez opreme smo predstavili tudi prenosni sistem za tolmačenje oz. t. i. *bidule* ter razpravljali o prednostih in slabostih enega in drugega načina tolmačenja. Pri vseh modusih tolmačenja v sodni dvorani je sodni tolmač vedno zelo izpostavljen. Ob tem običajno nima časa za morebitno samorefleksijo. V zadnjem modulu smo zato konkretne vaje šepetanege tolmačenja povezali z vajo samoocene in opazovanja. V pomoč sta bila pripravljena dva opazovalna lista. Prvi je bil namenjen podaji opažanja tretje osebe o tolmaču glede na merila, kot so govorica telesa, podajanje translati v smislu ritma, tekočnosti ..., glasnost tolmača, očesni stik, pravilnost translati. Drugi opazovalni list je bil namenjen samooceni tolmača, ki je s pomočjo meril lahko ocenil svoje retorične značilnosti (kakovost glasu, intenzivnost tona, ritem govora), jezikovne značilnosti (pravilnost besedišča, skladnje, kolokacij ...) ter prevodne značilnosti (popolnost prevoda, opustitev določenih oblik, težave pri tolmačenju). Udeleženci so šepetano tolmačenje vadili v obliki igre vlog v dvojicah ter tovrstne vaje, zlasti s kombinacijo ocene in samoocene, prepoznali kot zelo koristne in nujno potrebne.

Pomen stalnega strokovnega izpopolnjevanja dodatno poudarjajo tudi oblikovani in veljavni standardi ter etični kodeksi. Na področju sodnega tolmačenja velja izpostaviti leta 2019 objavljeni standard ISO 20228:2019 *Storitve tolmačenja – Pravno tolmačenje – Zahteve* Slovenskega inštituta za standardizacijo (Pignar Tomanič 2023: 101-102). Je odziv na globalno in rastočo potrebo po tolmačenju med komunikacijskimi dogodki, povezanimi s pravom. Ta dokument določa osnovna načela in prakse storitev pravnega tolmačenja ter kompetence pravnih tolmačev. Opisuje tudi različna pravna okolja in

daje priporočila za ustrezne načine tolmačenja. Uporaben je za vse, ki sodelujejo pri omogočanju lažje komunikacije med uporabniki pravnih storitev v govorjenem ali znakovnem jeziku.

O izobraževanjih obveščamo tako naše člane kot širšo javnost. Člani prejmejo pred vsakim izobraževanjem elektronsko pošto, vabilo pa je za širšo javnost objavljeno tudi na spletni strani društva in na Facebook strani.

Tabela 3: Vsebine seminarjev o tolmaških tehnikah in veščinah

Seminarji o tolmaških tehnikah in veščinah
konsekutivno tolmačenje in tehnike zapisovanja
konsekutivno tolmačenje in prevajanje na pogled
šepetano tolmačenje
spomin in tolmačenje
tehnike tolmačenja
o sodnem tolmačenju
retorika in nastop

Seminarji o etiki in deontologiji sodnega tolmača

Eden ključnih elementov sodnotolmaškega dela je upoštevanje etičnih načel, kot so ohranjanje zaupnosti, nepristranskost, protokol in vedenje, pa tudi solidarnost s kolegi. V ta sklop sodita še socialni in psihološki vidik tolmačenja, o čemer smo pripravili predavanje s psihoterapevtko.

Tabela 4: Vsebine seminarjev o etiki in deontologiji

Seminarji o etiki in deontologiji sodnega tolmača
poklicna stroka in etika
poklicni tolmač med kompetencami in deontologijo
direktiva 2010/64/EU – pravno tolmačenje
sistem sodnega tolmačenja v Nemčiji
socialni in psihološki vidik tolmačenja

Seminarji o sodelovanju z uporabniki sodnotolmaških storitev

Za sodnega tolmača je zelo pomembno, da je sposoben razmisleka o svojem delu, pri čemer so mu lahko v pomoč povratne informacije obdolženih, sodnikov, odvetnikov, tožilcev in drugih. V DPTS smo organizirali dva seminarja s sodniki, tej temi pa je del svojih predavanj namenilo tudi nekaj odvetnikov.

Tabela 5: Vsebine seminarjev o sodelovanju z uporabniki sodnotolmaških storitev

Seminarja o sodelovanju z uporabniki sodnotolmaških storitev

pričakovanja sodnika od sodnega tolmača, vključno s pripravo
zaznane vrzeli v odnosu med sodnikom in sodnim tolmačem

5 Zaključek

Z opravljanjem aktivnosti in vodenjem dialoga s pristojnimi ministrstvi, na področju pravosodja je to MP, društvo lahko uspešno rešuje vprašanja na poklicno-strokovnem področju, na katerem deluje. Kot sogovornik regulatorja sooblikuje področno zakonodajo in prispeva k zagotavljanju jasnosti, preglednosti in določnosti predpisov ter članom posreduje informacije o doseženih dogovorih in prizadevanjih za izboljšanje nejasnih ali neustreznih določb predpisov. Z aktivnim sodelovanjem z drugimi sorodnimi strokovnimi organizacijami skrbi za izmenjavo izkušenj in dobrih praks ter razvoj strokovnega dela tako na nacionalni ravni kot v mednarodnem okviru, kar društvu omogoča njegovo polnopravno članstvo v Evropskem združenju pravnih prevajalcev in tolmačev – EULITA. To pa ni pomembno le za člane društva, ampak za vso skupnost prevajalcev, tolmačev in sodnih tolmačev. DPTS je tudi polnopravni član Mednarodnega združenja prevajalcev – FIT. Vse navedeno DPTS omogoča, da za celotno prevajalsko, tolmaško in sodnotolmaško skupnost organizira kakovosten in cenovno dostopen program strokovnega izobraževanja. Za številne jezike, za katere je zapriseženih malo sodnih tolmačev, seminarje organizira le DPTS in nobeno drugo društvo, pa tudi CIP MP ne.

V času hitrega napredka tehnologij in razvoja umetne inteligence je nujno, da so prevajalci in tolmači, še zlasti pa sodni tolmači iz uradnega imenika, ustrezno usposobljeni ter skrbijo za svoje stalno strokovno izobraževanje, vključno z znanji o tem, kaj prinašajo nove tehnologije. Sodni tolmač mora presoditi, kaj bo pri delu uporabil, in mora jamčiti za kakovost svojega dela, saj odgovornost za prevod oz. tolmačenje ostaja na njegovih ramenih. Pomembno je, da sta prevod oz. tolmačenje natančna, česar zgolj z uporabo tehnologij ni mogoče zagotoviti.

V DPTS ostajamo zavezani zagotoviti kar najboljši program strokovnega izobraževanja za prevajalce in tolmače, pri čemer poudarek ostaja na organizaciji seminarjev za sodne tolmače, saj so edini regulirani segment tolmaške in prevajalske skupnosti. Še naprej bomo izbirali najboljše predavatelje doma in na tujem ter skrbeli, da naš program z vsebino in kontinuiteto pomembno prispeva h kakovosti prevajalskih in tolmaških storitev v Sloveniji.

Viri in literatura

- Accetto, Matej. 2010. Pravno prevajanje in večjezična ureditev. Med verodostojnostjo besedila in avtoriteto prevajalca. V: Ledinek, Nina, Žagar Karer, Mojca, in Humar, Marjeta (ur.). *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 291–300.
- Albl-Mikasa, Michaela. 2007. *Notationssprache und Notizentext. Ein kognitiv-linguistisches Modell für das Konsektivdolmetschen*. Tübingen: Gunter Narr Verlag Tübingen (GNV).
- Driesen, Christiane, in Petersen, Haimo Andreas. 2011. *Gerichtsdolmetschen: Grundwissen und -fertigkeiten*. Narr Studienbücher. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- Etični kodeks sekcije sodnih tolmačev Društva prevajalcev in tolmačev Slovenije. 2014. <https://www.dpts.si/sekcija-sodnih-tolmacev/eticni-kodeks>
- Etični kodeks Evropskega združenja pravnih tolmačev in prevajalcev (EULITA). 2013. <https://eulita.eu/wp/wp-content/uploads/files/EULITA-code-London-e.pdf>
- Gillies, Andrew. 2017. *Note-taking for Consecutive Interpreting. A Short Course*. New York: Routledge.
- Kautz, Ulrich. 2002. *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. Goethe Institut.
- Kocbek, Alenka. 2011. *Prevajanje pravnih besedil: pasti in strategije v prevodih pogodb*. Koper: Fakulteta za management.
- Kutin, Špela, in Ivelja, Irena. 2016. Challenges faced by the Court Interpreter Section of the Association of Translators and Interpreters of Slovenia in light of the Directive 2010/64/EU. V: Bajčić, Martina, in Dobrić Basanež, Katja (ur.), *Towards the Professionalization of Legal Translators and Court Interpreters in the EU*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 23–39.
- Matyssek, Heinz. 1989. *Handbuch der Notizentechnik für Dolmetscher: ein Weg zur sprachenunabhängigen Notation*. Groos.
- Pommer, Sieglinde. 2006. *Rechtsübersetzung und Rechtsvergleichung: Translatologische Fragen zur Interdisziplinarität*. Peter Lang.
- Osolnik-Kunc, Viktorija, et al. (ur.). 2020. *Splošne in posamične smernice za strokovno področje sodnega tolmačenja in prevodov*. DPTS, DZPTS, Združenje SCIT®.
- Watzlawick, Paul, Beavin, Janet H., in Jackson, Don D., 1969/2000, *Menschliche Kommunikation: Formen, Störungen, Paradoxien*. Bern, Stuttgart, Wien: Verlag Hans Huber, 53–70.

Sekundarna literatura²⁰

- Balogh, Katalin, in Salaets, Heidi (ur.). 2015. *Children and justice: Overcoming language barriers*. Intersentia.
- Berk-Selingson, Susan. 2002. *The Bilingual Courtroom. Court Interpreters in the Judicial Process*. The University of Chicago Press.
- Biel, Lucja. 2008. Legal Terminology in Translation Practice: Dictionaries, Googling or Discussion Forums? V: *SKASE Journal of Translation and Interpretation* 3(1). 22–38.

20 Seznam literature so pripravile avtorice članka, med preostalo literaturo pa so navedena tudi dela iz seznama literature, ki sta ga za *Splošne in posamične smernice za strokovno področje sodnega tolmačenja in prevodov* (2022) pripravili dr. Alenka Kocbek in dr. Lea Burjan.

- Brahic, Mireille. 2004. *Mieux rédiger vos écrits professionnels*. Éditions d'Organisation.
- Braun, Sabine, in Taylor, Judith L. 2016. *Video Conference and Remote Interpreting in Criminal Proceedings*. Cambridge, Antwerp, Portland: Intersentia.
- Burjan, Lea. 2020. *Oblikovanje teoretskih izhodišč za učinkovitejše sodelovanje sodnih tolmačev in sodnih organov v Republiki Sloveniji*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Cao, Deborah. 2007. *Translating Law*. Bristol: Multilingual Matters.
- Capus, Nadja, in Bally, Elodie. 2020. Interceptor avec des interprètes: Les exigences juridiques dans le cadre d'enquêtes pénales. *Revue Pénale Suisse*, 138. 345–365.
- Capus, Nadja, in Griebel, Cornelia. 2021. The (In-)Visibility of Interpreters in Legal Wiretapping. A Case Study: How the Swiss Federal Court Clears or Thickens the Fog. *International Journal of Language & Law (JLL)*, 10. 73–98.
- Capus, Nadja, Hohl Zurcher, Franziska, in Stoll, Mirjam. 2023. Reduced statement credibility in interpreter-mediated interviews: Findings of a quantitative analysis of written records of police–suspect investigative interviews in Switzerland. *International Journal of Speech, Language and the Law*, 2(29). 124–144.
- De Jongh, Elena M. 1992. *An Introduction to Court Interpreting: Theory and Practice*. Lanham, New York, London: University Press of America.
- Driesen, Christane J., in Drummond, George. 2011. 'The Tandem' method training interpreters to work at national courts. *Forum* 9 (2), 139–156, http://210.101.116.28/W_files/kiss5/2b800119_pv.pdf.
- Edwards, Alicia Betsy. 1995. *The Practice of Court Interpreting*. John Benjamins.
- Gandouin, Jacques. 2004. *Correspondance et rédaction administratives*. Éditions Armand Colin.
- Gilder, Alfred. 2006. *Le français administratif: Ecrire pour être lu*. Éditions Glyphe.
- Gruntar Jermol, Ada. 2013. Linguistisches Wissen als Conditio sine qua non beim Übersetzen juristischer Texte: zur Bedeutung des Texttyps und der Textsorte im Recht. *Muttersprache*. 123, zv. 1, 290–315.
- Hale, Sandra Beatriz. 2004. *The Discourse of Court Interpreting. Discourse practices of the law, the witness and the interpreter*. John Benjamins.
- Kadrić, Mira. 2006. *Dolmetschen bei Gericht. Erwartungen – Anforderungen – Kompetenzen*. WUV Universitätsverlag.
- Kadrić, Mira. 2021. Legal Interpreting and Social Discourse. V: Ji, Meng (ur.), in Laviosa, Sara (ur.) *The Oxford Handbook of Translation and Social Practices*. Oxford University Press, 501–520.
- Kadrić, Mira, in Poellabauer, Sonia. 2023. Education and Training of Public Service Interpreter Teachers. V: Gavioli, L. (ur.), in Wadensjö, C. (ur.). *The Routledge Handbook of Public Service Interpreting*. Routledge, Taylor & Francis, 414–428.
- Kadrić, Mira, in Rennert, Sylvi. 2023. *Memorisierungsstrategien im Dolmetschprozess*. Thesen, Techniken, Tools. Facultas.
- Kocbek, Alenka. 2014. The translation of legal texts as culturemes. V: Temmerman, R., in Van Campenhoudt, M. (ur.): *Dynamics and Terminology: An interdisciplinary perspective on monolingual and multilingual culture-bound communication*. John Benjamins. 111–132.
- Kocbek, Alenka. 2019. Behind the Scenes of Legal Discourse. V: Gruntar Jermol, Ada, Schlamberger Brezar, Mojca, in Kučič, Vlasta (ur.) *Translation and / und Migration. Prevajanje in migracije*, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 232–251.

- Lee, Jieun. 2009. When linguistic and cultural differences are not disclosed in court interpreting. *Multilingua* 28, 379–401.
- Markič, Jasmina, in Geršak, Marija Uršula. 2017. Establishing relationships between judges and court interpreters. V: Zupan, Simon (ur.), Nuč Blažič, Aleksandra (ur.). *Interpreting studies at the crossroads of disciplines*. Berlin: Frank & Timme, 157–171.
- Mattila, Heikki E. S. 2006. *Comparative Legal Linguistics*. Ashgate Publishing Limited.
- Mellinkoff, David. 1963. *The Language of the Law*. Little, Brown and Company.
- Mikkelsen, Holly. 2000. *Introduction to Court Interpreting*. St. Jerome Publishing.
- Mikkelsen, Holly. 1999. The Court Interpreter as Guarantor of Defendant Rights. Manchester. Originally presented at the First European Congress on Court Interpreting and Legal Translation, Graz, Austria, 1998, published by FIT, 1999.
- Morris, Ruth. 1995. The Moral Dilemmas of Court Interpreting. *Translator* 1/1. 25–46.
- Nord, Christiane. 2002. *Fertigkeit Übersetzen. Ein Selbstlernkurs zum Übersetzenlernen und Übersetzenlehren*. Alicante: Editorial Club Universitario.
- Robert, Catherine. 1988. *Le style administratif*. Éditions Albin Michel.
- Salaets, Heidi, Balogh, Katalin, in Aelbrecht, Stefan. 2021. 'Translaw' in Belgium: A Qualitative Comparative Study on the Perception of Communication with Foreign Detainees. V: *Dolmetschen Als Dienst Am Menschen. Texte für Mira Kadrić; Vol. 16*, 91–105.
- Sandrini, Peter. 1999. Translation zwischen Kultur und Kommunikation: Der Sonderfall Recht. V: Sandrini, Peter (ur.). *Übersetzen von Rechtstexten. Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnungen und Sprachen*. Gunther Narr Verlag Tübingen, 9–43.
- Schlesinger, Miriam, in Pöhhacker, Franz (ur.). 2008. Doing Justice to Court Interpreting. V: Special issue of *Interpreting* 10:1.
- Seleskovitch, Danica, in Marianne Lederer. 1989. *Pédagogie raisonnée de l'interprétation*. Didier Erudition.
- Šarčević, Susan. 1997. *New approach to legal translation*. The Hague-London-Boston: Kluwer Law International.
- Šarčević, Susan (ur.). 2015. *Language and Culture in EU Law: Multidisciplinary Perspectives*. Routledge.
- Townesley, Brooke (ur.). 2016. *Understanding justice: an enquiry into interpreting in civil justice and mediation*. London: Middlesex University.
- Vademekum za sodnike, tožilce, odvetnike in sodne tolmače*. 2014. <https://www.dpts.si/sekcija-sodnih-tolmacev/vademekum>
- Vermeer, Hans J. 1992. *Skopos und Translationsauftrag*. Verlag für Interkulturelle Kommunikation.
- Zweigert, Konrad, in Kötz, Hein. 1998. *An Introduction to Comparative Law*. Clarendon Press.

Povzetek

Članek opisuje program strokovnega izobraževanja Društva prevajalcev in tolmačev Slovenije (DPTS), ki že več kot deset let na sistematičen način omogoča prevajalcem in tolmačem ohranjanje in izboljševanje kakovosti njihovega dela. Posebna pozornost je v programu namenjena sodnim tolmačem, ki jih k strokovnemu izpopolnjevanju zavezuje slovenska zakonodaja. Predstavljena sta tudi nacionalna regulacija sodnih tolmačev in register, ki ga vodi Ministrstvo za pravosodje.

Program strokovnega izpopolnjevanja DPTS ima tri module: splošne strokovne seminarje (o pravu, ekonomiji, financah, zavarovalništvu, forenziki itd.), jezikovne seminarje in tretjo skupino, v kateri so seminarji

o tolmaških tehnikah, etiki in deontologiji, sodelovanju z uporabniki prevajalskih in tolmaških storitev itd. En del članka je namenjen izobraževanju o tolmaških modulih, ki jih na seminarju udeleženci najprej spoznajo na predavanju in nato v tolmaškem laboratoriju.

V času hitrega napredka tehnologij in razvoja umetne inteligence je nujno, da so prevajalci in tolmači, še zlasti pa sodni tolmači iz uradnega imenika ustrezno usposobljeni. Potrebujejo tudi znanja o tem, kaj pri našajo nove tehnologije. Sodni tolmač mora presoditi, kaj bo pri delu uporabil, in mora jamčiti za kakovost svojega dela, saj odgovornost za prevod oz. tolmačenje ostaja na njegovih ramenih. Pomembno je, da sta prevod in tolmačenje natančna, česar zgolj z uporabo tehnologij ni mogoče zagotoviti.

Ključne besede: trije moduli, sodni tolmači, ustrezna usposobljenost, etika

Abstract

Continuing professional education programme (CPD) of the Association of Translators and Interpreters of Slovenia (DPTS)

The article describes the CPD programme of the Association of Translators and Interpreters of Slovenia (*Društvo prevajalcev in tolmačev Slovenije* – DPTS), which for more than 10 years has systematically enabled translators and interpreters to maintain and improve the quality of their work. The programme pays special attention to certified court interpreters, who are obliged to undertake CPD in accordance with the Slovenian legislation. The regulation of certified court interpreters and the register maintained by the Ministry of Justice are also presented.

The CPD programme of DPTS has three modules: general seminars for various fields (law, economics, finance, insurance, forensics, etc.), language seminars, and the third module, which includes seminars on interpreting techniques, ethics and deontology, cooperation with users of translation and interpreting services, etc. One section of the article outlines the interpreting modules, for which the participants first learn in the classroom and then practice in an interpreting laboratory.

In an era of rapid technological advances and the development of AI, it is essential that translators and interpreters, and in particular certified court interpreters, are properly qualified. They also need to have knowledge of what the new technologies can offer. A certified court interpreter must decide what tools to use in their work and must guarantee the quality of their work, as the responsibility for the translation or interpretation rests on their shoulders. It is important that the translation and interpretation is accurate, which cannot be guaranteed by the use of technology alone.

Keywords: three modules, court interpreters, proper qualifications, ethics

O avtoricah

Barbara Rován je samostojna prevajalka in tolmačka za angleški, japonski in slovenski jezik. Leta 1991 je diplomirala iz angleškega jezika in umetnostne zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Leta 2004 je doktorirala iz uporabnega jezikoslovja na Podiplomski šoli za literaturo in jezikoslovje Univerze v Tsukubi na Japonskem. V Sloveniji je sodna tolmačka za angleški jezik. Je ustanovna članica DPTS in njegova predsednica v obdobju 2014–2022. Od leta 2023 predseduje Evropskemu združenju pravnih

prevajalcev in tolmačev – EULITA. Med drugim se ukvarja s standardizacijo pravnega tolmačenja in prevajanja v mednarodni organizaciji za standardizacijo ISO.

Elektronski naslov: rovan.barbara@siol.net

Špela Kutin, profesorica angleškega in francoskega jezika, je diplomirala leta 1969 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in je sodna tolmačka za francoski jezik, zaprisežena leta 1993. Delovala je kot prevajalka in tolmačka v državnih organih ter od leta 1992 do 2009 vodila prevajalsko in tolmaško službo pri Generalnem sekretariatu Vlade RS. Je ustanovna članica DPTS ter v obdobju od 2014 do 2022 vodja njegove Sekcije sodnih tolmačev. S sklepom Vlade RS je bila 10. 11. 2024 imenovana za članico Strokovnega sveta za sodno izvedenstvo, sodno cenilstvo in sodno tolmačenje pri Ministrstvu za pravosodje, kjer je odgovorna za sklop Sodno tolmačenje in prevodi.

Elektronski naslov: spela.kutin@gmail.com

Irena Ivelja je diplomirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani leta 1992 iz italijanskega jezika s književnostjo in sociologije. Leta 1999 je postala sodna tolmačka za italijanski jezik. Po diplomi je poučevala italijanščino na različnih tečajih, predvsem za odrasle. V letih 1996 in 1997 je poučevala slovenski jezik na italijanski vojaški šoli *Scuola Lingue Estere dell'Esercito* v Perugii. Med letoma 1999 in 2002 je delovala kot lektorica za slovenski jezik na Univerzi v Padovi. Od leta 2008 je samostojna prevajalka in tolmačka. Je ustanovna članica DPTS in aktivna članica njegovega vodstva.

Elektronski naslov: irena.ivelja@siol.net

Andreja Pignar Tomanič, mag. phil., je diplomirala iz prevajanja in tolmačenja nemškega in francoskega jezika na Inštitutu za teoretsko in uporabno prevodoslovje (ITAT) Univerze v Gradcu. Leta 2001 je bila imenovana za sodno tolmačko za nemški jezik. Je lektorica na Oddelku za prevodoslovje Filozofske fakultete Univerze v Mariboru ter na Inštitutu za teoretsko in uporabno prevodoslovje Univerze v Gradcu. Strokovno se posveča zlasti področju sodnega tolmačenja in različnim vidikom prevajanja pravnih besedil, na prevodoslovnem področju pa zadnja leta raziskuje različne diskurze in njihov vpliv na oblikovanje prevodne politike v 19. stoletju.

Elektronski naslov: andreja.pignar.tomanic@gmail.com

Strokovno znanje in vestno delo sodnega tolmača

Viktorija Osolnik Kunc

1 Uvod

Prispevek oriše razvoj zahtev glede strokovnosti sodnih tolmačev, analizira primere sodne prakse in predstavi pomen stalnega strokovnega izpopolnjevanja za zagotavljanje kakovosti dela sodnih tolmačev.

Potreba po sodnih tolmačih v Republiki Sloveniji narašča od osamosvojitve dalje. Samostojna država je prinesla podjetjem prilagoditve sodobnemu tržnemu gospodarstvu, prihod tujega kapitala na slovenski trg in migracijo delovne sile konec devetdesetih let prejšnjega stoletja. (Osolnik Kunc, 2019) Dodatno so se potrebe po sodnih tolmačih v Sloveniji povečale z začetkom begunske krize in prvim valom beguncev, ki je prišel v Slovenijo leta 2015.¹

S porastom potreb po sodnih tolmačih za najrazličnejše jezike je narasla tudi potreba po nadgradnji predpisov na področju sodnega tolmačenja in prevodov, zlasti na področju nadzora, strokovnosti dela sodnih tolmačev in disciplinskih postopkov.

Sodni tolmači so strokovni pomočniki sodišč in drugih organov, torej pomemben člen v postopkih, v katerih sodelujejo osebe, ki ne razumejo jezika, v katerem poteka

1 Prim. Pristavec Đogić in Križaj, 2016.

postopek. Za kakovostno opravljanje dela morajo sodni tolmači strokovno znanje stalno dopolnjevati. Strokovno izpopolnjevanje je tudi posebno poglavje v Zakonu o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (VI. poglavje ZSICT)² ter podzakonskem aktu, Pravilniku o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (3. poglavje pravilnika)³ – oba sta začela veljati 1. januarja 2019.

Po uspešno opravljenem preizkusu strokovnosti⁴ sodni tolmač pred ministrom za pravosodje priseže, da bo opravljal svoje delo »vestno, natančno in po svojem najboljšem znanju« (3. alineja prvega odstavka 21. člena ZSICT). ZSICT s tem nadgrajuje Zakon o sodiščih (ZS), ki je predhodno urejal delo sodnih izvedencev, cenilcev in tolmačev. Z uvedbo več novih institutov ZSICT dodatno izpostavlja dolžnost vestnega dela sodnega tolmača, krepi načelo strokovnosti ter bistveno razširja disciplinsko odgovornost sodnega tolmača in izvajanje disciplinskega postopka. (VII. poglavje ZSICT)

Zahteva po strokovnosti in z njo povezani vestnosti sodnega tolmača se je v normativnem delu predpisov o sodnih tolmačih v zadnjih sedemdesetih letih bistveno nadgradila. Kljub temu je treba pravna določila, ki se nanašajo na strokovnost in vestnost sodnega tolmača, še naprej dograjevati. Šele nadzor nad delom sodnih tolmačev namreč pokaže pomanjkljivosti, bodisi da so nekatere določbe vsebinsko odprte bodisi da sodniki zaradi pomanjkljivega poznavanja ali razumevanja opravljenega dela sodnega tolmača (priprava na tolmačenje, tolmačenje, posebno specialistično strokovno znanje, overjeni prevod) v nekaterih primerih o predlaganem stroškovniku sodnega tolmača s sklepom odločijo delno zavrnilno.

Sodni tolmač potrebuje za uspešno opravljanje dela širok nabor znanj, od obveznih splošnih do posebnih strokovnih, določene zahteve mora izpolnjevati že kot kandidat, da lahko pristopi k preizkusu strokovnosti⁵. Stalno se mora strokovno izpopolnjevati na jezikovnem, prevajalskem, primerjalnopravnem in terminološkem področju, usvojiti pa mora tudi tehnična znanja, kot so tehnike urejanja besedila, overitve, zapisovanja pri konsektivnem tolmačenju in tolmačenja.

Ne glede na to, da kandidat na preizkusu strokovnosti za sodnega tolmača izkaže pravno in prevajalsko znanje ter usposobljenost za tolmačenje, pa to še ni zadostno zagotovilo,

2 Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (ZSICT), Uradni list RS, št. 22/18, 3/22 – ZDeb in 102/24.

3 Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih, Uradni list RS, št. 84/18, 148/21 in 18/24.

4 Za več informacij o preizkusih znanja in izobraževanjih za sodne tolmače glej Center za izobraževanje v pravosodju (cip.gov.si).

5 1. in 2. točka drugega odstavka 16. člena ZSICT določata kot pogoj za pristop k preizkusu strokovnosti za sodnega tolmača, da ima kandidat drugo stopnjo ali primerljivo stopnjo visokošolske izobrazbe in šest let delovnih izkušenj s področja imenovanja.

da je sposoben svoje znanje v vseh situacijah ustrezno uporabiti. Pravno prevajanje je zelo interdisciplinarno delo, za katero je treba sodnega tolmača s stalnimi strokovnimi izpopolnjevanji ustrezno izobraziti. (Kocbek 2016: 124) Od 463 imenovanih sodnih tolmačev v Republiki Sloveniji za vse jezike (v imeniku sodnih tolmačev na spletni strani Ministrstva za pravosodje je 37 kategorij jezikov) je izobrazbo prevajalca ali konferenčnega tolmača navedlo le 25 sodnih tolmačev.⁶

2 Zahteve strokovnosti za sodnega tolmača skozi čas

Vse do danes so se v zakonskih in podzakonskih aktih nadgrajevale zahteve po zagotavljanju strokovnosti za sodne tolmače.

Uredba o stalnih sodnih tolmačih iz leta 1949 je predpisala, da je za sodnega tolmača primeren tisti, ki izpolnjuje pogoje, ki jih mora izpolnjevati državni uslužbenec. Prav tako pa mora sodni tolmač poznati zakonodajo in pravno terminologijo ter slovenski in tuji jezik, iz katerega in v katerega bo prevajal in tolmačil. (2. člen Uredbe, Uradni list LRS, št. 7/49)

Pravilnik o stalnih sodnih tolmačih iz leta 1968 nadgrajuje pogoje glede strokovnosti,⁷ in sicer je lahko republiški sekretar pred postavitvijo sodnega tolmača pridobil mnenje predsednikov sodišč, kot tudi mnenje Društva strokovnih prevajalcev Slovenije.⁸ Pridobljeno strokovno mnenje predstavlja prvo sodelovanje stroke (društva) in sodstva s pristojnimi organi, s pooblastili za imenovanje sodnih tolmačev. Strokovno mnenje društva ali drugega organa predstavlja še danes eno od možnih oblik ocene strokovnosti sodnega tolmača, kadar ta svoje strokovnosti skladno z zakonom ni izkazal ali je na običajni način za preverjanje strokovnosti za sodne tolmače ne more izkazati.⁹

Pravilnik o stalnih sodnih tolmačih iz leta 1979 kakovost znanja sodnih tolmačev prvič predpisuje s preizkusom znanja kandidatov za sodne tolmače. (2. člen pravilnika, 1979)

Leto pozneje je bil v uradnem listu objavljen Pravilnik o programu preizkusa znanja oseb, ki želijo biti imenovane za stalne sodne tolmače (1980). Pravilnik natančneje

6 Podatki veljajo na dan 4. 9. 2024 in so povzeti po Imeniku sodnih tolmačev, ki ga vodi Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije.

7 Med pogoje sodi, da je oseba polnoletna, obvlada jezik iz in v katerega prevaja in tolmači ter pozna pravno terminologijo (4. člen pravilnika).

8 Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije je bilo ustanovljeno leta 1960 pod imenom Društvo strokovnih prevajalcev Slovenije, leta 1961 pa uradno registrirano. Leta 1968 je spremenilo ime in od takrat uporablja današnje ime. Društvo je danes sicer bolj poznano pod kratico DZTPS. Iz *Zbornika ob 50. obletnici DZTPS*, https://dztps.si/doc/ZBORNIK_50let.pdf (datum dostopa: 11. 9. 2024).

9 Primerjaj sedmi odstavek 27. člena Zakona o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih.

določa vsebino, obseg in trajanje preizkusa. Predpisuje tudi, da mora kandidat za sodnega tolmača imeti znanje iz prevajanja v slovenski in tuji jezik ter poznati pravno terminologijo. V pravilniku so našteje vrste pisanj in listin (tožba, obtožnica, sodne in upravne odločbe, pogodbe, spričevala, oporoke, javne in druge listine), pravni instituti ter organi (temeljni instituti s področja družbenopolitičnega in družbenoekonomskega sistema, organizacija pravosodja in upravnih organov, temeljni institut kazenskega in civilnega prava), ki jih morajo sodni tolmači poznati. (2. člen pravilnika, 1980)

Pravilnik o stalnih sodnih tolmačih iz leta 1982 je bistveno nadgradil pravilnik iz leta 1979. Bolj razčlenjeno določa pogoje in postopek postavitve sodnega tolmača. V drugem odstavku 3. člena določa, da lahko republiški sekretar za pravosodje in upravo oprosti preizkusa znanja osebo, za katero ugotovi, da je zmožna opravljati delo sodnega tolmača. Ker se pri ustnem delu preizkusi znanje iz tuje in slovenske pravne terminologije, je novost, da se diplomiranega pravnika oprosti ustnega dela preizkusa v slovenskem jeziku. (tretji odstavek 6. člena pravilnika, 1982) Pravilnik tudi prvič določa sestavo članov komisije, v kateri odslej sodelujejo predstavniki stroke, to so zaposleni na republiškem sekretariatu, visokošolski učitelji jezikovnih oddelkov ljubljanske Filozofske fakultete, takratne edine institucije, ki je izobraževala profesorje tujih jezikov, ter člani Društva znanstvenih in tehničnih prevajalcev in Zveze slušno prizadetih Slovenije, po potrebi pa še drugi strokovnjaki. (drugi odstavek 8. člena pravilnika) Vse našteto kaže na preverjanje strokovnosti znanja kandidata, ki ga ocenjuje izpitna komisija, od katere se pričakuje visoka raven strokovnosti, vestnosti in natančnosti. Preizkus strokovnosti pred veččlansko komisijo ostaja v uporabi do danes.

Leta 1996 je ministrica za pravosodje na podlagi 93. člena Zakona o sodiščih (Uradni list RS 19/94 in 24/95 – ZS) izdala novi Pravilnik o sodnih tolmačih (1996). Gre za prenovljen podzakonski akt o sodnih tolmačih v samostojni državi Republiki Sloveniji, ki se mu spremeni tudi ime, iz njega je namreč izpadla beseda »stalni«. Novi pravilnik nadgrajuje določbe predhodnih pravilnikov. Tretji odstavek 4. člena določa, da lahko minister za pravosodje izjemoma oprosti preizkusa znanja osebo, ki ima pravno izobrazbo ter spričevalo o aktivnem znanju tujega jezika, ki velja v Sloveniji in tujini ter vključuje poznavanje pravne terminologije, ali ki je na pravnem področju dokazala poglobljeno znanje tujega jezika. Pisni preizkus znanja se v primerjavi z določbami predhodnih podzakonskih aktov podaljša, torej traja tri ure. (četrti odstavek 5. člena) Namen 4. člena je verjetno bil, da zajame zlasti osebe, ki so študirale v tujini, najpogosteje v Nemčiji, Avstriji, Veliki Britaniji ali ZDA, največkrat na podiplomskem študiju prava (LL. M.). Standarda ISO 17100 in ISO 11669 sicer predpisujeta, da lahko prevajalske projekte izvaja oseba z ustrezno prevajalsko izobrazbo. K temu je treba dodati, da je v tujini manj običajno, da bi delo sodnega tolmača opravljala oseba, ki nima

izobrazbe prevajalca.¹⁰ Dodana je tudi nova določba glede sestave komisije. Drugi odstavek 7. člena določa, da lahko minister za pravosodje za člane komisije jezikovnega dela preizkusa poleg visokošolskih učiteljev Filozofske fakultete in članov strokovnih društev imenuje tudi sodnega tolmača, ki ima ta status najmanj pet let, kot tudi po potrebi druge osebe, ki so usposobljene za preizkus znanja iz tujega jezika. Zanimivo je, da je lahko za člana komisije jezikovnega dela preizkusa znanja danes imenovana le še oseba, ki je sama imenovana za sodnega tolmača. Za prednost se šteje, če je ta hkrati tudi visokošolski učitelj. Ker je bilo v zadnjih letih več pritožb kandidatov na preizkusu strokovnosti za sodne tolmače zoper člane izpitnih komisij, danes v komisiji lahko sodelujejo le še tisti, ki so sami imenovani za sodnega tolmača.

Pravilnik o sodnih tolmačih iz leta 2002 podrobno določa dokazila o strokovnem znanju in praktičnih izkušnjah iz tujega jezika, s katerimi se predhodno preverja strokovno znanje kandidata za sodnega tolmača. Določbe sledijo ureditvi Pravilnika o sodnih izvedencih (1995), ki je bil izdan na podlagi 91. člena Zakona o sodiščih (ZS, 1994). ZS je konkretiziral naloge sodnih tolmačev, prav tako tudi sodnih izvedencev in cenilcev.

Z novelo Pravilnika o sodnih tolmačih¹¹ se je leta 2012 od sodnih tolmačev prvič zahtevalo, da izkazujejo svojo strokovnost, in sicer s predložitvijo petih (5) dokazil o stalnem strokovnem izpopolnjevanju v obdobju petih let od imenovanja ter vsakih nadaljnjih petih letih. (29.a člen Pravilnika o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o sodnih tolmačih, Uradni list RS, št. 1/12) Izkazovanje strokovnosti se je pozneje z veljavnim ZSICT (2018) in Pravilnikom o SICT (2018) dodatno nadgrajevalo.

Od uvedbe dolžnosti za sodne tolmače, da izkazujejo svojo strokovnost, se je večkrat poseglo v zakonodajo. Kontrola ustreznosti dokazil o stalnem strokovnem izpopolnjevanju ostaja do danes v pristojnosti Ministrstva za pravosodje oziroma njegove pravosodne uprave, ki kot organ izvršilne veje oblasti poskrbi za presojo strokovnosti vseh treh deležnikov: sodnih izvedencev, sodnih cenilcev in sodnih tolmačev. Ker se je sodelovanje stroke z Ministrstvom za pravosodje izkazalo za nujno potrebno, je bil z ZSICT ustanovljen tudi nov institut, Strokovni svet, ki sodeluje v najpomembnejših postopkih: imenovanje in razrešitev sodnih izvedencev, sodnih cenilcev in sodnih tolmačev, ter disciplinskih postopkih zoper njih, opravlja pa tudi še druge naloge, določene z zakonom. (II. poglavje ZSICT) Skupaj z institutom Strokovnega sveta so bila ustanovljena tudi stalna strokovna telesa, ki Strokovnemu svetu zagotavljajo strokovno pomoč ter oblikujejo strokovna mnenja in stališča. (9. člen ZSICT) Stalno strokovno telo za sodno tolmačenje in prevode je v prvem šestletnem mandatu (2019–2025) uredilo in izdalo Splošne in posamične smernice za strokovno področje sodnega tolmačenja in

10 Več o tem lahko preberemo v monografiji Erika Hertoga in Jana van Guchta (ur.) (2008).

11 Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o sodnih tolmačih, Uradni list RS, št. 1/12.

prevodov. Postavilo je smernice za vrednotenje dokazil o stalnem strokovnem izpopolnjevanju, ki jih je v strokovnih mnenjih o delu posameznih sodnih tolmačev tudi dosledno upoštevalo.

Stalno strokovno izpopolnjevanje sodnih tolmačev je v Sloveniji v primerjavi z drugimi evropskimi državami zelo dobro urejeno. (Hertog in van Gucht 2008) Sodni tolmači v Sloveniji tudi podpirajo povezovanje v stanovskih društvih in se udeležujejo strokovnih izobraževanj. Ne glede na to pa se mednarodnih strokovnih konferenc in kongresov v tujini, zlasti zunaj Evrope, udeležujejo v zanemarljivem številu. Postavlja se vprašanje, ali je strokovnost sodnih tolmačev danes boljša kot na primer pred tridesetimi leti, o čemer za zdaj še ni preverljivih podatkov. Z gotovostjo lahko trdimo, da je danes bistvena prednost tehnologije v hitrosti storitve, medtem ko to ne velja tudi za kakovost izdelka in odgovornost zanj. Ta še naprej ostaja pri človeku. O vprašanju kakovosti in odgovornosti v prevajanju in pravu so govorili nekateri govorci na nedavnih mednarodnih prireditvah – forumu in konferencah v Ljubljani ter na Reki.¹² Ivan Bratko (forum, Ljubljana) je govoril o pomanjkljivi *ustvarjalnosti* umetne inteligence. Taja Kuzman (konferenca, Ljubljana) je govorila o *haluciniranju* v velikih jezikovnih modelih (VJM, angl. *Large Language Models*)¹³. Giorgio Maria Di Nunzio (konferenca, Reka) je govoril o tem, da sistemi *RAG (Retrieval-Augmented Generation)*¹⁴ ne bi smeli zgolj ponavljati pravnih izrazov, temveč njihov namen umestiti v kontekst.

Pregled zgodovinskega razvoja zahtev za sodne tolmače omogoča boljše razumevanje aktualne sodne prakse, kjer se strokovnost tolmačev kaže tudi skozi sodne odločbe.

3 Sodna praksa

V sodnih postopkih sodniki s polno odgovornostjo iz imenika sodnih izvedencev, cenilcev in tolmačev izberejo izvedenca, cenilca ali tolmača za jezik, ki ga govori oziroma razume udeleženec in stranka v postopku, ter zaupajo strokovnemu znanju naštetih

12 Avtorica članka sem se udeležila naslednjih dogodkov: Mednarodni forum o prevajanju in tolmačenju 2025 – Moč besede in inteligentna prihodnost, 29. marec 2025 v Ljubljani (organizator Združenje SCIT*), Lektorsko-prevajalska konferenca 2025: Vpliv digitalne preobrazbe na prevajanje, 16.–17. april 2025 v Ljubljani (organizator Lektornica), in Citizens at the Forefront of Law, Terminology, and Technology: Navigating Legal Information in the Digital Environment, 24. april 2025 na Reki, Hrvaška (organizatorji Pravna fakulteta Univerze na Reki, EDIC, EDC, Institut za hrvaški jezik).

13 Glej v zvezi s tem Guerreiro, Nuno M., et al. 2023. Hallucinations in Large Multilingual Translation Models. V: *Transactions of the Association for Computational Linguistics* (2023) 11: 1500–1517. https://doi.org/10.1162/tacl_a_00615.

14 V slovenščini za enkrat uporabljamo angleško poimenovanje. Slovar računalniških izrazov DIS predlaga slovenski prevod »generacija, obogatena z iskanjem«.

strokovnjakov. Odgovornost sodnega tolmača, kot tudi drugih dveh pomočnikov sodišč, pa je, da skrbi za nenehno izpopolnjevanje znanja. Uspešnost postopka se namreč kaže tudi v dobrem sodelovanju sodišča s sodnim tolmačem glede preverjanja njegove razpoložljivosti, možnosti vpogleda v sodni spis in priprave na tolmačenje (45. člen Pravilnika). Dobro usposobljen sodni tolmač je tisti, ki je tudi za tolmačenje ustrezno pripravljen in pripravi overjene prevode natančno, vestno, in s tem posredno prispeva k nemotenemu poteku postopka in posledično tudi dobremu poslovanju sodišča, ki zaradi slabega prevoda, nenatančnega tolmačenja, pritožbe stranke ali obdolženca po zagovorniku nima dodatnih stroškov zaradi imenovanja drugih sodnih tolmačev, ki opravljajo dodatno tolmaško in prevajalsko delo v postopku.

V zadnjih letih v sodni praksi zasledimo primere, v katerih višja sodišča obravnavajo pritožbe sodnih tolmačev ali tožečih strank zoper odločitve prvostopenjskih sodišč, ki se dotikajo dela sodnega tolmača. Čeprav ni pogosto, da bi bila kakovost prevoda neposredno predmet postopka in presoje, se ta vendarle odraža posredno v odločitvi sodišča o priznavanju predlaganega stroškovnika sodnega tolmača, ki je sestavljen iz plačila za opravljeno delo in povračila stroškov sodnemu tolmaču.¹⁵ Stranka se lahko po svojem zagovorniku pritoži zoper stroškovnik, če neustrezen prevod vpliva na njene pravice v postopku. Drug razlog je tudi zahteva po ustrezni izobrazbi kandidata za sodnega tolmača.

Zanimiv primer zavedanja, da je lahko pomočnik sodišča le tisti, ki je ustrezno usposobljen, s čimer prispeva k uresničevanju pravic, je odločitev Vrhovnega sodišča Republike Slovenije Sodba U 552/92 z dne 4. 3. 1993. Takratno Ministrstvo za pravosodje in upravo Republike Slovenije je zavrnilo zahtevo tožnice za imenovanje za stalno sodno tolmačko za nemški jezik, saj ta ni izpolnjevala pogoja glede strokovne izobrazbe, kot ga je določal prvi odstavek 3. člena Pravilnika o stalnih sodnih tolmačih (Uradni list SRS, št. 36/82 – Uradni list RS, št. 18/92), niti ni bil izpolnjen pogoj drugega odstavka 3. člena, ki je dovoljeval izjemo v primeru primanjkovanja sodnih tolmačev za posamezni jezik. Različica pravilnika iz leta 1990 je določbo 3. alineje prvega odstavka 3. člena pravilnika iz leta 1982 (Uradni list SRS, št. 36/82), »najmanj srednjo izobrazbo«, nadomestila z »visoko izobrazbo«. Enako se je spremenil drugi odstavek 3. člena, ki zdaj določa, da je lahko izjemoma imenovana oseba z nižjo izobrazbo od zahtevane,

15 V zvezi s terminom *plačilo* je treba dodati, da je Združenje SCIT® v fazi strokovnega usklajevanja o osnutku Zakona o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih leta 2017 opozorilo na neenotno rabo termina za plačilo za opravljeno delo. Zakon o pravdnem postopku in Zakon o kazenskem postopku namreč uporabljata termina »stroški« (potni stroški, materialni stroški, prenočitve in drugi) in »nagrada« (odmena za delo), medtem ko uvaja ZSICT novi termin »plačilo za opravljeno delo«. Ministrstvo za pravosodje je sledilo predlogu združenja in v tretjem odstavku 45. člena ZSICT dodalo pojasnilo glede rabe termina »plačilo za opravljeno delo« in »nagrade« ter opozorilo, da ju gre razumet kot sopomenki.

torej srednjo strokovno ali višjo strokovno izobrazbo, če primanjkuje sodnih tolmačev z ustrezno visoko izobrazbo. Tožnica je v svoji tožbi sicer navedla, »da visoka strokovna izobrazba ni nobeno merilo, ali obvladaš tuj jezik, ali ne«.

V odločitvi Višjega sodišča v Ljubljani VSL Sklep II Cp 106/2019 z dne 27. 9. 2019 je tožnica oporekala kakovost dela dveh sodnih tolmačev za nemški jezik. Očitala jima je vrsto nepravilnosti v posameznih delih prevodov, kot tudi izpuščanje delov izjave priče. Višje sodišče v Ljubljani je v svoji odločitvi zapisalo, da je zaradi izjemne občutljivosti vsebine zadeve posebna raven strokovnosti nujna, namreč »sodni tolmač mora obvladati tudi terminologijo s področja medicine«. Zaradi sodelovanja tujega izvedenca je vestno, natančno in strokovno delo sodnih tolmačev v predmetni zadevi ključnega pomena za izdelavo izvedenskega mnenja.

V odločitvi Upravnega sodišča UPRS Sklep III U 57/2021-17 z dne 17. 2. 2022 je tožnica želela s tožbo v upravnem sporu izboljšati svoj pravni položaj v postopku preizkusa strokovnosti za sodno tolmačko za romunski jezik, na katerem je bila dvakrat neuspešna. Toženka, Ministrstvo za pravosodje, je v odgovoru na vrsto očitkov tožnice glede izvedbe in ocenjevanja preizkusa med drugim odgovorila, da mora »[k]andidat za sodnega tolmača [...] poleg splošnega znanja tujega jezika in pravil prevajanja poznati tudi pravno terminologijo v slovenskem in tujem jeziku ter pravno kulturo, zato je bila pri oblikovanju smernic upoštevana visoka strokovna zahtevnost in velika odgovornost kandidata«.

4 Vloga stalnega strokovnega izpopolnjevanja (CPD)¹⁶ za sodne tolmače

Kot smo omenili že v 2. poglavju, sodni tolmači svojo strokovnost izkazujejo z dokazili o stalnem strokovnem izpopolnjevanju. Kot bomo videli v nadaljevanju, dobro izobraženi sodni tolmači s svojim strokovnim znanjem pomembno prispevajo k učinkovitosti postopka in njegovim finančnim posledicam. Stalnemu strokovnemu izpopolnjevanju in priporočilom za strokovno delo sodnih tolmačev je treba zato pripisati večji pomen, ki ga je treba razširiti v normativnem delu predpisov, kar Ministrstvo za pravosodje uresničuje z osnutkom Pravilnika o strokovnem izpopolnjevanju, vrstah dokazil in načinih preverjanja strokovnosti sodnih izvedencev, sodnih cenilcev in sodnih tolmačev (EVA: 2025-2030-0006), ki je v času pisanja članka bil objavljen v Uradnem listu Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 34/2025 z dne 9. 5. 2025).

¹⁶ Stalno strokovno izpopolnjevanje se v angleščini glasi *Continuing professional development* ali s kratico CPD.

Strokovni svet za sodno izvedenstvo, sodno cenilstvo in sodno tolmačenje v zadevah o sodnih tolmačih, za katere odredi preverjanje strokovnosti, odloča na predlog stalnega strokovnega telesa za sodno tolmačenje in prevode, ki za vsak obravnavan primer izdelata strokovno mnenje. Stalno strokovno telo je v prvem mandatnem obdobju (2019–2025) izdelalo 46 strokovnih mnenj, v nekaterih primerih tudi po eno ali več dopolnilnih mnenj. V večini primerov je stalno strokovno telo ocenjevalo skladnost izkazane strokovnosti z določbami v ZSICT in Pravilniku, pri čemer je upoštevalo Splošne in posamične smernice za sodne tolmače (2020), in izpostavilo obliko sodnega prevoda, ki je zelo pomembna in ustvari obličnost overjenega prevoda, kot tudi strokovnost prevoda.¹⁷ Stalno strokovno telo je s poglobljenimi strokovnimi mnenji in primeri dobre prakse prispevalo k razvoju stroke. V svojih odločitvah o izpolnjevanju strokovnosti je v obravnavanih primerih med drugim izpostavljalo pomen trajanja izobraževanja in vrsto pridobljenega znanja.

Poročilo Vrhovnega sodišča Republike Slovenije za leto 2023¹⁸ razkriva, da so se izdatki za sodne tolmače precej povečali, po poročilu Ministrstva za pravosodje pa se stanje v letu 2024 ni spremenilo. Razlogi so povečano število zadev, v katerih je bila odobrena brezplačna pravna pomoč, in povečanje števila pripornih zadev zaradi kaznivega dejanja po 308. členu Kazenskega zakonika. Med primere z brezplačno pravno pomočjo štejejo zlasti individualne delovne spore, v katerih se socialno šibkejšim strankam, pogosto gre za tuje delavce, lahko odobri brezplačna pravna pomoč, s katero se krijejo tudi stroški sodnega tolmača. Močno so se povečali tudi primeri kaznivih dejanj prepovedanega prehajanja meje ali ozemlja države po 308. členu Kazenskega zakonika, pri katerem so osumljenci in žrtve tujci, ki jim je treba zagotoviti pravico do spremljanja postopka v jeziku, ki ga razumejo, zlasti s tolmačenjem, osumljencem pa tudi z overjenimi prevodi (6. člen Evropske konvencije o človekovih pravicah). Ministrstvo za pravosodje želi s skupno tremi podzakonskimi akti nadzorovano vplivati na finančne posledice sodelovanja sodnih izvedencev, cenilcev in tolmačev v sodnih postopkih.¹⁹

17 Če se v postopku ocene strokovnosti, ki ga strokovno vodi stalno strokovno telo za sodno tolmačenje in prevode za posameznega sodnega tolmača, izkaže, da je treba dodatno strokovno pregledati prevode sodnega tolmača, stalno strokovno telo Strokovnemu svetu predlaga imenovanje začasnega strokovnega telesa za določeni jezik.

18 Letno poročilo o učinkovitosti in uspešnosti sodišč. [na spletu] Dostopno: Sodstvo Republike Slovenije. [Datum dostopa: 26. aprila 2025]

19 Za izvajanje Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (Uradni list RS, št. 102/24), ki je bil sprejet 22. novembra 2024, veljati pa je začel 18. decembra 2024, je Ministrstvo za pravosodje pripravilo ter dalo v obravnavo in strokovno usklajevanje osnutke treh podzakonskih aktov: osnutek Pravilnika o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih, osnutek Pravilnika o strokovnem izpopolnjevanju, vrstah dokazil in načinih preverjanja strokovnosti sodnih izvedencev, sodnih cenilcev in sodnih tolmačev ter osnutek Odredbe o plačilu za opravljeno delo članom stalnih in začasnih strokovnih teles Strokovnega sveta za sodno izvedenstvo, sodno cenilstvo in sodno tolmačenje.

Priporočila stalnega strokovnega telesa izpostavljajo pomen trajanja izpopolnjevanja. Dokazilo o obisku poletne šole nacionalnega prava v slovenskem ali tujem jeziku, kot jo organizirajo nekatere fakultete,²⁰ zaradi večdnene trajanja šteje za dve dokazili. Izobraževanje o slovničnih in terminoloških vprašanjih slovenskega jezika se priznava za jezikovno izobraževanje, torej posebno strokovno izobraževanje, ne glede na jezik imenovanja sodnega tolmača.²¹ Jezikovno izobraževanje, v katerem je predstavljenih več sorodnih jezikov skupaj,²² na primer hrvaški in srbski jezik, pa ni primerljivo z izobraževanjem, v katerem se posvečamo le enemu jeziku, zato takega dokazila ne upoštevamo v celoti, ampak le do polovice (0,5) dokazila. Med splošna strokovna znanja štejemo tudi tehnike zapisovanja pri konsektivnem tolmačenju ali poznavanje in uporaba pripomočkov za tolmačenje.

5 Standardi stalnih strokovnih izpopolnjevanj Združenja stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije SCIT®

Združenje stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije SCIT® je bilo ustanovljeno leta 2012.²³ Dejavnost društva je specializirano zastopanje sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev ter njihovih pravic in dolžnosti. Članstvo v Združenju SCIT® lahko pridobijo le osebe, ki so imenovane za sodne tolmače ali izkazujejo delovne izkušnje kot pravni prevajalci.

Združenje SCIT® je edino društvo s specializirano dejavnostjo, ni pa edino, ki v Sloveniji zastopa sodne tolmače. Poleg njega sodne tolmače zastopata še Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije (DZTPS, 1960) in Društvo prevajalcev in tolmačev Slovenije (DPTS, 2014), ki ju lahko uvrščamo med splošna društva, saj so vanju včlanjeni prevajalci, tolmači, sodni tolmači in lektorji.

20 Na primer enotedenska šola francoskega, nemškega oziroma avstrijskega prava, ki jo letno organizira Pravna fakulteta v Ljubljani.

21 Dodati je treba, da se ne glede na število izpopolnjevanj upošteva le eno dokazilo o udeležbi na izobraževanju o slovenskem jeziku na obdobje petih let.

22 Navedenega ne gre zamenjati z jezikovnim izobraževanjem, v katerem se predavatelj omeji na jezikovni par tuji-slovenski jezik.

23 Leta 2017 je registriralo kratko ime, Združenje SCIT. Z odločbo Urada RS za intelektualno lastnino z dne 12. oktobra 2020, registrska številka 202070102, je registrirana znamka, ki se nanaša na logotip z imenom, ne glede na barve. Združenje SCIT® izkazuje registracijo z zaščitnim registracijskim znakom – ®. Združenje SCIT® je od leta 2017 redni član Mednarodne zveze prevajalcev (FIT).

Specializirana dejavnost Združenju SCIT[®] omogoča poglobljeno ukvarjanje s pravnimi vprašanji, povezanimi z delom sodnih tolmačev, ter spodbujanje strokovne odličnosti, ki temelji na teoretskih izhodiščih in preverjenih strokovnih pristopih v teoriji prevajanja.

Temeljna stebra delovanja Združenja SCIT[®] sta organizacija strokovnih izobraževanj in priprava pravnih mnenj ob spremembah predpisov, ki urejajo delo sodnih tolmačev. Na ta način združenje utrjuje svojo vlogo strokovne avtoritete v pravnem in prevajalskem prostoru.

Obliko, vsebino in dolžino izpopolnjevanja določa prevajalska in tolmaška stroka na nacionalni ravni sama. Enotnega mednarodnega standarda za stalno strokovno izpopolnjevanje namreč ne poznamo. Stalno strokovno izpopolnjevanje je v prevajalski in tolmaški stroki podcenjeno. (Taebi in Razavi, 2020) Šele v zadnjih letih pridobiva prepoznavnost, ki je lahko odvisna tudi od nacionalne reguliranosti izobraževanj, zlasti za sodne tolmače. Med bolj prepoznavnimi organizacijami, po katerih se lahko zgledujemo, sta ATA (American Translators Association) ali SRA (UK Solicitors Regulatory Authority), medtem ko Mednarodna zveza prevajalcev (FIT – Fédération Internationale des Traducteurs – International Federation of Translators, fit-ift.org),²⁴ katere redni polnopravni član je tudi Združenje SCIT[®] od leta 2017, izdaja strokovna priporočila (angl. *position paper*). Stalnega strokovnega izpopolnjevanja ne smemo zamenjati z vseživljenjskim učenjem (LLL = *Lifelong Learning*), kot sta ga opredelila UNESCO in OECD. Prav tako je treba razlikovati pridobivanje novih znanj od znanja, pridobljenega z univerzitetno izobrazbo, delovnimi izkušnjami in strokovnim znanjem sodnega tolmača.²⁵

Združenje SCIT[®] pri organizaciji stalnih strokovnih izpopolnjevanj pazi na poglobljeno, strukturirano, konceptualno ter ciljno usmerjeno učenje, katerega cilj je nadgradnja znanj in praktičnih izkušenj v poklicu. Od ustanovitve leta 2012 razvija in nadgrajuje standarde kakovosti za organizacijo stalnih strokovnih izpopolnjevanj, namenjenih sodnim tolmačem in pravnim prevajalcem.

24 Glej FIT Position Paper on Continuing Professional Development (CPD) Mednarodne zveze prevajalcev (FIT) iz leta 2022.

25 Zakonodajalec v osnutku Pravilnika o strokovnem izpopolnjevanju, načinu preverjanja strokovnosti in vrstah dokazil za sodne izvedence, sodne cenilce in sodne tolmače v drugem odstavku 4. člena predvideva možnost, da sodni tolmač dolžnost stalnega strokovnega izpopolnjevanja lahko izkazuje tudi s prevodom. Predlaganemu merilu obsega prevoda kot lastnosti za njegovo zahtevnost je Združenje SCIT[®] nasprotovalo in opozorilo na določbo drugega odstavka 47. člena Pravilnika o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (Uradni list RS, št. 84/18, 148/21 in 18/24), ki za zahtevni prevod opredeljuje tistega, za katerega so potrebna »posebna specialistična strokovna znanja«.

Združenje SCIT® upošteva naslednja merila:

a. Dolžina izobraževanja

Dolžina stalnih strokovnih izpopolnjevanj je pomemben kazalnik poglobljenosti in strokovnosti izobraževanja. V Združenju SCIT® zagovarjamo stalna strokovna izpopolnjevanja v trajanju najmanj petih (5) šolskih ur, saj takšna dolžina omogoča bolj kompleksno nadgradnjo znanja. Krajša izobraževanja (tri do štiri šolske ure) so možna, vendar so praviloma namenjena uvodnim vsebinam ali osvežitvi že pridobljenih znanj. Izogibamo se oblikam izobraževanja, ki so pretežno informativnega značaja in ne omogočajo poglobljenega razvoja strokovnih kompetenc.

b. Ustrezna izbira predavatelja

Izbira predavatelja je eden najpomembnejših dejavnikov zagotavljanja kakovosti izobraževanj. V Združenju SCIT® prednostno izbiramo visokousposobljene predavatelje z mednarodnimi izkušnjami in strokovnimi priporočili, primerljivimi zahtevam iz standarda ISO 17100:2015 (točka 3.1.4).

Predavatelji morajo imeti odlično znanje jezika, ne glede na to, ali vodijo splošno ali posebno strokovno (jezikovno) izobraževanje. Prednost je, če so poznavalci pravne terminologije, ni pa nujno. Namesto tega morajo imeti poleg slovnicega znanja znanje o besedotvorju, pomenoslovju in besedilni slovnici. Prav tako so pomembne lastne izkušnje s sodnim tolmačenjem ali sodelovanje s sodnimi tolmači. Poudarek dajemo tudi didaktičnim in pedagoškim izkušnjam in sposobnosti prilagajanju snovi strokovnim potrebam udeležencev.

Na izbiro primernega strokovnjaka lahko vplivajo tudi dejavniki, kot so finančna pričakovanja predavatelja, tehnična pismenost predavatelja na splošno, posebej pa, ko poteka dogodek na daljavo, sposobnost sprotnega prilagajanja zahtevam občinstva in drugi, na katere organizator izobraževanja ne more vedno vplivati. Domače in tuje predavatelje je treba opremiti z dodatnimi pojasnili o kulturnih razlikah in pričakovanjih slovenske strokovne skupnosti. Zlasti tuji predavatelji so nemalokrat presenečeni nad visokim znanjem sodnih tolmačev v Sloveniji.

c. Dokazilo in gradivo

Pomemben del standarda stalnega strokovnega izpopolnjevanja je tudi izdaja potrdila o udeležbi, ki vsebuje vse obvezne elemente, kot jih določa 20. člen Pravilnika o SICT. Dodatno vsebuje še datum rojstva udeleženca, zaporedno številko potrdila, kratko predstavitev predavatelja in vsebino izobraževanja. Slednje je pomembno zlasti za oceno vsebinske ustreznosti izobraževanja.

Poleg potrdila zagotovimo tudi ustrezno strokovno gradivo, ki omogoča nadaljnjo poglobitev znanja in uporabo v praksi. Gradivo običajno presega obliko osnovnih

predstavitev (na primer PowerPoint) in vključuje praktične primere, terminološke zbirke ali strokovne usmeritve za delo sodnega tolmača.

d. Teme izobraževanj

Pri izbiri tem izobraževanj se v Združenju SCIT[®] dosledno ravnamo po aktualnih strokovnih potrebah sodnih tolmačev. Posebno skrb namenjamo izogibanju temam z zgolj informativnim značajem, ki ne prispevajo k dejanski nadgradnji znanja ali veščin. Predavatelje spodbujamo, da naslavlajo ponavljajoča se strokovna vprašanja, terminološke dileme, pravne institute in konkretne primere iz prakse, ki zahtevajo visoko stopnjo strokovnega razumevanja in presoje. Cilj izbire tem je, da se sodnim tolmačem omogočijo razvoj poklicne odličnosti, večja suverenost v izvajanju poklica in krepitev pravne varnosti strank v postopkih.

6 Zaključek

Strokovno znanje in vestno delo sodnega tolmača sta nepogrešljiva elementa za zagotavljanje pravičnega sojenja in učinkovitega izvajanja pravic strank v postopkih. Zgodovinski pregled razvoja predpisov in sodne prakse kaže na postopno, a vztrajno krepitev standardov strokovnosti, odgovornosti in nadzora nad delom sodnih tolmačev. Stalno strokovno izpopolnjevanje, kot ga danes predpisujejo zakonski in podzakonski akti ter priporočila strokovnih teles, je ključno za ohranjanje visoke ravni strokovnosti. Vloga stanovskih združenj, kot je Združenje SCIT[®], pri razvoju in spodbujanju kakovostnih izobraževanj dodatno prispeva k profesionalizaciji tega zahtevnega poklica. Ministrstvo za pravosodje upošteva nekatera strokovna priporočila stanovskih združenj pri pripravi zakonskih in podzakonskih aktov, čeprav zaradi pomanjkanja strokovnega znanja vedno ne razume namena priporočila ali standarda, kar za stanovska združenja predstavlja dodaten napor pri pojasnjevanju strokovnih priporočil in standardov.

Nadaljnji razvoj smernic, okrepitev nadzora in spodbujanje udeležbe sodnih tolmačev na nacionalnih in mednarodnih strokovnih dogodkih ostajajo pomembne naloge za prihodnost stroke.

Viri in literatura

Temeljna literatura

Bajčić, Martina, in Osolnik Kunc, Viktorija. 2017. Why we need CPDs – Translators in disguise. *Translating Europe Forum*, 6.–7. november 2027, Evropska komisija. [na spletu] Why We Need CPDs : Translators as Experts in Disguise pdf [Datum dostopa: 16. aprila 2025].

- Hertog, Erik, in van Gucht, Jan (ur.). 2008. *Status Quaestionis. Questionnaire on the Provision of Legal Interpreting and Translation in the EU*. Antwerp, Oxford, Portland: Intersentia.
- Kocbek, Alenka. 2016. Legal translation: a view from multiple perspectives. V: Bajčić, Martina, in Dobrić Basanež, Katja (ur.). *Towards the professionalization of legal translators and court interpreters in the EU*. Cambridge Scholars Publishing. 124–146.
- Osolnik Kunc, Viktorija. 2015. Poročilo z XX. svetovnega kongresa FIT (2014). *Vestnik za tuje jezike* [na spletu] 7(1). 307–311. Dostopno: Vestnik za tuje jezike.
- Osolnik Kunc, Viktorija. 2019. Neformalno izobraževanje prevajalcev v Sloveniji. V: *Bela knjiga o prevajanju 2018: premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*. [na spletu] Društvo slovenskih književnih prevajalcev. 142–144. Dostopno: Bela knjiga o prevajanju 2018.pdf [Datum dostopa: 15. aprila 2025].
- Osolnik Kunc, Viktorija, Rovani, Barbara, in Pregelj, Barbara (ur.). 2020. *Splošne in posamične smernice za strokovno področje sodnega tolmačenja in prevodov: opis področja dela*. [na spletu] Ljubljana: Združenje stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije SCIT; Društvo prevajalcev in tolmačev Slovenije; Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije. Dostopno: Splošne in posamične smernice (pdf).
- Pristavec Đogić, Mojca, in Križaj, Marjana. 2016. Migrantska kriza: primer Slovenije: podatki (PO). [na spletu] Dostopno: Migrantska kriza v Sloveniji.pdf [Datum dostopa: 15. aprila 2025].
- Taebe, Ehsan, in Razavi, Mir Saeed Mousavi. 2020. Towards a CPD Framework of Reference for the Translation Profession. V: *Lebende Sprachen*, 65(2). 303–326.

Zakonski in podzakonski akti o sodnih tolmačih (kronološko)

- Zakon o ureditvi ljudskih sodišč. V: Zbirka kazenskih zakonov. Uprava šole narodne milice, 1946.
- Zakon o sodiščih splošne pristojnosti, Uradni list SRS, 20/65.
- Zakon o rednih sodiščih, Uradni list SRS, št. 10/77, 4/82, 37/82, 7/86, 41/87, 24/88 in Uradni list RS, št. 8/90.
- Ustava Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121, 140, 143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ 90, 97, 99, 75/16 – UZ70a in 92/21 – UZ62a.
- Zakon o sodiščih, Uradni list RS, št. 19/94, 45/95, 26/99, 38/99, 28/00 in 26/01.
- Zakon o sodiščih, Uradni list RS, št. 94/07 – uradno prečiščeno besedilo, 45/08, 96/09, 86/10 – ZJNepS, 33/11, 75/12 – ZSPDLS-A, 63/13, 17/15, 23/17 – ZSSve, 22/18 – ZSICT, 16/19 – ZNP-I, 104/20, 203/20 – ZIUPOPĐVE, 18/23 – ZDU-IO in 42/24 – odl. US.
- Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (ZSICT), Uradni list RS, št. 22/18, 3/22 – ZDeb in 102/24.
- Uredba o stalnih sodnih tolmačih, Uradni list LRS, št. 7/49 in 26/50.
- Pravilnik o stalnih sodnih tolmačih, Uradni list SRS, št. 1/68, 4/73 in 22/77.
- Pravilnik o stalnih sodnih tolmačih, Uradni list SRS, št. 1/79 in 12/80.
- Pravilnik o programu preizkusa znanja oseb, ki želijo biti imenovani za stalnega sodnega tolmača, Uradni list SRS, št. 3/80.
- Pravilnik o stalnih sodnih tolmačih, Uradni list SRS, št. 36/82, 33/84, 28/85, 5/86, 30/86, 3/87, 29/87, 1/88, 17/88, 35/88, 6/89, 17/89, 24/89, 30/89, 38/89, 4/90, 10/90, 14/90, 26/91-I, 18/92, 12/93 in 16/94.

Pravilnik o sodnih tolmačih, Uradni list RS, št. 17/96, 8/97, 72/98, 88/00 in 102/01.

Pravilnik o sodnih tolmačih, Uradni list RS, št. 49/02, 75/03 in 71/07.

Pravilnik o zagotovitvi sredstev za strokovno izpopolnjevanje sodnih izvedencev in sodnih cenilcev (Uradni list RS, št. 87/05).

Pravilnik o sodnih tolmačih, Uradni list RS, št. 88/10, 1/12, 35/13 in 50/15.

Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih, Uradni list RS, št. 84/18, 148/21 in 18/24.

Sodna praksa slovenskih sodišč

VSRS Sodba U 552-92 z dne 4. 3. 1993, ECLI:SI:VSRS:1993:U.552.92 (imenovanje sodnega tolmača).

VSL Sklep II Cp 106/2019 z dne 27. 9. 2019, ECLI:SI:VSLJ:2019:II.CP.106.2019 (kakovost opravljene-ga dela tolmačenja in prevajanja, nagrada sodnega tolmača).

UPRS Sklep III U 57/2021-17 z dne 17. 2. 2022, ECLI: ECLI:SI:UPRS:2022:III.U.57.2021.17 (opra-vljanje izpita za sodnega tolmača).

Povzetek

Prispevek obravnava razvoj zahtev glede strokovnosti in vestnosti sodnih tolmačev v Sloveniji, s posebnim poudarkom na stalnem strokovnem izpopolnjevanju, ki ga določata Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (ZSICT) ter Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih. Analizira pomen ustrezne pravne in prevajalske usposobljenosti, sodne prakse v zvezi z delom sodnih tolmačev ter vlogo strokovnih teles pri zagotavljanju kakovosti storitev. Predstavljen je tudi standard izo-braževanj, ki ga razvija Združenje SCIT*, in pomen strukturiranega, ciljno usmerjenega učenja za krepitev strokovnosti v poklicu sodnega tolmača.

Ključne besede: sodni tolmač, strokovnost, vestno delo, stalno strokovno izpopolnjevanje, učinkovitost postopka

Abstract

Professional knowledge and the diligent work of court interpreters

This article explores the progression of professional and ethical standards for court interpreters in Slovenia, particularly emphasizing continuing professional development (CPD) as prescribed by the Court Experts, Assessors and Court Interpreters Act (*Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih* – ZSICT) and the Regulation of Court Experts, Assessors and Court Interpreters. It critically assesses the role of legal and translational competence in the performance of court interpreters, examines relevant case law, and considers the contribution of professional bodies to the maintenance of quality standards. Additionally, the article outlines the training framework established by the Association of Sworn Court Interpreters and Legal Translators of Slovenia SCIT*, underlining the necessity of structured, sustained, and purpose-driven educational programmes to ensure professional excellence in court interpreting.

Keywords: court interpreter, professional knowledge, diligent work, continuing professional development, procedural efficiency

O avtorici

Viktorija Osolnik Kunc (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani) je diplomirana prevajalka nemščine in profesorica angleščine (1997) ter magistrica znanosti nemškega jezikoslovja (2005). Od leta 1999 je redno zaposlena kot visokošolska učiteljica za nemški jezik na Oddelku za germanistiko Filozofske fakultete v Ljubljani, na katerem od začetka neprekinjeno poučuje prevajanje v nemščino in strokovno komunikacijo. Je prav tako stalna sodna tolmačka za nemški jezik (1999), predsednica Združenja stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije SCIT² v četrtem mandatu (2012), izvoljena članica Sveta Mednarodne zveze prevajalcev (FIT) (2022) za mandatno obdobje treh let, vodja stalnega strokovnega telesa za sodno tolmačenje in prehode pri Strokovnem svetu Ministrstva za pravosodje v drugem mandatu (2019) ter sodnica porotnica pri Delovnem in socialnem sodišču v Ljubljani (2020).

Elektronski naslov: viktorija.osolnikkunc@ff.uni-lj.si

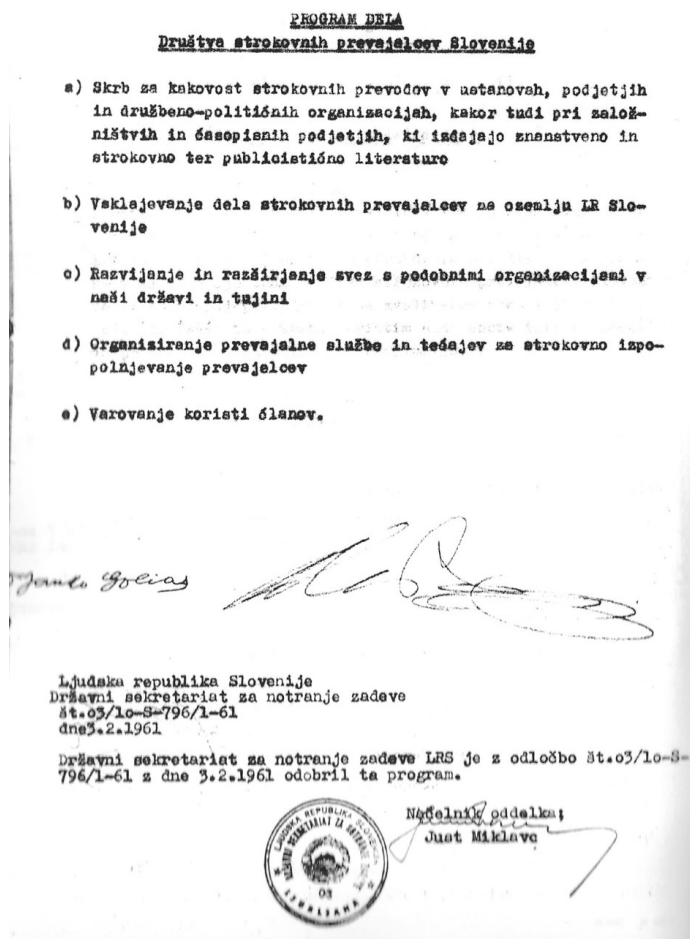
Izobraževanje prevajalcev in tolmačev: iz zakladnice arhiva Društva znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije (DZTPS)

Živa Malourh

1 Uvod

Človekova neustavljiva želja po znanju nas žene k izobraževanju. Ta želja nas je gnala k ustanovitvi uradnih izobraževalnih programov medjezikovnega posredovanja, prevajanja in tolmačenja na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani pred več kot četrto stoletje. Pred več kot 65 leti pa je združila skupino jezikovnih strokovnjakov na popolnoma neoblikovanem trgu v skupni pobudi, na podlagi katere so 16. decembra 1960 ustanovili Društvo strokovnih prevajalcev, ki se je pozneje preimenovalo v Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije (DZTPS). Že v prvem uradnem Programu dela z dne 3. februarja 1961 je društvo pod točko d) kot enega od petih ciljev navedlo: »Organiziranje prevajalne službe in tečajev za strokovno izpopolnjevanje prevajalcev« (Šega 2014: 11).

V tem članku bomo poskusili strniti dolgo prehojeno in vijugasto pot strokovnega izobraževanja prevajalcev in tolmačev v okviru društvenega delovanja. V kratkem zgodovinskem pregledu bomo orisali razloge in pobude za organizacijo izobraževanj v sklopu društva ter prikazali, kako so se v različnih obdobjih 65-letnega obstoja društva pojavljale in zadovoljevale potrebe in pobude po izobraževanju. Menimo, da ima takšen pregled poleg zgodovinskega pomena dodano vrednost prav zaradi dolžine opazovane časovne premice, saj lahko opazimo splošne vzorce prizadevanj vseh vrst skupin in potegnemo splošne zaključke. Preučili bomo tudi teme, ki so poleg jezikovnih v določenih obdobjih postale aktualne in po katerih je bilo povpraševanje za izobraževanje. Na koncu bomo podali sklepne misli in načrtali prihodnja prizadevanja za povezovanje, zastopanje ter izobraževanje strokovnjakov v jezikovnih poklicih.

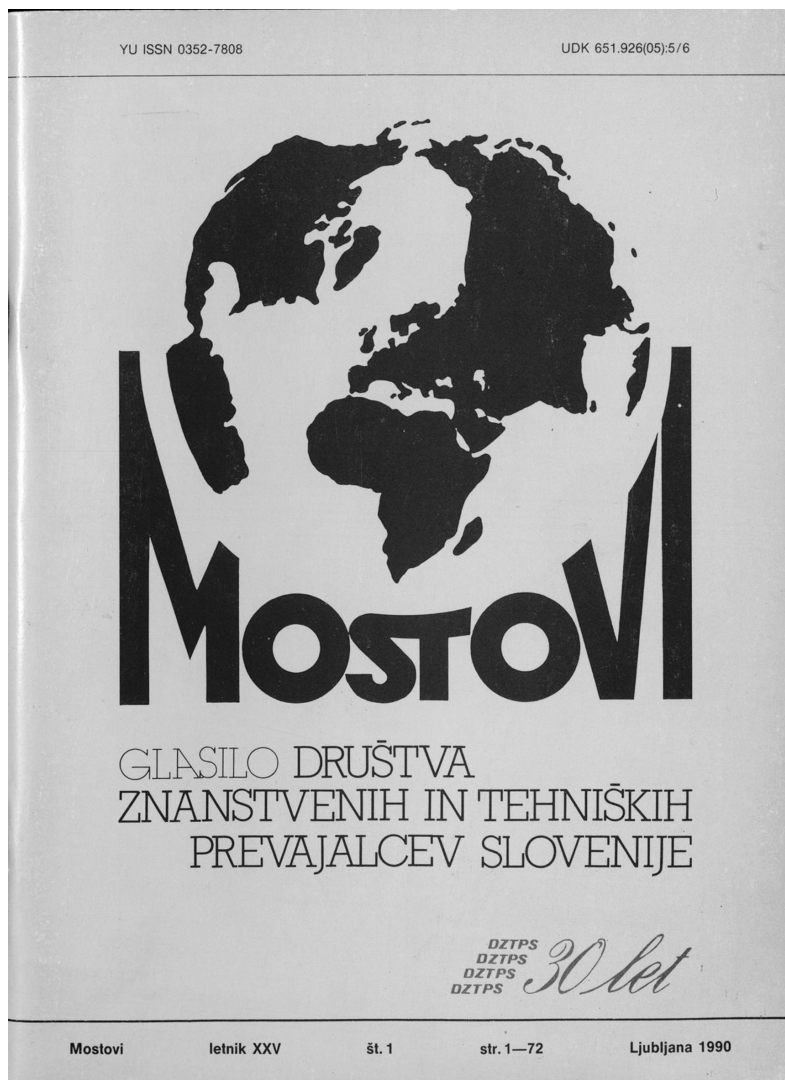
Slika 1: Program dela Društva strokovnih prevajalcev Slovenije (Vir: društveni arhiv)

2 Pisno izobraževanje: Mostovi, strokovno glasilo Društva znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije

Izobraževanje prevajalcev je bilo ves čas pomembno poslanstvo društva in predvsem s tem namenom je že leta 1963 izšla prva številka revije (oziroma t. i. glasila) *Mostovi* (Šega 2014: 58). Danes si lahko mlajši prevajalci le skušamo predstavljati, kakšna vrzel je zevala v prevajalstvu – kam se obrniti z vprašanji ali trdimi prevajalskimi orehi? Po pričevanjih dolgoletnih članov so si posamezniki lahko pomagali s splošnimi slovarji, klicali so drug drugega za nasvet ali pa so za pomoč prosili katerega od predavateljev na univerzah. Tako je bila revija *Mostovi* pomembno orodje za izobraževanje prevajalcev. V prvem desetletju je izhajala po potrebi, potem pa precej redno do leta 2010, ko je tiskarska dejavnost zamrla in je zaživela v drugih, pretežno digitalnih oblikah.

V reviji so bili objavljeni strokovni članki o različnih jezikih in z različnih strokovnih področij, najpogosteje v slovenskem jeziku, a pogosto tudi v angleščini, nemščini, francoščini in italijanščini. Za vsakogar se je vedno našlo kaj zanimivega: na primer *Language Transfer: What Gets Distorted or Deleted in Translation* (Jezikovni prenos: kaj se pri prevajanju izkrivi ali izbriše) Davida Katana iz leta 2000, *Francoski prislovi na -ment* Florence Gacoin-Marks iz leta 2005 ali *Križi in težave s krajevnimi imeni* Kätthe Grah iz leta 1990. Avtorji prispevkov so bili izkušeni prevajalci, profesorji na univerzah ali terminologi. Poleg tega so predavatelji na seminarjih za udeležence pripravili izročke ali glosarje, ki so bili prav tako vključeni v *Mostove*. Tudi člani, ki so prevajali zelo ozko usmerjene znanstvene članke, so bili v tistem času primorani sami sestavljati sezname terminov oziroma glosarje, ki so jih nato radodarno delili v reviji *Mostovi* – takrat so bili to neprecenljivi viri za prevajanje. Pozneje je društvo glosarje članov objavilo na društveni spletni strani v želji, da bi bili dostopni vsem, ki iščejo vire prevodnih terminov ali njihove razlage.

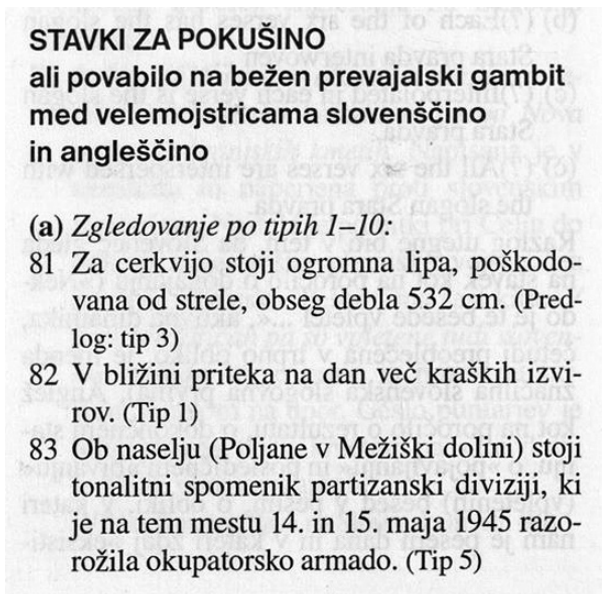
Revija je bila prav tako uporaben forum za strokovne debate: v številki 7 iz junija 1970 je bil na primer objavljen članek »Naše slovarske tegobe«, ki je obravnaval ustreznost tujk in tujih imen v Slovenskem pravopisu ter Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Zaradi članka je završalo v stroki, pisalni stroji so ječali pod hitrostjo tipkanja (prva leta so bili *Mostovi* izdajani v ciklostirani obliki, tj. s strojem za razmnoževanje), in v naslednji številki leta 1971 sta bila objavljena odgovora Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Inštituta za slovenski jezik Pravorečne komisije SSKJ SAZU, ki sta podala nasprotujoče mnenje. Kljub nesoglasjem je bilo videti, da se je vsaj v tistem času stroka zavedala obstoja in naloge prevajalcev ter je aktivno sodelovala s strokovnjaki v jezikovnih poklicih.

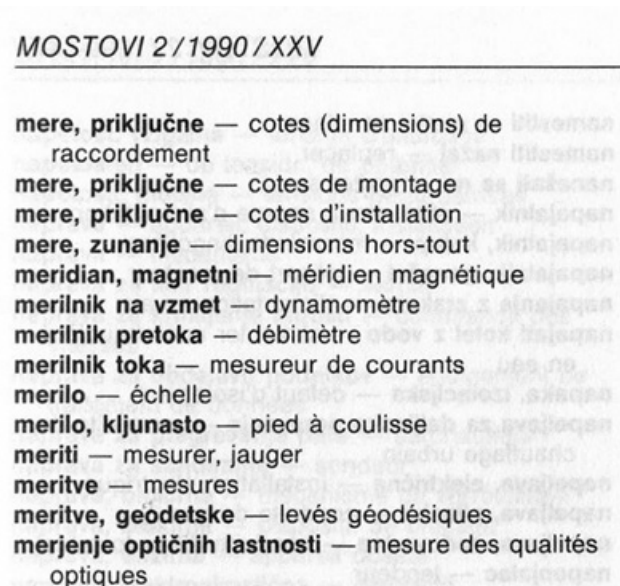
Slika 2: Mostovi, glasilo Društva znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije

Uveljavila se je praksa, da so v rubriki *Prevajalski tisk* redno izhajale recenzije novoizdanih slovarjev. V rubriki *Iz naših prevajalskih revij* se je poročalo o novicah tujih društev strokovnih prevajalcev, saj je DZTPS redno prejemal njihove revije, na primer revijo *Prevoditelj* Hrvaškega društva znanstvenih in tehniških prevajalcev, da so člani ostajali na tekočem z dogajanjem v takratni Jugoslaviji. Ob pomembnih premikih na svetovni ravni so bili prevedeni tudi odmevni prispevki, ki jih je izdalo svetovno združenje prevajalcev *Fédération Internationale des Traducteurs* (FIT).

Večina številok revije *Mostovi* je bila zanimiva mešanica ozkega strokovnega znanja, slovnčnih vaj in primerov dobre prakse pri prevajanju, novic s prevajalskega področja, poročil in odmevov z dogodkov ter glosarjev z zelo specializiranih področij.

Slika 3: Primer vaj, *Mostovi* 1998/XXXII: 16

Slika 4: Primer glosarja, *Mostovi* 2/1990/XXV: 43

Zaradi nepredvidljivosti svojega dela strokovni prevajalci ne moremo vedeti, kdaj bomo morali pri delu poiskati kakšen zelo ozko usmerjen tehnični termin, zato so člani s pridom hranili svoje izvode revije. Kljub (zaenkrat) zamrli dejavnosti izdajanja *Mostov* imajo veliko zgodovinsko in strokovno vrednost, saj vsebujejo vestno zabeležene novice o dogajanju v prevajalstvu in tolmačenju, pričajo o trendih in težavah v posameznih obdobjih ter nam zaradi svojega dolgega obdobja izhajanja – skoraj pet desetletij! – ponujajo vpogled v dobršen del obstoja našega poklica. Vrednost te publikacije je prepoznala tudi Narodna in univerzitetna knjižnica, ko smo se nanje obrnili med prenovo društvene spletne strani ter smo želeli digitalizirati to obširno zbirko znanja. Pristojni so prepoznali pomen te strokovne revije za slovenski kulturni prostor, zato so jo prednostno uvrstili na seznam strokovnih publikacij za digitalizacijo. Tako so danes vse obstoječe številke, ki jih ni požrl čas, na voljo na društveni spletni strani in na portalu Digitalna knjižnica Slovenije.

3 Razvoj izobraževanja: jezikovni krožki, večeri, sekcije, seminarji in spletinarji

Kmalu po ustanovitvi društva so začeli delovati jezikovni krožki, ki so resnično živeli na začetku, ko je bilo članov malo in so se vsi med seboj poznali. Šlo je namreč za neformalno, tovariško prenašanje znanja in medsebojno pomoč (Šega 2014: 44). Nato so se leta 1969 začeli prirejati jezikovni večeri, ki so bili izjemno dobro obiskani. Prevajalec in član DZTPS dr. Ivo Murko je navzoče na nemškem študijskem večeru 15. 4. 1969 pozdravil z besedami:

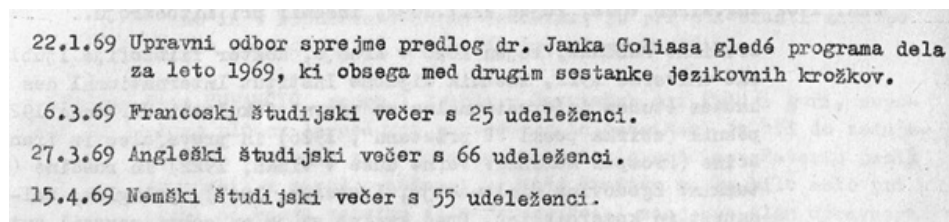
Tile naši študijski večeri niso zamišljeni kot predavanja, temveč kot poročila o aktualnih problemih prevajanja, kot kritični pogledi v prevajalčevo delo, in naj bi pomagali manj izkušenim in mlajšim prijateljem našega dela, ki je majhnemu narodu zelo potrebno. Pokazali bi radi vzroke in posledice napak pri prevajanju in tolmačenju. Zato ne mislimo toliko na vrhunske stvaritve, temveč skušamo biti ob rojstvu te čudovite stvaritve, ki ji pravimo »dober prevod« v materinščino in iz nje. (Naš nemški študijski večer 15. april 1969, *Mostovi* št. 8–10, februar 1971: 124)

V uvodnem nagovoru na Francoskem študijskem večeru z dne 6. marca 1969 je ustanovni in danes častni član DZTPS Viktor Jesenik pojasnil:

Danes začenjamo serijo študijskih večerov Društva strokovnih prevajalcev Slovenije po jezikovnih krožkih – kar je novost v našem delu. [...]

Zamisel toplo pozdravljam in podpiram, še prav posebno, ker smo sklenili, da naš prevajalski krog še razširimo na mlajše tovariše, ki jih utegne naše delo zanimati. Namen teh sestankov ni, da bi brali vrhunske stvaritve tega ali onega našega člana, marveč da bi seznanili prijatelje društva, posebno mlajše člane in simpatizerje, z rutino strokovnega prevajanja. Všeč mi je formulacija dr. Goliasa, ki želi, da bi bil to »pogled v prevajalčevo delavnico« predvsem v znanstvenem in tehničnem pa tudi v leposlovnem prevajanju. (Francoski študijski večer 6. marec 1969, Mostovi junij, 1970, št. 7: 16–17)

Danes bi morda z nekoliko posodobljenim besediščem še vedno enako opisali številne praktično usmerjene seminarje, ki jih prireja DZTPS.

Slika 5: Seznam prvih študijskih večerov (Mostovi 8–10, februar 1971: 3)

Izobraževanja so se dolga leta (prvi dve desetletji) organizirala bolj ali manj pogosto, iz arhivov pa je razvidno, da so tudi uveljavljeni prevajalci izražali zanimanje po dodatnem izobraževanju. Že v tem času je društvo pogosto sodelovalo s predavatelji s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani – potem pa je prišlo do prve institucionalizacije:

Tako je skupina zagnancev po dolgoletnih pripravah začela jeseni 1982 na Filozofski fakulteti v Ljubljani s podiplomsko specializacijo iz znanstveno-tehničnega slovensko-angleškega prevajanja. To je bil drzen poskus, ki pa je razkril vsaj eno: da je med prevajalci resnično veliko iskrenih delavcev in iskalcev, ki so poleg redne službe in družinskih skrbi pripravljeni tudi sami plačati za strokovno izpopolnjevanje, in med učitelji vrsta vnetih za dobro stvar, ki svoje, v dolgih letih na račun prostega časa, če ne celo na račun zdravja nabrano znanje, na vrh vseh drugih obveznosti, ki jih imajo, dajejo naprej in v skupno zakladnico. [...] Ob tej vsestranski vnemi/zagretosti specializacija teče naprej. Kljub nujnim težavam, ki jih preboleva, se šola v tekočem študijskem letu (1984/85) že druga generacija specializantov. Le-ti skupaj s svojimi učitelji razmišljajo, da bi jo s treh semestrov razširili na štiri, češ da narava stvari zahteva daljši študij. Predelane

in dopolnjene programe bodo učitelji v kratkem predložili v odobritev študijski komisiji Filozofske fakultete. (Klinar 1985: 12–15)

To izobraževanje je bilo neke vrste predhodnik današnjega Oddelka za prevajalstvo FF UL, ki pa že sam praznuje častljivo dolg obstoj. Avtor spretno povzema trud, potreben za ustanovitev novega študijskega programa Prevajalstvo nekaj let pozneje:

Fakulteta se je odločila kot znanstvena ustanova jamčiti za stvar, katere vitalnosti in znanstvene višine ni mogla natanko predvideti, in čeravno se finančno ni mogla obvezati za nič, ker tudi sama nosi v gumbnici krizantemo siromakovo, se ji je treba na tem mestu za znanstveno mecenstvo iskreno zahvaliti. (ibid.)

Poleg posameznih izobraževanj se je izoblikovalo tudi nekaj jezikovnih sekcij. Najštevilčnejša in najdejavnejša je bila angleška sekcija DZTPS, ki je bila tesno povezana s podiplomsko specializacijo iz angleškega prevajanja na Filozofski fakulteti v Ljubljani. O predavanjih sekcije se poroča v *Mostovih*, v poglavju »Delo angleške sekcije«:

Kakovost je bila vedno na visoki ravni in niso prevladovalle le teoretične teme, kakor je to običajno na posvetovanjih prevajalcev. Lahko trdimo, da so prispevala k povezavi in spoznavanju prevajalcev in k utrditvi znanja. (Mostovi 2/1987/XXII: 7)

Na tem mestu je vredno omeniti obširnost izobraževanj. Seminar angleškega prevajanja je recimo trajal dva dni (ne smemo pozabiti, da v tem času poleg izobraževanja na Filozofski fakulteti še ni obstajal Oddelek za prevajalstvo FF UL ali Oddelek za prevodoslovje FF UM), kar pa ni odvrnilo udeležencev:

Do sedaj smo dobivali na seminarjih le slovnične drobce, ki jih potrebujemo pri prevajanju. Tukaj pa od nekoga prvič dobivamo neposredne napotke za prevajanje, in to na način, ki nam je všeč in ga tudi razumemo. Šele zdaj vidimo, kakšno strokovno izpopolnjevanje potrebujemo. (Seminar angleškega prevajanja, Mostovi 1/1990/XXV: 11)

Še več, nekatera izobraževanja so bila še veliko širše zastavljena ter so zahtevala ogromno časa in vložka. Kot piše prevajalec, urednik *Mostov* in poznejši poklicni tajnik društva Anton Omerza v prispevku »Jesenski seminarji«, so organizirali desetdnevna izpopolnjevanja, kar se je izkazalo za precej naporno in drago, saj je bil prevajalec, ki se je udeležil desetih predavanj, z delovnega mesta odsoten kar deset delovnih dni; organizacijski odbor je predlagal skrajšanje izobraževanj v obliki tridnevnih seminarjev (Mostovi 2/1989/XXIV: 10).

Slika 6: Živahno delo v eni od sekcij (Vir: arhiv društva)

Poleg izobraževanj je društvo leta 1987 po zgledu drugih društev iz Jugoslavije skupaj s Hrvaškim društvom znanstvenih in tehniških prevajalcev organiziralo prvo specializirano posvetovanje strokovnih prevajalcev v portoroškem Avditoriju z naslovom *Prevajanje in zunanja trgovina*, ki je dalo udeležencem (v poročilu zasledimo, da jih je »bilo nekoliko manj kot na prejšnjih srečanjih. Bilo jih je kakih 250,« da si znamo predstavljati zanimanje za tovrstne dogodke v preteklosti) priložnost, da so se »strokovno izpopolnili, se srečali in izmenjali izkušnje«. Iz poročila o posvetovanju lahko ugotovimo, da nas pri organizaciji tovrstnih dogodkov še vedno žene enaka motivacija (Matej Rode, Mostovi 1/1988/XXIII: 7).

Leta 1999 so zaživel angleški prevajalski večeri. Društveni kolegi so se dobivali ob četrtnih zvečer v društveni pisarni, kjer so razpravljali in reševali konkretna vprašanja, na katera so prevajalci naleteli pri prevajanju iz slovenščine v angleščino in obratno (Šega 2014: 45). Dobršen delež članov je namreč imel v jezikovni kombinaciji angleščino, zato ne preseneča, da so bile sprva angleške jezikovne sekcije, nato pa prevajalski večeri med najpogostejšimi dogodki. Nasprotno pa je dejavnost organiziranja seminarjev v tem času obstoja društva skorajda zamrla. Z današnjega vidika ne smemo pozabiti, da takrat še niso bila vzpostavljena nobena pravila o dokazovanju stalnega izobraževanja, ki danes veljajo za sodne tolmače. Avtorji prispevka ta upad seminarjev takole opisujejo:

Izobraževanje prevajalcev se je v letih od 1988 do 1992 ravno dobro razmahnilo, nato pa je skoraj zamrlo. To pomeni, da je bilo vezano na konkretnega človeka, ki se je ukvarjal s tem. Potencial strokovnjakov, ki jih imamo v Sloveniji, in ugled, ki si ga je društvo ustvarilo s Posvetovanjem prevajalcev z območja Alpe-Jadran, sta prav gotovo zadostni zagotovili za pridobitev ustreznih predavateljev za seminarje in delavnice. Potreba po izobraževanju je velika. Zakaj je potem društvo v zadnjih letih pripravilo manj seminarjev in predavanj za svoje člane, kot bi jih lahko? Zato, ker niso imeli človeka, ki bi se s tem ukvarjal. (Jesenik, Omerza, Shrestha 2000: 23)

Ta iskreni zapis ponazarja, kaj se v resnici skriva za še tako častljivimi ustanovami, kaj šele društvu – ljudje. Uspešno delovanje je odvisno od peščice posameznikov in zaključimo lahko, da je to veljalo tako nekoč kot tudi sedaj. Danes je za organizacijo splošnih, pravnih in jezikovnih seminarjev zadolžena ekipa ljudi v upravnem odboru, ki se sooča s podobnimi izzivi, kot je bilo že opisano. Vse to nas opominja na pomembnost aktivnega sodelovanja v društvih, saj lahko angažirani posamezniki zelo veliko prispevajo k izobraževanju jezikovnih strokovnjakov ter ravni kakovosti prevajanja in tolmačenja nasploh.

Slika 7: Posvetovanje v Portorožu, 1987 (Vir: arhiv društva)

Od leta 2001 so na društvene seminarje vabljeni tudi študentje prevajalstva in jezikoslovnih smeri, ki za udeležbo plačajo nižjo kotizacijo. Naj kot zanimivost (ali pa morda kot predvidljivost) omenimo, da je udeležba študentov na društvenih seminarjih kljub

simbolični kotizaciji v vseh 25 letih praktično zanemarljiva. Iz tega lahko sklepamo, da na srečo ne velja več strokovna pustinja, ki je v šestdesetih letih 20. stoletja gnala člane k ustanovitvi društva, vseeno pa bi si marsikdo želel večje angažiranosti in vedoželjnosti študentov jezikovnih smeri.

Organizacija izobraževanj in seminarjev je tako s časom postala najpomembnejša društvena dejavnost. Društvene evidence se z leti spreminjajo in žal zaenkrat še ne obstaja poenotena statistika o točnem številu seminarjev ter izobraževanj, ki jih je društvo v svojem dolgem času obstoja organiziralo. Že z zelo grobo, konservativno oceno približno pet seminarjev na leto lahko zaključimo, da je društvo v zadnjih dvajsetih letih organiziralo več kot sto seminarjev. Število udeležencev niha glede na temo in jezikovno kombinacijo dogodka – splošni slovenski seminarji in tisti z najpogostejšimi jezikovnimi kombinacijami so praviloma številčnejše obiskani kot tisti z jeziki z manj govorcev v Sloveniji. Kljub temu se trudimo pridobivati predavatelje in organizirati seminarje tudi za te jezike (na primer delavnica za ruski jezik leta 2015, albanski jezik in njegove značilnosti leta 2016).

Leta 2012 je začela veljati Novela Pravilnika o sodnih tolmačih, ki sodnim tolmačem nalaga obveznost vsaj petih izobraževanj do konca leta 2016 in nato nadaljnjih pet izobraževanj vsakih pet let oziroma vsakih pet let od imenovanja za sodnega tolmača. Potrdila o udeležbi na seminarjih DZTPS veljajo kot dokazilo o opravljenem izobraževanju. V društvu smo se tej spremembi prilagodili tako, da smo v repertoar seminarjev vključili več pravnih vsebin, ki so zanimive predvsem za sodne tolmače.

Naslednji oziroma najnovejši pretres pri organizaciji izobraževanj pa nas je doletel s pandemijo koronavirusa leta 2020. Zelo težko smo se poslovili od osebnih stikov, ki jih je mogoče navezati na seminarjih v živo, in smo se vsaj za nekaj časa preselili na splet. Nadaljujemo z delom v obliki spletnarjev, kar ustreza predvsem tistim, ki jim je fizična udeležba na izobraževanju v Ljubljani predstavljala velik logistični zalogaj (še posebej toplo so spremembo pozdravili prevajalci in tolmači z jezikovno kombinacijo italijanščine). Po drugi strani pa smo izgubili tisti neformalni del druženja in prepotreben osebni stik s stanovskimi kolegi, zato znova uvajamo »Odprta vrata DZTPS«, neformalna večerna druženja članov v društveni pisarni v novi preobleki, in organiziramo vsaj nekaj dogodkov v živo na leto.

4 65 let izobraževanj: česa še se učimo prevajalci in tolmači?

Glavnino posredovanih vsebin seveda zajemajo jezikovna vprašanja, a v tako dolgem časovnem obdobju lahko skozi teme izobraževanj razberemo tudi razvoj same prevajalske

stroke. Strokovni prevajalci smo očitno radi v koraku s časom in že konec osemdesetih let 20. stoletja so nekateri zaznali neizogibnost prihajajoče digitalizacije, saj Peter Tancig že leta 1989 v članku »Računalniško prevajanje« poudarja prednosti uporabe računalnika za delo (Mostovi 2/1989/XXIV: 16–28). Medtem ko so nekateri menili, da bo naslednja tehnološka prelomnica elektronski pisalni stroj, so se v društvu usmerili v računalnike in novembra 1989 organizirali tečaj uporabe računalnika za prevajalce. Poudarili so, da ne bo šlo za »začetne rutine«, temveč za urejanje besedil, preverjanje pravopisa in izdelavo osebnih glosarjev. Težko si je danes predstavljati, kako so potekala ta usposabljanja in kakšno znanje je bilo zahtevano. Tudi prispevek o tem seminarju razkriva nekatere začetne težave s konceptualizacijo te nove teme:

Tečaji urejevalnikov besedil niso bili prilagojeni delu prevajalcev. To je razumljivo, saj se tej tematiki pri nas še nihče ni posvečal. To je naloga nas, prevajalcev. Prav tako moramo povedati, kako naj računalnik pomaga prevajalcu pri delu tudi drugače in ne samo kot pisalni stroj. Začetnikom je treba razložiti, v čem je, glede na zaporedje delovnih postopkov, razlika med pisalnim strojem in računalnikom.

Slika 8: Tečaj uporabe računalnika za prevajalce, Mostovi 1/1990/XXV, str. 13

Že deset let pozneje je društvo pripravilo osem osemurnih tečajev o uporabi interneta, ki so bili za člane brezplačni. Po poročanjih je bilo zanimanje zanje izredno in so obsegali uporabo elektronske pošte, osnove delovanja spleta, spoznavanje iskalnikov, zbirke slovarjev in drugo (Mostovi XXXIX, št. 1, 2005: 103). Danes si kdo morda težko predstavlja, da so se morale prejšnje generacije ljudi privajati oziroma učiti interneta, a z zgodovinskega vidika je bilo zanimivo biti priča začetku nečesa, kar je od takrat povzročilo tako korenite spremembe v naši družbi. Računalniki in internet so nesporni zmagovalci tehnologije ter vsi prevajalci, tolmači, lektorji in drugi jezikovni strokovnjaki smo bili primorani prilagoditi način dela. Tudi v društvu smo se odzvali toku časa in organizirali različna usposabljanja računalniško podprtega prevajanja, v zadnjih letih pa organiziramo seminarje in brezplačne dogodke za člane o novih korpusnih orodjih ter uporabi umetne inteligence.

Z novorojeno državo ter prehodom na tržno gospodarstvo smo se prevajalci in tolmači znašli na prostem trgu. Leta 1985 zasledimo predlog za uvedbo senzacionalne nove tematike: seminarje podjetništva za prevajalce:

Zakaj zdaj potiskam v ospredje organizacijske teme in ponujam seminarje o podjetništvu? Zato ker se za prevajalce, ne glede na to, kdaj so začeli delati, začenja, poslovno gledano, zelo mračno in negotovo obdobje. Večja brezposelnost bo prizadela tudi prevajalce in tisti med njimi, ki bi želeli delati v svobodnem poklicu, potrebujejo podjetniško znanje, to pa jim lahko ponudijo omenjeni seminarji. Prav tako ga potrebujejo tisti, ki vztrajajo v svoji naivnosti in se z naročnikom ne znajo dogovoriti niti o točni vrednosti prevoda, še večje težave pa imajo pri izterjavi plačila. Na splošno velja pravilo, da se podjetništva naučiš v slabih časih, strokovno znanje iz prevajanja pa boš najlažje izpopolnil v boljših. časih. (Omerza 1993: 45)

Omenjeno »mračno in negotovo obdobje« so prevajalci verjetno doživljali zaradi neurejenega trga in nepripravljenosti na nove razmere. Njihovo stisko je zanimivo opazovati z današnje časovne distance, ko smo že prešli nekakšno zlato dobo prevajanja z novoodprtimi delovnimi mesti v evropskih ustanovah in zaposlitvami v podjetjih ter znova plavamo v neobvladljivih valovih ogromnega krutega trga. Tako smo v društvu nevede šli po korakih prejšnjih upravnih odborov in smo poleg izobraževalnih seminarjev uvedli brezplačne dogodke za člane, na katerih predavatelji podajajo znanje, ki je obstransko naši glavni spretnosti – prevajanja oziroma tolmačenja –, a nas še kako zadeva: podjetništvo, pridobivanje novih strank, uspešno delovanje na trgu, izkoriščanje potencialov svojega znanja, nove tehnologije za učinkovitejše delo. Znova se kaže, kako se zgodovina ponavlja in nam razkriva skupne točke v še tako drastično različnih časih in družbah.

7 Sklepne misli

Dolgi obstoj Društva znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije ter skrbno evidentirano delovanje nam omogočata, da preučujemo razvoj prevajalske in tolmaške stroke na dolgi časovni premici. Zaključimo lahko, da je v času pomanjkanja lakota po nečem (recimo pridobivanju znanja) večja; to se je pokazalo tako ob ustanovitvi društva daljnega leta 1960 kot tudi leta 2021, ko so bili naši spletnarji množično obiskani po enoletnem prisilnem premoru. Izobraževanje torej ni zgolj pravica ljudi, temveč naša temeljna potreba.

Zanimivo je opazovati cikličnost dejavnosti in tematik, ki so aktualne v določenih obdobjih. Vedno znova se soočamo z novo tehnologijo, ki preti našemu obstoju in spodkopava naš ugled. Poleg tega smo morali postati bolj agilni pri delovanju na trgu, včeraj in danes. Včasih so nekatere izobraževalne dejavnosti opuščene in zob časa jih za nekaj časa izbriše iz zavesti društvenih organov – nenadoma pa se ob pojavu enake potrebe domislamo zelo podobnega ukrepa, kot je bil nekoč že izveden. Po eni strani »odkri- vamo toplo vodo«, po drugi strani pa se lahko počutimo bližje preteklim upravnim odborom in se zavedamo, da zvesto sledimo ciljem, zastavljenim v nekem drugem času.

Arhivi razkrivajo, da se vseskozi spopadamo z enakimi ali podobnimi izzivi, kar ne velja le za naše društvo, upamo si namreč trditi, da se s tovrstnimi izzivi srečujejo vsa stano- vska društva. Ob praznovanju tridesetletnice delovanja društva Anton Omerza opisuje prizadevanja za organizacijo seminarjev:

Največja težava pri pripravi predavanj in seminarjev za posamezne jezik- ovne sekcije je pomanjkanje predavateljev, zato je obstoj posamezne jezikovne sekcije večkrat odvisen od enega samega predavatelja. Čeprav skušamo k sodelovanju pritegniti čimveč naših članov, predvsem k jezik- ovnim delavnicam, je odziv še vedno premajhen, da bi nam omogočil takšno obliko in vsebino izpopolnjevanja članov, kot si jo želijo. (Omerza 1990: 10–11)

Petintrideset let pozneje lahko poročamo, da se še vedno soočamo s podobnimi izzivi pridobivanja predavateljev. Večni cilji ostajajo tudi pridobivanje novih članov, uvelja- vljanje prevajalske stroke na splošno ter povezovanje med člani in z drugimi društvi. To so le drugače ubesedeni cilji iz Programa dela, omenjenega v uvodu tega prispevka, ki bodo očitno ostali stalna severnica dela vseh društvenih organov še naslednjih 65 let Društva znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije. Na prvem mestu pa bo ostalo – izobraževanje.

Viri in literatura

- Jesenik, Viktor, Omerza, Anton, Shrestha, Olga. 2000. Štirideset let DZTPS. *Mostovi (Ljubljana)*, letnik 34, številka 1. 8–24.
- Klinar, Stanko. 1985. Kje smo? Kam gremo? Kaj hočemo?. *Mostovi (Ljubljana)*, letnik 20, številka 1. 12–15.
- Omerza, Anton. 1989. Jesenski seminarji. *Mostovi (Ljubljana)*, letnik 24, številka 2. 10.
- Omerza, Anton. 1990. Trideset let strokovnega dela DZTPS. *Mostovi (Ljubljana)*, letnik 25, številka 2. 10–11.
- Omerza, Anton. 1993. Kakšni seminarji. *Mostovi (Ljubljana)*, letnik 28, številka 1. 45.
- Šega, Lidija (ur.). 2014. *Zbornik ob 50. obletnici DZTPS*. Ljubljana: Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije.
- Mostovi*. Ljubljana: DZTPS. <https://dztps.si/sl/mostovi-dztps>; <http://www.dlib.si>

Povzetek

Članek podaja časovni pregled izobraževanj v 65-letni zgodovini obstoja Društva znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije. Prvi sklop se osredotoča na izobraževanje v pisni obliki z društveno strokovno revijo *Mostovi*, ki je skoraj pet desetletij skrbno dokumentirala razvoj in trende prevajalstva ter tolmaštva. Sledi pregled vseh oblik izobraževanj in združenj v društvu, od prvotnih jezikovnih krožkov do današnjih spletnarjev. Tretji sklop podrobneje osvetljuje teme izobraževanj, kot so se pojavljale skozi čas. Sklep izpostavlja dragocena spoznanja o cikličnosti potreb prevajalcev in o stalnosti organizacijskih izzivov.

Ključne besede: izobraževanje, Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije, revija *Mostovi*, seminarji

Abstract

Translator and interpreter training: from the archives of the Association of Scientific and Technical Translators of Slovenia

The article provides an overview education and training throughout the 65 years of the Association of Scientific and Technical Translators of Slovenia (*Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije* – DZTPS). The first section focuses on written forms of education with the Association's journal, *Mostovi*, which has diligently documented over five decades of development and trends in translation and interpreting. This is followed by a review of all the various forms of training that are available, from the initial language clubs to today's webinars. The third section highlights some topics for training as they arose over time. The conclusion provides valuable insights into the cyclical nature of translators' needs and the continuous nature of the organizational challenges they face.

Keywords: education and training, Association of Scientific and Technical Translators of Slovenia, *Mostovi* journal, seminars

O avtorici

Živa Malovrh je diplomirana prevajalka z Oddelka za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in predsednica Društva znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije. Deluje kot samostojna prevajalka s poudarkom na znanstvenih besedilih s področja psihoterapije.

Elektronski naslov: ziva@jsmt.si.

Odprti izobraževalni viri o prevajanju pravnih besedil

Ada Gruntar Jermol, Mojca Plesničar

1 Uvod: odprti izobraževalni viri

Projekt o prevajanju pravnih besedil je nastal v sklopu mentorskega programa *Open Education for a Better World* (*Odprto izobraževanje za boljši svet*, OE4BW, <http://oe4bw.org>), ki spodbuja ustvarjanje novih izobraževalnih virov. To so letni cikli, kjer posamezen projekt znotraj programa izvaja en ali več razvijalcev, in sicer ob podpori vrhunskih mednarodnih mentorjev. Posameznik mora za vključitev v ta program izpolnjevati tri pogoje:

1. odprti izobraževalni vir mora obravnavati vsaj en globalni izziv, zapisan v ciljnih trajnostnega razvoja Združenih narodov (*Sustainable Development Goals* – SDG);
2. projekt mora biti zasnovan tako, da se zaključi s konkretnimi rezultati, in
3. rezultat projekta mora biti odprti izobraževalni vir.

Na koncu celoletnega cikla (predvidoma julija vsako leto) so predstavljeni rezultati vseh projektov.

Odprti izobraževalni viri (*Open Educational Resources* – OER) so vsa učna gradiva z odprtimi licencami, katerekoli vrste in v kateremkoli mediju. Odprta licenca omogoča

prost dostop ter prosto uporabo, urejanje in razširjanje s strani drugih uporabnikov, in sicer z manjšimi omejitvami (kot so citiranje, spreminjanje, dodajanje) ali brez njih. Uporabniki tako lahko vsebine prilagajajo lastnim potrebam. Razvoj in promocija odprtih izobraževalnih virov v sklopu gibanja za odprto družbo je trend na področju izobraževanja, ki dopolnjuje in deloma tudi spreminja obstoječe modele izobraževanja.

2 Namen projekta

Odprti izobraževalni viri in izobraževanje na daljavo so zlasti v času pandemije covid-19 postali pomemben vir in način izobraževanja. To je bil tudi temeljni razlog za razmislek in odločitev o oblikovanju pričujočega projekta. Avtorici imava na področju prevajanja pravnih besedil že večletne izkušnje, vendar ena bolj kot jezikoslovka, druga pa kot pravnica. S projektom se nama je ponudila priložnost, da oba aspekta – jezikoslovno-prevajalskega in pravnega – združiva ter oblikujeva v smiselno celoto, ki lahko marsikomu predstavlja vodilo pri kakovostnejšem prevajanju pravnih besedil ali pa je v pomoč pri poučevanju prevajanja pravnih besedil, še zlasti tistim, ki so šele na začetku svoje pedagoške poti.

Dodatna motivacija za oblikovanje projekta o temeljih pravnega prevajanja kot odprtega izobraževalnega vira pa je dejstvo, da je na svetu še vedno veliko skupnosti, v katerih imajo ženske zelo omejen dostop do izobraževanja ali pa ga sploh nimajo. Prek odprtih izobraževalnih virov imajo tudi ženske veliko več možnosti in priložnosti za izobraževanje.

3 Projekt o prevajanju pravnih besedil, njegovi cilji in ciljna publika

Učno gradivo o prevajanju pravnih besedil, ki je nastalo v sklopu omenjenega projekta, je prosto dostopno in zasnovano kot smernice, ki so uporabne in ponujajo dobro izhodišče pri poučevanju pravnega prevajanja še zlasti tistim, ki se kot pedagogi (bodi jezikoslovci-prevajalci ali pravniki) s tem področjem srečujejo prvič. Poleg tega so pričujoče smernice lahko primerne tudi za študente magistrskega študija (in sicer kot dodatni izobraževalni vir), vendar le, če imajo ti že nekaj izkušenj s prevajanjem pravnih ali drugih strokovnih besedil.

Kdor želi učno gradivo uporabljati samostojno in s tem pridobiti dodatno znanje s področja prevajanja pravnih besedil, mora prav tako imeti nekaj prevajalskega znanja in izkušenj s specializiranim prevajanjem, jezikovno znanje (in pri tem vedeti, da določeni

besedilni tipi zahtevajo določene prevodne strategije ter da ima vsaka besedilna vrsta svoje jezikovne značilnosti), dobrodošlo pa je tudi nekaj (vsaj začetniškega) strokovnega znanja. Prednost pričujočega projekta oz. učnega gradiva je v njegovi interdisciplinarnosti; zasnovano je namreč tako, da omogoča vpogled v pravna, jeziklo(slo)vna in prevodna vprašanja.

V sklopu projekta sva avtorici skušali:

- Predstaviti temeljne lastnosti pravnega jezika in temeljne zakonitosti pri prevajanju pravnih besedil.
- Osvetliti osnovne mehanizme prava (kaj pravo sploh je, od kod izvira in kako deluje), različne pravne kulture in pomen primerjalnega prava. Še zlasti slednje – primerjalno pravo – je pri pravnem prevajanju ključnega pomena. Prevajalci pravnih besedil nimajo opravka le z dvema različnima pravnima jezikoma, temveč tudi z dvema bolj ali manj različnima pravnima sistemoma; vsaj približno poznavanje izhodiščnega in ciljnega sistema pa je za uspešno prevajanje enako pomembno kot poznavanje obeh pravnih jezikov.

Projekt je zasnovan kot sodelovalna platforma, kar omogoča širitev na druge tipe in vrste pravnih besedil, prav tako pa tudi na druge pravne sisteme in jezike.

4 Zgradba projekta in učni cilji

4.1 Pogoj za kakovostno prevajanje

Pogoj za kakovostno prevajanje pravnih besedil je ustrezno strokovno, jeziklo(slo)vno in prevodoslovno znanje. Učno gradivo je sestavljeno tako, da skuša (na konkretnih primerih nemške ustave – ali natančneje njenega uradnega prevoda v angleščino) prikazati, katero znanje je pri prevajanju pravnih besedil potrebno, da lahko zagotovimo čim večjo kakovost prevoda.

Če želimo razumeti določeno izvirno pravno besedilo, je potrebno poznavanje zakonitosti in posebnosti izvirnega in ciljnega pravnega sistema ter ustrezno jezikovno znanje obeh pravnih jezikov. Zaradi različnih družbenih, kulturnih in zgodovinskih danosti, ki so botrovale nastanku in razvoju posameznega pravnega sistema, se le-ta od drugih (tudi tistih znotraj iste pravne družine – npr. kontinentalne ali anglosaške – t. i. *Common Law*) bolj ali manj razlikuje, kar je najbolj očitno prav na ravni besedišča – pri terminologiji. Kakovostno prevajanje pravnih besedil zato vedno temelji tudi na primerjavi pravnih sistemov – na primerjalnem pravu. Kajti le ustrezno **strokovno znanje** prevajalcu omogoča, da zazna razlike med pravnimi sistemi ter se v primeru t. i. semantične inkongruence med termini izvirnega in ciljnega pravnega sistema odloči za

optimalno rešitev – torej za najustreznejši ekvivalent v ciljnem besedilu. Taka semantična neskladja pa so pri pravnem prevajanju prej pravilo kot izjema – s to problematiko se srečamo pri domala vsakem prevodu.

Poznavanje stroke je pri prevajanju res temeljna postavka, a ne edina. K reflektiranemu prevajanju namreč sodi tudi ustrezno **jeziklo(slo)vno** in **prevodoslovno znanje**; pri vsakem besedilu se je namreč treba odločiti za ustrezno prevodno strategijo – ta pa je odvisna od tipa besedila (ki je npr. lahko preskriptivni/normativni ali deskriptivni/informativni), pa tudi od funkcije in namena, ki ga ima prevod v ciljni kulturi.

Jezikovna dovršenost prevoda v smislu konvencionalne ali rutinske rabe jezika na vseh jezikovnih ravneh je prav tako pomemben kazatelj dobrega prevoda. Besedila, v katerih ni ustrezne leksike (poleg terminov so tu nadvse pomembne tudi stalne besedne zveze – kolokacije), ustaljenih morfosintaktičnih struktur in ustrezne makrostrukture, ne izpolnjujejo svoje sporočilne funkcije.

Avtorici sva skušali v učno gradivo zajeti vse naštetе temeljne komponente znanja, potrebne za kakovostno, predvsem pa reflektirano prevajalsko delo.

4.2 Zgradba projekta

Projekt je sestavljen iz štirih delov:

- v prvem delu (ki je zasnovan kot video posnetek) so na kratko predstavljene najpomembnejše **značilnosti pravnega jezika** in temeljne **prevodne strategije**;
- drugi del je posvečen **osnovam prava**, predstavljen pa je tudi način pravnega mišljenja;
- tretji del je **študija primera** – »vodeni ogled« po izbranih členih nemške ustave v angleškem prevodu;
- v četrtem delu – **glosarju** – so zajeti temeljni pojmi nemške ustave s slovenskimi in angleškimi ustreznici.

Učni cilji posameznih sklopov

Prvi del učnega gradiva je zgolj kratek pregled posebnosti pravnega jezika in možnih prevodnih strategij. Namen tega segmenta je pridobitev splošnega vtisa o posebnostih pravnega jezika in prevajanja. Tu velja še posebej izpostaviti polisemijo v pravu – na ta problem pri prevajanju naletimo kar pogosto, prevajalcem pa lahko povzroča kar precej preglavic. Polisemija v splošnem pomeni, da ima določeni leksem več potencialnih pomenov. V pravu pa, da se določeni termin pojavlja na različnih pravnih področjih – v različnih pravnih kontekstih, kjer je tudi vsakič drugače definiran; ima torej specifičen

pomen in ga v ciljni jezik večinoma prevajamo z različnimi ekvivalenti. Tak, zelo nazoren primer polisemije je denimo nemški termin *Gewalt*, ki lahko pomeni:

- **oblast** (*izvršilna, zakonodajna, sodna veja oblasti / oblast* – nem. *exekutive, legislative, judikative Gewalt*);
- **nasilje** (21. člen Ustave RS: *Prepovedano je vsakršno nasilje nad osebami, ki jim je prostost kakorkoli omejena ...*; prevod v nemščino: *Jegliche Gewaltanwendung gegen Personen, deren Freiheit in irgendeiner Weise beschränkt ist... ist untersagt.*);
- **sila** (v kazenskem pravu: npr. *kdor s silo ali z uporabo sile vzame tujo premično stvar ...*; nem. *Wer mit Gewalt gegen eine Person ...*).

Taki primeri so še:

- *das Recht* = pravo, pravica;
- *das Volk* = ljudstvo, narod;
- *die Freiheit* = svoboda, svoboščina, prostost.

V drugem delu se uporabniki seznaniijo z naslednjimi temami:

- a) z izbranimi temeljnimi pojmi prava:
 - kaj je pravo, s čim se ukvarja,
 - kaj so pravna pravila / pravne norme in pravna načela,
 - zgradba in razlaga pravnih pravil;
- b) s primerjalnim pravom:
 - zakaj je primerjalno pravo pri prevajanju ključnega pomena,
 - predstavitev različnih pravnih sistemov in pravnih družin,
 - temeljne razlike med kontinentalnim in anglosaškim pravom (*Common Law*);
- c) s pravnimi področji:
 - katera pravna področja ločimo in kaj zajemajo;
- d) s pravnimi viri:
 - kje vse je pravo prisotno,
 - o hierarhiji pravnih aktov in zakaj je pomembna,
 - temeljni pojmi ustave.

Tretji del je študija primera – »vodeni ogled« po izbranih členih nemške ustave.¹ Tu uporabnike opozorimo na naslednje pomembne značilnosti pravnega jezika:

1 Ustava je po pravni moči in vsebini hierarhično najvišji in temeljni pravni akt vsake države. Še zlasti poglavje o temeljnih človekovih pravicah in svoboščinah zadeva vse, je dovolj splošno, obenem pa je v besedilu tudi dovolj prevodnih izzivov.

– V pravnem jeziku je zaslediti kar nekaj izrazov splošnega jezika, vendar pa imajo ti v pravnem kontekstu drugačen pomen, npr. nem. *Freiheit* ni le *svoboda* – na kar bi v splošnem jeziku najprej pomislili, temveč v določenih pravnih kontekstih tudi *svoboščina* (*človekove pravice in svoboščine*) ali *prostost* (*odvzem prostosti*), nem. *Recht* ni le *pravica*, ampak tudi *pravo* (kot skupek vseh norm, kot sistem), nem. *Gewalt* pa v določenih kontekstih prevajamo kot *oblast*, spet drugje (npr. v kazenskem zakoniku) kot *sila*, v zloženki (nem. 'Determinativkompositum') *Gewalttätigkeit* pa je to *nasilje*.

– Vsak pravni sistem zaznamujejo specifični izrazi in pojmi, ki jih drugod pogosto ni. Čeprav so določeni pravni sistemi med seboj sorodni (ker pripadajo isti pravni družini), pa se na terminološki ravni med seboj vendarle bolj ali manj razlikujejo, v nemški ustavi so taki specifični pojmi denimo *der Bundestag*, *der Bundesrat*, *das Land*, v slovenski *državni zbor*, v hrvaški *sabor*, v poljski *sejm*.

– Za pravni jezik so značilne specifične oblikoslovno-skladenjske in leksikalne posebnosti.

Poznavanje teh ter njihova dosledna in ustrezna raba pa prispevata k bolj reflektiranemu in tako tudi kakovostnejšemu prevajanju; denimo raba sedanjika v slovenskih in nemških zakonskih besedilih: »Glede rabe časa v predpisih je raba sedanjika načeloma pravilna, splošna in obvezna. Teorija poudarja prednost rabe sedanjika pri normiranju zaradi njegove pomenske >brezčasnosti< in tudi zaradi (simboličnega) pomena stabilnosti, ki jo normativno izražanje v sedanjiku v predpisih zagotavlja« (Nomotehnične smernice 2018: 69). Nekatere druge morfosintaktične značilnosti slovenskih in nemških zakonskih besedil so: raba trpnika, zaimkov *kdor*, *vsakdo*, *usi*, *nihče*, nominalizacije, strukture, ki izražajo obveznost določenega dejanja (v nemščini npr. *zu* + *infinitiv*), npr.: *Nihče ne sme biti podvržen mučenju, nečloveškemu ali ponižujočemu kaznovanju ali ravnanju. Na človeku je prepovedano delati medicinske ali druge znanstvene poskuse brez njegove svobodne privolitve. Die Maßnahme ist zu befristen.*

– Pravna besedila se med seboj razlikujejo, tudi zato, ker pripadajo različnim besedilnim tipom. Omeniti velja zlasti normativni (preskriptivni) in informativni (deskriptivni) besedilni tip. To je pomembna kategorija, saj botruje tudi izbiri prevladujoče prevodne strategije; ta je lahko bodisi potujitvena (primerna zlasti za normativna besedila) ali podomačitvena (za informativna besedila).

Četrty del je glosar, v katerem so predstavljeni najpomembnejši pojmi ustave. Izhodiščni izraz je nemški, sledita mu slovenski in angleški ekvivalent. V glosar so zajete tudi nekatere kolokacije, dodani pa so še primeri polisemije, npr.:

- DT: *Abstammung* – SLO: *poreklo* (značilnost glede na prednike) – EN: *parentage*,
- DT: *Freiheit* – SLO: *svoboda* / *svoboščina* / *prostost* (polisemija) – EN: *freedom*,

- *Unantastbarkeit der Menschenwürde / Menschenwürde ist unantastbar = nedotakljivost človekovega življenja* (primer kolokacije).

Uporabniki učnega gradiva se tu seznaniijo z gradnjo glosarja, prav tako spoznajo, kako glosar smiselno in ciljno uporabljati ter si tako olajšati prevajalsko delo.

5 Sklepne misli in načrti za prihodnost

S projektom sva avtorici skušali postaviti temelje, ki so bistvenega pomena za uspešno usvajanje glavnih značilnosti pravne znanosti, bistvenih lastnosti pravnega jezika in bistvenih strategij pravnega prevajanja. Projekt je zasnovan kot **kolaborativna platforma**, ki jo je mogoče širiti, in sicer s predstavitvijo drugih pravnih besedilnih vrst in drugih besedilnih tipov. Prikazane so zakonitosti prevajanja abstraktnih pravnih aktov (ustave), učno gradivo pa bi bilo smiselno nadgraditi z vpogledom v prevajanje konkretnih pravnih aktov (npr. sodb, obtožnic, pogodb) ali pa s prevajanjem informativnih pravnih besedilnih vrst (kot so pravni učbeniki ali znanstveni/teoretski članki). Zažele na bi bila tudi širitev na druge jezike.

Učno gradivo je dostopno na naslednji povezavi: *Translating Law – An Introduction* (<https://e-ucenje.ff.uni-lj.si/enrol/index.php?id=9062>).

Viri in literatura

- Cao, Deborah. 2007. *Translating Law*. Clevedon/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters. Topics in Translation.
- Gruntar Jermol, Ada. 2013. Linguistisches Wissen als Conditio sine qua non beim Übersetzen juristischer Texte: zur Bedeutung des Texttyps und der Textsorte im Recht. *Muttersprache*, jg. 123, h. 1. 290–315.
- Gruntar Jermol, Ada. 2012. Übersetzen von Rechtstexten - einige didaktische Hinweise. *Lebende Sprachen*, bd. 57, hft. 1. 53–73.
- Nomotehnične smernice. 2018. Služba vlade Republike Slovenije za zakonodajo. https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/SVZ/f50d0f6d15/Nomotehnicne_smernice-2018.pdf (dostop 1. 2. 2025)
- <https://oe4bw.org/> (dostop: 1. 5. 2022)
- <https://open-educational-resources.de/was-ist-oer-3-2/>
- <https://sdgs.un.org/> (dostop: 1. 5. 2022)
- https://wiki.creativecommons.org/wiki/What_is_OER%3F (dostop: 1. 5. 2022)
- <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (dostop: 25. 3. 2022)
- <https://www.unesco.org/en/communication-information/open-solutions/open-educational-resources> (dostop: 1. 5. 2022)
- <https://pirs.si/pregledPredpisa?id=USTA1> (dostop: 25. 3. 2022)

Šarčević, Susan. 1997. *New Approach to Legal Translation*. The Hague/London/Boston: Kluwer Law International.

Povzetek

Odperti izobraževalni viri (OER – *Open Educational Resources*) so izobraževalno gradivo katerekoli vrste in na kateremkoli mediju, ki je objavljeno pod odprto licenco. Odprta licenca omogoča prost dostop in prosto uporabo, urejanje in razširjanje gradiva, in sicer brez omejitev ali z manjšimi omejitvami (glej <https://open-educational-resources.de/was-ist-oer-3-2/>). Odperti izobraževalni viri in izobraževanje na daljavo postajajo vse pomembnejši, kar se je izkazalo tudi v času pandemije covida-19.

Pričujoči projekt o pravnem prevajanju je prosto dostopen in lahko služi kot neke vrste priročnik, uporaben za učitelje prevajanja – bodisi jezikoslovce ali prevajalce bodisi pravnike, ki se s prevajanjem pravnih besedil srečujejo prvič. Primeren je tudi za študente magistrskih programov, vendar le, če že imajo nekaj izkušenj s prevajanjem pravnih ali drugih strokovnih besedil.

V projektu, ki je razdeljen na štiri sklope, so predstavljene temeljne značilnosti pravnega jezika in pravnega prevajanja kot tudi osnovni mehanizmi prava. V prvem delu so na kratko predstavljene poglavitne značilnosti pravnega jezika in temeljne prevodne strategije; drugi del je posvečen osnovam prava; tretji del je študija primera – »kratek vodeni ogled« po izbranih členih nemške ustave; v četrtem delu – glosarju – so zajeti temeljni pojmi nemške ustave s slovenskimi in angleškimi ustreznici.

Projekt je zasnovan kot sodelovalna platforma, kar omogoča širitev na druge tipe in vrste pravnih besedil, prav tako pa tudi na druge pravne sisteme in jezike.

Ključne besede: pravo, prevajanje, odperti izobraževalni viri, izobraževanje na daljavo

Abstract

Open educational resources on translating legal texts

Open Educational Resources (OER) are educational materials of any kind and in any medium that are published under an open licence. Such an open licence enables free access as well as free use, editing and redistribution by others with or without minor restrictions. Open educational resources and remote education have become increasingly important, especially during the coronavirus epidemic.

The present project on legal translation is freely accessible and is intended as a kind of guide that can be used by translation teachers, and especially linguists, translators or lawyers who are dealing with this topic for the first time as teachers. It may also be suitable for students on master's programmes, provided they already have some experience of legal texts or specialist text translation.

The course covers the basics of legal language, legal translation and a brief introduction to the basic mechanisms of law. It consists of four parts: Part I is a video clip briefly presenting the most important features of legal language and various translation strategies; Part II deals with basic principles of law; Part III is a case study – a "guided tour" through selected articles of the German Constitution; finally, Part IV is a glossary of basic terms of the German Constitution with Slovenian and English equivalents.

The main advantage of the course is that it is designed as a collaborative platform and can be extended to other types of legal texts and text types, other legal systems and legal languages.

Keywords: law, translation, open educational resources, distance education

O avtoricah

Dr. Ada Gruntar Jermol je redna profesorica za nemški jezik na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Pedagoško in tudi znanstveno se že več let ukvarja s prevajanjem pravnih besedil (iz nemščine v slovenščino) in s posebnostmi pravnega jezika ter s kontrastivnimi študijami.

Elektronski naslov: ada.gruntarjermol@ff.uni-lj.si.

Dr. Mojca Plesničar je pravnica, izredna profesorica, zaposlena na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Več let je sodelovala z Oddelkom za prevajalstvo, kjer je poučevala prevajanje pravnih besedil iz angleščine v slovenščino.

Elektronski naslov: mojca.plesnicar@pf.uni-lj.si.

Tolmačenje v Hiši za otroke

Marta Biber, Helena Biffio Zorko

1 Uvod

Od 19. do 20. marca 2018 je v Ljubljani potekal uvodni sestanek za podrobno pripravo izvedbe projekta Hiše za otroke po modelu Barnahus v Sloveniji. Gre za skupni projekt Sveta Evrope, Evropske unije in slovenskih organov, predvsem Ministrstva za pravosodje RS.

Avtorici tega članka sva bili s strani Sveta Evrope najeti za tolmačenje na tem in tudi naslednjih koordinacijskih sestankih. Med pripravami na tolmačenje in samim tolmačenjem sva se seznanili s konceptom Hiše za otroke – Barnahus, hkrati pa se nama je zastavilo tudi vprašanje: kako bo s tolmačenjem v slovenski Hiši za otroke? Pri tem sva se seveda postavili v položaj tolmačev, ki bodo slej ko prej poklicani tolmačiti v tej ustanovi. Slovenija je namreč že po svoji osnovni geografski legi na stičišču različnih kultur, v zadnjih letih pa je tudi ena od tranzitnih držav na balkanski migracijski poti. Ob nadaljnjem razmisleku nama je zelo hitro postalo jasno, da je tako, kot je večplasten koncept Hiše za otroke, večplastno tudi področje tolmačenja v tej ustanovi. Zastavljajo se vprašanja o ustrezni izobrazbi in strokovnem izpopolnjevanju tolmačev, različnih načinih tolmačenja za različne scenarije in starostne skupine, pravni in strokovni podlagi in še bi lahko naštevali.

Da bi vsaj malo osvetlili to vprašanje, sva zasnovali projekt »Tolmačenje v Barnahusu« z namenom pregleda obstoječega stanja stvari, prepoznavanja primerov dobre prakse

in pravnih podlag ter oblikovanja smernic. Projekt je Oddelek za prevajalstvo vključil v prijavo za sofinanciranje magistrskega študija konferenčnega tolmačenja pri Evropski uniji in septembra 2021 sva začeli z delom. Na pobudo Sabine Klaneček (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti) ter Andreja del Fabbra, vodje medresorske delovne skupine za Hišo za otroke (Ministrstvo za pravosodje¹), sva stopili v stik z mrežo Promise,² ki se kot evropska pobuda osredotoča na izboljšanje standardov za multidisciplinarno ter medinstitucionalno obravnavo otrok žrtev in prič spolne zlorabe ali drugih oblik nasilja. Ta mreža je na najino pobudo dne 2. marca 2022 organizirala on-line posvet o pomenu tolmačenja v kontekstu Barnahusa, ki se ga je udeležilo več predstavnikov različnih ustanov Barnahus ter njim sorodnih organizacij.

V pričujočem članku izpostavlja svoje prve izsledke, in sicer pregled stanja ter obstoječih pravnih in strokovnih podlag s poudarkom na kontekstu slovenske Hiše za otroke.

2 Barnahus³ – koncept in zgodovina

Idejni oče koncepta Barnahus⁴ je Bragi Guðbrandsson, nekdanji direktor Vladne agencije za zaščito otrok (Government Child Protection Agency) na Islandiji. Islandija je ustanovila Barnahus leta 1998, od takrat pa se je koncept razširil najprej v preostale skandinavske (Švedska – 2005, Norveška – 2007, Danska – 2013), pozneje pa tudi druge evropske države. Z njim se je v Evropi uveljavilo tudi njegovo islandsko poimenovanje, ki je sestavljeno iz besed *barna* (otroci) in *hus* (hiša). V slovenščini se je za Barnahus uveljavilo ime Hiša za otroke.

Izraz center Barnahus se navadno nanaša na otrokom prijazno in varno okolje, ki pod eno streho združuje več služb za obravnavo otrok žrtev spolnega nasilja na usklajen in učinkovit način. S tem ko se službe srečajo pod eno streho, se odpravi potreba po obiskovanju različnih ustanov, ki je za otroka lahko boleča izkušnja. Poleg tega mu na ta način ni treba večkrat ponavljati svoje zgodbe, temveč jo pove le enkrat, kar bistveno zmanjša potencialno ponovno travmatizacijo med postopkom preiskave in postopkom pred sodiščem. Osrednji cilj je usklajevanje vzporednih kazenskih preiskovalnih

1 Oddelek za otrokom prijazno kazensko pravosodje, <https://www.gov.si/drzavni-organi/ministrstva/ministrstvo-za-pravosodje/o-ministrstvu/direktorat-za-kaznovalno-pravo-in-clovekove-pravice/sektor-za-popravo-krivic-in-podporo-zrtvam-kaznivih-dejanj/oddelek-za-otrokom-prijazno-kazensko-pravosodje/>, dostop 1. 3. 2025.

2 Za več informacij o mreži Promise glej: <https://www.barnahus.eu/en/about-us/>, dostop 1. 3. 2025.

3 Za več splošnih informacij o Barnahusu glej: <https://en.wikipedia.org/wiki/Barnahus>, dostop 1. 3. 2025.

4 Povzeto po spletni strani združenja Promise. <https://www.barnahus.eu/en/about-barnahus/>, dostop: 1. 3. 2025.

postopkov in postopkov za zaščito otroka, ključna vloga službe pa je, da zbere veljavne dokaze, ki se lahko uporabijo v sodnem postopku. Pridobivanje informacij poteka s forenzičnim intervjujem, in sicer tako, da se otroka spodbudi k sodelovanju pri razgovoru. Otrok je deležen tudi pomoči in podpore, ki vključuje zdravstveno oceno in oskrbo ter oceno psihičnega stanja in terapijo.

Forenzični intervju je v Sloveniji novost, ki smo jo uvedli skupaj s Hišo za otroke. Prej so organi pregona izvajali le t. i. preiskovalni intervju. Forenzični intervju se izvaja v okviru predkazenskega postopka, ko organi pregona zbirajo dokaze, ki lahko privedejo do uvedbe kazenskega postopka. V poznejših fazah kazenskega postopka, ko je že vložena obtožnica, se otrok praviloma ne zaslišuje več v klasičnem sodnem postopku, temveč se kot dokaz uporabi posnetek forenzičnega intervjuja, ki je bil opravljen v predkazenskem postopku. Cilj tega pristopa je zaščititi otroka pred ponovnimi zaslišanji in nepotrebnim stresom.⁵

Glavno vodilo celotnega procesa obravnave v Hiši za otroke je upoštevanje največje koristi za otroka, v skladu s členom 3.1 Konvencije Združenih narodov o otrokovih pravicah, ki določa: »Pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki, bodisi da jih vodijo državne bodisi zasebne ustanove za socialno varstvo, sodišča, upravni organi ali zakonodajna telesa, morajo biti otrokove koristi glavno vodilo.«⁶

Koncept Barnahus v osnovi temelji na podobnem modelu iz ZDA. Gre za Centre za govornišva za otroke (Children's Advocacy Centres – CAC)⁷. Prvi CAC je bil ustanovljen že leta 1985, danes pa jih je po vseh ZDA že več kot 900. V njih delujejo več-disciplinarne ekipe, ki pod eno streho združujejo različne profile strokovnjakov. Med njimi so predstavniki policije, centrov za socialno delo, tožilci, odvetniki, zagovorniki, zdravstveni delavci in terapevti, vsi pa si prizadevajo preprečiti ponovno travmatizacijo otroka kot žrtve ali priče spolnega nasilja. Med obema konceptoma pa obstajajo tudi razlike: ameriški CAC-i so zasebne ustanove, otrok pa mora običajno tudi priti na sodišče, medtem ko Barnahus ustanovi država, prihod otroka na sodišče pa je potreben le, če to odredi sodnik. Načeloma otroku ni treba pričati na sodišču, temveč se kot pričanje lahko uporabi avdio-vizualni posnetek forenzičnega intervjuja. Islandski koncept je torej nadgradnja pristopa, ki ga imajo v ZDA. Projekt je že od začetka izvajala država, sama ustanova pa je bila integrirana v islandski pravosodni sistem in sistem socialne

5 https://www.sodnapraksa.si/?_submit=i%C5%A1%C4%8Di&database%5BSOSC%5D=SOSC&id=51922&page=0&q=id%3A51922&utm_source=chatgpt.com, dostop: 1. 3. 2025.

6 https://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/PRAVNE_PODLAGE/Mednarodne_konvencije_-_OZN/Konvencija_o_otrokovih_pravicah/A_-_Konvencija_o_otrokovih_pravicah.pdf, dostop: 1. 3. 2025.

7 <https://www.nationalcac.org/>, dostop: 1. 3. 2025.

zaščite z namenom zagotavljanja otrokom prijaznega pravosodja. Barnahus se financira iz državnega proračuna, postopki, ki se v njem izvajajo, pa so uradni postopki. V Sloveniji ima Hiša za otroke status javnega zavoda.⁸

Za sam koncept Barnahus pa sta bistvena še dva elementa: visoka specializiranost osebja in zunanjih sodelavcev za delo z otroki ter otrokom prilagojeno fizično okolje. Sam forenzični intervju poteka v prijazni manjši sobi, v kateri je prisoten samo izpraševallec. Intervju se prek videokonferenčne povezave prenaša v sobo za opazovanje, kjer ga spremlja večdisciplinarni tim opazovalcev. Intervju usmerja in vodi sodnik, ki je prek tablice ali slušalk povezan z izpraševalcem. V Barnahus po potrebi lahko pride tudi zdravnik in/ali terapevt.

Trenutne članice mreže Promise so: Albanija, Belgija, Bolgarija, Hrvaška, Ciper, Češka, Danska, Anglija, Estonija, Ferski otoki, Finska, Nemčija, Madžarska, Islandija, Irska, Latvija, Moldavija, Nizozemska, Severna Irska, Norveška, Poljska, Portugalska, Škotska, Slovenija, Španija, Švedska in Avstralija. Na posvetu 2. marca 2022 so predstavniki različnih Barnahusov in njim sorodnih ustanov potrdili, da tolmačenje sicer uporabljajo, vendar imajo z njim različne izkušnje, ugotovljeno pa je bilo tudi pomanjkanje ustaljenih protokolov za tolmačenje. Ker je bila Hiša za otroke v Sloveniji takrat tik pred odprtjem in ker je bil za njeno ustanovitev in delovanje sprejet poseben zakon (to je tudi slovenska posebnost – v drugih državah je namreč pravna podlaga za Barnahus integrirana v obstoječe pravne akte), nas je zanimalo, na kakšen način bo ali bi lahko bilo organizirano tolmačenje v tej ustanovi.

3 Pravna podlaga za tolmačenje v Hiši za otroke – mednarodni in slovenski pravni red

3.1 Mednarodni pravni red

Pravica otroka žrtve do tolmačenja in prevajanja je utemeljena na več evropskih oziroma mednarodnih pravnih dokumentih, predvsem na Direktivi 2012/29/EU o določitvi minimalnih standardov na področju pravic, podpore in zaščite žrtev kaznivih dejanj (Direktiva o pravicah žrtev)⁹ in Konvenciji Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolno zlorabo (Lanzarotska konvencija), ki jo je Slovenija ratificirala

8 Zakon o zaščiti otrok v kazenskem postopku in njihovi celostni obravnavi v hiši za otroke (ZZOK-POHO), 3. člen. Uradni list RS, št. 54/21.

9 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-SL/TXT/?fromTab=ALL&from=SL&uri=CELEX%3A32012L0029>

leta 2013.¹⁰ V kontekstu Hiše za otroke je pri uveljavljanju pravice do tolmačenja in prevajanja najpomembnejši dokument »Evropski standardi: Smernice za multidisciplinarno in medinstitucionalno obravnavo otrok žrtev in prič nasilja«, ki se povezuje z omenjenima direktivo in konvencijo.¹¹

V Hiši za otroke velja »Standard 1.2, Pravica do izražanja lastnega mnenja v postopkih in prejemanja informacij«, ki otroku žrtvi zagotavlja pravico biti slišan v postopkih in prejeti informacijo. To se navezuje na pravico otrok do udeležbe, ki sodi v splošna načela Konvencije Združenih narodov o otrokovih pravicah (UNCRC). Skladno z 2. odstavkom 12. člena UNCRC »je treba otroku še zlasti zagotoviti možnost biti slišan pri zakonskih in upravnih postopkih, ki vplivajo nanj«.

Direktiva o pravicah žrtev določa vrsto zavezujočih pravic žrtev kaznivih dejanj, vključno s pravico do tolmačenja in prevajanja, v uvodnih izjavah 34 in 36 ter členih 5.2–5.3 ter 7.1–7.8. V 34. uvodni izjavi določa, da bi »brezplačno tolmačenje moralo biti na voljo med zaslišanjem žrtve« ter da »je lahko potreba po tolmačenju in prevajanju odvisna od konkretnih vprašanj, vloge žrtve v ustreznem sistemu kazenskega pravosodja in njenega sodelovanja v postopku ter morebitnih posebnih pravic žrtve«.

Uveljavljanje pravice do tolmačenja se v standardih kakovosti Barnahusa »Standard 6, Forenzični razgovori« in »Standard 8, Terapevtske storitve« povezuje s členom 31.6 Lanzarotske konvencije, ki nalaga, »da so informacije žrtvam dane [...] tako, da je to primerno njihovi starosti in zrelosti, ter v jeziku, ki ga lahko razumejo«.¹²

To konkretno pomeni, da v primeru, če otrok ne razume jezika državnih organov, tolmač sodeluje s specializiranim osebjem v Hiši za otroke. »Standard 6.2, Specializirano osebje«, določa: »Forenzične razgovore opravljajo za to posebej usposobljeni uslužbenci, ki se redno usposabljaajo za izvajanje forenzičnega razgovora.« Hkrati to pomeni tudi, da se njihovo tolmačenje snema, to določa »Standard 6.3, Lokacija in snemanje«: »Forenzični razgovori potekajo v Barnahusu. Razgovori se avdiovizualno posnamejo, da bi se izognili večkratnim razgovorom z različnimi strokovnjaki, ki potrebujejo dostop do otrokovega razkritja,« ter da tolmač tolmači forenzični razgovor, ki je opredeljen v »Standardu 6.4, Multidisciplinarna in medinstitucionalna prisotnost«: »Forenzični razgovor opravi en strokovnjak. Vsi pristojni člani multidisciplinarne medinstitucionalne skupine lahko opazujejo forenzični razgovor bodisi v živo v sosednji sobi bodisi prek posnetka. Obstaja sistem interakcije med izvajalcem razgovora in opazovalci, tako

10 <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2013-02-0058?sop=2013-02-0058>

11 https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/11/PROMISEStandards_SI.pdf?utm_source=chatgpt.com, dostop: 1. 3. 2025.

12 https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/11/PROMISEStandards_SI.pdf?utm_source=chatgpt.com, dostop: 1. 3. 2025.

da lahko tudi ti otroku prek izvajalca razgovora postavljajo vprašanja.« Tolmač po potrebi tolmači tudi osumljencu ali obdolžencu oziroma v isti zadevi vzporedno delata dva tolmača, en dodeljen otroku in drug dodeljen obdolžencu (»Standard 6.5, Spoštovanje pravice obdolženca do poštenega sojenja in »enakosti moči«): »Vzpostavljeni so dogovori, ki obrambi omogočajo, da prek sodnega zasliševalca zastavlja vprašanja otroku žrtvi/priči. Če ima obdolženec zakonsko pravico opazovati otrokovo pričevanje, se to opravi z avdiovizualnim prenosom, da se prepreči morebiten stik med obtoženim in otrokom.« Svoje tolmačenje pa mora biti tolmač sposoben prilagoditi sposobnosti razumevanja in starosti otroka (»Standard 6.6, Prilagojeno otroku«): »Intervju je prilagojen otrokovi starosti, razvoju in kulturnemu ozadju ter upošteva posebne potrebe, vključno z interpretacijo. To lahko vključuje zmanjšanje dolžine razgovorov, dopuščanje odmorov in morebitno vodenje razgovora v več kot eni seji. Število razgovorov se omeji na minimum, potreben za preiskavo kaznivega dejanja. Če je potrebnih več razgovorov, vodi razgovore isti strokovnjak.«

Tolmač po potrebi tolmači tudi terapevtske storitve (standard 8.1), Pregled in zdravljenje: »Pregled in zdravljenje sta otrokom žrtvam in pričam, ki so napoteni v Barnahus, redno na voljo,« in nujno tesno sodeluje z zadevnimi strokovnjaki oziroma osebjem (standard 8.2, Osebe): »Storitve in zdravljenje na področju duševnega zdravja zagotavljajo za to usposobljeni strokovnjaki s specializiranim strokovnim znanjem.« Tolmač tolmači tako za otroka kot za njegovo družino (Standard 8.3), Informacije in sodelovanje otrok: »Otroci in družina/skrbniki dobijo ustrezne informacije o razpoložljivih načinih zdravljenja in lahko vplivajo na čas, kraj in obliko pomoči,« ter omogoča zagotavljanje podpore (standard 8.4), Krizno posredovanje: »Barnahus ima jasno organizacijsko strukturo in stalno osebje, ki otrokom in družinskim članom/skrbnikom, ki niso storilci zlorabe, redno zagotavlja krizno podporo.«

3.2 Slovenski pravni red

Zakon o zaščiti otrok v kazenskem postopku in njihovi celostni obravnavi v Hiši za otroke (Uradni list RS, št. 54/21) je bil sprejet leta 2021, začel se je uporabljati 1. maja 2022, v praksi pa je začel po 1. maju 2024. Na njegovi podlagi in z namenom, da bi omogočili njegovo izvajanje, je bil izdan Sklep o ustanovitvi Javnega zavoda Hiša za otroke (Uradni list RS, št. 121/21 in 195/21). Oba pravna akta predstavljata osnovno in ključno pravno podlago za izvajanje tolmačenja v Hiši za otroke v Sloveniji.

V zakonu pravica otroka do tolmačenja ni izrecno navedena, vendar iz 3. člena, ki določa, da »državni organi skrbijo [...], da se omogoči, da je otrok slišan [...]«, izhaja, da to velja tudi za otroke, ki ne govorijo slovensko oziroma jezika državnih organov v Sloveniji. Brez tolmačenja iz jezika, ki ga otrok govori in razume, v slovenščino in obratno

otrok ne more biti slišan. Da se je zakonodajalec tega zavedal, potrjuje tudi dejstvo, da je tolmačenje oziroma tolmač v zakonu izrecno naveden v 24. členu: »Sodišče lahko dovoli, da sta poleg otroka in strokovnjaka, ki pomaga pri izvedbi zaslišanja, v prostoru prisotna tudi ena oseba, ki jo otrok sam izbere v skladu z določbami zakona, ki ureja kazenski postopek, in tolmač, če je to potrebno.«

To pomeni, da je tolmač oseba, ki »opravlja naloge po tem zakonu«, a od tolmačenja zakona je odvisno, ali je tudi »udeleženec celostne obravnave«. Glede na dikcijo zakona je tolmač po našem mnenju gotovo »strokovnjak, ki pomaga pri izvajanju zaslišanja otrok«, ne pa strokovnjak, s »pomočjo katerega se opravi zaslišanje« v smislu 16. člena. Zakonsko tolmačenje statusa ali vloge tolmača/tolmačke vpliva na njegov ali njen »dostop do podatkov, potrebnih za pripravo«, zahtevano stopnjo izobrazbe ter možnost udeležbe v izobraževanjih, ki jih Hiša za otroke organizira v skladu s 7. členom. Zavod oziroma Hiša za otroke mora oblikovati in sprejemati programe ter izvajati »usposabljanja in preverjanja znanja strokovnjakov, ki pomagajo pri izvajanju zaslišanja otrok«.

Zakon v 17. členu določa pripravljalni sestanek na podlagi odredbe sodišča, da »o odredbi, času in kraju pripravljalnega sestanka sodišče obvesti zavod, upravičenega tožilca, osumljenca oziroma obdolženca, zagovornika, če ga ta ima, otroka, ki je dopolnil 16 let, zakonitega zastopnika otroka, zagovornika otroka po zakonu o varuhu človekovih pravic, pooblaščenca mladoletnega oškodovanca in pristojni center za socialno delo«. Med osebami, ki jih je treba obvestiti o pripravljalnem sestanku, zakon torej ne omenja tolmača. V skladu z 22. členom so udeleženci pripravljalnega sestanka »strokovnjak zavoda, s pomočjo katerega bo opravljeno zaslišanje otroka, upravičeni tožilec, predstavnik policije, osumljenec oziroma obdolženec, zagovornik, zakoniti zastopnik otroka, pooblaščenec mladoletnega oškodovanca, svetovalec otroka, zagovornik otroka po zakonu o varuhu človekovih pravic in strokovni delavec centra za socialno delo«, pri čemer pa na koncu ni naveden tolmač po potrebi. V skladu s 1. odstavkom 24. člena je pri izvedbi zaslišanja tolmač prisoten v prostoru, kjer zaslišanje poteka. To je tudi edino mesto v zakonu, kjer je tolmač izrecno naveden. Razen tega 2. odstavek istega člena določa, da so »v ločenem prostoru navzoči tudi upravičeni tožilec, osumljenec oziroma obdolženec, zagovornik, zakoniti zastopnik otroka, pooblaščenec mladoletnega oškodovanca, strokovni delavec centra za socialno delo, svetovalec otroka in tehnično osebje zavoda ter druge osebe, katerih navzočnost dovoli sodišče zaradi izvajanja dejavnosti zavoda«. Če osumljenec oziroma obdolženec ne razume slovenskega jezika, ima pravico do tolmačenja v skladu s 1. členom Direktive 2010/64/EU Evropskega parlamenta in Sveta o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih. Na tej podlagi predvidevamo, da je lahko med navedenimi osebami tudi tolmač. Postavlja se vprašanje, ali zakon dovoljuje prisotnost dveh

tolmačev; enega v prostoru, kjer se izvaja zaslišanje, ob otroku, in drugega v ločenem prostoru, ob obdolžencu oziroma osumljencu. Ta zakonska možnost je pomembna zaradi omogočanja različnih modelov tolmačenja v Hiši za otroke, ki bi vključevali dva tolmača v isti zadevi: enega za otroka in enega za obdolženca.

V 28. členu zakon določa, da »ponovno zaslišanje otroka opravi isti strokovnjak kot predhodno, razen če obstaja utemeljen razlog, da zavod imenuje drugega strokovnjaka«, s čemer sledi predvsem namenu preprečevanja reviktimizacije,¹³ (re)travmatizacije in zaščite otroka. Pri ponovnem zaslišanju otroka bi bilo v tem duhu prav tako smiselno najeti tolmača, ki je že tolmačil v isti zadevi, česar pa zakon ne omenja. Zakon v 34. členu opredeljuje tudi krizno podporo, ki jo izvaja svetovalec ali svetovalka, ki se otroku dodeli. Po našem mnenju bi se na enak način moral otroku dodeliti tudi tolmač/tolmačka. Da zakon želi pri obravnavi zagotoviti kontinuiteto, kaže 4. odstavek 34. člena: »Zavod skrbi, da otroka, razen v izjemnih primerih, ves čas obravnave spremlja isti svetovalec,« kar je lahko podlaga za uporabo istega pristopa za tolmača. Ravno tako 34. člen določa, da: »Direktor ali vodja enote zavoda po prejemu odredbe sodišča o zaslišanju ali telesnem pregledu otroka brez odlašanja otroku imenuje svetovalca.« Iz zakona ne izhaja, kdo imenuje tolmača; sodišče ali direktor zavoda. Sodišče ima na voljo seznam sodnih tolmačev, a bilo bi priporočljivo, da bi imela Hiša za otroke svoj, interni seznam usposobljenih tolmačev, s katerimi bi redno sodelovali. V luči zagotavljanja kontinuitete tako pri svetovalcih kot pri tolmačih bi bilo smiselno, da jih imenuje direktor zavoda in da se tudi za tolmače smiselno uporablja 5. odstavek 34. člena: »Svetovalec sme dostopati do vseh podatkov, ki jih obdeluje zavod in ki jih potrebuje pri svojem delu.« Razen tega v skladu s 37. členom zavod otroku zagotavlja krizno podporo in psihosocialno pomoč. V tem segmentu bi bilo smiselno opredeliti, omogočiti in načrtovati tesno in kontinuirano sodelovanje med tolmačem in svetovalcem v skladu s ciljem »zagotavljanja največjih koristi za otroka«, kar je osnovni namen zakona (1. člen).

Poleg tega zakon v 7. členu predpisuje oblikovanje in izvajanje programov multidisciplinarnih in medinstitucionalnih usposabljanj, v katera bi bilo smiselno vključiti tudi tolmače, še posebej glede na 5. odstavek 7. člena, ki določa, da »Zavod svoje naloge izvaja kot multidisciplinarno in medinstitucionalno sodelovanje in upravljanje posameznih zadev«. (Sklep o ustanovitvi zavoda med dejavnostmi zavoda v 7. členu vključuje tudi »M/74.300 Prevajanje in tolmačenje« po standardni klasifikaciji dejavnosti.)

13 Reviktimizacija pomeni proces večkratne viktimizacije, ko žrtev ob pripovedovanju ponovno podživlja prestano kaznivo dejanje. (Re)travmatizacija je postopek ponovitve travmatičnega stanja, ki ga sproži dogodek, na primer več zaslišanj na sodišču ali več razgovorov.

Sodni tolmači, ki tolmačijo v Hiši za otroke, se morajo ravnati po Zakonu o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih¹⁴ (ZSICT) (Uradni list RS, št. 22/18 in 3/22 – ZDeb) ter Pravilniku o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih¹⁵ (Uradni list RS, št. 84/18 in 148/21). Oba pravna akta sta izrazito formalistična in ne določata razmer in načina dela tolmačev, niti ne predpisujeta ravni tolmaških usposobljenosti, kompetenc in kakovosti.

Na ravni mednarodne in nacionalne primarne zakonodaje je pravica do tolmačenja ter prevajanja utemeljena in zagotovljena. Na ravni sekundarne zakonodaje, ki omogoča uveljavljanje pravic, pa je za zdaj še praznina. Ker je tolmačenje v Hiši za otroke izrazito specifično in zahteva zelo raznovrstne kompetence, zmogljivosti in usposabljanje tolmačev, bi bili na nacionalni ravni potrebni pravni dokumenti, ki bi določali vsebino tolmaškega dela, način sodelovanja s Hišo za otroke, vključenost tolmača v interdisciplinarni pristop in pogoje za delo tolmačev, vse utemeljeno na mednarodnih in domačih standardih ter obstoječih etičnih kodeksih za tolmače in usklajeno z njimi.

4 Zaključek

V Hiši za otroke se v skladu z modelom Barnahus vse storitve izvajajo na eni lokaciji. To je osnovno načelo delovanja tega modela, saj se storitve prilagajajo otroku, in ne obratno. Skupni fokus strokovnih delavcev in primerjave metod dela, kontinuirano sodelovanje ter razumevanje vlog različnih strokovnjakov prispevajo k povečani sinergiji in uspešnosti služb. Tolmači za zdaj niso vključeni v nabor strokovnjakov Barnahusa. Na splošno se jih dojema (in najema) kot zunanji servis, brez poglobljenega razumevanja njihovega dela in vloge. Zaradi tega umanjajo sinergijski učinki, do katerih bi lahko prišlo ob večji integraciji tolmačev v ekipo strokovnjakov Barnahus. Naša nadaljnja prizadevanja bodo usmerjena v oblikovanje dokumentov in usposabljanj za izboljšanje tega stanja. Prvi korak bi bil prav gotovo sprememba v Standardih kakovosti za Barnahus, saj bi s tem izpostavili potrebo po strukturiranemu pristopu k tolmačenju v vseh državah, kjer se ta model uporablja. Iz naše analize mednarodnih in slovenskih pravnih podlag izhaja, da je tolmačenje tako v Hiši za otroke kot tudi na splošno v ustanovah Barnahus pravica, in ne le servis, ter da je treba za njeno učinkovito uresničevanje uvesti sistemske spremembe na področju izobraževanja in certificiranja tolmačev.

14 <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7726>

15 <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV13490>

Viri in literatura

- Brošura Sveta Evrope za Barnahus. <https://rm.coe.int/zascita-otrok-pred-spolnim-izkoriscanjem-otrokom-prijazna-multidiscipl/16808acd37>. Dostop: 1. 3. 2025
- About Barnahus. Spletna stran mreže Promise. <https://www.barnahus.eu/en/about-barnahus/>
- Promise Barnahus Network. <https://www.barnahus.eu/en/>. Dostop: 1. 3. 2025
- Standardi kakovosti za Barnahus. <https://barnahus.eu/barnahus/the-practice-in-barnahus/standards/>. Dostop: 7. 3. 2025
- Direktiva 2012/29/EU o določitvi minimalnih standardov na področju pravic, podpore in zaščite žrtev kaznivih dejanj (Direktiva o pravicah žrtev). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-SL/TXT/?fromTab=ALL&from=SL&uri=CELEX%3A32012L0029>. Dostop: 1. 3. 2025
- Konvencija Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolno zlorabo (Lanzarotska konvencija). <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2013-02-0058?sop=2013-02-0058>. Dostop: 1. 3. 2025
- Evropski standardi: Smernice za multidisciplinarno in medinstitucionalno obravnavo otrok žrev in prič nasilja. https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/11/PROMISEStandards_SL.pdf. Dostop: 1. 3. 2025

Povzetek

Barnahus (Hiša za otroke) je otrokom prijazna interdisciplinarna ustanova, kjer strokovnjaki pod eno streho preiskujejo sume spolne zlorabe otrok in jim kot žrtvam ali pričam ponujajo podporo. Prvi Barnahus so odprli na Islandiji, od koder se je kot dobra praksa razširil po Evropi. Posebnost Barnahusa je, da otroci, ki so žrtve ali priče spolne zlorabe, pridejo v eno ustanovo, kjer usposobljeno osebje opravi vse, kar je ključno za kazenski postopek (forenzični razgovor, prva psihosocialna pomoč, zdravniški pregled).

Slovenija je ta model sprejela in leta 2022 odprla Hišo za otroke. Avtorici tega članka sva simultano in konsektivno tolmačili na srečanjih v Sloveniji, ki so jih skupaj organizirali Svet Evrope, Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije in Evropska komisija. Tako sva ugotovili, da manjka pomemben vidik – tolmačenje za neslovensko govoreče žrtve in njihove sorodnike. Slovenija je v križišču zakonitih in nezakonitih migracijskih poti in zato je pogosto potrebno tolmačenje. Vlogo tolmačev, način dela in kodeks ravnanja bi bilo treba vnaprej jasno opredeliti, da bi se izognili improvizaciji in nepotrebnemu stresu za žrtve ter njihove svojce. Tolmači v Barnahusu, tudi pogodbeni, bi morali opraviti posebno usposabljanje, njihovo delo pa mora temeljiti na strokovni podlagi in preverjenih praksah.

Ključne besede: Barnahus, Hiša za otroke, otrokom prijazno pravosodje, največja korist za otroka, otrokovo razkritje, forenzični intervju

Abstract

Interpreting in Barnahus

Barnahus (Children's House) is a child-friendly, interdisciplinary institution where experts work under one roof to investigate suspected cases of child sexual abuse and provide support to the victims. The first Barnahus was established in Iceland, from where it spread across Europe as a model of good practice. The

key feature of Barnahus is that child victims of sexual abuse come to a single institution, where trained professionals carry out all the essential procedures for criminal proceedings (forensic interview, initial psychosocial support, medical examination).

Slovenia adopted this model and opened its Children's House (*Hiša za otroke*) in 2022. The authors of this article worked as simultaneous and consecutive interpreters at meetings in Slovenia, jointly organized by the Council of Europe, the Ministry of Justice of the Republic of Slovenia, and the European Commission. Through this experience, we identified a crucial missing element: interpreting services for non-Slovenian-speaking victims and their relatives. Slovenia lies at the crossroads of legal and illegal migration routes, meaning that such interpreting is frequently necessary.

The role of interpreters, their working methods, and their code of conduct should be clearly defined in advance to prevent improvisation and unnecessary stress for victims and their families. Interpreters in Barnahus, even those working on a contractual basis, should thus undergo specialized training, and their work must be based on professional standards and proven best practices.

Keywords: Barnahus, Children's House, child-friendly justice, best interests of the child, child's disclosure, forensic interviews

O avtoricah

Marta Biber je stalna sodna tolmačka za angleški in hrvaški jezik ter akreditirana tolmačka za delo v institucijah EU. Njena materna jezika sta slovenščina in hrvaščina, s katerima dela v kombinaciji z angleščino, srbsko in italijanščino. Od leta 2015 se posveča predvsem sodnemu tolmačenju. Je članica izpitnih komisij za sodne tolmače za angleščino in hrvaščino ter članica Stalnega strokovnega telesa za sodno tolmačenje in prevode (Ministrstvo za pravosodje RS). Kot predavateljica prevajanja in tolmačenja sodeluje z Univerzo v Mariboru in Univerzo v Ljubljani ter Pravosodno akademijo v Zagrebu (Ministrstvo za pravosodje RH). Od leta 2009 je članica AIIC, Mednarodnega združenja konferenčnih tolmačev.

Elektronski naslov: marta.biber.int@gmail.com

Helena Biffio Zorko je specialistka konferenčnega tolmačenja, akreditirana za delo v institucijah EU. Vrsto let je tudi poučevala tehnike konferenčnega tolmačenja na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Deluje kot svobodna konferenčna tolmačka s sedežem v Ljubljani.

Elektronski naslov: helena.biffio@guest.arnes.si

Imensko kazalo

A

Accetto, Matej 245
 Al-Badawiyya, Anakhet 92
 Albl-Mikasa, Michaela 249
 Ammann, Margret 54
 Anastasopoulos, Antonius 27
 Andres, Dörte 70
 Androjna, Vilko 129, 132
 Angermeyer, Philipp Sebastian 222
 Arnold, Samantha 146–147

B

Bajčić, Martina 228
 Baker, Mona 55
 Barker, Roz 96
 Bauman, Jasna 90
 Biber, Marta 11, 54, 301, 311
 Bibič, Špela 223
 Biffio Zorko, Helena 11, 39, 70, 301, 311
 Bojar, Ondřej 28

Bonet, Juan Pablo 93

Bratko, Ivan 264

Bulwer, John 93

Burjan, Lea 10, 67, 73, 79, 82, 87, 191, 195, 223

Busse, Dietrich 202

C

Chesterman, Andrew 81

Clerc, Laurent 93

Cowden, Mhairi 148

Č

Čibej, Jaka 41

D

Darbelnet, Jean 56

Dežman, Zlatko 191

Doek, E. Jaap 148

Dolar Božič, Tanja 10, 111, 125, 166, 168–169

Dremelj, Polona 178

Driesen, Chrisitane J. 70, 212, 214, 249

E

Erbežnik, Anže 191, 199

Ertl, Anita 40

Even-Zohar, Itamar 55

F

Fabbra, Andreja del 302

Fantinuoli, Claudio 24

Farrugia, Ruth 149

Federmann, Christian 27

Felgner, Lars 60

Fišer, Zvonko 191

Fock, Ignac 5, 10, 185, 207

Fortin, Jane 146

G

Gacoin-Marks, Florence 277

Galič, Aleš 120

Garber, Nathan 32

Geršak, Urša 7, 196, 221, 232

Gillies, Andrew 249

Gorjanc, Vojko 40–41, 160

Gorkič, Primož 191, 193

Grad, Franc 135

Gradišnik, Aleksandra 94

Grah, Käthe 277

Greif, Martina 10, 127, 144

Grice, Herbert Paul 33

Grošelj, Robert 51

Gruntar Jermol, Ada 11, 203, 214, 291, 299

Gucht, Jan van 263–264

Guðbrandsson, Bragi 302

Guerreiro, Nuno Miguel 264

Gyulai, Gábor 61

H

Hale, Sandra Beatriz 196

Hall, Edward Twichell 59

Hammer, Mitchell 59

Hanson, Carl 148

He, Zhiwei 26

Hertog, Erik 263–264

Hieronim 81

Hipokrat 81

Hirci, Nataša 42

Hofer, Gertrud 79

Holz-Mänttari, Justa 54

Hopkins Gallaudet, Thomas 93

Horvat Šimonka, Saša 8, 11, 221, 235

Hrušcov, Nikita 61

Hurtado Albir, Amparo 195

I

Igličar, Albin 56

Ivelja, Irena 8, 11, 237, 242, 257

J

Jakop, Nataša 32

Jakopič, Bogo 93

Jesenik, Viktor 280, 284

K

Kadrić, Mira 70

Katan, David 277

Kaučič, Igor 135

Kautz, Ulrich 249

Kerman De Luisa, Ana Elizabeta 90

Kern, Boris 90

Kerševan, Erik 129, 131–132, 139

Klaneček, Sabina 302

Klemenčič, Simona 90

Klinar, Stanko 282

Kocbek, Alenka 202–203, 245, 261
 Kocijančič Pokorn, Nike 8, 10, 214
 Kocmi, Tom 27
 Koehn, Philipp 27
 Koskinen, Kaisa 50
 Kovač, Matjaž 56
 Kovač, Polonca 131, 139
 Krajnc, Katja 92–95
 Križaj, Marjana 259
 Kuhar, Dušan 93
 Kulovec, Marjetka 10, 89–97, 99–100,
 103–105, 108
 Kutin, Špela 8, 11, 237, 242, 257
 Kuzman, Taja 264

L

I'Épée, Charles–Michel de 93
 Leeson, Lorraine 97, 99
 Levec, Alenka 92
 Li, Lei 31
 Lipovec Čebroň, Uršula 43
 Lotman, Juri 54
 Lotrič, Ana 71

M

Maček, Amalija 5, 7–8, 11, 39, 41, 70,
 211–212, 214, 220
 Malovrh, Živa 8, 11, 275, 290
 Markič, Jasmina 5, 7, 10–12, 165, 168,
 182, 187, 196, 214, 221, 223, 232
 Marx, Karl 61
 Matyssek, Heinz 249
 McAlister, Gerard 57
 Mikkelsen, Holly 68–69, 167, 170, 221,
 223
 Mikolič Južnič, Tamara 8, 10, 39, 45,
 51
 Milavec Kapun, Marija 44

Morel, Alenka 41, 78
 Muhvič, Anja 12
 Murko, Ivo 280

N

Napier, Jemina 96, 99
 Nida, Eugene Albert 54–55
 Novak, Barbara 165, 171–176
 Nunzio, Giorgio Maria Di 264

O

Ode, Matej 283
 Omerza, Anton 282, 284, 287–288
 Orlić, Natalija 10, 32, 53–54, 65
 Osolnik Kunc, Viktorija 8, 11, 226, 259,
 274
 Oštir, Ana 193

P

Paolucci, Sandro 41, 212
 Park, Dojun 33, 35
 Pavlič, Matic 90, 94, 101
 Peleg, Noam 148
 Perk, Gregor 214
 Petersen, Haimo Andreas 70
 Pfifer, Ajda 93
 Pignar Tomanič, Andreja 8, 11, 225,
 237, 250, 257
 Pisanski Peterlin, Agnes 51
 Plesničar, Mojca 11, 291, 299
 Pobjoy, James 147
 Pöchhacker, Franz 55
 Podboršek, Ljubica 92–95
 Pöllabauer, Sonja 40
 Pommer, Sieglinde 249
 Preglau, Jure 12
 Pristavec Đogić, Mojca 259
 Prunč, Erich 81

Q

Qian, Shenbin 27

R

Radanović-Felberg, Tatjana 45
 Rakar, Iztok 128
 Ramirez, Willie 60–61
 Rap, Stephanie 147, 152–153, 157
 Razavi, Mir Saeed Mousavi 269
 Redžepovič, Aljoša 92
 Rei, Ricardo 26
 Remic, Matjaž 139
 Reven, Rebeka 193
 Rosani, Domenico 147
 Rován, Barbara 8, 11, 213, 237, 256
 Roy, Cynthia 78

S

Sager, Juan Carlos 202
 Samobor, Ana 11, 138, 145, 163
 Schein, Edgar Henry 58
 Schlamberger Brezar, Mojca 41
 Sedej Grčar, Andreja 9, 13
 Semenov, Kirill 28
 Shrestha, Olga 284
 Skaaden, Hanne 212
 Skomorochov, Dmitri 92
 Smyth, Ciara 148–149, 152
 Snell-Hornby, Mary 54
 Sovdat, Jadranka 139, 186, 190, 198
 Sravanthi, Settaluri 32
 Stainton Rogers, Wendy 148
 Sterle, Petra 189, 198
 Stern, Ludmila 223

Š

Šega, Lidija 275, 277, 280, 283
 Šugman Stubbs, Katja 191

T

Taebi, Ehsan 269
 Tancig, Peter 286
 Tičar, Bojan 128
 Toury, Gideon 55
 Touzenis, Kristina 149

U

Umek, Peter 160

V

Venuti, Lawrence 55
 Vermeer, Hans J. 54–55
 Viezzi, Maurizio 45
 Vinay, Jean-Paul 56
 Vintar, Špela 10, 23, 27, 38, 94, 96–97,
 100
 Vizgird, Danas 238

W

Watzlawick, Paul 249
 Wei, Jason 27
 Witte, Heidrun 54

X

Xuan, Weihao 35

Z

Zagorc, Saša 135
 Zekhnini, Ahmed 212
 Zhu, Wenhao 26
 Zupan, Simon 8, 11, 54, 221, 235

Ž

Žele, Andreja 90